

„În Pavel Dan, [...] mort la treizeci de ani, literatura română a pierdut, poate, pe principalul urmaș al lui Rebreanu.”

Ov. S. Crohmălniceanu

„Cine cunoaște bine Ardealul rămâne fermecat de prospețimea sobră a vieții locale, apărând în toate tipicile ei mișcări și de limbajul ferit de îngroșări. Paginile lui Pavel Dan nu sunt decât niște cartoane-studiu pentru o mare compoziție, sunt totuși remarcabile și așa.”

G. Călinescu

ISBN 978-973-21-0893-2

edituraminerva.ro

Biblioteca Pentru Toți

serie nouă
98
(1628)

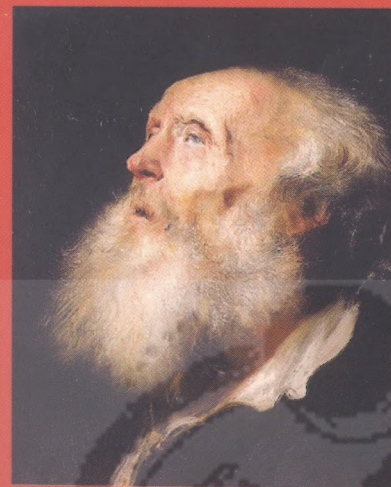
urcan bătrânul

PAVEL DAN

PAVEL DAN

urcan bătrânul

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
PAVEL, DAN

Urcan bătrânul / Pavel Dan; pref.: Aureliu
Goci. - București : Minerva, 2008
ISBN 978-973-21-0893-2

I. Goci, Aureliu (pref.)

821.135.1-32

Noua serie a colecției „Biblioteca pentru toți”
apare datorită cooperării dintre
Ministerul Culturii și Cultelor,
Uniunea Scriitorilor din România,
MEGApress holdings S.A.

MINERVA S.A.

Redacția și sediul social:

Bd. Metalurgiei nr. 32-44, cod 041833, sector 4, București

O.P. 82 – C.P. 38

Tel.: (021) 461.08.08, 461.08.10; Fax: (021) 461.08.09

www.edituraminerva.ro

Tipărit la *MEGApress holdings S.A.*

PAVEL DAN

urcan bătrânul

Prefață de
Aureliu Goci

BIBLIOTECA PENTRU TOȚI • 2008

EDITURA MINERVA • BUCUREȘTI

Coperta colecției: Cristina Dumitrescu
Ilustrația copertei: JAN LIEVENS,
Bătrân – studiu (*detaliu*)

Redactor: Ioan Luca
Tehnoredactare computerizată: Cristina Dumitrescu

Tradiția și conștiința unui spațiu identitar în opera lui Pavel Dan

Există o tradiție coercitivă a prozei ardelenesti dedicată satului, un tipar structurant, dar și o matrice stilistică a obiectivității care nu restrânge, cât perimetrează și structurează universul ficțional. Am putea spune că în povestirile lui se simt ecouri din toți corifeii transilvăneni: Slavici, Agârbiceanu, Rebreanu și se presimte chiar și posibila sinteză pe care ar fi trebuit să o reprezinte opera sa. Din păcate, boala și moartea venită repede s-au împotrivit „imposibilei sinteze“ care ar fi reprezentat dacă nu o culme, atunci un experiment pentru puternicul filon narativ ardelenesc.

În orice caz, moartea sa, înainte de a împlini 30 de ani, se înscrie în dureroasele pierderi ale literaturii române, de la Vasile Cârlova la Nicolae Labiș, între care ar trebui să-l așezăm și pe Eminescu, mort pentru creație la fatidica vârstă de 33 de ani, care este și vârsta lui Cristos și marchează trecerea la maturitate.

Primul și singurul volum, *Urcan bătrânul*, apare în 1938, la un an după dispariția sa și susține gloria postumă a unui prozator recunoscut, deopotrivă, și de un Ion Lăncrănjan, și de un Augustin Buzura.

Proza regională pe care o elaborează Pavel Dan e în consonanță cu specificul stilistic și modelul narativ al epocii care impunea o abordare a specificului local: nu altfel procedează Gala Galaction și Alexandru Sahia cu realitățile Câmpiei Dunării sau Mihail Sadoveanu cu modul moldovenesc de existență și gândire.

În același timp, Pavel Dan se face explicit aderent la principiile și utopiile scripturale ale „generației '30” în care se încadrează alături de un Mircea Eliade, Eugen Ionescu, Emil Cioran, Octav Șuluțiu, scriitori care, în domenii sau genuri diferite, încearcă o modernizare a discursului literar prin accentuarea și hiperbolizarea identității specifice. În același timp, aparține unei generații transilvane puternice (Emil Giurgiuca, Ion Vlasiu, Mihai Beniuc, Ion Th. Ilea), care a avut ceva de spus literaturii române interbelice.

„Obiectivitatea” prozei lui Rebreanu rămâne un reper asumat, dar și un punct de plecare pentru individualizarea, pentru personalizarea discursului narativ, reper realizat fie prin plasarea în fantastic, fie prin opțiunea pentru viziunea naturalistă. Paradoxal, autorul nu se revendică din ruralitatea transilvană a lui Rebreanu, ci din... Coșbuc: „*Cred că de la Balade și idile n-a mai apărut în Ardeal o carte mai ruptă din pământul ăsta*”.

Spațiul câmpiei transilvane rămâne personajul per-manent și subiacent narațiunii „obiective”, de oameni, de fapte, de viață. Receptarea realității trece însă prin filtrul personalității, culturii și experienței sale de viață. De altfel, și personajele sale nu mai au tradiționala

exponențialitate a prozei ardelenesti, ci devin ființe cu identitate, cu particularități inconfundabile și chiar „cazuri“ în sensul tipologiei moderne. Tragismul se generează din diferențele individuale, din atipic, din stridențele în contextualitate, din confruntarea contrariilor.

S-a generalizat ideea că Pavel Dan e un „talent brut“, obiectiv, chiar primitiv, dar afirmația se face contrazisă de scrupulozitatea artistică și chiar de conștientizarea subliniată a actului de creație – ceea ce ne forțează ideea că reprezintă o marcată intenționalitate estetică.

Prozatorul chiar credea că: „... *scrisul meu e un țăran de pe câmpie, cu opinci, căciulă mițoasă și plin de tină, dar e vânjos și plin de viață*“. Portretul e prea exact pentru a nu fi elaborat și chiar conștientizat teoretic. Pavel Dan se raportează la Slavici, Rebreanu, Agârbiceanu, ca la un reper de diferențiere, de reconturare a unei specificități care nu se mai poate obține decât printr-o și mai accentuată regionalizare. Prin regionalizare, dar și prin acceptarea unui model strict comportamentist al definirii personajelor, după chiar modelul behaviorist – Stimul/Reacție –, ceea ce conduce, oarecum, la relaxarea tiparelor tipologice. Criticii literari ardeleni (un Ion Negoșescu, Cornel Regman sau Nicolae Balotă) subliniază că autorul lui *Urcan bătrânul* și-a conturat de timpuriu acest „epos al Câmpiei Transilvane“ – un sat conflictual și patetic, mișcat de magie și ritualuri arhetipale, dar care rămâne dominat de sărăcie și avarie, dar și de o inflexibilă coordonată morală. Valorile etice privilegiază nu atât imaginea de paradis pierdut (ca în

Amintirile lui Creangă), ci pe aceea de depozitar al conștiinței umane și naționale.

Nicolae Balotă subliniază: „*Operă de mărturie, acest epos al Câmpiei Transilvane constituie o pledoarie și chiar o apologie în sensul apărării unei lumi patetice, nu însă în acela al unui elogiu exclusivist al valorilor ei. [...] Mărturia lui Pavel Dan are, desigur, aspecte realist-obiective și lirice deopotrivă. Satul din ficțiunile sale este, în același timp, spațiul în care se desfășoară dramele penuriei și cupidității, ca și târâmul repetiției gesturilor, a riturilor arhaice. Brutalitatea concretă și magia locului dau, în egală măsură, satului din «Câmpia» lui Pavel Dan, atmosfera sa sumbru-patetică*”¹.

Chiar dacă descrierile de natură nu au o apariție frecventă, autorul vede în totalitate un tablou, are perspectivă, dar percepe și cu multă fidelitate corolarul amănuntelor: „*Afară vântul vâjâia mereu; stropi mari și grei se izbeau de fereastră. Câteodată, podul casei trosnea, se cutremurau blidele în cuie, icoanele. Ascunsă în cușca ei, para lămpii clipi de câteva ori speriată, înălțându-se în sus, apoi se lăsă iar în locu-i de mai înainte, uitându-se somnoroasă printre pleoape și stând să adoarmă dintr-o clipă într-alta. Veșca de tinichea, aplecată într-o parte, ca o pălărie de bețiv pusă pe un ochi, despărțea încăperea în două. Partea de sus și fruntea casei rămâneau în umbră, astfel încât odaia*

¹ Nicolae Balotă, *Romanul românesc în secolul XX*, Editura „Viitorul Românesc”, 1997, p. 194.

părea tăiată de o sabie cumplită. Tăietura se făcuse prin capul lui Simion, căruia o jumătate de frunte îi rămânea în umbră.

*Înăuntru totul era somnoros, adormit. Se părea că oamenii dorm de multă vreme, că lucrurile din casă au rămas treze în urma lor, au vorbit și s-au ciorovăit ca babele, apoi le-a cuprins piroteala, au ațipit. Și lampa însăși, cu ochiul ei înroșit de monstru marin, picotea de somn; poate chiar adormise". (Urcan bătrânul). Dar nu numai locurile, mediile par conturate cu privire sigură, ci și caracterele par rapid definite, cu fină intuiție psihologică, precum în suculenta paradă a dascălilor care populează cancelaria unui liceu de provincie (în schița *Vedenii din copilărie*).*

Pitorescul etnografic se aglomerează în momentul când intervin evenimentele cruciale din existența umană, în situații limită, la botezuri, la nunți și, mai ales, la înmormântări. Aglomerările umane privilegiază perspectivele generale, de ansamblu, care pot să concentreze o atitudine asupra unei comunități.

Opera lui Pavel Dan a fost relaționată, și nu neapărat în determinări de subordonare, de imitație, cu creația unor prozatori moderni, precum William Faulkner (1897-1962), creator al unui ținut ficțional Yoknapatawpha, din Sudul american, și teritoriu conflictual al unor civilizații simultane și divergente, dar și al unor personaje scindate între o conștiință a posesiunii și o senzualitate violentă, prozator oral cu o scriitură barocă, labirintică și multisemnificantă. Îndeosebi, trilogia

alcătuită de *Cătușul* – 1940, *Orașul* – 1957 și *Casa cu coloane* – 1959 urmărește declinul marilor plantații din Sud, schimbările ierarhiilor sociale și mutațiile psihologice ale personajelor. Evident, Faulkner e un prozator mult mai evoluat decât Pavel Dan, mai apropiat de prozatorul elvețian Charles Ferdinand Ramuz (1878-1947) care reinventează lumea mitică a ținutului Vaud cu personaje puternice, de piatră și conflicte alegorice. Puține raporturi se pot desluși chiar și cu opera lui Jean Giono (1895-1970) care unește omul cu forțele cosmice și predică reîntoarcerea la natură, la munca simplă a câmpului, oarecum în sensul ideologiilor hippy, ulterioare, de împotrăvire la procesul de industrializare și civilizația mașinistă.

Evident, proza lui Pavel Dan, de mare sobrietate, mult mai restrânsă ca arie semnificativă și o viziune regionalizată a lumii, are puține corespondențe cu acești prozatori, dar faptul că textele sale admit și suportă comparație cu mari opere denotă că autorul era conectat la problemele timpului său și descoperea subiecte românești integrabile portofoliului mondial. Conexiunile, evident forțate, supralicitează un proiect narativ ardelenesc aflat în relaționare și sincronie cu marea proză a lumii.

Nicolae Balotă a ridicat la scară universul prozei lui Pavel Dan, privilegiind mai degrabă proiectul și nu realizările epice concrete: „*El e conștient de faptul că satul e amenințat în însăși rădăcina sa, că e supus unei degradări, unui proces fatal. Dacă ar fi scris* *Ospățul*

dracului, marele roman al satului, acesta ar fi fost – probabil – un *therenos*, un cântec funerar al lumii rurale în dispariție”¹.

G. Călinescu îl așază în familia ardelenească a prozei: „... el avea talentul de prozator al lui Slavici și ochiul observator al lui Rebreanu. Cine cunoaște bine Ardealul rămâne fermecat de prospețimea sobră a vieții locale, apărând în toate tipicile ei mișcări și de limbajul ferit de îngroșări. Paginile lui Pavel Dan nu sunt decât niște cartoane-studiu pentru o mare compoziție, sunt totuși remarcabile și așa. Totul se învârtește în jurul economiei agrare, preocupare mereu tare în sufletul ardeleanului care intuiește că problema permanenței pe sol se leagă de averea personală în pământ. În ordinea psihologică derivă de aici numeroase aspecte de conservare umană, cu toate nuanțele caracterologice”².

O remarcabilă precizie a contururilor: medii, acțiuni, personaje, relații umane – totul este foarte pregnant desenat. Nici un personaj nu se suprapune altuia, nici o situație nu se repetă – nici la distanță – cu alta. Deși lumea țărănească este, de obicei, serializată, fatal uniformizată, Pavel Dan desparte coerent personajele, tipologia se diversifică, iar acțiunile se motivează coerent prin finalitatea lor.

¹ Nicolae Balotă, *op. cit.*

² G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, Ediția a II-a, revăzută și adăugită, Editura Minerva, București, 1982, p. 931.

Sigur că poate fi sesizată și o dramă interioară bazată pe o fatală scindare între solidarizarea intelectuală cu rădăcinile țărănești și imperativul prozatorului „obiectiv“ de a se detașa de propriul univers imaginar.

Mai mult, există o anume subtilitate în diferențierea masei țărănești și, în total, Pavel Dan pare astăzi mai puțin „bolovănos“ decât Rebreanu, chiar dacă nu devine un subtil analist. În plus, toți prozatorii ardeleni postbelici îl revendică și îl ridică pe un piedestal de neimaginat pentru modestul profesor de liceu.

În general, toți criticii vorbesc de scriitura mai evoluată, modernă a lui Pavel Dan fără să definească exact în ce constă această modernitate. În primul rând, într-o anumită concizie a discursului narativ, în eliminarea descrierilor parazitare și ocolirea programatică a paginilor de natură. În acest sens, se poate desluși opoziția marcată la universul lui Mihail Sadoveanu. Dacă rămânem la relația cu Rebreanu, atunci el este mai aproape de *Răscoala* decât de *Ion*.

Dacă o operă narativă neterminată, fragmentară, ca a lui Pavel Dan, o operă a neorealismului autohton ce se contura în preajma celui de-al Doilea Război Mondial, rămâne actuală și permanent în atenția cititorilor, dar și a tinerilor prozatori, înseamnă că scriitorul a devenit o referință stabilă și un reper inconfundabil pe harta imaginarului românesc.

Aureliu Goci

TABEL CRONOLOGIC

- 1907 3 septembrie** La Tritiu (azi, Tritenii de Sus, județul Cluj), se naște, într-o familie de țărani ardeleni – Simion și Nastasia (născută Tescariu) Dan –, cel care avea să devină scriitorul Pavel Dan.
- 1914** Începe școala primară în satul natal (dar o va termina la Tritenii de Jos, unde s-a mutat familia Dan, către sfârșitul războiului).
- 1919 Toamna** Devine elev al liceului de băieți „Regele Ferdinand“ din Turda. Unde este remarcat de profesorul de română Teodor Murășanu (care îi și publică, în revista „Pagini literare“, câteva scrieri de început). Stimulat și îndrumat de acest inimos dascăl și poet turdean (inițiatorul și mentorul societății de lectură „Titu Maiorescu“), adolescentul Pavel Dan își poate împleti fericit chemarea timpurie a scrisului cu aspirația puternică și statornică spre cunoașterea și asimilarea marilor valori ale literaturii românești și universale.

1935 Martie În urma diagnosticării gravei afecțiuni (cancer) de care suferea este internat la Spitalul bucureștean Colțea și supus unei dificile intervenții chirurgicale.

La scurtă vreme, tot la București, se prezintă (alături de alți tineri dascăli „filologi“, printre care Ovidiu Papadima, Emil Giurgiuca și Octav Șuluțiu) la așa-numitul, pe atunci, examen de capacitate. Susținut cu succes, în fața unei comisii prezidate de eminentul profesor, critic și istoric literar Dumitru Caracostea, examenul îi aduce mult râvnita titularizare ca profesor de română.

1936 31 mai Prozatorul este ales în conducerea recent înființatei Societăți a Scriitorilor din Ardeal.

1937 31 ianuarie Scrisă și publicată, către finele lui 1936, pe patul de spital (la Institutul oncologic din Cluj), nuvela *Iobagii* cucerește Premiul I la concursul literar organizat de revista clujeană „România nouă“.

5 februarie Necruțătoarea maladie și suferințele provocate de ea îl determină să caute o eventuală soluție tămăduitoare, peste hotare, la Viena.

Din păcate, sosirea cu întârziere a banilor necesari tratamentului și lipsa unei cuvenite recomandări primite în timp util fac imposibilă prelungirea rămânerii lui la Spitalul Municipal din metropola

austriacă (fiind nevoit să solicite și să-i fie acceptată, ulterior, internarea la Institutul american Pearson, situat pe Mariengasse nr. 32).

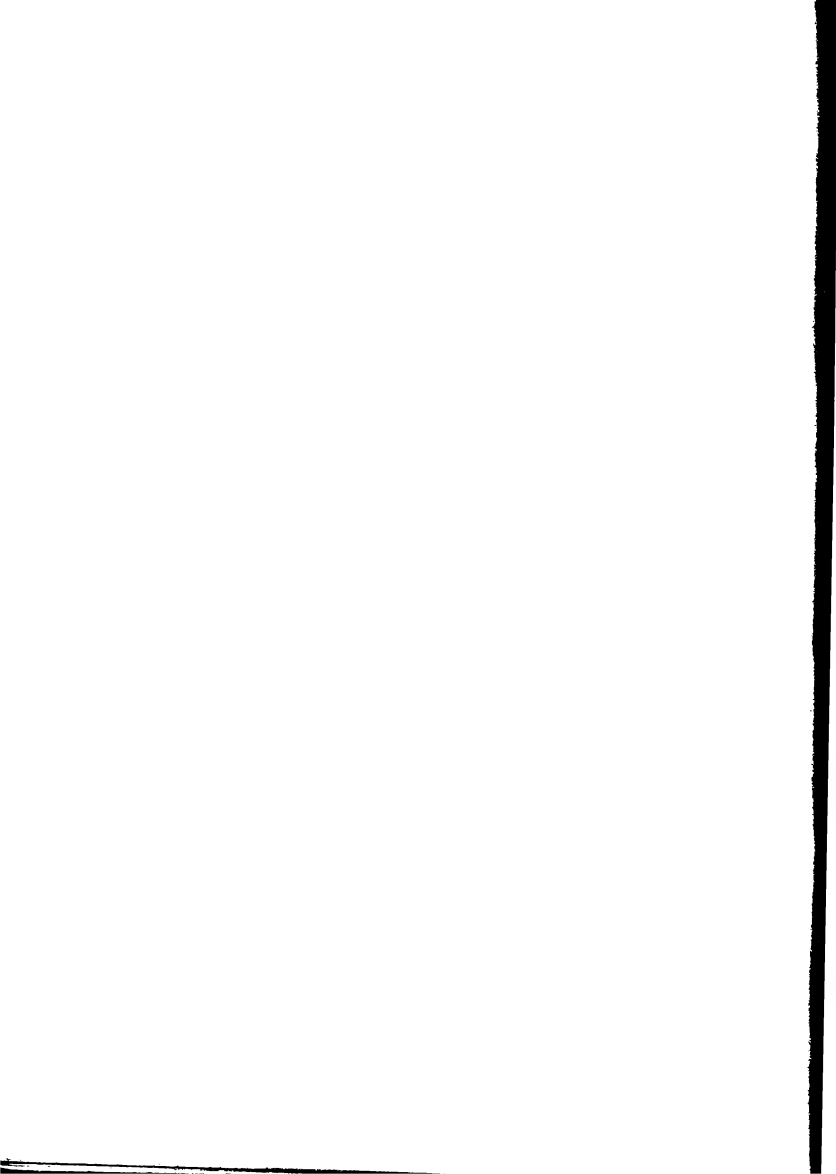
17 februarie Fără a ține cont de severitatea extremă a bolii care-l chinuie și îl macină, scrie în țară și solicită să i se trimită textul creațiilor apărute în perioadice, spre a le revedea și finisa în vederea reunirii lor într-un volum.

28 aprilie Împreună cu soția, revine în țară.

După ce sărbătorește Paștele, la socrii săi, în satul Mărtinești, se reinternează la spitalul de oncologie din Cluj.

Începutul verii Proiectatul volum este predat editurii Fundației Regale pentru Literatură și Artă. Nu înainte, însă, ca autorul însuși să-i stabilească cuprinsul, să-i selecteze, retușeze și să-i șlefuiască textele schițelor și nuvelor propuse editării.

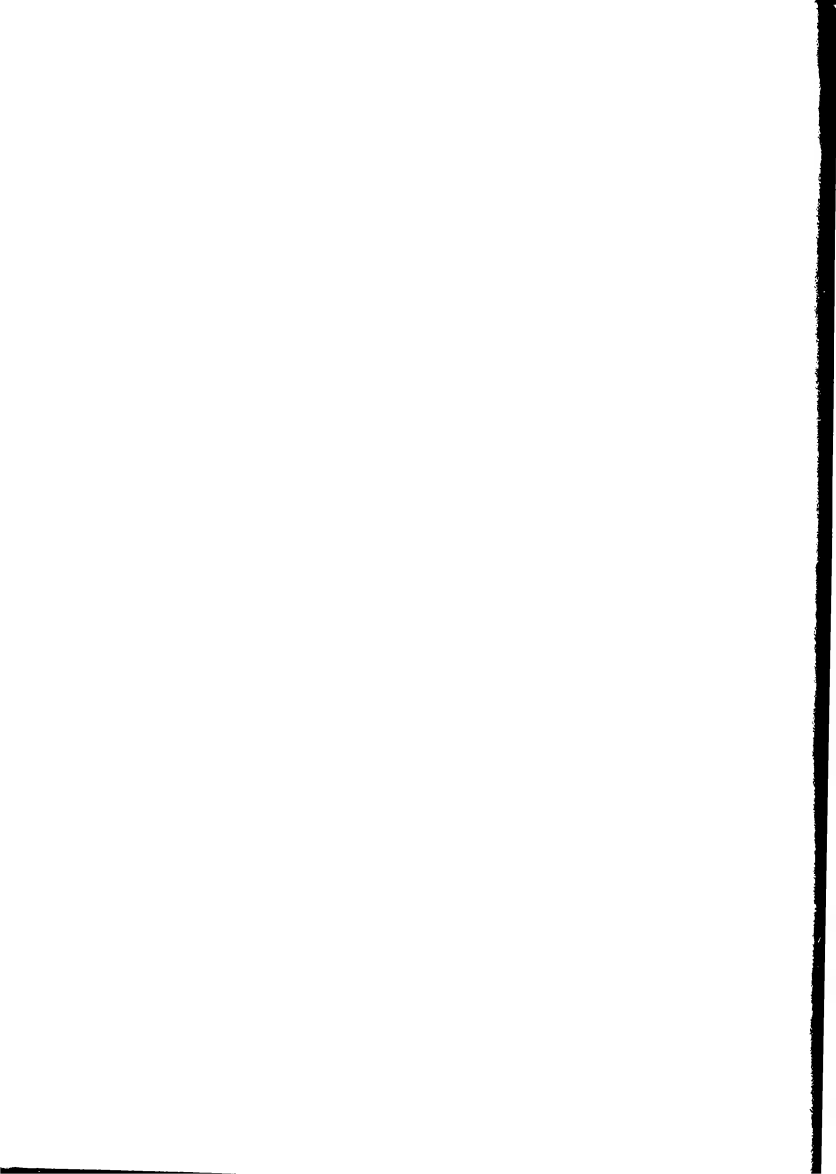
2 august La orele dimineții, înainte cu doar o lună de a împlini 30 de ani, Pavel Dan se stinge din viață, la spitalul de oncologie din Cluj. Fără a-și putea vedea tipărit unicul volum de schițe și nuvele (care va apare, postum, în septembrie 1938, cu titlul *Urcan bătrânul*, sub îngrijirea criticului Ion Chinezu, la Fundația Regală pentru Literatură și Artă).

URCAN BĂTRÂNUL

Ediția din 1938

*Soției mele, Georgina,
dragoste și recunoștință.*

URCAN BĂTRÂNUL

I

Când Ludovica ajunse în culmea dealului cu poala plină de fasole, strânsă de peste răzoare, din pământurile vecine, se opri să răsuflă. Îi bătea inima nu atât din pricina suişului ori a poverii – căci era femeie voinică – cât de teama să nu o prindă paznicii câmpului, cu şorţul plin, în cucuruzii altora. Toată vremea cât culesese fasolea vecinilor i se păruse că aude vorbe, paşi de oameni care o pândesc şi stau să o prindă. Dar parcă poţi deosebi vorba în freamătul pănuşilor uscate?

Şi, Doamne fereşte s-o fi prins; hapsâni şi răi cum sunt oamenii, ar fi dus-o la primărie şi ar fi făcut-o de râsul satelor.

Dar acum putea să se odihnească liniștită; pământurile dijmuite erau departe, și chiar de s-ar fi întâlnit cu paznicii, nu puteau ști din ce delniță vine.

„Da' parcă ei nu fură destul, dă-i în minune să-i coacă“, își zise ea, ștergându-și fruntea de sudori.

Șezând pe un mușuroi înțelenit, în mijlocul imașului, cu năframa neagră dată puțin pe ceafă, de i se vedea părul brumat, cu chipul osos înnegrit de soare și zbârcit, pe fondul albastru al cerului, femeia părea o pasăre mare de pradă, gata să-și ia zborul. Cu mâna streășină la ochi, se uita departe, spre casa al cărei acoperiș de țiglă roșie era ca o uriașă floare de mac în mijlocul lanurilor de porumb.

Se mutaseră în câmp, pe „moșia“ lor, cum le plăcea să spună, abia de câțiva ani. Căci aici „nu trebuie să le dai la toate de mâncare din mână“: vita îmbucă o gură de iarbă de pe orice răzor, porcul scurmă rădăcini și mai apucă la un cucuruz, bostan ori cartof; nici nu bagi de seamă cum vine Crăciunul și se îngrașă. Pământul e atât de întins și de gras, încât săul lui îi rămâne pe degetele celui care îl scormonește mai mult, e mai aproape de el. Cât au stat în sat, abia puteau ține două vaci rele, și astea cu mare trudă;

bucatele le erau numai pleavă și golgotine; nu o dată au fost siliți să cumpere primăvara, ca să aibă ce semăna. Și uite, acum jirezile de grâu li-s mari cât dealurile, și șase boi ca șase flori scot carul din ograda lor.

Odată cu numărul boilor din poiată și turma din ocol, le crescuse și vaza în sat, unde nu se mai ia ni-meni după faima neamului, ci fiecare atâta cântărește câtă avere are. Dacă până ieri-alaltăieri mai spuneau unii că Urcăneștii nu-s gazde de rangul întâi, acum, de când feciorul lor, Valer, s-a întors din cătane, de la *Kadetschule*¹ – vorba era a lui Simion – și s-a însurat cu Ana lui Triloiu, bocotanul Tritiului, n-ar mai fi cutelat să facă gură niciunul.

Iar ei făceau tot ce le sta în putință ca să-și sporească pământul câștigat cu atâta trudă. Când și-au cumpărat clopote pe boi, au dus câteva care de fân unui om sărac, numai ca să aibă prilejul să le poarte de-a lungul satului și să vadă oamenii că ei au clopote și cānaci pe boi. Își tocmiseră apoi la un cojocar meșter, în Turda, cojoace cu pene roșii, mărginenești, așa cum în sat aveau numai cuscrii lor.

¹ Școala de cadeți (germ.).

La biserică, Simion, bărbatul Ludovichii și gazda casei – căci bătrânii lăsaseră de mult cârma și trăiau într-o căsuță mică, lângă poartă – trecea tot mai înainte, până când ajunse în frunte, unde, scoțându-și burta înainte, se uita la cei mai săraci decât el, parcă zicându-le: „Uitați-vă la mine, cine mi-s eu, câți boi am!“ Tușea din gât când era liniștea mai mare în biserică, cum făceau și celelalte gazde și, tot ca ele, dormea cât ținea slujba.

Năravul vechi, din vremea sărăciei, de a ciupi câte ceva din bunul altuia nu l-a lepădat odată cu îmbrăcarea cojocului cu pene, ba, cu cât s-a îmbogățit mai mult, cu atât năravul s-a lățit mai departe, s-a întins ca o boală rea pe neam. De la părinți îl învățaseră copiii, și de la aceștia, slugile.

Când îl prindea cineva pe Simion cărându-i bostanii din cucuruzi ori snopii din claie, îi zicea, din gât:

– Ce, mă! Eu îs silit pe pământul tău? Eu am ce-mi trebuie...

Socoteala lui era că un om bogat poate să-și ia dintr-al altuia, că are cu ce plăti...

Acum Ludovica, stând în deal pe răzor, se uita la valea Urcii, valea lor, în formă de potcoavă, cu deschizătura spre răsărit.

Pe la cele două capete ale potcoavei, colo, departe, se zăreau câteva case, pânza limpede a unui lac și, în dosul lor, un tren în mers; era trenul mic, care străbate Câmpia Ardealului de la Luduș spre Bistrița. Apoi dealuri și dealuri cât cuprindeau ochii, ca valurile împietrite ale unei mări înfuriate.

„Mare-i lumea asta, Doamne! se gândi Ludovica. Cât pământ! Și tot n-ajunge.“

Privirile îi alunecară peste livada verde din mijlocul potcoavei – otava lor era necosită – până sus, spre drumul de câmp ce tăia în două călcâiul potcoavei, moșia lor; lângă drum era casa, înconjurată de gard, în spatele ei câțiva pomi, fântâna, și de jur împrejur, moșia. Înspre apus intra în tabla lor un petec de pământ în formă de ic. Era o zdreanță dintr-o veche moșie, sfârtică, prinsă în pământurile vecine.

„Cum ne strică tabla limba ceea de câne a lui Botoș! Nici n-am văzut până acum! Hm! Dar o va bea el în curând și pe asta! Dacă am putea pune noi mâna pe ea – e înglodat în datorii – am întregi o moșie cum

nu este alta prin împrejurimi. Bine ar fi! Cincizeci de iugăre la trei copii.“

Deși în sat era datina ca fetele să fie plătite în bani și vite, iar pământul să se dea feciorilor, ei aveau de gând să-i dea și Mărioarei partea ei, ca la orice fecior. O, dar până atunci mai trebuie să treacă vreme: fata e abia de doisprezece ani. Câte nu se pot întâmpla în cinci-șase ani!

Ei, dacă ar putea pune mâna pe pământul lui Botoș – Ludovica suspină din adânc – ar avea o mulțime de încurcături cu intabularea; pământul stă pe mai mulți frați.

„Că nici locul nostru nu e intabulat pe noi. Și suntem oameni bătrâni azi-mâne.“

„Așa e Simion, lăsător“, își zise femeia cu un strop de părere de rău în glas.

De câte ori n-ar fi putut-o face până acum! Că bani au avut. Dar s-au gândit: Simion e singurul copil la părinți, lui îi rămâne averea, că n-au cui foc o lăsa; în pământ n-or duce-o. Ar trebui totuși să-și rostuiască treburile, căci, cu lăsământul, tot vor avea ei cheltuieli, acum ori mai târziu.

Femeia se lăsă furată de un gând rău: „S-ar putea să-l înșele cineva pe bătrân, cum e în mintea copiilor, să-l îmbete și să-l ducă la lege. Le-ar lua pământul de sub picioare. Valer, feciorul lor, ori altcineva“...

„Asta ar fi apoi una, își zise ea. Una și bună!“ De ce s-a gândit tocmai la Valer? Copilul lor! „Doamne, cum mai umblă mintea când îi dai drumul! Nu-s doar oamenii chiar lupi.“

Își strânse șorțul cu fasole, își potrivi năframa și porni la vale, pe drumul de la capete, unde iarba verde, moale îi mângâia picioarele zdrelite de vițele de mure de prin cucuruzi.

Era după cărat, târziu; de cules nu se apucase încă nimeni, dar porumbul cu frunzele verzi era aproape copt. Toamna, cu ploile nesfârșite, cu noroi și neguri, nu venise încă. Într-amiezile erau tot ca în dricul verii, numai serile și nopțile luminate de lună, ca ziua, erau lungi și răcoroase.

Ludovichii, când intră în drumul mare cotind spre casa lor, îi ieși înainte, ca din pământ, Urcan bătrânul, socrul ei.

Ras proaspăt, încălțat cu obiele albe de pânză și cu straița de piele în spate, ca un târgoveț, bătrânul

venea pe marginea cucuruzaștinii și, când îi răsări înaintea noru-sa, tresări. Făcu o mișcare ca și cum ar fi vrut să se oprească, apoi porni iar la drum, parcă mai grăbit; înciudat oarecum.

– Deie Dumnezeu bine, tată!

Femeia avea chef să stea de vorbă, să-l întrebe ce mai e pe acasă, una, alta.

– Dar dumneata unde te duci, amu, pe înserate?

– Unde, unde... Mie nu mi-e îngăduit să merg nicăiri? Numai vouă? mormăi bătrânul în barbă și, fără măcar s-o privească, măsură mai departe pământul cu cârja.

Târâindu-și opincile după el bătrânește, se uita mereu spre apus, ca și cum i-ar fi fost teamă să nu-l ajungă cineva din partea aceea.

– Hodoroaga dracului! zise femeia, rămânând singură în drum și uitându-se în urma lui. Bine că se duce; mai rămâne mâncarea. Dă-l în turbare! Că altă treabă nu face, numai șade și mănă, iar de moarte nici gând n-are.

Până acasă se mai gândi la o soră măritată în Țicud, la ce va face pe seară de cină, la un vițel care făcuse viermi între unghii.

Intrând pe poartă, o zări pe Urcăneasa, soacra ei, șoșotind cu Ana, nevasta lui Valer; apropiindu-se de ele, surprinse o anumită mișcare din geană, care nu-i plăcu; înțelese că au schimbat vorba.

„Ce au astea de împărțit?” se gândi ea înciudată, prefăcându-se că nu le vede. Își chemă fata în colțul de sus al târnașului să-i ajute la dejghiocatul fasolei. Când fură singure, o întrebă, uitându-se cu ochi răi spre cele două femei:

– Unde s-a dus moșul tău?

– Nu știu, că tot s-o ascuns de mine. A vorbit cu tetea Valer și, când a plecat moșul, dumnealui l-a petrecut până la poartă. L-am auzit că-i zice: „Du-te dumneata și te odihnește, că eu viu colo de la o vreme“.

Femeia, cu o păstaie desfăcută pe jumătate în mână, se uită țintă în ochii fetei.

– Altceva n-ai mai auzit?

– Nu!

– Hm! Draga mamei, zise ea încruntată, mușcându-și buza de sus. Hm... vru să urmeze, dar, văzând că se apropie bătrâna, tăcu.

Mai târziu adăugă, ca pentru sine:

– Mi se pare că Ana asta e soi de șarpe.

Apoi ziua se scurse anevoie. Soarele parcă se așezase la povești cu muierile, și nu mai da Dumnezeu să se rupă din loc, să-și vadă de treburile lui...

La cină, când își isprăviseră lucrul pe afară și toți stăteau lângă mămligă, în zarea focului, Ana nu se mai sătura de povestit, toată era numai gură.

De frumoasă, nu era prea frumoasă; dar nici oamenii nu se speriau de ea. Avea părul roșietic, ochii mici, în care veșnic juca o flăcăruie vicleană, fața pistruită. Gurile rele spuneau că mamă-sa o făcuse cu un jidov pripășit pe la ei cu mașina de îmblătit. Dar bărbatul ei o iubea, căci în sat frumusețea se măsoara cu iugărele de pământ și prin împrejurimi nicio fată nu avusese mai multe.

Valer, un flăcău voinic, cu mustața haiducească, da din cap și zâmbea la arătăriile ce le spunea Ana.

Până a nu merge la cătane, cu averea lui, fusese cel dintâi în tagma flăcăilor de seama lui. Acum, de când s-a întors, s-a prostit, spuneau oamenii. Nu te mai poți înțelege cu el, așa o dă pe domnie.

– Un om care s-a întors din armată – el nu zicea, ca în sat, cătănie – cu gradul de sergent, nu se cuvine

să-și piardă vremea pe uliță și să steie la povești cu proștii. Ce știi ei cum merge lumea! Ori chiar dacă merge, el să le spună vorbe mai înalte, mai frumoase, să-i învețe ceva.

Când căuta să-și pună în practică înțelepciunea, oamenii se uitau unii la alții cu înțeles, vorbeau peste el, luându-l la vale.

Acasă vorbea scurt, tăios, având aerul că dă mereu porunci. Când era strâns cu ușa și trebuia să o țină mai lung, începea totdeauna cu: „apoi, dacă-i vorba... apoi“...

Așa învățase de la „domnii căpitan, un om al dracului, că dacă-i vorba, apoi numai omul prost o ia drept înainte, cel cuminte le face toate cu politică“.

Ludovichii încă nu i se ridicase negura de pe suflet. Veselia Anei o ardea la inimă. Numai când află că bătrânul s-a dus la Luduș după tăbac se mai îmbună. Gândul cela primejdios se retrase undeva în adâncul sufletului ei și rămase pitit acolo. Ludovica se lăsă furată de buna voie a Anei; între două polojenii se gândi: „Cum își face omul spaimă din nimic!“

Îl iubea pe Valer, că era „mare și frumos ca bradul“. De când s-a ridicat el și umblă printre oameni,

de la multe l-a scos pe tatăl său. Până acum numai cinste și omenie au avut de pe urma lui. „Știe-ne Dumnezeu ce vom avea de-aici înainte!“ se gândea ea câteodată.

Să tot fi fost găinușa la prânzul cel bun când se sculă Valer și nevasta. Altădată, în asemenea împrejurări nu era de pus în picioare; până se îmbrăca să se ducă unde trebuia, sta omul să-și scoată sufletul: tot se trezea și iar adormea, apoi, până se îmbrăca și se puneă în rând scula toată casa. Acum, îndată ce se trezi, se dete jos din pat, aprinse lampa și începu să se îmbrace grăbit. În vreme ce își vâră cureaua în cioarecii noi, Ana îi văcsuia cizmele, îi puneă în straiță, și toată era numai grijă și dragoste pentru bărbat. Treaba asta n-o mai făcuse ea de când era în casa Urcăneștilor. Alte dăți, când îi pleca bărbatul de cu noapte de acasă, nici nu se întorcea pe partea cealaltă.

Ludovica dormea în aceeași odaie, în patul de după ușă. Când aprinse Valer lampa, se trezi și nu mai putu adormi. Gândul pământului o chinuia din nou. Văzându-l pe Valer gata de drum, cu bâta ghintuită cu ținte galbene în mână, cu straița cu coadă de vulpe în

spinare, nu se putu răbda și, înălțându-se într-un cot, întreabă:

– Măi Valer, dragul mamei, unde te duci tu?

Valer nu se uită la mamă-sa; îi răspunse smâncit:

– Mă duc să aduc apă de unde se bat munții în capete. Ce mă tot întrebați? Mă duc la târg, la Moinești, să-mi cumpăr ceva pe banii ceia de la ospăț, că nu i-oi ținea în ladă să mucezească.

Apoi, după obiceiul pământului, își roti privirea prin casă, întrebându-se: „Oare nu uit nimic?”

Ana îl petrecu până în prag și îi strigă din urmă:

– Apoi, măi Valer dragă, mie să-mi aduci viței de ăia cu cornițele vârâte în ochi, că ăia îmi plac. Și izbucni într-un râs răsunător, pe care nu era de a-l mai opri.

Râsul ăsta, în cap de noapte, nu-i plăcu soacrei. De dormit nu mai putea fi vorba.

– Mă duc eu să-l scol pe Simion, să aducă paie la cuptor, zise ea ca să audă Ana.

În adevăr, se ducea să-i spună ce o doare.

Simion se culca în șură, pe război.

– Dormi, omule?

Simion nu răspunse; se întoarse pe partea cealaltă. Femeia șezu pe o talpă de război, lângă el.

– Măi omule, de ce s-a dus Valer singur la târg? Ieri pe la ojiniță s-a dus tatăl-tău. Unde s-au dus amândoi? Că într-un loc s-au dus. Ăștia n-au cumpărat o coadă de mâță de când sunt, să nu te întrebe pe tine, și acum, nesupărat, ne-nimica, Valer se duce singur la târg după boi. De tatăl tău n-aș zice nimic, dumisale când îi toacă pleacă în lume. Darăștia...

Omul plescăi din gură, ca atunci când lovești apa cu palma. Femeia urmă:

– Ieri toată ziua au șoșotit pe la colțuri. Cóița asta a lui Triloiu umblă îmbrobodită înapoi și se rânjește de crezi că amu-i mireasă.

– Ei, dracu, așa-i ea. Își petrece până-i tânără.

– Bine, omule, bine. Eu ți-am spus, apoi tu fă cum îți place. Dar pe mine mă paște un gând, de n-am hodină nicăirea. Pământul nostru stă încă tot pe bătrân, pe tine nu-i pus nici o brazdă. Ăștia îl iau cu vorba pe bătrân, îl duc la Turda – de n-or fi mers chiar azi – și îl fac de scrie locuțul nostru pe ei. Să dea Dumnezeu să mințesc eu, dar vei vedea că așa e. Ne fac de minune la lume și ne lasă pe drumuri, acum, oameni bătrâni.

Simion se trezise de-a binelea. Îi trecu prin minte gândul cutremurător că Ludovica are dreptate. Dar numai o clipă, căci cum se ridicase într-un cot, zâmbi, în întunec, veselindu-se pe socoteala fricii lui:

– Ei, dracu! Ți se năzare ție! Cum sunteți voi, muierile, de nu încăpeți două într-o casă.

Ludovica se supără; din ușa, îi zise:

– Noi așa suntem, dar nici proaste, să ne lăsăm duse de nas, nu suntem. Eu atâta îți spun: bătrânul e în mintea copiilor, îl poți cumpăra cu un ciocan de vinars și cu o pipă de tăbac. Apoi porodița asta a lui Triloiu nu-i fel bun.

Simion își trase țolul pe cap, încercând să adoarmă din nou. Dar vorbele Ludovichii rămăseseră în încăpere și-i bâzăiau în jurul capului ca un roi de viespi. Nu era chip să doarmă. De fiecare dată când se întorcea pe altă parte, se hotăra să-și întabuleze locul și să-și pună în rând averea. Gândindu-se la tot felul de lucruri, care de care mai negre, stete în așternut până se simți de ziuă, când adormi buștean.

Până la amiază, Ludovica își bătu fata „că nu știe să împungă cu acul“, își boscorodi de câteva ori omul și se mai sfâdi cu paznicii câmpului, care – păcatele lor

– altă treabă n-aveau decât s-o învinovățească pe ea că lasă porcii în cucuruzii altora.

Învârtindu-se supărată prin curte și legându-se de toate, i se înfipse în creier un gând, ca o săgeată venită din senin: „Nu cumva ăștia s-or fi înțeleș cu hoții ăia a lui Triloiu, și bătrânul s-a dus de ieri la ei, să se culce acolo? Lui Valer pe acolo i-a fi calea spre târg. S-or fi urcat în căruță și vor fi plecat astă-noapte la Turda cu hoțul de Triloiu, și până ne-om trezi noi, numai bine întăbulează locul pe ei. Ptiu! Asta o fi! Cum n-am știut până acum?”

Își luă rochia cea bună, cu gând să meargă cu torsul la cuscra lui Triloiu – „scurta-i-s-ar și celălalt picior” – și să iscodească adevărul. Îmbrăcându-se, se mai domoli, își dete seama că va bate calea mînzului degeaba și n-o să afle nimic. Cuscra e vulpe bătrână și va ști ea să se ferească. Nici nu se cade să meargă cu furca în brâu de-a lungul hotarului, nu e bine. O să-l trimită pe Trăian, copilul ei mai mic, după funia lungă, așa, numai ca să aibă după ce merge. Să vorbească cu slugile, cu copiii, că poate va afla ceva. Dacă ar avea copilul mintea ei, cum i-ar mai descoase, Doamne! Dar e moale la treabă și nătărău ca tatăl său. O s-o dea

de gol, că, de-l vor întreba mai cu de-amănuntul, le va spune, prostul, de ce l-a trimis. E mai bine ca el să ceară numai funia și să bage de seamă dacă li-e acasă calul. Dacă nu-i acasă, știe ea unde-i.

– Trăiene, dragul mamei, îi spuse ea dând din cap, cum îi era obiceiul când era mânioasă, să nu te pună păcatele să ȝezi să te întinzi la vorbă cu alȝii de seama ta, că scot două piei de pe tine. Înȝelesu-m-ai?

– Înȝeles!

Cum să nu înȝeleagă el, Trăian, care se bucura amarnic că scapă de acasă.

Copilul o porni în fugă. O ȝinu astfel o zvârlită bună, apoi se obosi și o dete mai pe încetul; când să treacă dealul, se întâlni cu alȝii de seama lui, care îi arătară un briceag cu plăsele de os de pește. Ca să-l probeze, se așezară pe mușuroiul de gunoi din marginea drumului. Trăian ar fi vrut să-l cumpere. Să-i dea numai briceagul, că, de plătit, îl plătește cu cât cer, că bani are de-i poate duce cu carul. Numai nu i-a scos până mai crește, că i-a văzut cum se bat în eclejia popii. Știe și cum se scot...

Ajungând la Triloiu târziu (cuscree locuiau și ei în hotar), Trăian ceru funia și porni înapoi spre casă. Își

aduse aminte că a uitat să întrebe de cal și, întorcându-se, strigă de la poartă:

– Tete Ioane! Tete loooaaneeee!

Fratele Anii mătura curtea. Auzindu-l, crezu că a uitat ceva și se opri din lucru:

– Ce-i, mă?

– O zis mama că acasă vi-i calul?

Omul păru că se gândește întâi, apoi răspunse zâmbind:

– Nu-i acasă. Spune-i că l-am trimis la potcovar, să-i pună potcoave de argint.

Cu funia făcută colac pe mână, Trăian porni în fugă spre casă. Soarele sta să asfințească...

*

* *

Când e să te bată Dumnezeu, apoi te bate în ce ai mai drag, se gândea Ludovica, depănând niște fuse. Pe ea a bătut-o Dumnezeu cu o fată și o noră, care nici pune pe fus nu știu. Toate se reazimă pe grumazul ei. Și încă mai zice lumea că Ana lui Triloiu a fost fată

harnică. Mânca-i-ar pustia hărnișagul! Că numai fala a fost de ea și găzdăcie legată cu ață de lână.

– Hai încoace, mânca-te-ar focul să te mănec, ce mă tot porți?! se răsti ea la fusul care sărise din ciur și se rostogolea pe pământ ca o găină cu gâtul tăiat.

Nevoită să se întindă de-i pârâiră oasele, smuci firul și-l rupse.

– Ptiu, că de astea n-am mai văzut de când sunt! Tortul ăsta tot trebuie tors din nou, și azi-mâne vine piuarul. Ne apucă Crăciunul torcând de țol. Când vom mai toarce și de cioareci și de haine la slugi? Și suntem trei muieri la casă! De asta a mea nu mă mir, că-i tânără și proastă. Da' doar astălaltă e cal bătrân, trebuie să-și îmbrace bărbatul. Asta numai mi-a clăcuit lână.

Firul se rupse iar. Ea trânti ghemul în ciur și-i dete una cu piciorul.

Dând să intre în casă, se împiedecă de prag.

– Arde-ați, să ardeți, și cine v-a făcut!

Se duse apoi să desfacă porcii, care se înfășuraseră lângă pripon și pot muri acolo, că nu le are nimeni grija. Ea trebuie să fie în tot locul.

Scroafa veni la ea grohăind; da să-i prindă rochia.

– Hața, ne! Da' ce-i? Nu te-am umplut azi o dată de lături?

O lovi strașnic cu piciorul în coaste; scroafa umplu curtea de guițături.

– Tu ai căpiet, tu, muiere – îi strigă Simion din gura poieții – de bați porcii în pripon?

Ludovica nu-i răspunse. Dinspre deal venea o căruță, și ea se repezi la drum, să-i iasă înainte.

– Măi Gheorghe, dragul lelii, n-ai văzut pe Valerul nostru și pe moșul său? Nu s-au oprit cumva la fâgădău? Că au plecat de aseară la moară și nu dă Dumnezeu să vină. Trăznetul știe pe unde s-au oprit!...

– Nu i-am văzut, lele Ludovica. Eu vin de la Câmpia Turzii; am fost după benzină, dar nu i-am văzut.

Acum Ludovica se întoarse spre ogradă; avea chef să-și boscorodească bărbatul. Dar, spre norocul lui, acesta se făcuse nevăzut.

– Ei, Trăiene, Trăiene, mâncu-ți mămăliga! zise ea, uitându-se în calea băiatului. Ce ți-oi da eu, îi ținea minte toate zilele tale...

Nu-i spusese nimeni că cei doi s-au dus la Turda, dar era atât de încredințată de asta, că nici n-ar mai fi

fost de lipsă. Când o vedea pe Ana umblând de colo până colo, cu năframa dată pe ceafă, gata, pudărită și cântând de nu-i ajungea ograda, o lua cu călduri, o strângea parcă cineva de gât. Trânteau lucrurile ce-i ieșeau în cale, se lega de toată lumea. Ai casei vedeau că azi „are ziua ei” și își vedeau de treburi, care pe unde putea, ocolind-o cât mai pe departe.

Noru-sa o privea cu vădită plăcere cum se fierbe, clipind din ochii-i mici, vicleni. În felul cum zâmbea, stând cu mâinile în șolduri și mușcându-și buza de jos, parcă îi spunea: „acum, oricât te-ai stropși, pământul tot al nostru e”.

Ludovichii îi venea să se repeadă la ea, să-i dea un pumn de să intre în pământ, apoi să dea foc casei, să se arunce în fântână.

Pe la scăpătatul soarelui, își luă omul de scurt și, după ce-l făcu cu ou și cu oțet, îl trimise la drumul Turzii, înaintea lui Valer și a bătrânului. Să-i întrebe: „acolo-i târgul Moineștilor?”

– Tu muiere, astâmpără-te! Nu te mai frământa. Că numai ce-l vezi pe Valer ivindu-se în deal cu doi bouleni, de ți-a fi mai mare dragul să te uiți la ei. Tata nu vine curând. Știi tu bine cum e obiceiul dumisale.

Ludovica păru că se înmoaie. Dar o auzi pe Ana cântând și se aprinse mai tare.

Omul îi pomeni de Bobotează și de Paști, trânti și el o oală de o făcu țândări. Dar până la urmă n-avu ce face, își luă un călcâi de pâne, o bătă subsuoară și, tot suduind muierile care-s ca a lui, porni unde-l trimisese nevastă-sa.

În drumul țării se lăsă într-o dungă la umbra unui măr pădureț și adormi dus.

*

* *

Pe la cina cea bună nimeri Valer. Părea supărat. Dar, împotriva obiceiului, era vorbăreț. Spunea că n-a fost mărturie (târg); și-a mai bătut picioarele de-a nimica. Pe deasupra l-a găsit pe moșul său lângă Cocanul. E slab bătrânul și-i prăpădit de lucru. Nu-i are nimeni de grijă, să-i dea și lui din când în când câte cinci lei de un tăbac, că le-a câștigat o avere. Ar trebui ținut ca în palmă.

— Milos ești, dragul mamei, și numai amu.

– Voi avea eu grijă de moșu de aci înainte, zise Ana.

– Tu să fi avut grijă de Sureiu Spătarul, că ăla ți-a fost moș. Să nu-l fi lăsat să moară la Roșca în cotețul găinilor... i-o rase Ludovica cu vârș și îndesat.

Valer încremeni. Se uita de la una la alta și nu pricepea. Crezu, la început, că acasă știi tot. L-or fi ascultat vorbind cu bătrânul, vor fi auzit slugile de la Triloiu și vor fi spus la ai lor! Ori poate Ana, cum e ea slobodă la gură, va fi scăpat o vorbă nesocotită și ceilalți se vor fi dumirit ei. Muierea, tot muiere!

Cum mamă-sa, în potopul ei de vorbe, nu se lega de el, nici de bătrân, își mai veni în fire. Vor fi avut laolaltă vorbe slabe, muieresti; cine știe ce nimica le va fi sărit în nas. Lăsându-le să-și spele gura cât vor vrea, ieși din odaie și se furișă în căsuța bătrânilor.

– De unde știi ăștia? o întrebă pe bătrână.

– Știi în foc să-i mănce! I-a venit o toană la Ludovica și nu mai încap nimeni în ogradă de ea. De știut, n-au de unde să știe.

– Hm... Apoi, dacă-i vorba, moșul lasă locul cui îi place. Dumnealui e stăpân pe el până trăiește.

Bătrânul nu zise nimic. Sta întins pe pat și scotea fumuri groase din pipă. Din vinarsul pe care Valer îl cumpărase bătrânei gustase și el. Acum se simțea nespus de fericit.

Ieșind afară, Valer se izbi în întunerec de mamă-sa.

– Mamă, dumneata de ce ascuți la ușa altuia? Nu știi ce păcat mare-i!

– Amu dă-mi pace cu păcatul. Că tot una mi-e mie să mă cufund în păcate ca Lenuța din poveste. Dacă tu, dragul mamei, n-ai frică și gând de la Dumnezeu și ne lași pe drumuri, pe mine și pe tatăl tău, care te-am făcut și te-am crescut... Dacă nu te gândești tu la sora și la fratele tău mai mici... Doar și ei, sărmanii, s-o trudit pe pământul ăsta. Din copii de gazdă, tu îi faci oameni săraci.

– Nu s-a gândi el de soru-sa și de fratele său. Să se gândească cine i-a făcut. Dumneata cu o rochie ai venit în moșia Urcăneștilor și aceea ți-o poți lua în cap să te duci de unde ai venit, îi strigă Ana din prag.

– Tuuu! țipă Ludovica lung de țiiui hotarul. Apoi se repezi la oala cu mămăligă de pe foc și, dacă n-ar fi prins-o Valer și sluga, i-ar fi aruncat-o Anei în cap.

Lasă-mă s-o omor. S-o calc în picioare pe cóita și lepădătura. Lasă-mă! Că n-oi ajunge să-i dau una, să mă pomenească! Lasă-mă! Lasă-mă!...

– Las-o să vie încoace, că-i stâng eu soarele, zicea, de altă parte, Ana.

– Tuu! Să vii tu în casa mea și să-mi furi locul din gura copiilor mei! Una care te-a făcut mamă-ta prin șanțuri cu jidovul Bebos. Tu, spurcăciune, tuuu!...

– Lasă, mamă, nu te mai năcăji, o opăcea Valer, oprind-o cu greu. De dumneata n-a fi rău nici de aci înainte. Că te-om lua la noi, și dacă îi vrea, îi face ceva, dacă nu, ce ți-a trebui îi avea. Îi sta la umbră și îi toarce, ca alte muieri bătrâne.

– Pe mine să mă țineți voi, ca pe o chilavă, din truda mea? După ce am trudit treizeci de ani aici, la casa asta! Să mânc de-acum când mi-ți pune voi în blid? Ptiu! îl scuipă Ludovica drept între ochi. Afară din casa mea, că vă aprind! Afară! Scăpând din mâinile lui Valer, Ludovica se repezi în casă, înșfăcă de un capăt așternutul pe care dormeau cei doi, îl trase după dânsa afară și-l împrăstie prin curte.

Câțiva trecători întârziați se opriră la poartă, privind „ospățul Ludovichii“. Numai bătrânii, în căsuța lor, tăceau chitic.

Valer, după ce se oțărâse rău către mamă-sa, vrând s-o bată, când văzu că nu-i chip s-o sperie și știindu-se cu musca pe căciulă, îi dăte pace și se apucă să-și adune hainele de pe jos. Înțelegând că în noaptea asta nu-i chip de dormit în casă, se duseră să se culce pe fân, în podul poieții.

– Marș înainte! îi comandă el Anii când fură singuri. Nu ți-ai putut ținea fleura...

În vremea asta Trăian, care, știind ce-l așteaptă, stătuse ascuns în cucuruz de cum se înserase, se strecură în capătul de sus al târnațului, lângă soră-sa, Mărioara. Ascultară ce ascultară, apoi, cum noaptea era friguroasă, se lipiră unul de altul și, în timp ce mama lor striga de credeai că arde hotarul, ei se lăsară pe niște mănuși de cânepă, adormind duși...

*

* *

Simion se trezi târziu, stropit de stele, ud de rouă, cu o durere cumplită în partea dreaptă a capului. Își șterse gura cu dosul mâinii și își obli anevoie trupul bolovănit de somn, înghețat pe jumătate.

Întâi și întâi se gândi la nevastă, care și-a pierdut mintea pesemne și îl trimete, ca pe cel din poveste, să-i aducă mană. Apoi se porni spre casă; de data asta prin sat. Lângă fâgădău era plin de căruțe de ale țicudenilor; înlăuntru se auzea zarvă, fum de voie bună.

Intră să vadă cine-s; să bea o porție de vinars, ca să se mai desmorțească. Cârциuma, „coparativa“, „parativa“, ori mai des „paraschiva“, cum îi ziceau țăranii, o încăpere scundă, cu lampa scheletică spânzurată în tavan, cu mese lungi, pătate de băutură și de sânge închegat, înnegrit, era ticsită de oameni. Cu unii, târgoveți de prin satele vecine, era prieten din holteie; aceștia, gazde bune și ei, se bucurară amarnic la vederea lui.

Îl trimisese Dumnezeu pentru binele lor, să le plătească un adălmaș, că doar și-a întabulat locul pe

fecior, spuneau ei. Trecuseră pe la notarul public – cu treburi, firește – și acolo au întâlnit pe Urcan bătrânul înscriindu-și locul pe Valer. Credeau ei: s-o fi învoit Simion, ca să nu facă două cheltuieli deodată. Că de ce să mai întabuleze locul întâi pe Simion și apoi pe Valer, când putea trece de la bătrân de-a dreptul la nepot? Doar și Simion tot lui Valer i-ar lăsa cea mai mare parte din moșie; celorlalți o să le mai cumpere el.

E drept că treaba nu era tocmai limpede în capul oamenilor, care, în viață fiind, nu-și întabulau nicio dată pământul nici pe fecior, de cum pe nepoți. Nu arareori cei care o făcuseră au fost siliți, la adânci bătrânețe, să ia străițele de cerșetor și să plece în lume. Ei, dar Simion, de îndată ce a făcut-o, și-a fi avut socotelile lui.

– Cine știe ce pune la cale hoțul ăsta!... glumi unul dintre comeseni.

– O fi luat bani din bancă și nu vrea să-i mai plătească...

– Ce mai știi?

– Până una-alta, să ne plătească nouă un adălmaș.

– Plătesc! răcni Simion de țiură sticlele.

În cârciumă fu o clipă de liniște înspăimântătoare.

– Vinars, crășmare, că te omor!

Vorbele tovarășilor îi zgârliau mintea ca niște gheare cumplite. Era palid, cu ochii sticloși, ca omul care bea de năduf. Făgădăul se învârtea cu el; de-abia se ținea să nu cadă. Încercă să toarne vinars, dar mâna îi tremura și lăsa locul altuia. Aruncă pe gât trei pahare unul după altul, cum ai arunca apă într-o prăpastie adâncă, fără să închine, fără să-și poată descleșta fălcile.

Luă sticla cu vinars și o duse la gură, dar pesemne își dete seama de ce face și îi fu rușine, că se apucă să-și toarne în pahar. Dar mâna nu-l ascultă nici de data asta. După ce-și răsturnă paharul plin pe jumătate, trânti sticla de masă, sfărâmând-o și împrôșcând cu cioburi și cu vinars pe cei din jur.

Cu privirea rătăcită, fără un cuvânt de despărțire, sări de după laviță și o rupse la fugă spre casă. Urcă dealul cimitirului, pe unde trecea calea lui spre casă, dintr-o răsuflare. Unde era panta mai mare, la câțiva pași de culme, se opri și începu să geamă în neștire: „Îl omor, îl omor!“

Cum mergea prin noaptea neagră, i se părea că înoată într-o apă murdară, smârcoasă, că se îneacă; căscă larg gura după aer.

Ajuns acasă, luă din gura podului securea și, intrând în tindă, lovi ușa casei cu muchea de o făcu țandări.

În încăpere lampa era trasă; o lumină somno-roasă, spălăcită țârâia, ca o negură tomnatecă, peste lucrurile adormite.

Ludovica, după masă, cu năframa trasă pe ochi, cu obrazii înmormântați în palme, ațipise.

Când deschise ochii, după trosnitura uluitoare, zări pe păretele din față arătarea cumplită a omului cu securea gata de lovire.

Cu obrazii scofâlciți ca de mort, în colțul gurii strâmbate, două dâre de spumă, Simion găfâi ca o fâșnitură de aburi dintr-un gât șuierător de oțel:

– Unde-i curva și tâlharul?

II

Găinușa asfințise ori se scufundase în marea tălăzuită a cerului. Printre crestele întunecate ale valurilor de nori care se ciocneau sfârticându-se în fâșii gigantice se zăreau sfărâməturi din vasul naufragiat al găinușei: ici-colo, câte o stea aruncată de pe o culme de val pe alta.

În noaptea cernelie părea că diavolul, care pusese la cale cearta dintre tată și fiu, supărat că nu i-au ieșit lucrurile după voie, a dat drumul urgiilor pământului, și el însuși stă în vârful dealului, râcăie pământul cu copitele, aruncând la vale pănuși, țărână și mugește biciuind vânturile, scuipând cu ciudă peste lume. Nu se cunoștea unde e apusul și unde e răsăritul, crugul cerului părea că se învârte neconținut, și nenorocitul

rătăcit în câmp trebuia să se sprijine bine ca să nu cadă. Norii negri, grei se învolburau din toate părțile, întunecau zărilor, târându-se pe pământ ca niște animale apocaliptice, care își schimbă întruna formele și, din gura sângerie a lui miazănoapte sălbatec, veneau mereu tot mai mulți, mai negri, mai înfricoșători.

Deșteptată fără de veste, toamna, cu iarbă verde în părul cărunt, bătrână, șchioapă, cu un ochi de tânăr și altul de bătrân, udă ca scoasă din fundul apelor, se ivi într-un lan de porumb, tânguind ascuțit, plângător. Auzindu-i glasul, câinii Urcăneștilor își vârâră cozile între picioare și se retraseră la adăpost, între fânuri.

În casă ardea lampa. Simion ședea la masă, cu capul răzimat în mâni; pe frunte i se vedea zgârietura proaspătă, făcută de o creangă de salcâm în fuga lui prin cimitir spre casă. Cum sta aplecat, i se vedeau umerii, strâmți ca de copil îmbătrânit, gulerul cămeșii murdar și gâtul roșu, subțire, păros.

– De l-ar adormi Dumnezeu... își zise Ludovica, văzând cum începe să respire rar, regulat.

Scuipă un smoc de cânepă și își puse tortul pe fus. Apoi, uitându-se din când în când la Simion cum doarme, toarse înainte multă vreme. Când vântul

zguduia casa, făcând-o să trosnească din temelii, își făcea cruce, gândindu-se la Dumnezeu; apoi torcea înainte...

„Dacă ăștia au întabulat tot locul nostru pe ei!“ se gândi ea. Odată cu gândul ăsta își puse fusul în poală. Simion adormise de-a binelea; privirea femeii se opri asupra umerilor încovoiați spre pământ: „Locul i se cuvenea lui, că era singurul copil la părinți; el trudise pe aici ca tânăr, ca bărbat, toate brazdele purtau urmele mâinilor lui. Dacă l-au luat, în el lovesc mai mult. Trăian s-ar tocmi slugă, Mărioara ar rămânea lângă părinți, iar mai târziu se va mărita cu cine i-o fi rânduit de la Tatăl de sus“. De ea nu-i păsa; ca fată, a trăit în sărăcie, și își aducea aminte că adesea mai multă fericire fusese în bordeiul lor decât în casa cu țiglă roșie și în iugărele cele multe ale Urcăneștilor.

Dar el, omul care dormea colo, ce o să se facă? El toată viața a trăit în găzdacie. Și chiar dacă uneori au ajuns la două vaci și, cu tot locul lor mult, sărăcia se uita peste gard în curtea lor, tot el a fost stăpânul.

„Să ne mutăm acum, la bătrânețe, în casă cu chirie?“ (căci cea din sat o vânduseră), își zise ea.

Se uită prin odaie; la paturi, la haine și la tot ce agonisiseră în cei treizeci de ani de trai împreună. Acum toate astea vor trebui duse undeva, într-o casă străină.

„Mânce-te focul de lume!“ își zise cu jale. Era frântă, toropită de oboseală. Mai suci de câteva ori din fus, apoi, fără să-și dea seama, puse fusul în poală și adormi.

Afară vântul vâjâia mereu; stropi mari și grei se izbeau de fereastră. Câteodată, podul casei trosnea, se cutremurau blidele în cuie, icoanele. Ascunsă în cușca ei, para lămpii clipi de câteva ori speriată, înălțându-se în sus, apoi se lăsa iar în locu-i de mai înainte, uitându-se somnoroasă printre pleoape și stând să adoarmă dintr-o clipă într-alta. Veșca de tinichea, aplecată într-o parte, ca o pălărie de bețiv pusă pe un ochi, despărțea încăperea în două. Partea de sus și fruntea casei rămăneau în umbră, astfel încât odaia părea tăiată de o sabie cumplită. Tăietura se făcuse prin capul lui Simion, căruia o jumătate de frunte îi rămânea în umbră.

Înlăuntru totul era somnoros, adormit. Se părea că oamenii dorm de multă vreme, că lucrurile din casă au rămas treze în urma lor, au vorbit și s-au ciorovăit

ca babele, apoi le-a cuprins piroteala, au ațipit. Și lampa însăși, cu ochiul ei înroșit de monstru marin, picotea de somn; poate chiar adormise.

Pe peretele din față Arhanghelul Mihai sta de strajă, răzimat în sabie. Cercul de raze din jurul capului era stins, pătat de muște, sabia ruginită și de pe fața lui se vedea că n-a fost schimbat de multă vreme, e obosit, de-abia se mai ține pe picioare.

Într-un colț mai întunecos, diavolul, luându-și coada la subsuoară, cobora din cadrul vechi al unei icoane. Pășise cu un picior afară din ramă și se opri, trăgând cu ochiul la arhanghelul adormit și făcând semn cu mâna cetei care îl urma să nu facă zgomot; tiptil, se furișă afară din icoană...

– Unde-i tâlharul, să-l omor! strigă Simion fără să-și ridice capul de pe masă.

Ludovica se trezi speriată:

– Măi omule, nu mai răcni! Se face ziua și trec oameni spre Luduș, la târg...

N-auzise trecând nicio căruță, nici nu știa în ce vreme e, dar ziua da înspre marți și așa trebuia să fie.

Simion dormea mai departe. Ludovica se apucă iar de tors. Acum, că dormise puțin, își recăpătase

puterile, devenind iar femeia mândră, bărbată de totdeauna. Gândurile i se limpeziseră, încrederea în puterea ei și în ajutorul Celui-de-Sus pusese stăpânire pe ea. Își da seama că oricât or fi cusut ei treaba asta cu locul, totuși i se vor vedea petecile și un avocat meșter o va descoase ușor. Ba, dacă or vrea, îi vor mai purta și pe la temniță. Nu e puțin lucru să întabulezi pe tine locul altuia cu înșelăciune, cu vinars și cu mai cine știe ce. Cum îl vor fi îmbătat ei pe bătrân! La gândul temniței, Ludovica își surâse cu cruzime. Ah, cum ar mai fi vrut să-l vadă pe hoplintocul de Triloiu și pe Ana, „scumpa“ ei noră, purtați de jandarmi de-a lungul satului și duși la dubă!

Numai când se gândea la ce a fost aseară i se mai turbura încrederea și acum, după ce trecuse ce a fost mai greu, o luau răcorile.

Bine că i-a venit repede în minte să-i spună că Valer și Ana au plecat la Triloiu și i-a dat Dumnezeu putere să-l oprească să nu meargă noaptea pe la casa oamenilor, că-l omorau hoții ceia. Se întâmpla o minune! A trebuit – e drept – de atunci să stea lângă Simion de strajă ca lângă un copil, opăcindu-l mereu. Dar bine c-au trecut. Acum de s-ar face odată ziuă!

Noaptea se scurgea anevoie. Părea că e o turmă mare de oi, grămadite la umbră pe luna lui Cuptor și femeia nu le poate urni din loc.

Ceas n-aveau; cocoșul li-l mâncase vulpea. Și, Doamne, rău e în hotar fără cocoș; ești ca mort, nu știi tu când să pornești la drum, când să frământați pâinea.

Când i se păru că negrul din dosul ferestrelor dă în sângeri, ieși afară să vadă vremea. Furtuna se potolise; vântul mai șuiera din când în când și era rece. Era înnorat, dar nu ploua. Ludovica se întoarse în casă:

– Scoală-te, omule, și nu te mai necăji, că dintr-asta n-a fi nimic. Du-te, dă la vite de mâncare, gătește-ți trebuie pentru semănat și să porniți mai de dimineață, să nu vă apuce ziua adăpând. Vremea s-a stricat, stă să ploaie. Putem rămâne fără sămănătură, cum s-a mai întâmplat și într-alți ani. Eu mă duc să scol pe Trăian și pe Mărioara; fata să rămână acasă și să fie cu ochii în patru. Că eu mă duc în sat, la Suci, să vedem ce-i de făcut. Oricum e în cântălărie, și dacă nu le dă ei acțiunile – ea voise să spună „actele” – nu pot face nimic. Că de sus, n-au avut când să le ducă. Treaba asta nu e de mult scornită.

Simion se apucă să-și sucească o țigară.

– Hm... zise el. Multă minte ai, tu muiere. Eu nu m-am putut gândi la asta. Dar, hm... hm... Toaca și crâșnicul lor, că-i omor.

– Amu nu te mai cătrăni. Nu-i ușor să furi moșia altuia. Roșia lui Triloiu o fi ea vicleană, dar nici noi nu suntem strânși de pe drumuri.

Simion se înfurie din nou. Ieși din casă bodegănind, împiedicându-se de praguri.

Ludovica își află copiii, pe Mărioara și pe Trăian, dormind în târnaț, zgribulind de frig. Se acoperiseră cu un țol vechi, cu care se culcau, vara, slugile.

„Bieții mei copii! se gândi Ludovica. Dorm sub cer, ca cerșetorii, în vreme ce noru-mea, săraca, stă la căldură și se întinde. Întinde-s-ar să nu se mai poată aduna!“

– Trăiene, scumpul mamei, scoală-te, că-i ziuă. Tatăl tău adapă vitele să mergeți la sămănat. Ascultă-l, dragă, și purtați-vă; poate isprăviți mâine acolo și să apucați în Zăpodie.

Copilul se ridică, se șterse la ochi și se culcă iar. Ludovica îl mai lăasă câteva clipe, până o cuprinse frigul, apoi îl deșteptă din nou.

De data asta Trăian sări ca ars și fugi în casă. Ludovica aruncă bunda pe Mărioara, lăsând-o să mai doarmă puțin. Se întoarse spre Simion, care suduia prin curte de credeai că-i pică foc din gură.

– Măi omule, nu-ți mai tot spăla gura pe Dumnezeu. Ce-i? iar n-ai zi bună! În loc să-ți faci cruce și să zici: „Doamne ajută-mi“, că mergi la semănat și aștepți roadă bună.

Simion îi spuse lui Trăian să se dea deoparte și după ce legă straița în leocă, pocni aprig boul dinafară și ieși cu carul pe poartă. După ce vitele se întinseră la drum, îi strigă femeii:

– Ai grijă, când m-oi întoarce să le găsesc toate cu susul în jos, c-apoi să nu m-așteptați acasă, s-o luați pe dealuri...

– Du-te numai, du-te...

Încălțându-se, căci în dimineața asta nu era de glumit cu frigul, Ludovica îi dete în grijă Mărioarei să n-o scape din ochi pe „vulpea lui Triloiu“ și nici pe „cotoroașta de bună-sa“.

După aceea porni în grabă spre sat, căci se temea să n-apuce Suciul a pleca de acasă. O ținu într-un suflet până acolo.

Văzându-l de departe cu vacile la adăpat, se bucură, gândindu-se că „Dumnezeu, drăguțul, e cu noi“.

Suciu, nepotul Ludovichii, era un om între două vârste, înalt, cu fața stricăță de vărsat.

Își lăsase sănătatea prin America; tușea întruna praful negru al unei mine de cărbuni în care lucrase opt ani. Adusese, e drept, câteva zeci de mii, dar nu se prea vedea. În afară de acoperișul nou, pe casa veche, n-aveau nimic nou prin curte, pălântul îi era stricat, fântâna ruinată. Din două vaci bătrâne și o iapă jigărită n-o mai scotea.

Îl bătuse Dumnezeu cu patru fete și o nevestă cât un hambar, care împrăștia cu șorțul cât ar fi adunat el cu șase boi.

Fiind om umblat și având și scrisoare frumoasă, notarul îi făcuse, la cancelaria comunală, un „pic de plată“ și îl punea când la scris, când la mânatul cailor. Mai mult la cai decât la scris, e drept. Dar omului îi era totuna, numai bani să pice.

– Bună dimineața, mătușă, îi zise Ludovichii, văzând-o că intră în curte.

– Să ai sănătate, Suciule! Da' le adăpi?

– Adăp, că vreau să trimit sluga la Agârbiciu, după Țigla. Să-mi acopăr poiata ceea, că vine iarna.

Dacă nu stau acasă până pornește, îl apucă amiaza în ogradă.

– Străinul tot străin rămâne, se jelui Ludovica cu gândul la necazul ei.

Suciu văzu că e supărată, cu năframa trasă pe ochi și, grăind, suspină.

– Vrei să-mi spui ceva, mătușă?

– Aș vrea, nepoate. Numai te-aș ruga din tot sufletul să nu mai întinzi vorba, să se mai audă în sat; ne facem neamul de râs. (E drept că Urcăneștii, de când le mergea bine, nu se prea arătaseră neamuri cu el; dar când ți-s neamurile bogate, le ierți totdeauna.) Se dosiră într-un colț, și Ludovica îi spuse din fir în păr „pațâna“ lor cu „dracul adus în casă cu carul cu patru boi și cu ceterași“.

– N-avea nicio grijă, mătușă. Ca să întabuleze locul pe ei, trebuie să ducă certificat de la comună, timbrat cu șapte lei și doi aviație. Și până-s eu în cancelarie nu-l pupă. Îi spun eu lui domnu notarăș cum stau treburile. Dacă fac larmă, înfundă temnița.

– Spune-i, dragul meu nepot. Să te țină Dumnezeu, că nici noi nu te-om uita...

*

* *

Când se întoarse acasă, în Dealul Crucii, Ludovica se întâlnește cu Valer. Mergea spre sat, îmbrăcat ca de sărbătoare, cu cioarecii noi și bâta ghintuită. Cum dădea cu ochii de mamă-sa, întoarse capul și începu să fluiera o zicală de joc.

Pe Ludovica o ardea limba să-i spună una de să-l usture, dar, nevenindu-i în minte, zise:

— Da' ce-i, dragul mamei, nu mă mai cunoști? Secați-ar ochii să nu mă mai cunoști!

Valer fluiera mereu.

— Te duci după certificat să întabulezi locul lui tatăl tău pe roșia lui Triloiu! Du-te, că...

Dar Valer nu mai auzea; horea de răsuna hotarul...

*

* *

Ludovica se așează pe marginea șanțului, să se desculțe. Dealul era mare și ea venise repede. Era la

prânz, dar soarele încă nu se arătase. Cerul era acoperit cu nori; la răsărit se înroşise: semn de vânt. Porumbul sta drept, cu frunzele ude, pleoştite, ca nişte moşnegi cerşetori care aşteaptă pomană. Deasupra pădurii Cocului zbura o ţarcă, încolo, totul era tăcut, împietrit.

În sufletul femeii se revărsă liniştea de afară. Pe încetul, fapta rea îşi pierdea ascuţişurile, nu o mai împungea în suflet, o vedea ca pe oricare altă treabă omească. Pe Ana o uitase şi Valer era copilul ei; un copil ca toţi copiii, de aceea face prostii împotriva părinţilor. Bărbatul cu Trăian erau la semănat, ceilalţi – acasă, şi ea se întorcea din sat. Toate erau aşa cum trebuia să fie.

Când se sfârtică pânda norilor şi se ivi ochiul copilăros al soarelui, cuprinzând dintr-o ochire pământul cu bieţii oameni, femeii îi venea să sărute iarba grasă din marginea drumului şi, îngenunchind în faţa cerului înalt, să mulţumească bunului Dumnezeu că toate le iartă şi toate le îngăduie...

În preajma casei se opri, ascultând. Cineva cânta:

*„Măi bădiţă, ochii tăi
Bine seamănă cu-ai mei,*

*Da' cum foc n-or semăna,
Când ni-i una ograda
Și fântâna cu apa "...*

„Cântă asta, își zise Ludovica, nenumindu-și nora. Eu umblu pe dealuri să desfăc ce a înnodat, în vreme ce ea stă după cuptor și cântă de nu-i ajunge hotarul.“

Femeia se întunecă, supărarea cea grea, care i se ridicase de pe suflet pentru câteva clipe, o cuprinse iar. Privirile i se înceteșară; împietrită și necăjită, intră în casă.

Ana râșchia. La intrarea soacrei nu numai că nu-și contenii cântecul, dar îi dete drumul din toate baierile inimii.

Ludovica se împiedică de ciurul cu gheme.

— Lasă-le, căzătură bătrână, că nu le-ai tors tu cu neamul tău de sărântoci!...

Ludovica o apucă de cosițe, trăgând-o jos. Ana începu să-i care la pumni în burtă, unde se nimerea.

După ce se săturară de bătut, Ana, scărminată, căci Ludovica era tare ca un bărbătoi, fugi afară și începu să strige cât o lua gura:

– Tulaaai, oameni buni! Cine m-aude, cine nu m-aude, săriți, că mă omoară scroafa lui Urcan! Tulaaai, cine m-aude, cine nu m-aude!...

„Soacra“ nici nu ieșise afară, dar ea voia să aibă mărturii că a bătut-o și s-o câștige la judecată.

Ludovica se repezise în odaia de către drum, unde erau hainele Anei și, pe ferestre, arunca afară perini, cearceafuri cu flori, fețe de masă și ce-i cădea subt mână.

Un convoi întârziat de căruțe, în drum spre târg, se opri să se uite „la comedie“.

– Uite, mă, aici e ospăț, zise cel din căruța dintâi.

– Ludovica e tuzul de bătă și Ana – mireasa.

– Asta-i fata lui Triloiu, săracul... Gazda a mare...

– S-o întâlnit două găzdării și se bat în capete, ca munții din poveste.

– Mână să meargă, mă, strigă o femeie din căruța din urmă. Ce v-ați oprit? Astea nu se bat, că n-au ce le trebuie, dar nu-și încap în piele. N-am să le căiesc eu. Mână măăă!...

Anei, după ce îi văzu cine-s, îi fu rușine și se retrase în dosul casei. Făcându-și socoteala că hainele le-a strânger de pe afară cine le-a aruncat, se îmbrobodi

înainte – ca femeie supărată ce era – și porni peste hotar, la ai ei.

Mergând printre cucuruzi, îi era necaz nu atât pe soacră, „care-i rea și cu stropșeală ca nimeni alta, o știu doar nouă sate“, cât îi era ciudă pe „mutalăul de Valer, de-și pierde brăcinarul din cioareci și nu-și știe apăra nevasta“.

Cum ajunsese acasă, nu zise nimic către mamă-sa, o bătrână șchioapă și risipită, care da la pui de mâncare dinaintea ușii, necăjindu-se pe un prăpădit de cocoș „de nu-i vrednic numai să-i tai capul“, ci se așeză pe târnaț, plângând.

– Ce-i, draga mamei?

Ana își șterse ochii cu colțul năfrămii.

– Ce-i cu tine? Doar n-ai pățit ceva!

– M-o țâpat de la casă.

– Cine? Doamne, nu mă lăsa!

– Ludovica, cine să mă țape.

Bătrâna se întoarse cu fața spre răsărit; își ridicase mâinile spre soare – și pe cea cu bâta, de aceea trupul îi sta înclinat puțin, cum era șchioapă – și se puse pe blesteme de se speriară norii.

– Aşa-mi trebuie, zicea Ana. Nu m-am măritat cu cine mi-a plăcut; m-am dus după a lui Urcan, ca să vă fac pe plac. Aţi zis că-i fecior de gazdă. Amu mi-o aruncat căzătura hainele din casă – toate-s împrăştiate prin ogradă.

– Ptiu! Asta nu s-a mai întâmplat de când e neamul lui Triloiu. Ptiu, că n-oi întâlni-o eu odată în uliţă!... Că ştiu că nu mă mai uită cât trăieşte. Da' Valer unde a fost?

– Stă pe pod şi scuipă în apă. Unde să fie: bate câinii satului pe la cancelarie!...

Ana îşi şterse iar ochii.

– Amu nu te mai năcăji, draga mamei, şi nu plânge. Toată fapta îşi are răsplata. Este lege, sunt potracări.

– Dă-i în mama minunii!

– Numai de un lucru mi-e, zise bătrâna neluând-o în seamă: hainele tale. Spui că-s împrăştiate pe afară. Le poate ploua şi se pot face nimica. Să meargă sluga cu carul după ele; calul nu-i acasă. Tatăl tău e la Luduş.

– Meargă, nu meargă, totuna mi-e. Pentru mine, putrezească acolo; știu că n-am avut niciun folos de ele.

Sluga – tocmai sosise cu un car de otavă –, un nepot de al lui Triloiu, rău și neascultător, prinse patru boi la jug și porni cu mare zarvă, luând cu el pe un copil ca de vreo nouă ani, pripășit pe la ei.

După ce scoase carul în drum, opri boii și trimise copilul înapoi, după clopote.

Bătrâna crezu că au uitat ceva și, șontâc-șontâc, se îndreptă spre poartă.

– Ce-i, mă?

– A zis tetea să ne dați clopotele de pe boi, că așa se duce după mireasă.

– Du-te, du-te în câte zile ai crescut! Să nu-ți dau eu clopote, de să se mire lumea și țara de tine...

La poartă, în liniștea câmpului, răsună râsul larg al slugii celei mari, care, stând pe ceglău, se uita să vadă cum va ieși treaba...

*

* *

Notarul ungur, mare vânător și cunoscător de vinuri, își făcea datoria după moda veche, ungurească. În notariatul lui erau numai doi domni, unul în cer, pe care îl chema adesea de mărturie, și altul pe pământ, care era el, notarul. E drept că de când cu lumea asta nouă, cu „democrația“, când deputatul, venind în sat, da întâi mâna cu porcarul și apoi cu primarul și cu popa, se simțea adesea stingherit în drepturi, și nu o dată primise, pentru purtarea-i, aspre muștrări din partea șefilor. Cu toate astea, el o ținea așa cum o apucase.

Altcum, era om drept și pentru asta oamenii de omenie îl iubeau. Revoltat împotriva lumii ăsteia, care e tot mai rea – mai avea numai doi ani până să iasă la pensie – se înfurie cumplit când îi ajunse la ureche vestea treburilor lui Valer.

– Venit după certificat, îi zise în loc să-i răspundă la salut. Furi pe tată-to.

– Apoi, dacă-i vorba, legea spune...

– Ce vorba! Ieși afară! Mintenaș vine aici jândarii!

– Trebuie să-mi dai...

– De afară porcul ăsta, zise el către Suciu, uitându-se boldiș la Valer. *Hol az Isten'* pus bata ela să dau la tine loc. Mintenaș!

Se aplecă sub masă, să-și caute bâta cu cap de husar.

Suciu, în vremea asta, îi făcu lui Valer semn să iasă.

Afară, îi păru rău lui Valer. Trebuia să stea și, dacă ar fi cutezat să-l lovească notarul, să-i fi plesnit el una românească de să-și adune dinții de pe jos. Toporu... Amu bine că nu l-a văzut nimeni ce repede a ieșit pe ușă.

Acum încotro? Acasă n-avea cu cine să se sfătuiască. Bătrânul Urcan „e prost ca oaia“, credea el. Ana e cap de muiere. Tot socotindu-se, ieși din sat și se trezi că picioarele îl duc spre socrul său, Triloiu.

Acolo dete peste Ana. Când auzi de la soacră, care era oțărâtă rău și ea, și numai în pilde îi grăia, că mamă-sa i-a alungat nevasta, aruncându-i din casă hainele, se puse pe o sudalmă ca aceea. Îndată se și porni să-și ia la muștră mama.

Noroc că nimeri Triloiu, bătrânul.

¹ Unde Dumnezeu (magh.).

– Stați pe loc, fătul meu, le zise el aflând despre ce e vorba. Să nu dați cu bâta în baltă și să vă stropiți voi mai tare. Dacă vă țineți gura, cum ne-a fost vorba, și nu se afla nimic, era bine. Bătrânul murea azi, mâne, și apoi paște, murgule, iarbă verde: locul era al vostru. Așa, stați pe loc. Mergeți acasă și vă împăcați. Că de se aude că în locul Anei am dus la lege pe sora ei, că bătrânul e în mintea copiilor și a mai băut și vinars, ne închid pe toți și nu ne scăpăm cu cât loc avem. Așa! Altceva nu-i de făcut.

Bătrânul, un lungan slab, cu nasul adus puțin jidovește, își începuse căsnicia, acum patruzeci de ani, cu două linguri de lemn și un blid de pământ știrb, dar a știut să dea unde trebuie, la solgăbirăi și „alți câni, mai mari”; acum iugărele lui treceau de sută. Și aceea era drept că în toată Câmpia nu era avocat ori tâlhar care să cunoască mai bine decât el porțile dintre legi, pe unde se strecoară omul când e strâns cu dreptatea.

Acum, cu muierile, treaba mergea anevoie. Ana nu voia să se mai întoarcă, spunând că mai bine se spânzură decât să mai mănce mămăligă dintr-o oală cu Urcănița.

Valer se apucă mâne de clădit casă. Era sătul și el de slugărit.

Triloiu le aduse însă temnița atât de aproape, că tinerii se speriară. Pe la apusul soarelui, amândoi, plo-uai ca două curci, se întoarseră acasă cu gând de împăcare.

Ludovica era înduioșată. Într-una din zilele următoare îi spunea lui Simion:

– Vezi, vezi! Ce-i al tău al tău rămâne; sângele apă nu se face. Nici Ana nu-i așa de rea, dar sunt tineri și proști. Mai de nimica-s bătrânii că s-au luat după gura lor. Toată vina o poartă ei.

În casa Urcăneștilor era acum pace deplină. Duminecă merșeră cu toții la biserică. Unde, alături de cuscrul Triloiu, Simion, îmbrăcat cu cojocul cu pene mărginenesți, trecu în frunte, scoase burta în afară și dormi în picioare până la sfârșitul liturghiei, cum se cuvenea s-o facă o gazdă bună ca el.

ÎNMORMÂNTAREA LUI URCAN BĂTRÂNUL

Lui Ion Chinezu

I

Într-o marți spre seară, Urcan bătrânul se întoarse acasă mai degrabă ca alte dăți. Ca totdeauna, nimeni nu știa de unde vine: din Turda, din Luduș ori de mai departe. De multe ori se cobora de pe dealurile Câmpiei până în șesurile din Valea Mureșului, ori chiar mai la vale, spre Târnave. Cu cât era mai departe de satul lui, cu atât oamenii erau mai temători de Dumnezeu, adecă mai darnici.

Îl cunoșteau pesemne mai puțin. De altfel, și depărtările își aveau capcanele și ochiurile lor; omul

nebăgător de seamă poate oricând cădea în ele. Chiar el a pățit-o de câteva ori. Odată, într-un sat depărtat din părțile Bistriței, nimerind la casa unui creștin – așa zdrențos cum umbla el prin lume, cu opinci ferfenițite, căciula spartă, de-i ieșea părul prin găuri, cioarecii și haina numai petece, cu străițele de cerșetor în spate, obosit și colbăit de drum – omul la care nimerise recunoscându-l, căci l-a mai fost văzut la un târg vânzând niște boi, îi zise:

– Ce-i, bade Urcane? Umbli a cere, dumneata, om bogat. Pesemne s-a întors lumea pe dos: săracii stau acasă, și bogații bat drumurile cu străițele în spate.

Ba unul de prin părțile Reghinului, prieten din cătănie cu Simion, feciorul lui, nu l-a lăsat, ca pe cerșetori, să stea afară până au cinat, ci l-a poftit la masă, l-a omenit împărătește, lăsându-l să spună că l-au prăpădit apele și i-a ars casa; l-a culcat în pat cu țol nou și perină pe picioare ca pe un ginere, iar a doua zi i-a dat o cupă de grâu și un ou de găină, zicându-i:

– Astea, bade Urcane, să le duci lui Simion să-și prăsească și el grâu; oul să-l pună sub cloșcă ca să prindă coadă de pasăre în ogradă. Apoi, când va

ajunge la bine, să nu mai îngăduie pe tatăl său să umble a cere prin lume. Mai mare rușinea...

Noroc că întâmplările astea erau ca marșile norocoase: rare. Bătrânul nici nu le lua în seamă; știa el că orice meșteșug își are supărarea lui. Lucrul de căpetenie e să știi s-o înconjuri și din toată întâmplarea să tragi o învățătură pe care s-o poți folosi la strâmtoare.

Când într-un sat cineva îl privea mai altfel decât ceilalți, încreșind fruntea și lăsând pleoapele pe ochi, de ai fi crezut că nici nu vede, Urcan își vâra gâtul în guler, făcându-se mic; se uita pe furiș încotro ar putea-o apuca mai repede. În satul acela nu mai intra la altă casă. Cotind pe un pârleaz, ieșea în câmp hărțuit de trei-patru câini și, înconjurând plugurile și lucrătorii, trecea hotarul în alt sat.

„Oameni răi, își zicea după ce scăpa de primejdie. E plin pământul de ei; mânce-i ciurma!“

Sudalmă mai grea n-avea; din fire era om bun și nu dorea rău nimănui.

Astfel umbla zile și săptămâni din sat în sat, de la casă la casă. Dormea unde îl apuca noaptea: în pădure, pe frunze uscate, legănat de vuietul crengilor bătute de

vânt, de cântecul paserilor, în nopțile liniștite; dormea în câmpul întins, cu capul pe un răzor, sub larga boltă înstelată, în casă de om credincios și sărac, jos, lângă vatră, pe un braț de paie.

De primit, primea de toate; ouă, făină de grâu și de porumb, bani. Când i se umpleau străițile, se abătea pe la un ovrei și vindea *marfa* după învoială. Bătrânul, ca să-i dea Dumnezeu noroc și de aci înainte, lăsa să picure de la el ceva mai mult. Ovreiul îl cinstea pe deasupra cu câteva pahare de rachiu. La plecare, bătrânul își lua străițile puse după ușă, bâta lungă și, pipăindu-și banii ascunși în cusăturile hainei, zicea, râzând vesel:

– Rămîi cu bine, jupâne.

– Să ai noroc, bade Urcane. Când mai treci pe aici să nu ne înconjori.

– Nda... daa...

Ovreiul, văzându-l cum își târăște opincile prin praful din fața dughenii, își freca mâinile albe, moi, cu degete scurte și pline ca perinuțele; apoi, înăbușindu-și un val înecăcios de bucurie, trimetea o bezea balabustei cu perucă, slabă și chioară, cocoțată la o masă, după ușă.

După umblet de săptămâni, Urcan se întorcea acasă tot pe jos, așa cum plecase. În carul de foc, cum îi zicea el trenului, n-a pus piciorul în viață; când îl întâlnea pe neașteptate la cotitura unui deal, își făcea cruce, scuipând ca de dracu. Trenul îi plătea cu aceeași măsură: pe unde se oprea, lăsa puzderie de jandarmi ori alte *dihănii* cu haine domnești, care oricând îl puteau întreba: „Cine ești și unde te duci?“ Nu-i plăceau nici drumurile mari de țară. Pe drumeagurile singuratiche de câmp se simțea în largul lui; totdeauna întâlnea câte un creștin de omenie, care-l lua în căruță și pentru un „mulțam, Dumnezeu să-ți țină vitele“, îl trecea dintr-un hotar într-altul.

Se întorcea acasă cu desagii plini: o cămașă mândră luată de pe un gard, o jucărie strălucitoare din preajma unui copil de domn, o năframă, o cutie de tînichiea... După ce intra în odaie, Urcăneasa încuia ușa pe dinăuntru, puneă câte o perină în cele două ferești: „să nu se mai uite coada asta de oaie“, adică noru-sa, Ludovica; luând desagii de fund, îi golea pe masă.

– Ce de lucruri ai adus! se mira bătrâna, bătând din palme.

Urcan se așeza pe butucul din fața vetrei și nu răspundea la niciuna din întrebările ei. Își desfăcea curelele opincilor, gemând ușor; vorbea cu nojițele uscate și strâmtate, cu mâța mare, albă, care, sărind de pe vatră, plină de cenușă, se freca de el vârându-i coada în gură. Bătrâna cântărea în mână fiecare lucru, apropiindu-l și depărtându-l de ochi, ca să-l vadă mai bine.

– Năframa asta cu flori o s-o dăm Mărioarei, nepoatei din Țicud; ciupagul i s-ar potrivi Ludovichii, e pentru muieri mai în vârstă. Dar nu i-l dăm. Matorașul ăsta o să-l dăm lui Aurel, nepoțelului. Bine i-a părea. Uite cum stau domnii în el, mănecă-i stropșeala! Crezi că-s vii. Multe bunătăți mai au alții. Ei... ei... ăștia n-ar mai vrea să moară niciodată!...

Lua apoi la rând haina lui Urcan, haină zdrențoasă, sfâșiată și petecită în zeci de locuri, așa ca să arate omul mai sărac și descosea cu vârful cuțitului un petec, dintr-un loc pe care îl știa ea.

– Cât ai strâns?

Urcan tăcea. Bătrâna număra banii cu grijă – îi cunoștea după formă și după mărime – apoi, învăluindu-i într-o cârpă, îi punea la adăpost în groapa săpată

în fața casei, sub piciorul patului. Lucrurile celelalte le ascundea în paiele din pat, după icoane, pe fundul lăzii.

După ce da bătrânului de mâncare, îl lăsa să doarmă; ea, luându-și furca, ieșea afară și se așeza iar la tors, în colțul casei, alături de noru-sa.

Ludovica nu era tocmai atât de înaltă pe cât părea; poate arăta mai mult din pricina faptului că se ținea dreaptă, cu capul în sus; sub fruntea-i îngustă, pe care atârna o şuviță de păr brumat, sclipeau ochii vii, scăpărători ca de pisică sălbatecă. Avea fălci puternice, gura mare, cu buzele veșnic umede, buze lipicioase de animal sugător. Cum era îmbrăcată în negru, cu năframa trasă tare înainte, aducea cu un vultur pleșuv, bătrân, cu penele spălăcite, smulse pe ici, pe colo. Văzându-și soacra, pe care n-o putea suferi – dar nu se arăta –, Ludovica învârtea fusul de sfârâia cumplit și scuipa câte o gură de câlți.

– Cine a zbiciulat cânepa asta pare că n-a mai zbiciulat altă cânepă în viața ei. Ptiu... Seca-i-ar picioarele!

– Draga mea, se tânguia la rîndul ei bătrâna, iar mi-a dat gata o pereche de opinci. Nu știu ce să mă mai

fac cu el. Acum pe ce să-și cumpere altele? N-avem niciun ban la casă și nici de unde lua împrumut; dacă nu cumva ni-ți da voi o sută, două de lei. Opinci nouă prăpădite; hainele rupte, bumbii pierduți. Numai pagubă și sărăcie.

– Lasă, mamă, nu te mai căina. O fi adunat dumealui de o cămașă pe unde a umblat... Și așa spune lumea că Urcan a câștigat moșia cu străițile.

– Dă-i în freanț să-i mănce pe ăi cari spun așa! Nu-i crede, draga mea...

În marțea aceea bătrâna nu-l aștepta pe Urcan. Plecase de acasă de-abia de o săptămână. Trebuia să meargă pe la Valea-Florilor, pe la Cojocna și prin părțile Clujului și apoi, peste trei săptămâni, să se întoarcă pe drumul Feleacului la Turda, de unde avea să-l aducă acasă Simion cu căruța.

„De ce o fi venind așa degrabă? se întrebă femeia. Hm!“ Căscă lung, cu zgomot. Socotind că așa cum vine el, încet, șoltâc-soltâc, mai este vreme până ajunge acasă, își adună întâi încet firul pe fus. Bătrânul era încă în deal, departe.

De câțiva ani Urcănesii nu-i mai bătea inima când îl vedea întorcându-se, după o lipsă de săptămâni.

Mai căscă o dată, apoi împlântă fusul în furcă.

„Oare el e, ori numai seamănă?“ Duse mâna streășină la ochi și se uită stăruitor în zarea drumului. Pe alții nu i-ar fi cunoscut de la o zvârlită, căci îmbătrânind, nu mai vedea departe ca în tinerețe, dar pe Urcan îl recunoștea de cum se iveau în deal.

„El e, dară. Cine să fie? vorbi ea singură. Ce-i, de vine atât de repede?“

Se desprinsese cu greu de pe scaun, căci de șederea îndelungată o dureau oasele. Șchiopătând, intră în casă. În ziua aceea nu făcuse nimic de mâncare; nu-și aștepta omul, și pentru ea, o gură de muiere, nu făcea cine știe ce mâncăruri, rar ceva fiertură cu mămăligă; de cele mai multe ori se mulțumea cu o bucată de pâine duminată în lapte. Acum, luând smântâna de pe o oală cu lapte acru, ca să aibă ce-i da omului de mâncare, ochiul stâng începu iar să i se bată. De câteva zile se bătea mereu. O să i se întâmple ceva? După asta nu se poate lua: înseamnă și bani, și nenorocire.

Astă-noapte a visat... Ce a visat? Aa... da... A visat că umbla prin tină până în genunchi și își pierduse năframa. Noroiul înseamnă boală și pierderea năfrămii ori pălăriei – moarte. Tot așa e când visezi că îți cade un dinte... Dar ce temei mai poți pune și pe visuri? Când trupul omului doarme, sufletul se desparte de el și umblă prin lume. Vede și aude multe; unele se potrivesc, e drept. Sunt și visuri de la Dumnezeu, de astea trebuie să ții seamă... ei... ei... Gândul sări în urmă cu ani mulți, ca un ceasornic stricat, care țăcănind scurt sare trei ceasuri deodată... Era măritată de câțiva ani. Simion era mic, încerca să umble.

Urcan era plecat în lume, tot pe drumurile de pe care se întorcea acum, prin părțile Clujului. Cum era nevastă tânără, își isprăvea lucrul de cu ziuă și se retrăgea în casă, încuind ușile și culcându-se devreme. Într-o noapte... și bătrâna Urcăneasă cea de șaptezeci și unu de ani dispare, în locul ei se ivește o nevastă rumenă, cu basma roșie și sânul bogat de nu-l cuprindea cămașa. Nevasta e singură în odaie, numai copilul îi doarme în leagăn. Femeia s-a dezbrăcat să se culce. E în mijlocul odăii, sub lampa atârnată de grindă, sus. Își desface cămașa la gât, o cămașă albă înflorită cu

negru pe alb, a mâncat-o azi ceva și vrea să se uite la guler. Vreun purece, de nu se va fi suit cumva vreun cârcel de iarbă. Dar nu e nimic. Prin gura cămeșii își aruncă ochii în jos, spre sânii plini, și mai în jos, spre coapsele tari ca de fată mare. Deodată tresare, strângând speriată cămașa la gât. Cineva bate la fereastră:

„Tu Anică, deschide!”

Recunoaște fața lui Urcan, lipită de geam. Dar glasul îi e schimbat, parcă ar fi al altuia. Speriată încă, deschide ușa și bărbatul tânăr, sprinten intră hoștește. E palid, plin de noroi și zgâriat pe față... A adus atunci o jumătate de moșie...

Ceasul cel stricat țăcăne, mutându-și iar arătătoarele la anul șaptezeci și unu. Urcănesii, bătrânei, cum e singură în odaia întunecoasă, i se pare că aude la fereastră glasul de altădată:

„Tu Anică, deschide...”

„Ei hei, suspină femeia din adâncul pieptului. Adorm cu oala în poală. Bătrânețe... bătrânețe.” Abia acum își dete seama că visează trează, cu oala de lapte acru în poală, cu blidul de smântână alături.

Ieși afară. Omul trebuia să fie la poartă, de cumva nu va fi intrat în curte și ea stă în casă și nici nu iese să-i ieie desagiile din spate.

El însă nu sosise, era tot departe de casă, la câțiva pași mai încoace de locul unde-l zărise întâi. Ședea pe țelina din marginea șanțului, fără nicio grijă, se părea.

Pe bătrână o apucă ciuda.

„Da ce trăsnet, își zise ea, amu l-a apucat hodina?”

În tinerețe, când știa că trebuie să se întoarcă acasă Urcan, n-avea un pic de astâmpăr, se uita în calea lui până i se strâmba gâtul. Cu vremea s-a potolit, ieșea înaintea omului la poartă, îi lua desagiile. Poate că puțin tot îi bătea ei inima... Acum duse iar mâna la ochi și mânioasă, văzându-l cât de liniștit șade pe șanț, îi făcu semn cu mâna:

– Vină odată!

Omul se ridică anevoie de parcă ar fi ridicat o greutate imensă, și porni încet spre casă. Femeia îi ieși înainte, zicându-i:

– Dar tu? De ce te oprești la marginea drumurilor de cred oamenii că ești de aceia cari umblă cu ferești de vândut?

Urcan nu răspunse. Se opri. Proptindu-se în bătă cu amândouă mâinile, tremura din tot trupul, gata să cadă.

– Ce-i cu tine?

Când omul duse mâna la frunte, s-o șteargă de sudoare, începu să se clatine și bătă lungă în care se sprijinea.

– Îs beteag, zise el, atât de încet, că femeia mai mult ghici înțelesul decât îi auzi sunetul.

Îi luă desagii din spate, apoi, sprijinindu-l de braț, îl ajută să urce pieptișul din fața porții. După ce intrară în odaie, nu închise ușa pe dinăuntru, nici nu puse perină în fereastră; azvârli doar desagii sub pat. Își îmbie omul cu mâncare, dar acestuia nu-i trebui nici lapte acru, rece, pe care l-ar fi mâncat pe călduri de astea și în ziua de Paști. După ce îl desculță și îi dete cămașă curată, îl ajută să se urce în pat. Bătrânul, de când sosise, parcă era și mai bolnav, era aprins la față, ardea ca focul și nu mai putea de frig. Urcăneasa îl acoperi cu bunda, îi puse perină pe picioare. Toate astea le făcu hotărâtă, repede, ca și cum ar fi fost încredințată că atâta îi mai trebuie omului spre a se face deplin sănătos.

– Amu dormi. Să asuzi una bună, și îți trece beteșugul. Îl știu eu. Ai beut undeva apă rece, ostenit.

Bătrânul însă nu era tocmai așa de sigur că se va face bine. Zise gemând:

– A... am cre... crezut că n-oi mai ajunge niciodată acasă.

*

* *

Seara, când se întoarse de la lucrul câmpului, veni în căsuța bătrânilor Simion, feciorul lor, om trecut bine de patruzeci de ani. Din cauza secetei, gurguiurile opincilor de piele de porc se încovoiaseră în sus, întărindu-se ca fierul; era în izmene – așa cum se umblă vara pe Câmpie – legate pe sub genunchi cu iarbă răsucită, mâna stângă îi era înfășurată în obiele, să nu-i taie spicele cămașa.

Era om de statură mijlocie; cu tot negrul presărat de soarele de vară pe chipu-i brăzdat de cute adânci, ochii albaștri, sclipitori arătau că odată fusese un steag de fecior.

De câțiva ani încoace îmbătrânea văzând cu ochii. O astmă îndrăcită îl chinuia amarnic când se schimba vremea.

Intră fără să zică bună seara.

Bătrânii locuiau în casa veche, care stătuse o grămadă de ani nelocuită; o căsule de bârne, acoperită cu stuf, aplecată într-o parte și intrată în pământ. Cup-torul bătrânesc de cahale umplea a patra parte din încăpere; odaia – singura de altfel – era joasă, cu grin-zile înnegrite, ramele celor două ferestre erau mici, de abia ar fi încăput prin deschizătura lor un cap de om voinic; după ușă era un pat înalt, plin de perini și țeale. Bătrânul se culcase toată viața jos, pe bundă, cu un sac ori altă haină la cap și numai în zile mari, o perină. În fruntea odăii se afla o masă veche, alungată din casa lui Simion; avea un picior mai scurt: sub el era așezată o cărămidă. Între cuptorul de cahale și capătul patului se aflau totdeauna coceni, lemne, buruieni, balegi uscate și alte lucruri cu care țăranii de pe Câmpie, lipsiți de lemne, fac foc. Păreții erau strâmbi, cojiți, pe sub pojghița desprinsă a varului se simțeau coastele puternice ale bârnelor. În fruntea odăii, atârnată de perete, era o icoană mare, cu doi sfinți enormi – stau

să ieie rama în cap – ținând în mâni o biserică mică. Aveau capetele rotunde, guri mari de mâncăi și brațe ca niște crengi uriașe. Pe picioare le era scris rău, țărănește, de parcă ar fi fost scris cu degetul muiat în cerneală: „Sf-ții Petru și Pavel“.

Intrând, Simion se aplecă, de teamă să nu se lovească cu capul de pragul de deasupra; înăuntru, fața casei era mai joasă ca bătătura.

– Ce-i cu dumneata, tată?

– Da' ce să fie? Nu vrea să mănce nimic, răspunse bătrâna supărată.

De când nu o mai îngăduia noru-sa, Ludovica, să-și facă mâncarea în bucătăria de vară, gătea tot aici în casă, iarna, vara. Acum însă nu făcuse foc atât pentru mâncare, cât pentru bătrân, care se plângea mereu de frig. Îngrămădisise pe el tot ce avea mai călduros în casă: perini, Țoale, bunda. Dar cu toate că curgea apa vale de pe el, bătrânul se plângea mereu că-i e frig când la un picior, când la spate.

Bătrâna ședea în fața focului, pe butucul care ținea loc de scaun. Focul ardea încet, mocnit. În odaie era întunerec. Câte o limbă de flacără albă tresărea pâl-păind, lîngea cu raza-i palidă obrazul zbârcit al

bătrânei, apoi se stângea, înecând totul în umbră. Femeia tăcea; mâna ei muta în neștire vătraiul dintr-un loc într-altul, în vreme ce privirea dusă sfredelea întunerecul.

– Ce te doare? întrebă Simion.

– Pe dinăuntru. Pe sub coaste. Ard... ard tot, răspunse Urcan, trudindu-se să se desfacă din movila de haine și să se ridice.

Ajutându-l, Simion îi potrivi perina la spate; dar abia stete astfel câteva clipe, că se culcă iar, gemând mai tare:

– Mă... mă dor și unghiile de la picioare.

– Hm! Asta nu-i bine. Ar trebui să mânci, să te întărești.

– Dar eu ce-i tot zic? Crezi că vrea să mă asculte? Bătrâna învârtea neconținut vătraiul și nu se uita spre bolnav.

– Nu-i deochiat?

– Nu-i. I-am stins cărbuni.

– Ar fi bine să-l freci cu spirt pe spate, pe piept și peste tot locul.

– Noi n-avem și nu mă pot duce acum până în sat să-i aduc. Nu văd noaptea. Du-te tu ori trimite pe Valer, dragul mamei.

Afară noaptea se îngroșase. Din bucătăria de vară curgea în bățatură o apăraie de lumină sângerie. În zarea ei, pe talpa târnațului, ședea Valer, feciorul mai mare al lui Simion, și Ana, nevasta lui. Ana, de când bătrânul destabilase locul de pe ea și de pe Valer, întabulându-l iar pe Simion, nu-l avea la inimă; între ai casei mai scotea câte un „moșule“, spus cu jumătate de gură, dar între străini moșul era „Urcan străițerul“, „cerșetorul“; cum auzi de mersul în sat, se desprinsese de pe târnaț și își făcu de lucru prin curte, vorbind singură:

– Îi vremea să crape. A făcut multe.

– Du-te, măi Valer, dragul tatii, stăruie Simion. Ți-a fi și pomană. Ia glaja ceea lată de pe poliță. Treci peste deal de-a dreptul, și până fierbe mămăliga, te întorci.

Valer, un haiduc de om cu mustața neagră, răsu-cită ungurește, cu spatele cât ușa, se ridică și el din locu-i de pe târnaț și merse câțiva pași cu mâna în șale, văietându-se:

– Dumneata nu vezi că mă dor șalele de abia mă pot ține pe picioare? Vai... au... cum mă dor!...

– Unde să mai meargă amu, noaptea... zise Ana din mijlocul curții. Las', că știu că n-a muri până dimineață. Am mai fost și noi betegi și n-am sculat satul în cap de noapte.

Simion fu chemat de Ludovica să-i ajute la treabă și își uită și el de bătrâni.

Întunerecul serii de vară învăluisese cerul și pământul într-o apă adâncă, albăstrie, la suprafața căreia, colo, sus de tot, scânteiau stelele. Pe dealul Tăurenilor se vedea bobotaia focurilor de la târlă. În zarea ei apăreau umbre de ciobani; unul cânta din fluier. Peste câmpul acoperit de noapte, picăturile cântecului cădeau limpezi, neregulat, ca atunci când se învață cineva să cânte. Dinspre sat, pe fundul apei de întunec venea un car încărcat; se auzeau scârțâituri, îndemnuri la vite. Apoi carul apucă la loc oblu, vitele se ușurară și omul începu să cânte și el. Sub bolta cerului cântecul lui părea rostogolirea unui ban de argint pe fundul unei căldări de aramă.

În curtea Urcăneștilor, prin întunec, Ana umbla de ici, colo, pipăind și căutând prin locurile pe unde

știa ea că se culcă găinile, pe frăgari, pe streășina casei, ori chiar pe pălantul dinspre drum, de unde ușor pot fi prinse de cineva, de vulpe chiar. Simion isprăvi cu vitele. Aflând în curte o furcă răsturnată în coarnele căreia ușor se putea împunge cineva, o ridică prop-tind-o de târnaț; se împiedică apoi de un scaun și se mânia:

– Vine omul ostenit de la câmp și în loc să steie undeva să se hodinească, trebuie să adune lucrurile pe care le împrăștiați voi. Pare că n-ați fi acasă un car de muieri...

Târziu – așa era obiceiul Ludovichii – Valer luă ceaunul de pe foc, îl puse între opinci și mestecă mămăliga. După ce o răsturnă pe masă și se uitară cum se rupe în două, ceea ce însemna drum lung, Valer arse una cu palma lui Traian, fratele mai mic, care adormise în pătucul de după ușă:

– Sus, la mămăligă!

Băiatul sări ca fript, scâncindu-se, dar nu mult, fiindcă după întâia putea veni și a doua arsură.

Simion își puse pe pat pălăria de paie, și cu glas tare începu *Tatăl nostru*. Ludovica nu conțeni nici în

timpul rugăciunii de a pune blide, de a tăia mămăliga în felii.

– Doamne, iartă-ne! zise ea la sfârșit, făcându-și cruce odată cu ceilalți. Ne-a bate Dumnezeu că nu stăm în loc nici în vremea rugăciunii.

Mâncau în bucătăria de vară, pe o măsuță de brad, lângă foc. Lampă nu aprindeau, căci, zicea Ludovica, petrolul e scump, și fiecare știe unde i-e gura. Ea mânca pe vatră, cu blidul în poală; mai puneă câte un șomoioș de paie pe foc. Valer și Ana mâncau, ca soții tineri, dintr-un blid. Copiii, Traian și Mărioara, își puneau blidul cu mâncare pe un scăuneș, iar ei ședeau pe prag. În spatele lor, afară, sta câinele Burcuș, urmărindu-le fiecare îmbucătură de la blid până la gură. Era un câine negru, cu picioarele subțiri și privirea inteligentă, pe care Simion îl *aflase* în Turda. La început a fost gras și cu blană curată, netedă, ca unsă, dar acum era slab și jigărit: avea parte de mai multă bătaie decât de mâncare. Ludovica nu putea suferi câinii, pisicile ori altă jigodie care nu-i aducea niciun folos. Câinele își vâră adesea capul printre cei doi copii și lua din blidul lor bucăți de carne, mămăligă. Era atât de flămând, că de pumnii lui Traian nu-i

păsa. După ce izbutea să fure carnea, o rupea la fugă prin curte și nu se oprea până sub coșar, de unde băiatul nu-l putea scoate. Ai casei făceau mare haz de aceste războaie ale copilului cu câinele.

Cina ținea mult. Fiecare își spunea pățaniile de peste zi, cu cine s-a întâlnit, ori ce a zis cutare despre cutare. Vorbele se potriveau cu vremurile: primăvara se vorbea despre cum se ară pământul, despre lipsa de nutreț. Acum vorbeau despre greutatea snopului de grâu, despre câte clăi vor avea și cam câte mierțe va da fiecare claie. Vorbeau despre mocanii pe care îi aveau la secere. Nu erau atât de harnici ca cei din anul trecut; dormeau la amiazi, și dimineața așteptau mult până se zvânta holda. Aveau mai ales un păcat acești mocani: mâncau. Mâncau, lua-i-ar dracul, pita clicoasă și neagră ca pământul, așa cum o făcea Ludovica să nu se treacă; mâncau, pe vremea secerii, fiertură de fasole din anul trecut.

Din pricina asta, poate, la masa Urcăneștilor acum firul vorbei era subțire, se rupea adesea.

– Ce face tata? întrebă Ludovica, neridicându-și ochii din blid.

Tăcerea, care păru că a stat până acum la pândă, îi înghiți pe toți în apa-i cristalină. Copiii o tulburară, hârjonindu-se.

Simion se răsti la ei cu pumnul ridicat, gata să-i lovească.

– Stați în loc, că vă dau una de tot de-a dura vă duceți!

– Asta ne-ar mai trebui, zise Ana, sucind firul gândului comun, să moară acum, în toiul secerii...

– Ne-ar mânca o săptămână de lucru.

– Săptămână ca săptămână, mai sunt ele, dar grâul se scutură, și paiul se rupe de nu-l mai poți nici strânge de pe câmp.

– Hei... hei... suspină Ludovica. Voi atâta știți. Ce vom face de comandare? Fasolea încă nu s-a făcut, cartofi n-avem, numai din cei de an. Unsoarea se isprăvește, și așa va trebui să mai cumpărăm. Voi atâta știți: să mâncați. Și tu, bate-te, muiere, cu capul de piatră... hei... hei...

– L-am îngropa în zi de post, zise Traian de la ușă.

Ludovica suspină iar.

Mărioara, sătulă, îl stropi pe Traian cu lapte, zicându-i:

– Vai, prost ești, mă, în zi de post nu se îngroapă morții.

*

* *

Trei zile boli Urcan bătrânul, îmbolmojit în cojoc, cu perină pe picioare și cărămidă caldă la spate. Trei zile mari de vară, lungi cât trei nopți de iarnă. Afară de apa descântată de deochi în pământ n-a mai luat nimic în gură. Nici un pahar de vinars. Și doar bătrâna l-a făcut bun, îndoindu-l cu zahăr, l-a dres cu chimin și cu ce mai știa ea, de, gustându-l, ți se prindeau buzele deolaltă. Bătrânul nici n-a vrut să se uite la el. Și îi plăcea în vremurile cele bune! I-a fript slănină cu ouă, i-a copt plăcinte și i-a făcut și mâncarea lui: ureaui cu borș. Dar bătrânul tot n-a mâncat. S-a întors numai cu fața spre bătrână, suflând îndelung și din adânc, ca și cum ar fi lăsat de pe umeri o povară grea.

Ochii i-au căzut întâi pe cuierul înflorit, de care atârna cureaua lui mărginenească cu bumbi galbeni și ținte – o avea din feciorie –, au trecut peste masă și s-au prins de o șuviță albă, atârând de sub năframă pe obrazul bătrânei.

– Ce te uiți? a întrebat femeia, care ședea lângă vatră, fără să-și ridice privirea din pământ.

– Iacă, mă uit... a răspuns bătrânul.

Amândoi au tăcut.

Când bătrâna s-a întors spre Urcan, a văzut cum din ochii-i aprinși se rostogolesc pe fața fiartă de boală boabe mari de lacrimi. Și femeia a întrebat domol:

– De ce plângi tu, Urcane?

Omul nu răspunse îndată. A dus mai întâi dosul mâinii noduroase la ochi, apoi, târziu, a zis:

– Mă gândeam... Sunt cincizeci și doi de ani de când ne-am luat.

– Atâția chiar. S-au împlinit în primăvara asta.

Acum a început să plângă și bătrâna. Trei zile au trăit astfel în căsuța lor de la poartă, necercetați și neîntrebați de nimeni, vorbind de oamenii și de tine-rețea lor de odinioară. Afară soarele fierbinte de vară

prăjea grâul, și feciorul lor trebuia să țină sacul. N-avea vreme să vină pe la ei.

În ziua a patra, pe la hodina amiezii, Urcan a început să arate cu mâna poarta raiului.

Neamurile Urcăneștilor auziseră vestea de dimineață și unul câte unul porniră într-acolo. Cele două case se umplură de veri și de vere, nepoate și finii. Ludovica trimise după Simion, care era în Zăpodie cu lucrătorii, la secere. Omul lăasă mocanii în grija celui care venise după el și iuți pasul. I se făcu loc printre oamenii îngrămădiți la intrare.

– Ce-i cu dumneata, tată?

Bolnavul era întins pe pat, cu ochii închiși; fața îi era acoperită de aripa morții. În colțul gurii se umfla și scădea o brumă de spumă albă-cărmizie, pe care bătrâna o ștergea cu colțul șorțului murdar, zicând:

– Dragul meu drag...

Bolnavul clipi din gene:

– Popa!

Simion nu înțelegea. Un țăran de lângă el prinse vorba și o strigă spre curte:

– Să meargă careva după popă.

Simion ieși; credea că fără el nu se face nicio treabă.

– La ce să mai meargă?... îl întâmpină unul. Popa nu-i acasă. Îi dus pe ospăț la socri.

Simion începu să suduie. Un creștin care fusese servitor la Mitropolia din Blaj îl sfătui să facă o *suplică* la consistor.

– Ba ce să mai mâzgălești hârtia și să mai lipești pe ea și bani... își dete altul părerea. Să-l păzești mai bine într-o seară colea, sub Cobor, și să-l pocnești o dată cu furca. Numai o dată. I-i destul, și te ține minte toată viața.

Până să se sfătuiască ei, Urcan își pierdu răbdarea; strâmbându-se, încremeni cu ochii zgâiți la norusa, ca și cum, de dragă ce i-a fost, ar fi vrut să-i ducă chipul cu el pe lumea cealaltă.

– Vai de mine, moare fără lumânare!

Bătrâna, urcată pe un scaun, căuta un capăt de lumânare pe poliță, la grindă, între pile vechi, ciocane și tot felul de fierărie. Dându-se jos de pe scaun, luă lampa și o puse în mâna mortului, închizându-i degetele moi, calde încă, pe rama de sârmă.

Nu găseau acum chibriturile. Mortul se răcea când în odaie se ivi para fantomatică a lămpii, mirată că a fost trezită prea devreme.

– A murit fără popă.

– A murit, draga mea, zise bătând din palme altă femeie. Mare păcat!...

– Nu i-a mai trebuit popă, a fost curat ca un înger.

Bătrâna își aplecă fruntea pe picioarele mortului și începu să se bocească în gura mare.

I se alătură îndată o vară, tot din cele cu părul alb și fără dinți, apoi alta, și iar alta, până când toate bătrânele din odaie se puseră pe bocit. Cântecul era același, puțin schimbat pe alocurea. Uneori nu se potriveau cuvintele, alteori însă, câte una crezând că numai ea știe cântecul, o lua înainte, cu gândul că celelalte să se ieie după ea. Totuși, glasurile pițigăiate, rupte, bătrânești se întâlneau la cotiturile cântecului cum se întâlnesc pâraiele pustiitoare de pe dealurile Câmpiei în șivoiul adânc, clocotitor al Mureșului.

*

* *

Cu doi saci goi atârnați pe umere se ducea Simion în șură. Voia să-i umple de grâu, să se pregătească de moară. Cum mergea aplecat puțin înainte, cu gâtul intrat în trup, ștergându-și nasul, părea ghebos, îmbătrânit.

Până în gura șurii se opri de câteva ori, apoi mergea și într-o parte, când prea repede, când încet de tot, ca omul beat, căruia îi fuge pământul de sub picioare. Umplu sacii, scuturându-i voinicește, oarecum mânios; după ce îi legă la gură și îi rezimă de hambar, se așează pe ruda carului, cu capul în palme. Când îl află Ludovica, îl înăbușise plânsul.

– Tu ce stai aici singur ca un sfânt? Noi nu ne mai vedem capul de treburi, și tu stai... stai...

Omul nu răspunse. Fiind și înspre seară, și din pricină că porțile șurii erau închise – Simion intrase pe ușiță –, Ludovica nu văzu în clipa dintâi sacii plini. Când îi zări, tresări ca mușcată de șarpe.

– De ce ai scos din hambar atâta grâu?

– Să-l ducem la moară, răspunse Simion neridicându-și capul din palme; se uita mereu în pământ.

Ochii femeii, înroșiți de frecatul îndelung, ca să-și arate părerea de rău după socrul pe care nu l-a putut vedea, scăpărară.

– Pesemne vrei să ne mâncăm tot ce avem la casă cu îngropăciunea asta? Ție ce-ți pasă? Tu nu te gândești că abia ai început să seceri, și până vine mașina de îmblătit a mai curge multă apă pe pârau.

Simion tot nu-și ridică privirea din pământ. Știa că Ludovica nu l-a avut prea drag pe bătrân, dar fiindcă se îngăduiseră totuși, nu i-o lua în nume de rău.

Așa e lumea: ginerii se uită urât la soacre, și nurorile la socri. Poate că ea se gândise numai la binele copiilor. De aceea îi răspunse mulcomitor:

– Dacă nu ne va ajunge grâul, de foame tot nu vom muri noi. La nevoie ducem și îmblătim o claiă, două de grâu; avem de unde. Să-i facem și noi o îngropăciune creștinească, cu colaci și cu beătură. Să nu zică lumea că Urcan, care a lăsat feciorului o moșie mare, a fost îngropat ca un om sărac. Ne-ar vorbi oamenii. Vezi și cuscii ăștia ai lui Triloiu...

– Treaba lor. Pe mine nu mă doare capul. Când a muri Triloiu, îngroape-l cum vor. De ochii cuscrilor nu satur eu golanii din nouă sate. Amu nu mai face nimeni comândări cu buți de vinars și cară de colaci, ca mai demult. Face fiecare cum poate. A trecut vremea când hotarul era împărțit între doi-trei bogătași. Atunci, de le murea o vacă, chemau pe popa s-o îngroape; când se prăpădea un copil, aduceau pe pătrupop din Turda. Le era ușor. Tot ce se aduna de pe hotarul Tritiului curgea în sacul lor. Amu a trecut baba cu colacii. Oamenii se înmulțesc întruna, și pământul rămâne același. Azi trebuie să știi cruța. Nu-și mai strânge omul târgurile pe casă la îngropăciune și la nuntă; ia, acolo, își mântuie urechea.

– E și vară. Ar fi bine să-l îngropăm duminică.

– Asta nu stă scris nicăiri. Amu nu-i atât de cald să nu-l poți ținea și o săptămână. Cu cât ții mortul pe laviță mai mult, cu atât înseamnă că îi dai cinste mai mare. Numai țiganii se îngroapă a doua zi.

– Tot ar fi bine să-i facem o îngropăciune mai cumsecade și să-l îngropăm duminică. A spus popa la biserică că vara nu e îngăduit să ții mortul în casă mai mult de trei zile; te pedepsește legea. A treia zi e luni.

Luni ori duminică, totuna e, și nu mai pierdem nicio zi de secere.

– Asta nu-i treaba popii. El să-și îngroape pe tatăl său când a vrea; eu îl îngrop când pot și cum pot.

Simion nu mai răspunse. Cum stătea pe ruda carului, ghemuit, cu capul în palme, scufundându-se din ce în ce mai mult în întunec, părea o slugă pocăită, îngenuncheată la picioarele unei strigoaice înfuriate.

*

* *

I-a fost destul de greu lui Valer până să se hotărască să meargă la popa. Dar cum zicea el încălțându-se: ce nu face omul când nevasta ți-e Ana, fata lui Triloiu, și mama, Ludovica, fata lui Pițuș.

Simion s-a dus la Turda și, cu o cale, și la moară. Ai casei erau de părere că îngropăciunea să fie cât mai mare, mai arătoasă. Ludovica n-avea nimic împotrivă, dar – spunea ea – de ce să-și spurce casa cu un car de popi; destul e și unul. Cinstea tot atâta rămâne. La moară încă nu l-a lăsat pe Simion să ducă cine știe cât:

un sac, doi e destul – „mai avem puțină făină din măcinișul din rândul trecut“ – și de nu le va ajunge vor cere împrumut de la Dumitru Diacului.

Când a plecat Simion la Turda, cu toată noaptea târzie, l-a petrecut pe jos, alături de căruță, ținându-se cu mâna de loitră, până departe de casă, sfătuindu-l cum să aleagă cununa, pe care o voia mare, cu flori multe, albe și roșii, dar mai ales ieftină. Acest lucru nu trebuia să-l uite omul, căci azi banii se câștigă atât de greu. De s-or fi scumpit sicriile, să le lase în foc și să nu cumpere, că numai văpseaua-i de ele; să aducă trei scânduri groase, fără noduri, că vorbește ea cu Ionele lemnarul, nepotul ei, care i-a face un sicriu împodobit cu flori de poți îngropa în el și un judecător de pace. Cinstea nu e legată de colacii cu care s-ar hrăni unul și altul, nici de sicriul de târg ori de cunună, ci de omenia ce a pus-o ea pe bătrân până a fost în viață.

În sfârșit, căne-cânește, cârâit de muiere și suduit de muma-sa, Valer își atârnă de brațul stâng bâta de corn și, cu pălăria pe o ureche, cum îi șade bine omului supărat, porni spre sat. Când era copil și ai casei voiau să-l sperie, îi spuneau că vine popa. Mai târziu s-a obișnuit cu domnii, de când făcuse milităria se simțea

chiar bine între ei, dar când avea de a face cu popa, îl cuprindea un fel de neliniște, ca atunci când te-ai răcit și ți-ai stricat stomacul; de față cu popa îi pierrea tot curajul, i se încâlceau uneori vorbele, i se risipeau gândurile. Își da seama că asta e o prostie, dar cu cât se trudea mai mult să se dezbrace de fiorii ce-i avea din copilărie, cu atât se simțea mai neliniștit, mai nelalocul lui.

Mergând spre sat, pe cărare lovea cu bâta spinii de pe margine; de la o vreme, urându-i-se de asta, începu să fluiera un marș cătănesc. De cum intră în sat, își înțepeni gâtul, scoase înainte pieptul. Pe bătrâni îi saluta în silă, de cei de seama lui aștepta să fie salutat el întâi.

Casele parohiale erau tot acolo unde sunt și acum – pustii – pe culmea celui mai înalt deal din sat. Le-a clădit acolo popa Masca, bătrânul. Om sfânt și de omenie. Ținea la casă câte douăzeci de mățe, una cu blana mai mândră ca alta, mai rele de gură când erau flămânde și mai leneșe la prinsul șoarecilor. Încolo, nici coadă de dobitoc ori picior de muiere n-a văzut nimeni în casa părintelui. Spun moșnegii că popa acela era beteag, se înădușea. A clădit casele pe deal ca să

aibă aer curat și să fie mai aproape de soare. E și mai bine – spunea el – ca popa să fie ceva mai presus ca ceilalți oameni.

Nu s-au gândit însă nici bătrânii satului, nici popa la cine va să locuiască în casele parohiale după aceea. Bunul Dumnezeu a potrivit astfel lucrurile că s-au gândit destul la popa Masca preoții care i-au urmat în parohie. Aducerea-aminte este o virtute pe care preoțimea o cultivă îndeosebi. Și odată cu amintirea l-a blagoslovit fiecare după lumina minții lui. Unul, cel dintâi urmaș, om gras și îndesat, de prin părțile secui-mii, îi pomenea numele în legătură cu Sf. Ioan, numit pe ungurește; cel de-al doilea, care a stat puțin în sat, îl stropea cu agheasmă, punându-l alături de consiliul de la Niceea. Țăsta de acum, popa Tiron, om care a învățat la facultate, care știe câteva vorbe franțuzești, cunoaște alfabetul ebraic și declinarea întâia grecească, îl suduie cum îi vine pe limbă. Mai ales când trebuie să înjuge patru boi, ca să urce un car de măciniș până sus, la „sanator“, cum le zice el caselor parohiale.

Popa Tiron e un voinic de om, cu gât ca de taur, roșu – cum tocmai se spăla, i se descheiase cămașa –,

gura mare pare că i-a acățat-o cineva cu un fir de ață și o trage mai tare spre stânga, încrețind-o. Avea dinții lați, puternici, în sfârșit, un trup care ar fi umplut de minune o tunică de plutonier; capul stâncos, cu ochii mici, vicleni, erau de popă, de popă curat.

– Șezi, îi zise el lui Valer, fără să-i răspundă la salut, fără să-l privească.

– Mulțumesc, tot am șezut.

Popa observă pe „mulțumesc” și zâmbi în sine; vorba era *domnească*, în sat se zicea „mulțam”.

– Nu-i nimic. Mai șezi și la noi. Am fete: să ne steie pețitorii.

Valer se așează pe un scaun proptit cu speteaza de perete. Scaunul, care nu-l cunoștea, țipă o dată cumplit, strâmbându-se.

– Măi, ce oameni! se necăji popa. De câte ori le-am spus să ducă scaunul ăsta în pod... Tot aici e. Trebuie să-i iau la rost.

Valer încercă alt scaun; ăstuia îi lipsea un picior.

– Nici ăsta nu te ține? Da' greu mai ești! Îi fi având două sute de kilograme...

Valer zâmbi.

– M-a ferit Dumnezeu!

În sfârșit, răstigni de perete ultimul din cele trei scaune și se așează cu grijă, ținându-și bâta între picioare.

– De ce nu pui bâta după ușă? Te temi? N-avem câni, și de am avea, nu-mi las eu oamenii mei, urmă popa clipind și apăsând într-un anumit fel pe *oamenii mei*.

– Că n-aș prea ședea...

– Vin îndată, zise popa ieșind afară.

Se întoarse peste un ceas.

– Am un vițel la o vacă mocănească. Am cumpărat-o la târgul Ludușului. Nu știu ce fel de vițel e; de ăștia n-am mai avut de când sunt. E de o săptămână și nici acum nu suge.

– Și noi am avut unul de acela, n-are nici pe dracu. De pe partea asta se poate face un bou...

– Așa! se miră popa. Și voi ați avut? Eu am crezut că numai al meu e așa. N-am mai avut viței de ăștia. Bine că mi-ai spus; dacă ați avut și voi, îmi iau gândul de la el. Vezi, nici nu-mi trecea prin minte să te întreb; voi trebuia să fi avut: gazde ca voi...

Trecând în odaia vecină, popa se întoarse cu cartea de rugăciuni, cu patrafirul după gât.

– Îngenunche, îi zise lui Valer.

– Că nu-s beteag. N-am venit să-mi citești, domnule părinte.

Popa se miră amarnic.

– Nu? De ce nu spui, omule? De când te ții aici? Credeam că ești beteag. Pare că mi-a spus nu știu care că ai slăbiciuni noaptea; ți se arată așa... (Popa își isprăvi fraza făcând un semn cu mâna în dreptul frunții, ca atunci când vrei să spui despre cineva că nu-i în toate doagele.)

– Guri sparte, domnule părinte... se apără Valer. Nu le crede.

– Eu nu le cred, dacă îmi spui tu. Dar m-am gândit: necazurile umblă pe oameni. Unul trebuie să ai și tu acum, că altfel n-ai fi venit la mine. La popa și la doctor nu merge omul de dragoste. Nu v-ați învrăjbit cumva cu Ana?

– Învrăjbitu-s-a focul! Avem noi alte necazuri. A murit moșul.

– Nu mai spune! Când? se miră popa, care auzise vestea de două zile.

– Alaltăieri.

– Hm... hm... Numai acum sunt câteva zile, l-am văzut pe bătrân: era rumen, voinic. Nu mă așteptam să se prăpădească atât de degrabă. Vezi cum vine moartea... De altfel, își schimbă el gândul, bătrânii e bine să se ducă la vreme, să nu le mai porți grijă. Ei... suspină popa, moșul tău n-a stat degeaba nici acum, bătrân; mai câștiga câte ceva.

– Nu prea a fost adevărat. Numai că, vezi dumneata, gurile rele vorbesc...

– Când îl îngropați?

– Miercuri.

– E cam mult până atunci. Acum e vară, e cald, și badea Urcan a fost cam gras. Dacă vă părăște cineva, vă pedepsește legea.

– Legea! Cu ea ne împăcăm noi cum putem; vine și rar pe la noi. Îl ținem un pic mai mult, că am vrea să ne pregătim bine. De la noi și lumea așteaptă mai mult. Apoi ne-a fost și drag moșul.

Popa îl privi adânc, gândindu-se: îl țin pe laviță o săptămână, ca să-l îngroape în zi de post. Fiindcă le-a fost drag... și cu îngropăciune mare... Popa strânse din buze, de părea că de așa ceea îl trage cineva spre stân-ga mai tare ca de obicei. Gândul ce-i trecu prin dosul

ochilor se afundă în necunoscut. În locul lui zise cu totul altceva, ceea ce trebuia să spună ca popă:

– De bună seamă, dragul meu, se cade să-l îngropați cu cinste mare. V-a lăsat o moșie, v-a făcut oameni de frunte. Ai venit să-mi spui că vrei să dați și vinars peste copârșeu. Vă las, vă las cu dragă inimă. Nici nu trebuie să-mi mai spui. Numai să nu dați prea mult, să se îmbete oamenii. Pe alții știți bine că i-am oprit, nu îngădui pe oricine. Cu voi se schimbă treaba: îmi am eu *oamenii mei*.

Valer își dresе glasul. Parcă ar fi vrut să vorbească și îi sta ceva în gât. Se uita în pământ, fără să spună nimic; părea că zâmbește trist, batjocoritor.

„Nu uită cânele de popă“, se gândi. Își dresе iar glasul. Zâmbetul de pe buze se desfăcu de tot.

„Îmi am eu oamenii mei“, îi sunară în ureche vorbele popii... Ți-i fi având dară.

O sudalmă cumplită i se coborî până în vârful limbii, dar o opri înainte de a se desprinde de pe buze. Stând pe scaun și privind mereu în pământ, se părea că dă ușor din cap, dar popa, care îl privea cu ochii aproape închiși, nu era sigur dacă o face ori nu.

*

* *

Povestea cu vinarsul peste copârșeu și cu *oamenii mei*, de care pomenise popa, era așa: Acum vreo zece ani, când fusese introdus în sat popa Tiron, pe atunci subțire ca prăjina și cu fumuri de sfințenie, ca orice seminarist care crede că o să trimită în rai jumătate din poporenii săi, și la urmă sfârșește prin a i se închide ușa în nas lui însuși, oprise satul de a mai da vinars peste sicriu la îngropăciuni. Obiceiul era vechi prin părțile acelea, de când lumea și pământul. Nu era nici atât de rău cum credea preotul, căci la jale multă nu strică un pahar, două de vinars. Numai că lucrul început cu paharul și urmat cu cântecul se isprăvea cu bâta și cuțitul. O îngropăciune aducea după ea alte două-trei.

Popa a declarat război obiceiului chiar din ziua introducerii lui ca preot în comună, când, la prânzul ce i l-au dat oamenii după prima liturghie, n-a vrut în ruptul capului nici să guste vinarsul. Cât a rămas la predică: treacă-meargă, doar și privighetoarei i-e slobod să-și arate glasul, decum popii. Duminecă de

duminecă îl ascultau oamenii, mirându-se de știința lui și înfricoșându-se de pedepsele iadului, pe care el le zugrăvea crișcând din dinți și strigând de clipeau lumânările din biserică. În satul bogat, unde grâul crește înalt cât omul și în streășina fiecărei case se afla, dosită de agenții fiscului, câte-o țeavă de fiert vinars, predicile lui făceau o sfârâială ca apa rece căzută pe fierul roșu. Bărbații au început să nu mai dea pe la biserică cu anii. Popii i s-a dus vestea de om sfânt și-i veneau muieri la spovedit din toată Câmpia Ardealului. Curatorii bisericii și alți câțiva care sugeau un oscior din cele multe și dulci ale bisericii – un loc în arendă, bani împrumut – îl ascultau în silă. Când i-a pus pe unii mai slabi de înger să jure că nu vor mai bea, nici nu vor da vinars la îngropăciune, pe alții, care i-au călcat porunca, i-a lăsat fără cuvenita sfeștanie de după îngropare, ori nu i-a botezat la umblatul cu crucea, s-au aprins împotrivă-i până și femeile. După ce au adunat toate răutățile scornite de ei și puse în seama popii (cică pe o femeie tânără a ținut-o mult la spovedanie, o babă a murit neîmpărtășită, unei lehuze n-a vrut să-i facă molitvă...), și-au uns oamenii curelele la opinci, s-au încălțat cu obiele noi, albe și:

„Hai, bădie, la vlădica de la Blaj să ne deie alt popă. Că, de nu, trecem la ortodoxie. Noi la ei, și ei la noi; așa-i cursul lumii: ce a fost la apus trebuie să ajungă la răsărit“.

De cum intrară la vlădicie, în casele vechi, cu ziduri groase de doi metri, cu bolți joase și coridoare lungi, întortocheate, lipsite de lumină, oamenilor le pieri curajul.

Tăcerea bătrânului castel metropolitan, ascuns între arbori seculari, unde totul era vechi, tăcut și trist ca în cimitir, li se strecură în suflet; deveniră tăcuți, nedumeriți ca în așteptarea unei întâmplări mari. Trecând prin gangurile strâmte, de unde îi priveau ochii severi ai arhiereilor morți, se treziră într-o odaie mare, cufundată în umbră, cu două ferești mici, zăbrelite, cu perdele mari, negre, cu mobilă grea de stejar masiv. Camera părea mai mult din basme decât din lumea aceasta, atât era de tăcută, de moartă; nu era într-însa nici mișcare, nici bâzâit de muscă.

Într-un colț, ascuns în umbră, după un birou enorm, acoperit cu tot felul de cărți și scrisori, de pe un scaun cu speteaza înaltă aducând a tron de voievod medieval, creștea bustul vlădicului: un trup voinic, ce

părea că se risipește în toate părțile, cu gâtul scurt, fruntea masivă, înclinată puțin îndărăt și barba țepoasă, brumată de bătrânețe. Stând nemișcat, drept, cu privirea adâncită în carte, vlădica părea mai degrabă un bust din marmură sură, pus pe scaun, după birou, în locul unui vlădică mort demult.

Intrând delegația de săteni în frunte cu Simion, tatăl lui Valer, după câteva clipe își ridică privirea de pe carte și se uită la oamenii speriați, la bâtele voinice pe care nu voiseră ori uitaseră să le lase afară. Apoi ceti mai departe ca și cum n-ar fi fost nimeni de față, ca și cum ar fi fost singur și se bucura de desăvârșirea liniștii. Când isprăvi pagina, închise cartea și se întoarse spre săteni, zicându-le cu un glas care era mai mult străin decât aspru:

– Spuneți-vă necazul.

Oamenii începură pe departe, îi învățase se vede vreun nădrăgar, arătând ce bine trăiau la ei în sat mai demult, înainte de venirea popii ăstuia, care le strică datinele, oprindu-i să dea vinars peste copârșeu la îngropăciuni. Mai aveau de spus și alte lucruri, *răutăți* de ale popii, dar vlădica, pricepând unde e buba, îi opri:

– Așadar, ăsta e tot necazul, popa nu vă lasă să beți vinars ori altă băutură la îngropăciuni, masluri și sărbători. Acum ați venit la mine să vă dau slobozenie.

– Chiar asta e, se grăbiră să întărească sătenii. Așa au trăit părinții noștri, așa vrem să murim și noi. Ori popa ne dă pace, ori, dacă nu, să ne dați alt popă.

Vlădica își aplecase puțin capul într-o parte, și cum jumătate fața îi cădea în lumina ce se strecura ca o sabie lată printre perdele, oamenii zăriră pe chipu-i pământiu minat de boli licărirea unui zâmbet amar.

– Și ziceți că așa au trăit și părinții voștri. (Zâmbetul îi cuprinse toată fața; în tăcerea desăvârșită din odaie, el aducea cu ochiul soarelui, învăluit de o perdea ușoară de nor, uitându-se peste un câmp pustiu de ghiață.) Dacă părinții voștri au trăit într-un păcat de moarte, voi trebuie să le urmați calea? Și ce aveți de pe urma băuturii? Pentru trup, boale, slăbiciuni, bățai, frângerii de oase. Pentru suflet, păcatele cele mari, omorul, furătura, sudalma. De la toate astea vă oprește preotul vostru, și voi veniți să vi le îngădui eu? Asta nu v-o pot da. Nu, nu v-o pot da nici eu și nici un alt om al bisericii...

Și le-a mai spus vlădica multe, îndemnându-i să se întoarcă acasă și să asculte sfaturile preotului.

Asta era întâmplarea și oamenii popii Tiron, pesemne, cei care fuseseră cu pâra la vlădicie. Cu vremea, popa s-a mai dat pe brazdă, nu-i mai ținea chiar așa de rău pe cei care dau vinars la îngropăciuni. Pe unii *nu-i vedea*, pe *oamenii lui*, pe zgârçiți îndeosebi, de care era sigur că nu vor da, îi îngăduia pe față. Venind vremuri mai grele, oamenii nu mai dau vinars, dar ca să arate cât le-a fost de drag mortul, se plâneau că ar fi vrut să deie, numai nu i-a îngăduit popa. Valer, care avea poruncă mare de la Ludovica să nu-l scape cumva gura vreo vorbă despre vinars, răspunse moale:

– Noi, domnule părinte, dacă e vorba, nu suntem oameni care să ne punem de-a curmezișul căilor sfintei biserici. Vom face cum știm că e poruncă; de sat ne ținem și noi.

– Nu, Valer, fătul meu. Doamne ferește, n-aș vrea să vă stric voia! De câțiva ani încoace am mai schimbat și eu lucrurile, știți bine. Oamenii țin mult la datina asta; caută să le dai și lor dreptate. După cum sunt și oamenii, că vezi că sunt de toate felurile. Dar

voi ar fi păcat de Dumnezeu să nu dați vinars peste sicriul lui Urcan bătrânul. A fost gazdă mare și vestit.

Cu asta popa îi întinse mâna. Valer se întoarse acasă nedând nimănui binețe, suduind pe popi, pe nevastă, pe mamă...

În ziua aceea se aduna curatoratul bisericii. Printre alte vorbe, popa spuse:

– Pe toată lumea am oprit-o să dea vinars la îngropăciune, dar pe Urcan Simion și pe Ludovica nu-i opresc. Îi las să deie cât or vrea, dacă aș ști că va curge băutura vale.

Curatorii bisericii duseră vorba în lume; unul, trecând în dimineața următoare spre Luduș cu căruța, opri lângă Urcănești și aruncă vorbele popii peste gard în curte...

II

Deși miercuri, zi de post și de lucru, la îngropăciune venise lume multă. Înmormântările se făceau după-amiaza târziu, înainte se îngropau doar țiganii și oamenii pustii. Sărăcimea de prin alte părți începu să curgă de cum se ridicase apa și se lucise soarele. Cu dreptul pe care îl au străinii în casa altuia la nuntă și la foc, bărbații se apucară de lucru pe afară, măturând curtea, îngrijind de vite; femeile, în bucătăria de vară, curățau cartofi, vorbeau despre mort, de una... de alta...

Unii – și aceștia erau cei mulți – se tolăniseră pe spate la umbra salcâmlor înalți de după casă. Nepăsându-le de mirosul de mort ce ieșea din casă prin ferestruia deschisă în dreptul lor, cu pălăriile de

paie vechi, înnegrite de vreme, puse pe ochi, dormeau fără griji. Stând întinși, cu mânilor aruncate alături, izmenele li se sufulcaseră, și între ele și obiala murdară de opincă se vedeau bucăți de picioare păroase, murdare. Câteva muște mari, zbârnăitoare treceau de la unul la altul, pișcându-i de mâni, de oriunde rămănea un petec de trup descoperit. Prin somn se clătina un umăr, se zgârcea un gât, un picior.

Când trecu de amiazi și alături de muște intră în luptă foamea, se ridicau pe rând, ici-colo, chipuri buhăite, cu ochii umflați de somn; căscând de le pârliau fâlcile, se uitau cu jale în drumul popii. De la venirea lui nu era mult până la împărțitul colacilor. Dar pe drum nici gând de popă; câte un om răzleț se trăgea încet spre casa Urcăneștilor. De necaz, mai căscau o dată, apoi se lăsau iar pe spate.

Corturarii din Țicud, sat vecin, cu o vestită laie de țigani, nelipsiți de la îngropăciunile și praznicele din împrejurimi, cale de cinci poște, desculți, cu piepturile goale și pletele negre, lucii, atârându-le pe gâturile tuciurii, gâdilați de mirosul mâncărilor, începură să dea târcoale bucătăriei. O luară întâi pe

departe, micșorându-și cercul din ce în ce, până când se treziră în ușă:

– O țără de pită, mă rog dumnitale. Că-s flămândă, n-am mâncat de alaltăieri.

– Dă și o bucată de slănină, voinicule. Să-ți dea Dumnezeu noroc la porci, că faină mustață ai!

– Ptiu, ce șurț mândru ai, fată frumoasă! scui pă, să nu o deoache, o țigancă, pe una din femeile care se învârteau prin bucătărie. Să mă stropșească dacă am mai văzut așa pene. Ptiu! Dă țigăncii să pună ceva în gură.

Femeile mai puneau mâna pe mătură. Simion se slobozi de câteva ori cu biciul printre ei, dar țiganii, rupți de foame, în cele din urmă rupseră zăgazurile, intrară în casă, în bucătărie, ținându-se scai de om. Nemaiputând răzbi, le azvârli o pită mucedă, din cele pe care le păstra Ludovica sub pat cu săptămânile. Balaurii o înghițiră într-o clipă, apoi începură să se joare pe penele din aripa arhanghelului Gavril, pe pragul de la poarta raiului că ei nici n-au văzut pita.

Bogații satului, câțiva moșnegi de seama lui Urcan bătrânul, îmbrăcați cu cioareci noi de lână albă, cu sumane tivite și cusute în forme bătrânești, având

fețele albe, curate, străbătute de vinișoare sângerii, cu mustăți mari și plete, steteau la o parte, sprijiniți în bâte. Vorbeau puțin și scuiپau pe rând.

Veniseră la îngropăciune toate neamurile sărace ale Urcăneștilor și mai ales cele din partea Ludovichii. Așa, se vede, e făcută lumea, ca apa mică să curgă spre cea mare. Cu mulți dintre săracii ăștia Simion și Ludovica nu se arătau neamuri, dar oamenii se făceau că nu văd și unde era lume mai multă: *cuscre* în sus și *vară* Ludovică în jos. Nicio durere de cap nu-l apuca pe Simion fără să nu vie să-l vadă câțiva *cumnați*.

Acum Ludovica se uita la ei urât, cu atât mai urât cu cât oamenii se arătau mai neamuri cu ea. Îi aduceau aminte de lumea din care plecase, de copilăria chinuită, când primăvara, până nu se dezghețase pământul, păștea oile unuia și altuia, având drept merinde o bucată de mămăligă rece cu ceapă. Apoi casa lor, o hrubă vârată jumătate în pământ, în partea satului numită Țigănime. Viermuiau acolo cinci fete, dintre care ea era a treia. Pe tatăl, astmatic și cu picioarele umflate cât cofele, îl rupse întâi moartea de la mal; apoi îi căzură în apa tulbure a vieții de dincolo mama și o soră mai mică.

Celelalte au zburat de la cuib fiecare la rândul ei. Una e slujnică în București; Nica s-a măritat cu un plutonier, și Aurelia, cea mai frumoasă, a ajuns *doamnă mare*. Când vine în sat, țăranii vorbesc de ea în șoaptă.

Ludovica a vândut de mult grădina părintească. Stăpânul nou a dăruit hruba obștii locul și, ajutat de vreme, a șters urmele sărăciei de odinioară. Când în fosta lor ogradă n-a mai rămas nimic din ce să-i amintească trecutul, Ludovica s-a bucurat. Îi plăcea să creadă că s-a născut pe moșia lată a Urcăneștilor, că la nașterea ei au mugit în poiată patru boi.

Printre femeile sărace care țineau în brațe și de mâni copii storși de vlagă, cu capetele ciufulite și ochi urduroși ce se scurgeau după mâncare, femei cu ochii înroșiți de acasă, cu glasuri mieroase, compătimitoare, Ludovica umbla cu privirea în pământ, cum i se șade omului cuprins de jale. *Năpădită* de treburi, nu sta de vorbă cu nimeni.

Dacă se putea dumiri că *sărântocii ăștia*, de care se crezuse scăpată pentru totdeauna, veniseră la ea acasă să-i vâre în nas rudenia, nu-i ierta că au venit atâția.

„La de ai lor nu se duc când le moare cineva; merg numai unde le miroase a mâncare și a băutură. Dar vor mânca azi foc; eu n-am să-i satur“, își zicea.

Gândul că a făcut numai trei cuptoare de aluat o rodea la inimă. În curte gurile flămânde trecuseră de patru sute și din patru părți a hotarului curgeau mereu.

Vazându-i cum vin, Ludovica se întreba deznădăjduită:

„Ce mă fac eu eu hămesiții ăștia?“

Se năpustea cu sudălmii și blesteme asupra mortului, care toată viața le-a făcut numai supărări și încurcături. Simion încă nu e ca toți bărbații, stăpân la casa lui. Dacă n-ar fi lăsat după zisa ei, ci i-ar fi spus apăsător, așa cum trebuie să spună capul casei unei muieri proaste și neștiutoare: fă atâția și atâția colaci, ar fi făcut, și acum n-ar rămâne cu rușinea la nas. Omul ei, săracul, a fost născut să poarte rochie și năframă, nu cioareci și pălărie. Casa unde bărbatul nu știe să fie bărbat când trebuie, pustiasc-o focul și sufle-i vântul cenușa în patru părți a lumii.

Mortul până ieri zăcuse jos, pe pământul rece. Acum era pus în sicriul așezat pe laviță, în fruntea odăii de către drum. Giulgi de târg nu i-au cumpărat,

că bună e și pâanza groasă de cânepă: tot putrezește în pământ. Sicriul l-a făcut Ionele, meșterul, căruia Ludovica – ca un nepot ce îi e – o să-i dea la toamnă ori niciodată o mierță de grâu. Au cumpărat o cunună ieftină, pe care, în loc s-o lase pe sicriu, au legat-o cu o sfoară de țâțâna ferestrii, lăsând-o să atârne afară, spre drum. Să vadă lumea că Urcăneștii au cumpărat tatălui lor cunună înflorită de târg.

Drumeții clătinau din cap, zicând:

– Sunt numai fală cât sunt.

Valer nu adăpă boii la vreme, ci târziu, când curtea forfotea de lume. Boii buieci începură să facă roate, să dea din coarne, să zvârle cu picioarele; unul era să prăpădească pe o ȕigancă bătrână, cu vederea scurtă. După ce femeia, tremurând din tot trupul de sta să cadă, se adăposti în târnaț, Valer îi zise râzând, mândru:

– Ce-i, Marișcă? Era să te lingă boul. Asta înseamnă noroc.

– Linge-te-ar diavolii pe lumea aialaltă, voinice...

Gazdele se uitară înadins la vite, căutându-le slăbiciuni în felul cum umblau, la gâturile juguite, în chipul cum aveau crescute coarnele. Valer spuse povestea

fiecărei perechi; de unde i-au cumpărat, la care târg, al Sâmpetrului, ori al Sângeorzului, cum erau atunci: unul, cel dinafară, din tânjală împungea; la perechea din rudă, cel de către om nu se lăsa prins în jug. Acum sunt blânzi ca oile; numai pe muieri nu le pot suferi; unde le văd, acolo se iau după ele.

Gazdele aveau și ei boi, dar ai lor n-aveau niciun nărav. Încolo? Erau atât de mari, cu gâturile așa de late, coarnele de ai crede că totdeauna le unge cineva cu unsoare; erau întocmai, dar întocmai așa de frumoși ca ai Urcăneștilor.

Simion, până azi ținut de scurt de Ludovica, se cam frecase de sticla cu vinars. De dimineață a fost de câteva ori în sat, unde, întâlnindu-se cu oameni de o seamă, intraseră pe la făgădău. Firește, avea ceva de răfuit cu jidovul.

Cu capul descoperit și fața aprinsă de căldură, mânecile cămeșii sufulcate până mai sus de coate, ca la tăiatul porcului, umbla printre oameni de colo până colo, fără rost, dând în gura mare porunci pe care nu le asculta nimeni. Era oarecum mândru că la casa lui s-a strâns atâta lume, că toți se dau la o parte din cale-i, făcându-i loc, trudindu-se să-i înțeleagă vrerile.

Niciodată în viață nu fusese el atât de mare. De aceea și vorbea puțin, spunându-și gândul scurt, apăsător.

Supărarea din ziua morții îi trecuse. Bărbatului – credea el – nu trebuie să-i pese de moarte.

S-a stins omul? E bun mort. Cei rămași să se înhame în locu-i la carul vieții și... hai mai departe. De plâns și de jeluitor au muierile vreme destulă. Apoi bătrânul își trăise traiul, era de șaptezeci și șase de ani. N-avea ce mai aștepta. E bine ca omul, când i s-a împlinit velenul, să pună jos sapa și coasa și să nu se mai împotrivescă morții. La ce să ajungă să-i scuie nepoții în urmă, să se împiedece de praguri?...

Ludovica, Ana și alte neamuri pe potriva lor, lăsându-se adesea de la treabă, se abăteau pe la căpătâiul mortului, unde, *podidindu-le* plânsul, își cântau în viersuri dragostea pentru răposatul Urcan. Rar cuteza să se amestece printre neamuri vreo străină săracă de pe alte sate; era totuși îngăduită dacă avea glas mândru și știa bocete multe.

Îmbrobodite înainte, aplecate asupra sicriului, cu stânga proptindu-și bărbia și cu dreapta lipită de piept, cântau moșia mare a Urcăneștilor, cântau plugurile care ieșeau primăvara în brazdă, dimineața când cântă

ciocârlia; cântau viața creștinească, tihna din mijlocul câmpului înșorit și căinoșia morții.

Pe toate le-a făcut Dumnezeu cu rânduială, numai pe una a greșit-o: slujba morții.

De ce trebuie să moară și bogatul? La casa cu zece copii, unde e așteptată cu dor, nu se duce. Pe cel strivit de car, cu oasele frânte, fără văz și fără mâni, rugându-se să-l primească în împărăția ei, nu-l aude. De ce?

La întrebarea asta cântecul nu mai știa răspunde. Se învârtea neconținut pe deasupra, apropiindu-se și depărtându-se, dar nu găsea pământul pe care să se lase, cum nu găsește pasărea, ce zboară rătăcită deasupra apelor pustii...

Când lui Simion i se părea că Ludovica e prea cuprinsă de jale, își făcea drum cu trudă printre oamenii înghesuiți, până lângă sicriu, unde luminările, înădușite de mirosul de mort, de acreala trupurilor asudate, clipeau ca în fundul unei peșteri și, luând-o de mijloc, îi zicea blând:

– Lasă, tu muiere, nu te mai supăra.

Odaia era ticsită de oameni, de n-ar mai fi încăput vreunul nici bătut cu ciocanul.

Cântecul curgea mereu, plângător. Moartea, ascunsă între oameni, sufla în lumânări. Lângă sicriul tatălui său, așezat după masă, în locul obișnuit al bătrânului, firea slabă a lui Simion, cojită la suprafață de rachiu, se topea îndată. Nu era atât părerea de rău, cât un simțământ vag, copleșitor de zădărnicie a lucrurilor omenești, simțământ care, în fața morții, apasă totdeauna pe suflet. Când îți mor părinții e mai greu, căci de-acum îți vine ție rândul. Și Simion se gândea... Iată-l bărbat în vârstă, îl chinuie răceala, și când vorbește îi sună pieptul ca o tobă; ca mâine o să-i vie și lui rândul. Cei rămași îl vor îngropa și pe el tot astfel, cu plânset și cu lumânări. Apoi îi vor împărți pământurile, sfădindu-se: fiecare va zice că celălalt a luat mai mult. Copiii deveniți bărbați își vor trăi viața; când le va albi mustața și li se vor îngreua oasele, durându-i, cum îl dor acum pe el, într-o bună zi vor închide ochii. Îi vor plânge bocitoarele. Cântecul clopotelor o să se reverse peste sat trei zile, oasele or să fie așezate în pământ, și oamenii își vor aminti de ei din ce în ce mai rar.

Vor cădea ploii; mormintele se vor surpa, și în jur vor crește bălării, iară...

Sprijinindu-și soția, Simion pare că atârna de ea ca o pară zbârcită de o creangă fulgerată. Ducându-și mâna noduroasă la ochi, își șterge lacrimile.

Ludovica vrea să rămână lângă *socrul ei* drag.

Mai bine moare decât să se despartă de el; să-i îngroape în același mormânt.

Afară, între femeile care se îmbulzeau s-o îngrijească – femei sărace – uitând că e găzdoaie mare, se jeluia astfel:

– Socru cum a fost al meu să tot dea Dumnezeu. În toate zilele mele n-am avut cu el o vorbă legănată. La o casă mare – aici moaie glasul, lăsându-l numai atât cât să fie auzită – multe se petrec. Așa e lumea: unde sunt multe să se petreacă multe. Simion, că mi-e bărbat, e mai rău de gură, dar Urcan bătrânul, Dumnezeu să-l hodinească, a fost ca pânea caldă. Nu e vorbă, l-am și îngrijit eu ca pe un tată bun. Nu m-am întors niciodată de la o zi a târgului fără a-i aduce o turtă, o glăjuță de vinars verde. Îi plăcea – aici Ludovica parcă zâmbește – fie-i drumul înflorit, și se bucura ca un copil. Așa-s bătrânii – aici suspină...

După ce se îndepărtează, femeile, care o ascultaseră dând din cap după fiecă vorbă, își strâng

cercul, vârându-se unele în altele. Buzele li se lătesc, gura se mărește și ochii, miciți de abia se văd, ard vicleni. Glasurile molatice, miorlăitoare se înăspresc deodată, devenind tăioase, şuierătoare ca limbile de șerpi.

În aerul dintre ele se încrucișează icniri de râs, capete de vorbe; apoi, liniștindu-se când se apropie vreunul de-ai casei, în colțul gurilor strâmbate rămâne încrustată batjocura, greaua batjocură țărănească.

*

* *

Tinerimea rămânea afară, în ogradă. Bărbații și femeile în vârstă intrau pe rând în casă, ziceau: „Dumnezeu să-l ierte“ și, după ce stăteau câteva clipe în fața sicriului, ieșeau afară amețiți de aerul greu, de duhoarea mortului, a cărnii opărite. Se scurgeau la umbră, după casă. Acolo cei care veniseră demult, sătui acum de somn și flămânzi, ridicați pe jumătate, cu un picior întins și cu altul strâns la gură, cu cotul pe genunche și capul în palmă, se uitau mereu în calea popii.

– ...u mai vine?

– Pââă doarme de amiazi.

– Aaaauu... ă, că lungă-i ziua! Dormire-ar somnul
ăl din urmă...

De necaz scui-pau departe.

Bătrânii, vorbind între ei, spuneau că Urcan nici
nu miroase tare. Așa, cum miroase mortul vara.

– Mai demult, când eram eu fată, zicea o babă
șchioapă, cu glasul gros ca de buhai, nu se îngropau
morții a treia zi. Se țineau pe laviță o săptămână, ori și
mai mult, după cum era vremea. Atunci să fi văzut
miros; se simțea dintr-un cap într-altul al satului. Oa-
menii nu erau atât de subțiri la nas ca cei de azi. Când
se duceau la îngropăciune, nu se uitau, ca oile, vara,
dincotro bate vântul și în partea aceea să se așeze.

– Ția au fost altfel de oameni,

– Altfel, altfel... N-alegeau la mâncare; ia, acolo,
borș și mămligă; pita era de secară, neagră și clicoasă
de, când o frământai, nu era modru să-ți scoți mâinile
din ea; se culcau toată viața pe pământul rece, și erau
puțini care nu treceau suta. Țștia de azi la patruzeci
sunt ca fripți; o suflare de vânt îi face cârlig.

– Așa a fost. Dar mai demult n-aveau oamenii atâtea griji. Erau mai puțini. Vinul și vinarsul nu erau puse sub o sută de legi; bea fiecare cât putea. Și asta îi ținea în picioare.

– Ei, hei... bine a fost mai demult... suspină bătrâna.

Astfel, oamenii veneau mereu, se închinau în fața sicriului și apoi, îngroșând numărul celor de afară, undeva, într-un, colț, își rumegau vorbele.

Numai Urcăneasa sta neîntrerupt lângă mort. Stând nemișcată, cu privirea dusă și mâinile încrucișate pe piept, gârbovă cum era, părea crescută acolo din lutul feții căsii; crescută de mult, de sute de ani. (Toată ceremonia îngropării cu mort, lumânări, bocitoare și oameni mulți părea că durează astfel din alt veac, pe alt tărâm.) Era îmbrăcată cu *hainele bune*: o rochie neagră, pe care i-a cumpărat-o Urcan, acum sunt patruzeci de ani, anume pentru praznice și îngropăciuni. A îmbrăcat-o doar de două-trei ori. Ar fi fost dorit să le lase moștenire unei fete, așa cum i-a lăsat și ei mamă-sa, dar nu i-a dat Dumnezeu. De aceeași vârstă îi sunt șorțul și năframa; pe ele o să le lase moștenire altor nepoate.

Din ochii-i storși, împrejmuiți în boțiturile pielii ca în crețele unor pungi goale, curg picături mari de lacrimi; alunecând prin ogășiile zbârciturilor, se scurg pe puful de sub nas, căzând în gură – le simte gustul sărat – și după ce atârnă o clipă în colțul bărbiei ascuțite în formă de ciocan, cad jos una după alta. Buzele i se mișcă încet; parcă spun fără glas o poveste. Așa cum i-a fost viața, văzută prin limpezimea lacrimilor, tot pare mai luminoasă, mai fără umbre. Lumină tristă de toamnă târzie... Până a fost fată, se scula dimineața cu noaptea în cap, se spăla pe obraz afară, în halău. Iarna spărgea gheața cu pumnul; odată s-a tăiat de s-a înroșit toată apa; mai are și acum semnul la călcâiul mâinii. Ce i-a păsat atunci de atâta lucru! Era sănătoasă ca piatra. A venit apoi măritatul. Trebuia să facă de mâncare lucrătorilor, bărbatului și nu s-a mai dus la sapă și la secere. Țsta a fost întâiul lanț pe care viața i l-a aruncat împrejurul trupului. Și i-a intrat adânc în carne. S-a născut apoi Simion și peste cinci ani o fată, care a murit. După ce i-a intrat în casă Ludovica, ea a trebuit să se lase mai mică, să se dea deoparte. Ludovica era rea și aveau doar de trăit împreună. Când i-au crescut nepoții și a înțeles că traiul laolaltă e apă

tulbure și otravă, s-a mutat cu bătrânul ei în căsuța de la poartă. Nepoții veneau și aci de-i înseninau traiul. Așa i-a trecut viața. Zilele seamănă una cu alta ca picăturile de apă; ieri a fost ca azi, și așa va fi și mâine. De ce o fi așa?

Până ești copil parcă dormi: mănci ce ți se dă, faci ce ți se cere. Crești, începi să lucrezi, te căsătorești, împlinind voia Domnului. Și iar lucru, iar necazuri. De ce?

Buzele bătrânei se opresc; ea cugetă adânc: pentru ca la urmă cei rămași, pentru bruma de avere ce le-o lași, să-ți pună oasele trupului într-un cosciug și să-l vâre în inima pământului, iar sufletul cu faptele bune, ca și cu cele rele să se înfățișeze înaintea Tatălui, la judecată. Așa e scrisa omului!

Da, așa e. Totul e limpede ca lumina zilei. În fața luminii ăștia negura gândului se împrăștie, piere...

Bătrâna îndreaptă lumânarea de ceară de casă de la picioarele mortului; apoi se dă puțin înapoi în urmele-i de mai înainte, și rămâne acolo, cu ochii ațintiți asupra scândurii sicriului, cu mâinile încrucișate pe piept. În dosul frunții ei e acum liniște și împăcare deplină, ca într-o cameră pustie unde a murit stăpânul

și lucrurile dorm cufundate în semiîntunec, așa cum se doarme în basme. Deodată se ridică un fluture mic, se uită în jur, speriat de tăcere și încercându-și aripioarele, zboară repede dintr-o parte într-alta a camerei.

„O mai fi ceară?“ se gândește bătrâna. Bulgărele era pe poliță; dintr-însul îi făcuseră lumânări socrului și fetei moarte, din el i le vor suci și pe ale ei când îi va sosi ceasul.

„Mă dor picioarele.“

„Așa e când ești bătrână“, îi răspunde alt gând. Cioturile, picioarele de la genunchi în jos păreau două bețe ascuțite care îi intrau în carne, chinuind-o amar-nic. Cu dosul dreptei în care ținea o basma mare din pânză de casă își șterge fruntea de sudoare. Încrucisându-și iar mânilor pe piept, lasă să-i cadă peste ochii duși pleoapele greoaie.

„Mă dor picioarele.“

„Nu e nimic. Drumul omului pe pământ e plin de chin și de amar. Ne naștem și murim în durere. Cât trăim, ne bat durerile cum ne bat vânturile și ploile. Suferim când ne strivește carul, suferim junghiul, boalele și bătaile.“

Prin crăpătura genelor femeia vede un capăt din sicriu cu o lumânare, a cărei flacără galbenă se zbate, gata să moară. Fără să-și dea seama, întinde mâna și, ștergându-i mucusul, pipăie para cu degetele, ca pe ceva moale și absolut nevătămător.

*

* *

Popa și diecii ajunseră la poartă. Curtea se umplu de forfot. Leneșii de după casă fură ghionțiți, urzicați; cu urmele ierbii întipărite pe față se grămădiră și ei spre poartă, să vadă cine o să iasă înaintea popii. După obiceiul pământului, preotului, când venea la îngropăciune, îi ieșea întru întâmpinare stăpânul casei, însoțit de un fecior, dacă avea unul mai mare, ori de altă rudenie apropiată.

Acum Simion și Valer își făceau de lucru prin poartă.

Popa Tiron, la poartă, înainte de a intra în curte, zăbovi puțin, așteptându-și sfatul, care rămăsese în urmă. Când văzu că oamenii se uită la el ca la urs și că

de ai casei nu e chip să se arate vreunul, intră singur, zicând în loc de „Dumnezeu să-l ierte“, cum se cădea:

– Bună ziua, oameni de omenie. Ați venit la șezătoare? Văzând că unii râd, în vreme ce alții rămân nedumeriți, adăugă: Nu zic de alta, dar nu văd niciun căsean pe afară. Ori sunt duși la moară?

– Au de lucru, domnule părinte, răspunse cineva din mulțime. Ca omul când i s-a rupt stâlpul casei.

Popa se opri în mijlocul mulțimii, uitându-se bine la cel cu care vorbea: era neam cu Urcăneștii.

– Așa e, măi Nicolae. Dacă aș fi din altă țară, te-aș crede. Numai că, vezi tu, stâlpul ăsta a fost scos de mult din folosință și pus între lemnele vechi de aruncat în foc. Cât îți plătesc pentru apărare?

Popa străbătu coridorul de oameni, și intră împreună cu diacul în odaia dinspre curte, să se îmbrace. În urma lor se ivi îndată Simion. Nu era îmbrăcat de sărbătoare, după cum era obiceiul. Purta cioarecii vechi de fiecare zi, cu opinci rupte; dintr-una atârna un capăt de obială murdară, pieptarul era descusut; din cămașa înnegrită, descheiată se vedeau gâtul roșu, pieptul asudat, păros. Nu dete binețe și nu se aplecă să sărute mâna preotului. Pe vremea luptei împotriva vinarsului,

popa Tiron se trudise să scoată din sat și obiceiul ăsta. Izbutise tot atât de puțin. După câțiva ani de stat în parohie găsea că deprinderea nu e chiar atât de *neigienică* cum i se păruse la început, că oricum, pentru *păstrarea prestigiului*, preotul nu trebuie să disprețuiască anumite forme. Îngăduia chiar să i se sărute mâna, firește, *împotrivindu-se*.

– Da ce-i, bade Simioane? Lucrați, lucrați, îl întâmpină popa. Era întors cu spatele spre ușă; diacul tocmai îi potrivea felonul.

– Mai punem câte ceva la loc, domnule. Trebuie să fii cu ochii în patru când îți aduni satele pe casă.

Preotul observă că Simion a *uitat* să spună „părinte” alături de „domnule”.

– Bine faceți. Lucrul e plăcut lui Dumnezeu chiar în zi de post.

Acum intră în odaie Valer. Îl trimisese Ludovica, că „mula de tatăl tău cine știe ce face”. Popa, tot întors cu spatele spre ușă, îl recunoscuse după sunetul lui, sunet pe care îl scoate omul când a băut o apă prea rece și l-a tăiat în gât.

– Domnule părinte, hm, hm... începuse el rostind cuvintele curat, *pe domnește* și dregându-și mereu

glasul. Dacă e vorba, noi vrem să-i facem moșului o îngropăciune cum se cade.

– Așa am vrea, adăugă mai încet Simion, care rămăsese pe dinafară.

– Se și vede. De aia îl îngropați în zi de post... spuse diacul ca pentru sine. Apoi tare: Se cade, se cade! V-a lăsat moșie mare.

Acest diac era un țânc de om iute ca prisnelul. Avea opt copii și era sărac lipit. Umbla însă totdeauna cu cămașa albă ca laptele, cu obiele curate în opinci, spălat și pieptănat. Era diac din bătrâni și, se vede treaba, tot frecându-se de domni, se betegise de domnie. Când îi da cineva de veste să vie la o îngropăciune, întâi se supăra: de ce s-a potrivit chiar acum, că nu putem, vom vedea, că una, că alta, câr-mâr, în sfârșit, întocmai ca un popă rău. Altcum, era om de omenie. Numai pe bogații care nu dădeau popii zeciuiala – din care își avea și el partea – îi avea dragi ca sarea în ochi.

– Noi, domnule părinte, dacă e vorbă, vrem să-l prohodiți cu prohodul ăl mare. În predică să spuneți cât a fost moșul de creștin, de gazdă mare. Așa om nu

se mai găsește. Dar ce vă spun eu? Știți dumneavoastră ce trebuie să spuneți. Să țineți și douăsprezece hodini.

– Dacă plătiți înainte, facem și treisprezece, se amestecă diacul.

Popa zâmbi.

– Plătim, nu te teme. Avem de unde. Noi nu umblăm cu sacul după împrumut.

Diacul se simți călcat pe picior. Într-un an sărac ceruse, într-adevăr, o mierță de grâu împrumut de la Urcănești. Și nu i-au dat.

– De umblat cu mierța, nu umblați voi, dar cu sacul și cu străițile ați fost prin tot Ardealul. Slugilor nu le plătiți simbria. Popii nu-i dați măsura de cucuruz, nici puii, nici fuiorul.

Drept semn că Valer se supăraseră de-a binelea era faptul că începu să-i zică „tu“, deși era mult mai tânăr ca diacul.

– Nu-i treaba ta. Ce te amesteci? Noi cu domnul părinte avem de lucru, nu cu tine. Tu ești slugă, dacă e vorba.

– Slugă, neslugă, n-am umblat a cere. Dar voi sunteți gazde de ăia care măncă pita de sub unghie și untul de pe pieptene.

Popa zâmbi iar, de data asta mai acriu. Intră în vorbă; rostea cuvintele rar, legănat, trudindu-se parcă să le ungă cu miere.

– Prohod mare îi vom face, hodini îi vom ține și predică încă îi vom spune, că am mai spus, dar fie zis între noi – aici popa râse chiar – creștin bun n-a cam fost moșul tău, Dumnezeu să-l ierte. Bisericos din cale-afară încă n-a fost. De spovedit, s-a spovedit mai mult la popii de prin alte părți decât la cel din satul lui. De toate își va da acum seama. Ce voi avea de spus îți vedea la predică. Acum numai un lucru vă spun și, dacă n-a fi cu supărare, să vă țineți de el. Așa să vă brodiți treburile, ca să nu tândăliți prea mult cu datul colacilor și cu vinarsul. Sub seară am și eu o treabă acasă.

– Amu, asta e altă chestie, zise Valer, care din toate vorbele popii prinsese numai pe cea cu vinarsul. E treaba noastră. Vom vedea.

Dând să treacă prin tindă, în odaia dinspre drum, unde era mortul, preotul, în prag, fu izbit de un val de miros atât de duhnitor, că, fără să vrea, se trase un pas înapoi. Pe buzele care trebuiau să înceapă rugăciunea se ivi o sudalmă înfricoșătoare.

Clipind nedumerit, se uită o clipă la oamenii înghesuiți din preajma mortului, ca în fundul unei peșteri. Se gânde:

„Doamne, cum stau ăștia aici!“

Porunci să scoată mortul, să-l prohodească afară.

– De ce să-l scoatem? Ca să mai așternem o dată patul? Prohodiți-l în casă; ruga e tot rugă, îi zise Simion. Se înțelese cu Ludovica că, prohodindu-l în casă, o vor scoate la capăt mai ușor cu împărțitul colacilor, cu datul vinarsului.

– Bade Simioane, eu atât vă spun: scoateți-l afară. Ori, de nu, vă las aci cu el cu tot și mă duc la jandarmi, să-i chem să vi-l îngroape.

– L-ați ținut pe laviță în casă până a putrezit, numai ca să-l îngropați în zi de post, strigă diacul din tindă.

– L-am ținut cât se țin oamenii de omenie, răspunse Ludovica.

Preotul și diacul ieșiră în curte. În urma lor Simion se împiedecă de pragul târnațului și înjură. Pregătind cele trebuincioase pentru așezarea sicriului, vorbea singur, înjura printre dinți, ca o slugă ne-trebnică. Ludovica aduse covoarele, păturile și

cusăturile cu care fusese împodobită lavița mortului în casă.

Trăind, Urcan nu era cine știe cât de gras. Acum celor patru bărbați voinici, care prinseseră de sicriu, li se împleteceau picioarele. În tăcere de moarte se auzea pârăit de oase, găfăituri de suflete. Plesniră câteva strigăte:

– Stați!

– Amu!

– Dați-vă la o parte!

Pășeau încet, rar. Parcă anume voiau să-l lase pe Urcan bătrânul să mai vadă o dată podelele afumate ale odăii în care își măcinase viața, să mai respire aer pișcător de fum de balegă și de coceni, aer care i se părea cel mai curat din lume, numai cald să fi fost. De azi înainte n-avea să se mai învârtă prin casă suduind că nu-și găsește răvașul oilor îndesat prea adânc după o grindă; n-avea să mai stea în serile lungi de iarnă pe scăunel lângă foc sfărbind cucuruzi și împletind coșărci. De pe fața casei i se vor șterge urmele pașilor; cuiele bătute în pereți de el le vor scoate alții, le va acoperi varul, și amintirea lui se va șterge, cum se

împrăştie fumul, cum se pierde toamna ceaţa de pe şes...

După ce mortul fu aşezat în curte pe patul făcut din caprele de tăiat lemne, acoperite cu mândreţele Ludovichii, popa se uită la dreapta, la stânga, întrebând unde e vinul cu care trebuia stropit mortul înainte de începerea prohodului. Obiceiul stropirii cu vin era vechi şi sfânt; nu-l călca, în sat, nici cel căruia i-a ars casa.

– Unde e vinul?

Bătrâna Urcăneasa tresări. Doamne, cum a uitat ea lucrul ăsta? Ludovica nu uitase. Dar şi-a fost zis: „De ce să mai dăm bani şi pe asta? Strobească-l şi cu apă, nu i-a fi nimic!“ Femeia care alergase în casă după vin se întoarse după câteva clipe, strigând din târnaţ:

– Tu Ludovică, unde-i vinul?

– În blidar. Dar stai, că vin eu să-l caut. Fără mine nu se găseşte nimic. Ludovica se rupse din locu-i, de lângă sicriu, şi intră în casă, întrebând:

– Nu l-aţi aflat?

– Nu, draga mea şi a lui Dumnezeu. Am căutat peste tot: în blidar, pe poliţă. În sticle nu-i nicio

picătură de vin. Și popa stă lângă copârșeu și așteaptă.
Să nu mai vezi așa minune!

Ludovică se apucă și ea de căutat, mormăind:

– Nu știu ce e la casa asta. Amu, de la o vreme încoace, nu mai găsești nimic la loc. Parcă le mută dracul. Nu-i și nu-i! Era într-o glăjuță lată. Am fost adus-o din Cluj. De nu l-aș fi cumpărat eu cu capul meu! Am fost aseară în sat și mi-am zis: cu o cale să aduc și vin.

– L-o fi băut careva.

– Băut, bere-ar venin.

– Tu muiere, aduceți odată vinul acela, că nu-l sfințiți acum, zise Simion intrând.

Ludovica se supără:

– Dă-mi pace! Dă-mi pace, nu mă cătrăni. Că te sar de n-ai noroc. L-ați băut, și acum scoate, muiere, vin de unde nu-i.

În vremea asta popa își pierde răbdarea. Ceru o cană cu apă. Aducându-i-se, fiindcă vasul era murdar, plin de cenușă, după ce-l ridică în bătaia soarelui spre văzul tuturor, aruncă apa și trimise pe sfânt la fântână, să spele cana și să-i aducă altă apă. Stropi mortul și începu prohodul.

Când diacul cânta rugăciunea de început, se aplecă asupra-i, șoptindu-i:

– Dă-i drumul!

Diacul îi trase cu ochiul; pricepuse. Grăbi cântecul. Înjumătățea textele, tăindu-le de unde se nimerea, fără nicio noimă. Înainte de a-și isprăvi partea, intra peste el popa, îi călca în picioare coada cântării, luându-i-o înainte în fugă. Diacul nu se lăsa mai prejos; când simțea că popa a slăbit, tăbăra peste el, îl da la o parte din drum și: ajunge-mă, părinte, dacă poți. Spre sfârșit preotul îi făcu semn cu ochiul – ușor de tot – și diacul se propti bine pe amândouă picioarele, ridică fruntea, înțepenindu-și gâtul, și îi dete drumul larg de tot, ca omul care are vreme destulă. Popa trecu alături; amândoi, încet, cu mâinile pe după cap, ca doi flăcăi ce se întorc seara de la făgădău, străbătură drumul prohodului până la sfârșit.

Doi flăcăi din apropiere, ținându-și pălăriile de paie spre soare, își ziseră în dosul lor:

– Ăsta a fost prohod, nu glumă!

– Prohod de mama soarelui.

– Ai, mă, de astea n-am văzut de când sunt...

Popa rându-i cu mare migală cele două cărți bisericești pe masa dinainte-i, potrivindu-le îndelung. După ce se făcu liniște deplină, începu predica.

Primele cuvinte căzură rar, cutremurător; cum cad câteodată, vara, aproape din senin, boabe mari de ghiață. Apoi urmă o frază lungă latinească, tradusă rău. (După ce rostise traducerea, își dete seama că ea se potrivea la alt dicton latinesc, dar nu mai îndreptă nimic. N-avea cine să-l controleze. Efectul era scontat și așa: la auzul limbii străine, țărani rămaseră cu gura căscată. Asta era ceea ce îi trebuia.)

Vorbi despre „regi“ și „împărați“, nenorociții cai de bătaie ai popilor, despre „zadarnica și nebuneasca alergare a omului după comori lumești pe care le putrezește umezeala și le mănâncă viermii“.

Voia să pară că vorbește în numele lui Dumnezeu, a unei dreptăți mai presus de om, dar cu toată silința-i de a rămâne în umbră, valul vorbelor curgea spre un anumit mal, pe care lumea începea să-l întrevadă.

Curg vorbele ca ploaia: fraze trunchiate din *Scriptură*, citații în franceză, latină și chiar câteva cuvinte grecești, atribuite Sfântului Ioan Chrisostomul

(o, dacă l-ar fi auzit!), tot ce-i vine în minte, toată puzderia rămășițelor alor patru ani de studii teologice le presară peste mulțime. (Popa Tiron nu-și aduce aminte să fi fost vreodată așa de inspirat.) Apoi, urmându-și planul stabilit de acasă, „conchide în mod logic“ că toate sunt trecătoare pe lumea asta. Trecând la „aplicarea învățăturilor în cazul de față“, strigă cât poate:

– Ce duce Urcan cu el din tot ce a adunat pe pământ? Opincile rupte de drumurile Ardealului! Duce căciula soioasă de cerșetor? Duce desagii purtați în spate o viață de om? Desagii cu care a strâns o avere, din care a fost dat afară și silit să locuiască la poartă într-o casă făcută dintr-o magazie de bucate? Au duce ceva din grămada de lucruri *aflate* în lungile-i călătorii? (Popa rostește pe „aflate“ într-un anumit fel.) Ce duce? Spuneți-mi ce duce cu el din toate bunurile lumii ăștia?...

Stând lângă sicriu, alături de nevastă, Simion pare un copil care se ascunde în dosul mamei lui. Vorbele popii îl furcă prin trup; câteodată e tare de îi vine să pună mâna pe sicriu, pe un om chiar și să-l azvârle în capul popii, prăpădindu-l ca pe o muscă;

apoi, dimpotrivă, puterile i se evaporază, măduarele se destind, se înmoaie, ca să nu cadă se lasă asupra sicriului, acoperindu-și fața a plâns.

Lângă el Ludovica se ține dreaptă, învăluindu-l pe popă în apele adânci ale ochilor ascunși sub năframa trasă tare înainte.

De când cu pâra la vlădicie, i-a ferit Dumnezeu să aibă de a face cu *omul bisericii*. Credea că uitase. E popă, oricum. Întâi trebuie să se ferească el de păcatul ținerii mâniei. Dar uite, suflet negru, te lovește când ți-i lumea mai dragă. „Ah, popă, popă, își zicea ea, ai noroc cu hainele de pe tine! Altfel, te-aș lua de chepeneag, și tot câte o buleandră de popă aș face pe valea asta.“

Privindu-l întruna, pierde șirul vorbelor, predica se topește într-o apă murdară, care miroase urât, a mort; apei ăștia i-a dat drumul popa; mirosul acesta de hoit e mirosul neamului ei, a neamului Urcăneștilor. Popa o spune tare, arată cu degetul. De scârbă, oamenii se strâmbă; unii râd.

...Sub haina bisericască de brocart atârnă reveranda neagră, apoi o bandă de pantalon vărgat, și dedesubt, în ghetele ascuțite din piele moale ca pânza,

picioarul popii se mișcă în ritmul vorbirii: Ludovica vede cum strigă, cum întinde mâinile să împrăștiе vorbele cât mai departe... Pe nesimțite, trupul își pierde formele omenești, se lățește; acum e aproape patrat. Deasupra-i rânjește capul colțuros – ai zice, un imens bostan așezat pe un trup apocaliptic, ce aduce vag a corp omenesc – gura, cu buzele sângerii, băloase, se lărgeste până la urechi: o tăietură cumplită de o mână stângace... Încet, trupul se subțiază, lungindu-se, se înalță deasupra oamenilor, a casei chiar, brațele se bălăbănesc în aer ca două reptile gigantice; în păru-i negru, zburlit se văd pitite două cornițe mici, închircite...

– N-a furat de la dumneata, flutură peste lumea adunată limba unui strigăt prevestitor de rău.

Ludovica tresare ca dintr-un vis urât. Mulțimea forfotă, se tulbură. Din toate părțile o privesc ochi sfredelitori, dintr-înșii curg balele batjocurii.

„Râd! De mine, de Simion și de copiii noștri. Râd sărântocii de neamul mare și bogat al Urcăneștilor? Râââd!!...”

Cine o oprește să nu se arunce asupra lor, să-i sfâșie cu unghiile, să-i muște, să-i scuipe, lovindu-i cu piciorul în spate, să-i dea afară din ogradă? Afară!

Alături, zarva, bătută de duhul aprig al vorbelor popii, crește mereu. Din spargerea valului sar stropi mari: „taci“, „minți“.

Când nu mai poate răbda, Ludovica se rupe din locu-i:

– Taci, popă spurcat! Dacă a cerșit, n-a fost la poarta tatălui tău. Nici nu ți-a mâncat moșia strânsă cu leul de la morți și botezuri.

– Taci, taci, strigă din mai multe locuri rudeniile.

– Nu mai grăi. Nu ne trebuie.

– Păcatul... încearcă popa să ia firul, strigând mai tare ca toți.

– El și-a dat seama de păcate, nu dumneata. Aici ești în ograda unui gazdă mare: ai despre ce să vorbești. A avut destule iugăre de pământ și boi în poiată.

Popa își isprăvește predica. Când se liniștesc apele, face semn cu mâna: mai are de spus câteva cuvinte. Cu mare greutate și cu condiția să nu mai ceară și alții, l-a îngăduit pe Simion să dea vinars peste sicriu.

A făcut-o numai pentru bogăția și pentru *omenia* neamului – omenia sună a gol, rostind cuvântul își vără fața în batista nouă, lăsând afară numai ochii iscoditori – a făcut-o fiindcă l-au rugat mult. A fost pe la el Valer, trimis, firește, de Ludovica. Însmormântarea lui Urcan bătrânul trebuie cinstită cu colaci și cu vinars. (A apăsat așa de tare pe „trebuie“.) Îi roagă iar să nu zăbovească mult cu treburile astea; popa le enumeră încă o dată: datul vinarsului, a colacilor, sărutatul crucii de pe copârșeu.

Apoi omul păcii, tare în conștiința datoriei împlinite, trece în rândurile bogătașilor, unde, vorbind de vreme, de holde, dă loc căsenilor să-și facă datoria. E liniștit ca pământul. Pare că nu s-a întâmplat nimic deosebit, totul a fost așa cum trebuia să fie...

Mulțimea se frământă. Ochi nerăbdători în care se oglindește foamea, așteptarea îndelungată se îndreaptă spre ușa casei de unde se vor ivi îndată covețile cu colaci, clondirele cu vinars. Simion și Valer nu sunt nicăiri pe afară; trebuie să fie în casă, ocupăți cu rânduitul lucrurilor. Dar Ludovica e aici! Și oamenii știu că fără învoirea ei nu se clintește în casa Urcăneștilor niciun bob de mazăre. Ei, ei! Numai un

socru a avut ea pe lume, și cât de drag i-a fost! Abia acum simte. Își reazimă capul de sicriu și plânge. Plânge?

Uite-l pe Simion, se ivește mânios în rama ușii:

– Tu Ludovică, mai lasă-l în mămăliga lui de plâns, că avem și alte treburi.

Ludovica n-aude; e atît de cuprinsă de jale! Cineva o bate ușor pe umăr:

– Lele Ludovică, te strigă badea Simion.

Femeia o prinde de braț și o duce spre casă. Intrînd singură, Ludovica închide ușa pe dinlăuntru și, ca taurul slab din poveste, își scutură deodată toată slăbiciunea, toată jalea de pe ea.

Simion măsură odaia cu pași mari, ținîndu-se cu dreapta de obraz (cu stînga sprijină cotul dreptei), se vaietă de crezi că îl dor măselele. Valer, îmbufnat, șade pe butucul de lângă vatră, cu genunchii aduși la gură. Lângă el, rezimîndu-se de căpătîiul patului, tace Ana. Ochii-i mici, ca de șopârlă, clilesc disprețuitori, necăjiți. Ea, fata lui Triloiu, gazda ăl mare, care nu s-a făcut niciodată de răs în fața satelor, a intrat în neamul ăsta fără obraz, care ar mânca și pureci numai să se îmbogățească. A ajuns noră la porodîța lui Pițuș. Îi vine să

plângă. Din pricina părului roșcat ce-i scăpa de sub năframă, ochii îi par și mai aprinși, fața și mai pistruiată. Privirile celor două femei se încrucișează, ciocnindu-se într-o străfulgerare ucigătoare. Dacă ar fi noapte, ochii lor ar lumina ca a două pisici gata să se sfâșie...

„Ce-i, Roșcată? Ce te uiți așa? spun ochii Ludovichii. Nu-ți place? Să fi șezut în averea lui Triloiu, șchiopul. Mie nu-mi face pozne, că te iau de un picior și te zvârl peste șapte hotare!“

„Neam de sărântoci, țășnesc ochii Anii. Fata lui Pițuș!“

Simion își oprește măsuratul, întrebând tare, cu un glas scârțăitor, rupt:

– Ce ne facem? Ce dăm peste sicriu?

– Vom da cât vom avea. Nu scrie nicăiri că sunt silită să-i satur pe toți câți îmi vin la casă.

– Ce dăm oamenilor? întreabă iar Simion, parcă nepricepând spusele femeii. Are privirea fixă, fălcile încleștate ca de ger.

– Nu urla să te mai audă și de afară. Ți-am spus: dăm ce avem. Cui n-a ajunge, vadă-și de drum. Tot gândurile astea să le port toată viața...

– Ni s-a duce vestea, zise Ana cu o gură ca de împrumut.

– Tu să taci. Vinitură. Să nu mă necăjești și tu, că îți scot mațele și te fac praf și pulbere. Să taci!

Între cele două femei se ridică mare, de credeai că nu se mai isprăvește, statura lui Valer; împingând-o ușor pe mamă-sa, îi zise:

– Lasă, nu i le mai scoate atîta. Ce te legi de ea? Apoi, dacă e vorba, dumneata ești de vină. Dumneata nu ne-ai lăsat să ducem la moară cât trebuia; ne-ai oprit să cumpărăm vinars. Ce te legi de alții?

Acum încăpu iar la vorbă Ludovica. Că pe ea nu o ascultă nimeni. Bărbatul ei nu e ca alți bărbați, să știe purta clopul. Feciorul ține partea străinilor, nora o spionează. Toți așteaptă să le bage mură în gură. Nu mai răzbește; s-a săturat. De pe partea ei, aprindă-se și ardă totul! Nu-i pasă.

Ana, văzându-i încopciați la vorbă, îi lasă să se spele până a da sângele și ieși. Cu ajutorul a doi țigani scoase de sub un pat din cealaltă odaie o covată mare cu colaci.

– Începe pomana, zise unul din gazdele care făceau roată în jurul popii.

- Ȑștia sunt gazde mari, mă. Ce crezi!
- Acum ai să vezi și butea cu vinarsul!
- Ȑl scot oamenii când pot. Cine știe ce vor fi lucrat până acum! Câte n-are omul la casa lui?
- Covata asta cu colaci au împrumutat-o de la Triloiu. De aceea o și scoate din casă Ana. Alȓii nu mai au.

Gazdele răsără larg, răsunător, clătinându-se în bătele lungi.

– Ludovica mai bine se spânzură decât să împartă, așa, pentru „Dumnezeu să-l ierte“ trei sute de colaci. Și încă pentru dragul ei de socru.

Mulȓimea se zbătea roind împrejurul sicriului. Se călcau unii pe alȓii, fiecare vrând să fie printre cei dintâi la sărutatul crucii, la luatul colacului. Ȑiganii mai aveau o socoteală. Dacă reușeau să pună mâna pe colac la început, spre sfârșit, când credeau că gazda i-a și uitat, vârandu-se printre ceilalȓi, mai sărutau o dată crucea, mai primeau un colac. Așa făceau de câte ori li se nimerea; câȓiva sărutau mereu crucea, și o țigancă sta deoparte și ținea șorȓul sau sacul. Gazdele cunoș-teau meșteșugul și nu-i lăsau să se amestece. Acum

însă, văzând că niciun bărbat n-are ochii asupra lor, își făceau semne „că e bine“ și se înghesuiau spre covată.

Cuscii nu se amestecau. Pe Ana nu o lua nimeni în seamă; era muiere.

Cum datina nu îngăduia ca o femeie să deie colaci peste sicriu, și bărbații casei nu se arătau pe afară, popa sări cu gura. Își adusese pesemne aminte că are o treabă acasă.

– Sărutați crucea, oameni buni. Mai iute, că ne apucă noaptea.

– N-are cine să ne deie colaci, părinte.

– N-are cine? se prefăcu a se mira popa. La un gazdă ca Urcan bătrânul! Mă mir. Oameni se găsesc ca pleava; colaci să fie! Un om! Unde-i? Vină, Rudi, și dă tu. Îți vor da un colac pe deasupra.

Vorba aruncată în batjocură prinse rădăcini. Țiganul bătrân, cu fața pustiită de boli și sărăcie, uitându-se la popa cu ochii aprinși de friguri, începu să râdă prostește; i se vedeau gingiile. Îi tremura atârând buza de jos, trupul deșirat; îi tremurau petecele multe din fundul cioarecilor zdrențuiți.

– Lasă-l, domnule părinte. I-i frig.

– Friig?! Lui Rudi, frig?! Țsta are în el sânge fierbinte. Du-te, Rudi, și ajută pe gazdele mari. Așa se ajută oamenii de o seamă.

Țiganul își descoperi de tot gingiile. Oamenii își preumblau privirile de la popă la țigan; unii râdeau; în ochii câtorva se coborâse o umbră de mânie.

– Du-te, Rudi.

Nedeslipindu-și ochii de la popa, de parcă s-ar fi așteptat să-l pocnească, țiganul porni spre sicriu cu pași mărunți, șovăitori. Își puse pălăria jos și sărută crucea.

Neamurile bogate, văzând atâta rușine, se dosiră în spatele mulțimii. Bătrâna Urcăneasa nu simțea, nu vedea nimic. Ca și cum cel care a sărutat întâi crucea ar fi fost feciorul ei, trecu la rând și, parcă mai zicându-i o dată mortului „dragul meu, drag“, sărută crucea tare, bătrânește, din toată inima. Luând și ea un colac, trecu pe scaunul de la picioarele sicriului și înțepeni acolo uitată.

– Așa, Rudi, fain! îl încurajă popa. Vezi să nu dai câte doi colaci la nimeni. Nu-ți vor ajunge. De altfel, treaba ta.

Țiganul îi arată gingiile.

Lucrul mergea strună. Fiecare om, după ce săruta crucea și zicea „Dumnezeu să-l ierte“, primea un colac. Unei țigănci înalte și slabe, potrivindu-i-se un colac necopt, îl rugă răstită:

– Dă altul, dadă! Nu vezi că-i stricat?

– Cum se nimerește; nu-i pe ales.

Împinsă de valul mulțimii, țiganca aruncă dadei colacul în cap:

– Seca-ți-ar ochii!

Pe când să se isprăvească colacii, ieși Valer din casă; dând la o parte pe Rudi, împărți el ce mai rămăsese. Apoi se scutură pe mâni de făină, pe cămașă; intrând în casă, se înșirui iar la sfadă.

Sărutatul crucii fu întrerupt. În fața sicriului, oamenii se puseră să descâlcească vorba.

– Țștia nu ne mai dau.

– Ne dau ei, dar până îi scot de sub paturi.

– Până îi golesc din saci.

– Până seceră grăul, până îl îmblătesc, îl duc la moară și îl coc. Mai ai ce aștepta...

– Cereți să vă deie colaci, strigă unul din cercul popii.

– Colaci! Să vină colacii!

Strigătul izbi fereștile; cei dinlăuntru ascultară cutremurându-se. Simion zise:

– Du-te și dă-le colaci. Împacă-i. Ai spus că dacă nu ți-a ajunge făina, vei lua împrumut.

– Du-te tu; a voastră e moșia.

Ușa se deschise încet; în prag se ivi o ȝigancă stoarsă de vlagă, desculță, ținând în brațe, la sânul-i arămiu cu sfârcul mușcat, bubos, un copil frumos, răsând de sănătate.

– Măicuță, dă-mi oleacă de făină de mălai. Dumnezeu să te țină. Să-mi fac mămăligă, că mi-i beteag omul.

– Colaci! Să vină colacii!

Simion păli. Părea că l-a strâns cineva de gât și luptă să se desfacă. Sări ca mușcat de șarpe:

– Afară din casa mea, lepădăturilor! Afară, că vă omor!

Înainte de a o atinge cu piciorul, femeia se făcu nevăzută în dosul ușii trântite ca de vânt.

În odaie struna tăcerii rămase atât de întinsă, că multă vreme nimeni nu cuteză s-o atingă de teama să nu poarte răspunderea rușrii. Târziu începu Valer de lângă vatră, dar atât de molcom, atât de cuminte:

– Aşa a fost la noi totdeauna. Niciodată ca la alţi oameni. Tot mai altfel, mai extra. N-am făcut un ospăţ, o îngropăciune, ori altă strânsură n-am avut la casa noastră fără să nu ne facem de minune. Pare că e un blestem pe noi.

– Aşa se întâmplă în casele unde bărbaţii nu ştiu purta clopul; îs obiele, cârpe. Acolo merg toate pe dos, suspină Ludovica.

Simion începu deodată să tremure. Odaia se învârtea cu el ca şi cum ar fi fost o cutie în puterea unei mâni drăceşti, care-i schimbă poziţia în fiecare clipă, o aşază când cu susul în jos, când cu dosul în faţă. Ca să nu cadă, omul se propti de masă. În toiul mişcării lucrurile din casă dispăreau uniformizându-se, totul devenea roşu-închis, cerneliu. I se părea că un vânt cald îi arde faţa, îl înăduşe. Deschise de câteva ori gura largă după aer. Când putu grăi, glasul îi era schimbat, de nerecunoscut; aducea a răget de mut:

– Bestie... unde-i?... unde-i?...

Cu ochii împăienjeniţi, pipăi în jur, căutând cuţitul.

*

* *

– O să stăm aici până mâine dimineață? zise popa săltându-și felonul pe umăr. Nu sunt dator să le ascult cearta, să le văd bățiile. Treaba lor. Eu nu mai stau. Aștia dacă se apucă nu isprăvesc o săptămână. Haideți să mergem.

Porni spre poartă urmat de sfăt, diac și grosul oamenilor care primiseră colacul. Aceștia se lăsau bucuros păgubași de mâncare, numai să se vadă plecați odată.

Urcăneasa se luă după popa, frângându-și mâinile și plângând amar:

– Vai, dragul meu, domnule părinte, nu te duce să ne lași aici cu mortul. Nu ne lăsa, dragul meu, nu ne lăsa! Dumnezeu îți deie bine și sănătate.

Popa n-o asculta și îi zise:

– Pentru plata câtă ni-ți da-o voi, am stat destul.

– Încă prea mult!... adăugă sfătul.

Plânsul și deznădejdea femeii se pierdeau în zarva plecării; la urmă începu să strige afară pe Valer și pe Simion.

În drum, popa se opri. Oamenii îngenunchiară; atât cei cari plecau, cât și cei cari rămăseseră în curte, așteptându-și răbdători colacul. La auzul cuvintelor *Evangheliei*, larma se potoli; glasurile de protest ale câtorva neamuri mai mârâiră o clipă, apoi amuțiră.

Încet, de parcă ar fi dus pe mâini un mort greu, popa cu ceata lui plecă mai departe.

În învălmășeala plecării, oamenii treceau dintr-o parte într-alta, neputându-se hotărî ce să facă. Când cele două cete se deosebiră bine, unul din cei care plecau strigă la ceilalți:

- Somn ușor, mă!
- Drum bun!
- Călătorie sprâncenată!

Ca stârmită de vântoasă, se ridică în înaltul cerului o frunzărie de vorbe: urări cu două înțelesuri, strigături, batjocuri, necuviințe.

Popa grăbi pasul. Întâlnind un drumeag de câmp, mai făcură o hodină.

- Le faceți prea dese, domnule părinte.
- Le-om potrivi noi cumva până în sat. Numai să le numeri să fie douăsprezece; cum ne-a fost înțelesul.

Într-o holdă, pe niște tufe de boz, o pasere îi privea mirată; când se apropiară și îi văzu bine, zbură și ea pe urma celorlalte.

Popa ținea mereu hodini, citea evanghelii și: „La drum, copii, că sfințește soarele“.

Pe culmea dealului, diacul, uitându-se din întâmplare în urmă, îi zise:

– Stai, domnule părinte, să vedem ce e acolo. Parcă s-a aprins ceva.

Popa duse mâna streășină la ochi. Convoiul se opri; se uitau cu toții spre casa Urcăneștilor. Se vedea forfot mare; strigăte, sudălmii, amenințări. Ca la foc ori la omor. Mulțimea se scursese din curte în drum și acolo era vrajba.

– Înapooooi!

– Înapoi... câne!

Popa prinse strigătul; citindu-i tâlcul, iuți pasul. Cântând el însuși tare, alături de diac, îi îndemnă și pe ceilalți să cânte. Să laude pe Domnul.

Până trecură dealul nu mai ținură altă hodină. Coborând pe muchea dinspre sat, se gândea la câte neajunsuri, greutăți e expusă o viață sfântă de preot.

Mai târziu s-a știut în sat că Valer, aflând de plecarea popii, a pus mâna pe o sapă – era, se vede, mai la îndemână – și a pornit după el, să-l aducă înapoi la mort. Cu mare greutate l-au oprit.

La marginea cimitirului, oamenii din suita popii se împrăștiară, care-și pe la casele lor. Sfătul se duse la biserică, unde, urcându-se în turn, se uită să vadă când vor veni cu mortul. Popa, diacul și alți câțiva buni de sfaturi și răi de lucru rămaseră în cimitir. Căutând umbra, cu capetele pe morminte, dându-se dorului, așteptară mortul.

*

* *

Când soarele, atingând pământul, se topea ca un disc de ceară pe o placă înroșită – din discul pe jumătate topit curge materia gălbuie băltuindu-se pe jos – se ivi din deal carul Urcăneștilor. Boii erau împodobiți cu năfrâmi negre – le adusese Ana de la tatăl ei; aveau la gât brâie roșii cu cănaci și clopoței. În car, sicriul era așezat pe funii întinse de la o loitră la alta; de două

părți, șezând pe loitre și ținându-se de sicriu se urcase Ludovica, Ana, Urcăneasa și alte femei neamuri.

Carul zurăia de fierărie; era și uscat din pricina secetei. Clopotele de pe boi sunau ascuțit. În ritmul lor, împletindu-se într-un cor fantastic, se revărsa peste hotar bocetul. Cântau tare, cât le ținea gura; cântecul se potrivea cu drumul de câmp șerpuind printre holde ca un om beat, drum nebătătorit, plin de ogășii, săpături de ape. Când carul da în vreo groapă mai adâncă, zognind puternic, cântecul aducea a țipăt de pasăre de pradă, spart în largul câmpului, deasupra lanurilor de grâu.

Printre încheieturile bocetului țâșnesc strigăte la boi, care, speriați de zarva din car, de pocniturele biciurilor, nu țin drumul; parcă acum ar învăța să tragă în jug. Simion și Valer mânau tare, ca la ospăt; voiau să se știe că cel pe care îl duc la groapă e Urcan bătrânul, care a fost gazdă mare.

Înapoia carului, pe cele două cărări din marginea drumului, curgea gloata mare a sătenilor, a țigănimii desculțe, a femeilor sărace, cu pânțele la gură și fustele ridicate înainte de li se vedeau picioarele umflate, străbătute de vine groase, vineții, a cerșetorilor și vagabonzilor, care așteptaseră colacul până la urmă.

(Li se împărțise pâine, ouă, bani.) Copiii alergau înainte, aruncând cu brugi în câinele cel mare al Urcăneștilor, care se luase după car.

Astfel, fără popă, fără hodini, semănând a convoi de strigoi porniți la drum prea devreme, înainta carul mortuar pe drumeagul de câmp, printre holdele galbene, spălăcite de cerul amurgului.

Popa îi aștepta la groapă.

– Bun ajunsul, domnule părinte! îi strigă Simion, vânăt te mânia, neputând opri boii.

Popa nu răspunse.

Zarva amuțise, ca retezată de o mână nevăzută. Se auzea cum diacul răsfoiește cartea. Un bou din tânjală, înaintea căruia sta Valer, se întinse și, fără de veste, îi luă din mână pălăria de paie. Omul îl lovi cu pumnul peste gură:

– Stai, mănca-te câinii!

De față cu popa, pe Valer îl părăsise vitejia. Se simțea mic, neputincios și îi era necaz.

Îl mai făcea de râs și boul.

– Lasă, că este vlădică; vom vedea noi. Blajul îl știm unde-i, zise Simion, trudindu-se împreună cu alții să dea sicriul jos din car.

– Ați mai fost pe acolo, îi răspunse diacul.

Popa începu deslegarea; de data asta rar, solemn, cum se cuvine. Așa o duse până la sfârșit. Apoi se dezbracă repede, într-o tăcere încărcată, și, aruncând hainele bisericești în brațele diacului, porni pe cărare la vale, spre sat.

– Să vii după plată, c-apoi ți-om da drugă, îi strigă din urmă Valer, recăpătându-și curajul.

Oamenii se împrăștiu. Văzându-i că pleacă, Simion și Ludovica îi poșteau să se întoarcă înapoi la masă, tânguindu-se amar că au făcut atâta mâncare de poate fi la o Turdă, au adus atâta băutură, și acum oamenii nu se mai întorc la pomană.

Pe Urcănești, trecând dealul înapoi, spre casă, cu un car de muieri și ceva țigănite pe jos, îi ajunse din urmă noaptea. În urma lor începu să sufle un vânt rece, vânt de primăvară, vânt necurat...

Lângă movila proaspătă de pământ, înfulecându-și uneltele în spate, cei doi gropari, a căror umbre se topeau în apa negrie a nopții, deteră cu socoteala că undeva s-a spânzurat un om...

ZBORUL DE LA CUIB

Unchiului meu, Paul Dan

Nepricepând parcă, profesorul îndepărtă hârtia de ochi, și mai ceti o dată.

Apoi puse telegrama pe masă și se lăsă greoi în fotoliu.

Slovele stau acum înaintea-i, ieșind din hârtia gălbuie mari, țipătoare, ca și cum ar fi fost imprimate în carne:

„Tata mort. Mama.“

Omul care adusese telegrama era tot lângă ușă și își frământa între degete șapca ponosită de uniformă; făptura-i deșirată și slabă, pe care hainele n-o acopereau îndeajuns, zicea, umilindu-se: „Iartă-mă, nu-s eu de vină“.

Profesorul îl văzu cum se dă înapoi către ușă și își lasă privirile în pământ, îi văzu cămașa murdară, ruptă la gât, și îl cuprinse mila. Știindu-l că are șapte copii și o soție bolnăvicioasă, niciodată nu-l lăsa să iasă din casă fără câțiva lei, fără un pahar de vin.

Acum încercă să-și vâre mâna în buzunar, dar îi fu silă. Oprindu-se la calea jumătate, întreabă sec:

– Mai e ceva?

– Să iscăliți aici.

Rămânând singur, ceti iar telegrama și, după ce o puse la loc, între celelalte scrisori, se apucă de scris. Dar roata nu mai mergea ca înainte; după câteva clipe începu să greșească.

În camera vecină, la fetele gazdei, era masă mare. Se deslușeau frânturi de glume, țâșniri de râs, țipete.

Fără să-și dea seama, profesorul, pe nesimțite, începu să le asculte cu un interes deosebit. Cu încetul, cuvintele și larma se uniformizară și simțea numai cum, în capu-i pustiit, plescăie cărțile de joc ale oaspeților de dincolo.

„A murit tata“, își zise deodată, singur.

„Ei și! răspunse tot el. Dacă a murit, a murit! Ce e într-asta? Dumnezeu să-l ierte!“

Își dete seama că nu simte nicio părere de rău, că e străin de acest fapt ca de un anunț mortuar din gazetă. Și totuși, linia voinței de lucru se frânsese undeva. Puterile, încordate până mai adineaori, se destinseseră, ca tăiate de o mână nevăzută.

Își lăsa lucrurile pe masă, împrăștiate, și se apucă să se îmbrace, neștiind ce va face, încotro se va îndrepta. Dar trebuia să plece undeva, să iasă din casa care începea să-l apese.

La poartă, gazda sta de vorbă cu factorul. Când se apropie de ei, tăcură.

Femeia voinică, cu rochia cafenie ce sta să crape pe ea, își puse mâinile pe pieptu-i plin și îl învăluu cu cele mai compătimitoare priviri.

Profesorul înțelese că femeia se aștepta să-l vadă plângând; fără să știe de ce, îi fu necaz. Ducând militarăște mâna la pălărie, schiță un salut și trecu repede.

„Lume idioată, își zise când se văzu în stradă. După capul lor, omul trebuie numaidecât să se bucure la naștere și să se întristeze la moarte. Altfel nu se poate.“

Și gândurile i se răvășiră iar. Căută trenul cel mai potrivit cu care să plece acasă; își aminti de un coleg

bătrân, care ieșea la pensie și trebuia sărbătorit mâine. Apoi îi veni în minte tatăl lui.

Când se întorcea acasă, de la o vreme încoace tot mai rar, îi ieșea înainte la poartă din ce în ce mai slab, mai îmbătrânit. Îl vede cum, strâmb de spate, cu ochii încercuiți în crețe, strălucind de o bucurie caldă, îi întinde mâna crepată de noroi, de asprimea vremurilor, zicându-i încet: „Să fii sănătos, dragul tatii.“

Intrau în casă: el înainte, și bătrânul, gâfâind de astmă, în urmă.

Mama sărea de la furca de tors, îl săruta plângând și, după ce ștergea cu șorțul un scăunel, „să nu-și colbăiască hainele“, îl așeza lângă cuptor.

Profesorul vedea că opincile bătrânului sunt rele, pieptarul e petecit cu pânză.

– Tot te înăduși, tată?

– Numai seara și dimineața. Acum se apropie toamna, și de aceea.

Casa era veche, umedă; pereții intraseră în pământ, și într-un geam spart vârașeră o haină. Lampă nu prea aprindeau, căci se vedea și de la foc, și vorba bătrânei: gura și-o știa fiecare; înlăuntru mirosea a fum înțepător de coceni. În fruntea odăii se află de mult – profesorul acolo o apucase – o icoană afumată, în care

doi draci cu chip de om, coarne și picioare de cal aruncau în foc niște bieți păcătoși despoiați.

Mama se învățea pe lângă mămăligă, potrivit focul, să nu clocotească și, ca s-o lungească, puneă câte o lingură de cîr de mămăligă în tocană. Erau acum mai mulți la masă.

El – mai întîi elev, apoi student – și bătrînul stăteau lângă vatră pe două scăunașe mici și vorbeau în zarea focului.

Bătrînul fusese morar. Treizeci de ani a ridicat pietrele de moară și sacii de făină, a dormit cu capul pe scîndura tare și a înghițit praful alb al morii.

A avut stăpîni mulți: unguri spătoși, cari împlîntau cuțitul în lemn pînă în plăsele cu o lovitură de pumn, evrei otrăvitori. A avut tovarăși de lucru cu tot felul de gînduri și de obiceiuri. Mulți veneau nu se știa de unde, poposeau la moară cîteva luni, un an poate, și într-o bună zi, certîndu-se cu „domnul“, își luau legătura de haine subsuoară, cuțitul în tureacul cizmei și plecau pentru totdeauna, cum pleacă o pasăre pribeagă care a stat o clipă pe o ramură uscată...

Și peste toată această lume moartea trăsese acum o perdea.

Gândul că nu-l va mai auzi niciodată pe bătrân povestindu-i îl copleși. Era ca și cum l-ar fi contrazis cineva în tot ce avea mai sigur, într-o credință de care, dacă s-ar fi îndoit vreodată, viața i-ar fi rămas suspendată în aer...

Când ajunse la directorul școlii, de unde trebuia să-și ia concediu, nu-i putu spune nimic, se prăbuși pe un scaun, și acesta se zbătu neputincios sub dânsul.

*

* *

Iarba grasă, tomnatecă e arsă de duhul rece al brumei; cărările sunt pline de frunze galbene. Printre salcâmi despuiți se vede până departe, ca printre oa-sele pământii ale unui schelet.

Odată au locuit aci, lângă cimitir, într-o căsuță dărâmată de mult.

În copilăria lui profesorul a păscut noaptea oile printre crucile astea de lemn, iar ziua se uita de acasă cum se mută aici bătrânii satului, rând pe rând.

Știe cine doarme în fiecare mormânt și ce s-a petrecut la îngropăciune.

La multe comăndări s-a dus desculț pe îngheț, căci mama îi lua încălțămintele, „ca să mai stea acasă și să nu umble halaripu“.

Mormintele vechi, scufundate, despre care nu se știa în sat ale cui sunt, își aveau poveștile lor și el le cunoștea pe toate. În apropierea lor – spuneau băieții de seama lui – stă și duhănește dracul; de aceea vara, când e vreme grea, trăznește într-însele.

Și toate mormintele astea printre care și-a petrecut copilăria, salcâmii lui dragi îl privesc acum ca pe un străin, așa cum e privit un domn necunoscut într-o casă țărănească.

În partea dinspre răsărit, lângă cărare, e o groapă nouă, deschisă încă.

Pe movilele de lut galben, de cele două părți, șed groparii și mănăcă pită și slănină.

Pâinea lor e albă și e moale; pâine de îngropăciune.

Profesorul nu spune o vorbă, nu dă binețe.

Se apropie de marginea gropii și se uită în adâncul ei cum se preumblă gânditor un șoarece. Își propștețe barba în palmă și se gândește, se gândește.

Tatăl lui, învăluit în lutul umed și rece, va dormi de-a pururi acolo jos.

Alături o să-și facă loc șoarecele acela, îmbătrânit și el.

În nopțile lungi de iarnă, când țăranii, în odaia caldă și prietenoasă, torc și spun povești, bătrânul o să stea aici, singur, acoperit în bunda groasă a pământului, și o să se plângă din când în când:

– E greu să stai mereu culcat, te dor coastele și, de la o vreme, te cuprinde mucezeala.

– Da, nu e plăcut, va răspunde șoarecele. Afară s-a pornit o viforniță turbată, de îngheață și inima din om. Să-i vezi pe bieții salcâmi din cimitir cum se vaie-tă și dârdăie, mai mare mila!

Omul o să caște lung:

– 'ai 'ine să-i taie...

Într-un târziu, o să întrebe, dus pe gânduri:

– Ce o mai fi pe la noi oare?

– Ți-am văzut azi muiera. Era tot cu cizmele scâlciate cu care umbla mai an. N-are lemne și umbla să caute un bărbat să-i aducă. I se plângea unei vecine că a fost până acum pe la vreo trei, dar n-au vrut. Oamenii sunt din ce în ce mai răi.

Acum o să caște șoarecele:

– Vai de femeie când rămâne pustie de se împiedcă de propriile-i picioare!...

Omul se va gândi apoi că le-a rămas poiata neisprăvită, din dare au plătit numai a patra parte și de toamnă n-au semănat nici o mierță de grâu.

De n-ar fi trebuit să-și schimbe locuința, toate ar fi acuma în rând. Și Nastasia n-ar umbla după ajutor de la o poartă la alta.

Omul va suspina din adâncul pieptului.

– Nu trebuie să-ți faci inimă rea, îl va mângâia șoarecele, pricepându-i gândurile. Necazurile umblă pe oameni...

Între ei se va lăsa tăcerea adâncă și neagră a pământului; numai din vreme în vreme vor străbate de afară răbufniri de vânt.

– Auzi! Ce iarnă cumplită!

– Știi la ce mă gândeam? Începe din nou șoarecele. Dacă ai fi dincolo, ți-ar trebui un cojoc strașnic. Dar aici, în bunda asta groasă, nici grijă n-ai. În tot răul e și un bine.

Omul va tăcea mereu...

– Nici de mâncare nu găsești nimic cu iarna asta. Toată ziua m-am necăjit cu o sărăcie de rădăcină, că altceva n-am găsit. Era și tare. Dar și când rămâi fără dinți, de numai chinuiești mâncarea, mai bine te-ar lua Dumnezeu...

Tatăl va tăcea mereu...

— Au, au! M-apucă somnul! O fi târziu...
Dormi?!...

*

* *

Mortul e așezat în fruntea casei, pe un pat împodobit cu velințe de lână de toate colorile, cu tot ce are casa mai mândru.

E acoperit cu pânză albă de casă; la cap și la picioare clipesc două lumânări făcute din ceară negrie; pe pieptul lui e pusă o secere.

Profesorul șade pe laviță, la căpătâiul mortului.

Pânza de pe față e dată la o parte; chipul tatălui se străvede palid, mai palid ca de obicei, și se vede că boala l-a slăbit; pielea de pe față e lipită de oase, și mustățile blonde, ce bat în albul brumei, s-au sălbătăcit.

Din ochii întredeschiși puțin licăresc în odaie două flăcărui sticloase, moarte.

Stând lângă sicriu, profesorului i se pare că tatăl lui nu e mort, doarme numai. Așteaptă să se ridice dintr-o clipă într-alta și să întrebe, cum întreba vara, când se deștepta după odihna de la amiazi:

— Unde-i mamă-ta?

La picioarele sicriului, mama nu mai poate plânge. Bătrână cum e și adusă de spate, ea pare o scoabă ruginită de fier, cu un capăt împlântat în pământ și cu celalalt în sicriu.

Casa e plină de oameni; bărbații stau în față, pe laviți, iar femeile în picioare, pe la colțuri, vrând parcă să se ascundă unele în dosul altora.

Au venit neamurile mortului de peste toate dealurile Câmpiei, țărani spătoși, cu felurite porturi și felurite chipuri.

– Mai zilele trecute, începe vorba un vecin, iacă vin la el. Era așa pe la ojină și îl găsesc pe tânaț, mâncând pită și slănină.

Îmi zice: „Șezi!“ Șed eu și, din vorbă în vorbă, îi spun că mi se dărâmă poiata.

„Voi veni, zice, s-o văd.“

Într-o zi numai că mă pomenesc cu el dinaintea ușii. Era cu sacul cu unelte în spate.

„Am venit să văd ce necaz are poiata.“ Ne ducem amândoi s-o vedem. Se uită el lung la ea și zice: „Hm“. Apoi se învârte pe lângă ea, o măsură pe la colțuri, pe ici, pe colo, că s-o fost dus într-o parte de mă temeam să nu se prăbușească pe vite. O leagă cu scoabe de fier, o ridică cu scripetele și mai pune câte o piatră sub o

talpă. La urmă mă cheamă s-o văd: adecă poiata mea oablă ca lumina.

„Ce să-ți plătesc?“ îl întreb.

Stă și se gândește. Râde și stă și se gândește. Parcă îl văd. Apoi zice:

„Bani n-ai, vecine, și de mulțămuri mi-e plin podul. Dă-mi un tăbac.“

Țăranii își clatină greoi capetele împletoșate.

— Așa, zău, zice că să-i dau un tăbac, iar eu am trimis după vinars, i-am pus pe masă pită și slănină și l-am omenit după cum se cădea.

— Mare meșter a fost!

— Mare, zău...

— Și umblat prin lume.

— Se putea înțelege cu tot felul de nație.

— Cum s-a dus, ca și când n-ar fi fost!...

— Așa ne ducem toți, pe rând.

Mamei i-e plin sufletul. Simte că trebuie să-i spună ceva copilului, care stă cu capul în palme lângă sicriu.

Se așază grămădindu-se pe un scăunel și, ștergându-și ochii cu colțul năfrămii, începe:

– Dacă ar fi fost cel puțin bolnav mai multă vreme, cum zac alții cu anii... Dar n-a fost. N-a zăcut pe pat nici o zi.

A fost luat să facă casa la ăștia a Crețului, și luni a început, și numai ce mă pomenesc marți după amiazi cu el acasă. Credeam că și-o fi uitat acasă vreo unealtă. Îl văd că nu se duce în pod după unelte, ci se așază pe târnaț.

„Ce-i cu tine?” îl întreb.

Și nu mi-a răspuns nimic. A dus numai mâna la grumaz, arătându-mi că îl doare. I-am spus:

„Dă-l în foc să-l mănce de lucru și șezi acasă. Că ce mânca ai și o să ne mai dea Dumnezeu. Șezi și te hodinește.”

Miercuri toată ziua s-o preumblat prin curte, cu bunda pe el. Nu-și găsea locul.

Dar gândeai că nu-i a bună, așa se uita de lung la toate... A văzut securea în mijlocul grădinii și a pus-o bine, să nu o ia cineva. A legat apoi, sub streășină, scara cea lungă.

Eu tot m-am uitat după el, să văd ce face. Mi-a făcut semn cu mâna, că de vorbit nu putea, să strângem toate de prin curte.

N-am zis nimic, dar simțeam că ceva mă paște. Tot întruna mi s-a bătut ochiul stâng, de cum l-a lovit beteșugul.

Joi am chemat pe popa. Limba i s-a fost dezumflat și se simțea mai bine.

Părintele spunea că ce a fost greu a trecut. Cine să-și aducă aminte că a muri! Doar l-am fi dus la doftor. Dar nu ne-a trecut prin cap, pentru bunul lumii.

Îl vedeam întins pe pat, cu bunda pe el. Își ținea mâinile pe piept, ca pentru rugăciune, ochii închiși și mi se părea că își mișcă buzele și se roagă. Asta nu o făcuse în viața lui, că de bisericos nu a fost tare bisericos. Dar nici la lucrul altuia nu s-a întins; rău n-a făcut nimănui nici cât tină sub unghie. Și seara și dimineața s-a întors spre răsăritul soarelui și a zis din toată inima:

„Doamne, iartă-mă!“

Asta i-a fost ruga. Acum mă uitam la el și îmi ziceam: „Uite, se roagă!“

Mă durea inima când îl vedeam cum se topește din zi în zi.

Duminică am cules prunele la grădina din vale. Pe el l-am lăsat acasă. Când m-am întors acasă, spre seară, l-am aflat în cale, șezând pe marginea șanțului.

După ce mi-a ajutat să-mi iau povara din spate, am șezut împreună și m-a podidit plânsul.

„Uite, uite, zic, că de e cât de beteag, dacă e al tău îți poartă de grijă.“

Așa o jale m-a cuprins, că abia mă țineau picioarele să vin până acasă.

În zilele care au urmat parcă era mai bine. Numai un lucru nu mi-a plăcut de la început: slăbea, se topea de pe picioare văzând cu ochii.

Miercuri seara și-a luat bunda pe umeri și, așa îmbrăcat cum era, s-a lăsat pe pat.

„Mai am două ceasuri, a zis, apoi mă duc și vă las.“

Eu, ca omul în ceasuri de acestea, i-am spus:

„Doamne, măi Simioane, cum îți faci tu gânduri! Nu vezi că ești mai bine?“

El n-a mai răspuns.

Târziu în noapte a vrut să iasă afară și, cum îi tremura mâna, n-a putut deschide ușa, că s-a stricat zăvo-rul. Am sărit să-i ajut, dar mi-a făcut semn cu mâna să nu ies după el. L-am lăsat. Mai apoi mi-am adus aminte că i s-ar putea întâmpla ceva, ar putea cădea și m-am uitat după el prin ochiul de fereastră din ușă.

S-a așezat cu coatele pe târnaț și se uita, se uita... Se uita așa de lung la toate, ca și cum ar fi știut că le vede pentru cea din urmă oară.

S-a uitat la fântână, apoi s-a dus la șură și s-a uitat la plug, la grapă... I se duceau ochii pe toate.

Afară era lună ca ziua. Vaca rumega în pripon. S-a apropiat de ea și am văzut cum își lipește obrazul de capul ei.

Vaca e blândă ca oaia și el a fost învățat-o să-i caute în buzunare.

După aceea a pornit încet spre casă, clătinându-se ca omul beat.

Din prag s-a mai uitat o dată înapoi. Luna era plină, și în ogradă toate păreau ninse.

S-a întors în casă și l-am ajutat să se urce în pat. „Rămâneți pustii, dragii mei“, a zis, cu ochii plini de lacrimi.

Apoi și-a pus mâinile pe piept...

*

* *

Bărbații se dau la o parte și odaia se umple de femei. Sunt vecinele, nepoate și alte câteva pe care răposatul le-a ajutat la greu.

Se rânduiesc în jurul sicriului și încep să cânte și să plângă.

Una trimite vorbă tatălui ei, mort acum doi ani. Era un munte de om, în fața căruia nimeni nu crâcnea o vorbă.

Era temută și cinstită de toți. Acum e femeie tânără, părăsită de bărbat, nebăgată în seamă de nimeni.

Își proptește capul de sicriu și plânge, plânge...

O văduvă cântă despre pământul rămas nearat, vitele fără stăpân și casa fără bărbat. Singură se culcă, singură se scoală. Seara se așază la masă și, după ce îmbucă de două-trei ori, i se oprește mâncarea în gât, lasă lingura, căci o năpădește plânsul.

Spun apoi povestea vieții profesorului, a copilului plecat printre străini, care

*„De-ar ști, tată, c-ai veni,
Drumul ți l-ar auri,
În cale ți-ar pune flori,
Ca să vii la sărbători“...*

Profesorul își vede toată viața întinsă înainte ca un val de pânză desfăcut alandala. La capătul pânzei e

sicriul negru cu cele două cruci galbene; lângă el stau femeile cu năfrâmi cernite și se trudesesc să refacă valul.

Și toți își plâng rosturile, se tânguiesc de neajunsuri și necazuri. De toate acestea el e străin. Se simte stingherit și așteaptă ca cineva să se ridice și să-l întrebe: „Cine ești, străine, cel de plânger la căpătâiul mortului nostru?”

Își dă seama că e o creangă ruptă din trunchiul puternic al satului, aruncată undeva în lume. Cea mai tare rădăcină e frântă și închisă acolo în sicriu.

Cu cât s-a spălat mai mult de noroiul cleios al pământului, cu atât a fost mai ușor de rupt de vânturi, de purtat prin lume.

În vreme ce el a umblat, pasăre pribeagă, risipindu-le banii în cele patru vânturi, în casa bătrânilor n-a străfulgerat nicio bucurie, niciun răs necernit de carbunele grijii. Toată viața au pus mămăliga pe un cârpător de scândură de brad și, așezând-o pe genunchii bătrânii, au mâncat la zarea focului, să nu ardă petrolul și să facă cheltuială...

Preotul, intrând, îi sfășie pânza gândurilor. „A venit, zice el, pentru ca să transmită unui fiu distins al comunei condoleanțele lui și ale enoriașilor.”

E tânăr și simte lipsa de a spune vorbe mari. După ce își face slujba corect, scoate o hârtie din portofelul nou, cu demnitatea unuia care scoate o monedă mare, și începe cu cel mai înalt glas:

– Jalnici ascultători...

Predica e întocmită după toate regulile artei oratorice. Cuprinde lucruri comune, vagi, rămășițe din cursurile profesorilor de la seminar, de prin cărțile de studiu. Se trudește să arate că viața e o nimica toată și că adevărata fericire începe abia după moarte, dincolo, undeva, în ce loc nu știe nici el. Înșiră mărturii pe care nu le cunoaște, autori pe care nu i-a cetit; strigă atunci când crede că e nevoie s-o facă pentru ca ideea să intre în capetele ascultătorilor, de parcă ar vrea să le-o țintuiască de căpățână cu cuie și trage cu ochiul spre profesor.

Sătenii adunați în grupuri se privesc nedumeriți, șoșotesc, căci nu pricep nimic; scuipă între opinci, și fiecare își rumegă gândurile.

După ce isprăvește preotul, neamurile mortului așază sicriul în car și înjugă boii împodobiți cu năfrâmi negre în coarne.

Când carul pornește cu mortul pe drumul de veci, o femeie începe să cânte; în câmpul pustiu, unde

doarme toamna, sub bolta albastră a cerului, glasul
răsună limpede, dureros, ca un cântec din altă lume:

*„Simioane, dragul meu,
Ia seama pe unde-i mere,
Că sunt două drumurile:
Unu-i drumul somnului
Ș-unu-i drumul dorului.
Să nu mergi pe-a somnului,
Că somn greu îi adormi
Și-napoi nu-i mai veni.
Da' te du pe-a dorului,
Poate dorul te-a lăsa
Și-napoi te-i înturna.
Și de nu-i veni de tăt,
Numai să vii să te văd.
Și de nu-i veni să șezi,
Numai să vii să ne vezi“...*

*

* *

Căruța încărcată cu tot felul de lucruri stă gata de
plecare.

Mama, rămasă singură, pleacă să locuiască la fecior, între străini.

Au isprăvit de mult pregătirile de drum, dar bătrâna mai are de luat ceva de prin casă, de spus o vorbă celor care rămân într-însa. Să nu i-o ruineze, să bage de samă și să nu-i prăpădească lucrurile ce nu le poate lua acum cu ea.

Cu fața plânsă, se preumblă de colo până colo și nu se poate hotărî să se despartă de casa veche, cu grinzile înnegrite de fum, cu geamurile petecite cu hârtie.

Aici i s-au născut copiii, aici i s-au destrămat zi cu zi necazurile a treizeci de ani din viață; aici i-au murit părinții. De fiecare palmă de pământ o leagă ceva...

– Vii, mamă?

– Viu, dragul mamei, viu acum.

Bătrâna se urcă în pod, caută ceva sub streășină, coboară și iar se urcă.

Fiul își pierde răbdarea și mai intră o dată în casă. De țâțâna ușii atârână, prăfuită, cureaua de tras briciul; briciul cu prăsele de lemn și tocul de piele făcut de bătrân e după icoană, i se mai vede un capăt.

Fața casei e stricată de potcoavele oamenilor de la comândare; în cui oglinda e întoarsă, și scaunele pe care a fost așezat sicriul sunt tot răsturnate.

— Vii, mamă?

Bătrâna pleacă, se mai întoarce o dată și îmbrățișează stâlpul casei ca pe un prieten din copilărie.

Face cruci și se urcă în căruță. La cotitură se opresc, căci bătrâna vrea să se mai uite o dată înapoi.

Se vede casa de bârne, cu acoperișul de stuf înne-grit, ce pare o pălărie mare, neagră, trasă pe ochii plânși.

În curte paște calul alb al noului stăpân; cal străin în curte pustie...

INTELECTUALII

Din pridvor, preuteasa își arată pieptul lat, alb, nasul cârn. Stătu o clipă fără să zică nimic, dreaptă, cu mâna în șold, uitându-se încruntată la „oaspeții“ de sub frăgar, îndeosebi la fața aprinsă a popii, apoi se gândi: „Iar s-a îmbătat“. Își mușcă buza de jos, izbucnind:

– Da' nu vă duceți la biserică? E vremea de vecernie, părinte!

La această din urmă vorbă ridicase glasul.

Oaspeții, „intelectualii“ din Podbeală – cum le place să-și zică – discutând înalte probleme politice și culturale, n-o auziră; altfel, cavaleri, cum sunt oamenii de pe Câmpie, ar fi sărit îndată să-i prezinte „omagiile“.

Femeia fu nevoită să repete. De data asta coborî glasul cu două tonuri, până ajunse aproape de tenor:

– Părinte, n-auzi, părinte! O fi timpul să te duci la biserică.

Popa duse mâna la tâmplă, de parcă ar fi vrut să alunge o muscă supărătoare, și răspunse printre vorbe:

– Ne ducem, dragă, îndată. Ne ducem!

Popa Podișcă, un omuleț chel, cu favorite albe ca Francisc Iosif, discuta aprins cu notarul. Își pusese în gând nici mai mult, nici mai puțin decât să-l convertească la ortodoxie. Observase el că de o vreme încoace notarul se interesa tot mai mult de mântuirea sufletului și era setos de adevărurile sfintei noastre credințe. Cum un rău nu vine niciodată singur, setea de credință venea totdeauna însoțită de o nepotolită sete a trupului, pe care popa trebuia s-o astâmpere întâi. Acum avea de lucru cu amândouă.

Dar mereu cu ochii la preuteasă, care parcă nu se îndura să se despartă de ei – mai avea, pesemne, ceva de spus –, întrerupse discuția cu notarul și luând în grabă un pahar cu vin – care se întâmplase să fie mai plin – o îmbie mios:

– Dragă, nu vrei să iei și tu un pahar cu noi? Să vezi ce bun s-a făcut vinul ăsta al nostru. Apoi către ceilalți, cu glas de comandă: Domnilor, să mai prindem curaj!

Preuteasa luă paharul, îi spuse ceva repede, îndeșat, puse paharul pe masă, așa de încet, că se vărsă jumătate, și plecă.

– *La femme*, dete din cap notarul, care știa câteva vorbe franțuzești.

– *Prosit!*

– Pace!

– Bea și dumneata, părinte... începu să declame un student înalt și sfrijit.

– Dă-i pace, zise în ungurește notarul. Sunt copii. Spune mai departe cu ortodoxia. Ai fost ajuns pe la spirt... spiritualitate... căscă el.

Grupul unit pentru o clipă de ciocnirea paharelor se destrămă din nou.

Notarul, foarte atent la ceea ce spunea părintele, își pusese mâna la ureche în formă de pâlnie și se uita la niște ciori de pe un salcâm de la poartă, gândindu-se cum le-ar împușca mai bine.

Căscând de-i pârlăiau fâlcile, se bătea cu palma peste gură, scuzându-se politicos:

– Te rog să mă ierți, dar asta-i din cauza reumatismului primit în război. Spune mai departe. Vorbești interesant; foaaarte interesant...

Notarul picase în sat cu o ceată de husari în ajunul revoluției din 1918. Îmbolnăvind-se de gripă spaniolă, a dat drumul oamenilor tocmai cu o zi după ce plecaseră, furându-i și ghetetele, apoi a rămas oaspe al contelui și, după ce s-a însănătoșit, tovarăș de călărie al „exceleței sale grofița“. Mai târziu, politica românească l-a răsădit în pământul amestecat al funcționarilor, și – plantă de pădure – s-a prins repede. Acum ține totdeauna cu cei de la putere, nu face nicio treabă, doarme, petrece și umblă la vânătoare. Când îl apucă boala vitejiei, sare cu calul dintr-o curte într-alta peste gardurile oamenilor, stârnind laia de câni a satului.

Puțin mai la o parte, înconjurat de un grup de elevi, doi studenți și funcționarul care supraveghează cultivarea tutunului, stă dascălul, un vlăjgan înalt, șchiop și neras. După ce a povestit a suta oară lupta în care și-a pierdut piciorul într-o vitejească bravură, care

l-a făcut pe generalul rus să stea smirna, mâncând semințe de floarea-soarelui – boală adusă tot din război, ca și a notarului – s-a apucat să-l învețe pe plutonier un cântec de pe Volga. Cântă răgușit, cu un glas spart, care trebuie să sune de minune în cârciumă, și bate măsura cu un briceag mare, un adevărat atelier de frizerie, cuprinzând cuțitașe, foarfeci și alte scule pentru unghii și sticle.

De câte ori se ivește în pridvor preuteasa, care a început să-i persecute, aducându-le vinul numai cu jumătatea, se entuziasmează, își pierde firul învățaturii și isprăvește cântecul cu o urare:

– Trăiască damele române!

Plutonierul e tocmai pe puntea dintre pământ și rai: îi sticlesc ochii de fericire și râde fără să știe de ce.

Ceilalți „intelectuali“ din Podbeală au venit și ei, după obiceiul satului, la popa în ziua de Paști, ca să-i dorească tot bine și sănătate. Ca oamenii cuminți au luat-o la drum devreme, îndată după biserică.

După ce au pupat mâna „coanei preutese“, părintele a scos o masă afară, sub frăgar, poftindu-i să stea. Și au stat, ca să-i steie preutesei cloștele și

părintelui vinul în butoi. Lucru cam greu, după cum
cutează să spună dascălul.

Asta s-a întâmplat cam de mult. De atunci oaspeții, tot ferindu-se de soare, au înconjurat cu masa
frăgarul. Acum nu mai au unde fugi, soarele i-a prins
coborându-se jos lângă deal, îi împoașcă cu săgeți, le
râde din sticlele și paharele de pe masă.

Pe ulița presărată cu coji de ouă roșii, unde pomii
înfloriți, aerul curat, răcoritor și totul miroase a sărbă-
toare, trec țărani, grupuri-grupuri; se înalță din căl-
căie, se uită peste gard în curtea popii.

Se aud clopotele. Cântecul limpede străbate văz-
duhul înflorit. Parcă undeva în apropierea satului ar fi
o cetate nevăzută, împietrită ca un înnoptat de vară, și
dintr-însa s-ar revărsa peste sat valuri de cântece line,
armonioase.

Dascălul, roșu, transpirat, și-a scos haina; gulerul
tare, murdar i s-a ridicat în sus, cămașa atârână în jos,
scăpată din buton, dezvelindu-i pieptul puternic,
păros, pe care atârână o cravată veche, din era maghia-
ră. Stă într-un picior, cu celalalt, cel șchiop, pe scaun
și se înverșunează să-l învețe pe plutonier să cânte.

Plutonierului îi place atât de mult cântecul! Are ce are însă azi că nu-l poate prinde. De câte ori greșește, trânteste capela pe masă, scuipe în palme, ca și cum s-ar apuca de trântă.

– Acum!

Preuteasa stă de vorbă la gard cu niște țărance și se uită tot mai des, mai sașiu la „domnii“ care nu dă Dumnezeu să se mai urnească la biserică.

„Și altfel oamenii stau să ne scoată din sat, se gândeste preuteasa. Dar dacă vor auzi că în ziua de Paști nu s-a dus la vecernie, ci a stat la beute cu dascălul, notarul și ceilalți hojmandăi ai satului, care n-au nimic de pierdut, se scoală iar pe casa noastră.“

Femeia stă ca pe spini, uitându-se tot mai îngrijorată la grupurile de oameni care trec de parcă ar trece peste sufletul ei.

L-a chemat de câteva ori pe popa deoparte, l-a dăscălit, l-a probozit, și omul, bun din fire, a ascultat-o și, după ce a îmbiat-o cu vin, s-a așezat iar la masă.

În sfârșit, pierzându-și răbdarea, încearcă ultima carte; apoi, dacă asta nu reușește, îi scoate cu tărbouiul, de n-o mai uită cât or trăi. Începe cu notarul:

– Domnule notar, dumneata ești cavaler, că doar ești ungur, fii atât de bun și lasă-l pe părintele să meargă la biserică. Vă veți explica mai târziu. Acum e ziua de Paști, și popa nu poate lipsi de la vecernie. Vă rog foarte mult să nu vă supărați, dar el trebuie să se ducă.

Notarul se supuse numaidecât. Ungurul dintr-însul se simți măgulit, se sculă, își aranjă haina și părul și, după ce ceru îngăduință de la popa, sărută mâna preutesii, apoi zise:

– S-a făcut, gentilă doamnă.

Preuteasa se însenină numaidecât și îi mulțumi cu cel mai cald zâmbet al ei, ce-l mai păstra pentru zile mari, de când era fată.

– Domnilor, ne ducem la biserică, strigă notarul, cu glas de comandă. Plutonierule, sus! Dascălilor! Și să vă pocăiți puțin după păcatele pe care le-ați făcut!

– Nu se poate, nu mergem, se împotrivi plutonierul, tocmai acum am reușit să prind ceva din cântec.

– Să meargă popa, strigară studenții, a lui treabă este.

– Domnule notar, se înfurie și dascălul, dumneata, care spui că ai făcut curte împărătesei Zita – notarul se lauda numai că a fost logodit cu o prințesă – trebuie să știi că într-o țară civilizată cum e a noastră nu se ia nicio hotărâre importantă fără să nu se consulte poporul. Dictatura e forma de guvernământ a lașilor. Noi nu o suferim. Prin urmare, dacă ai ceva de spus care privește soarta noastră, a tuturor, te rog să pui propunerea la vot, și dacă se admite, bine, dacă nu, ai să tragi consecințele.

– Așa e, așa e!

Se votă prin ridicarea mânilor, și fiindcă preutesii i se admise să le ridice pe amândouă, propunerea fu admisă cu o „mică majoritate“, încât tare i se părea dascălului că notarul, uitându-se cruciș, numărase prea multe mâni.

Plutonierul cânta: „*Treceți batalioane române, Carpații...*“

– Taci, mă! i-o reteză dascălul cu aer de superioritate. Nu știi nici măcar măsura. Puneți-vă în rând cu toții, apoi o să cântăm. Eu voi conduce. Muzica fără dirijor nu face o ceapă degerată. Vără-ți-o și pe asta în

cap, plutonierule, și treci-o la rubrica celor multe învățate de la mine.

Intellectualii se așezară în rânduri de câte trei, și dascălul îi alinie cu bâta.

Omul școalei făcuse războiul într-o fabrică de concedii false. Când l-au prins cu întreaga trupă, destul de mare de altfel, după ce scăpă ca prin urechile acului de spânzurătoare, fu trimis pe frontul rusesc. Acolo intră trombonist la muzica militară și, printr-o interesantă întorsătură a lucrurilor, se pomeni în aviație.

Nenorocul se ținu de el, căci ducându-se în observație deasupra frontului rusesc, el și un ofițer ceh, se isprăvisе benzina. Erau aproape de Moscova. Piciorul și l-a pierdut fugind din minele de cărbuni de la Arhangelsk, de lângă Marea Albă. Dar ce are a face! Viața era și așa destul de plăcută.

După ce făcu alinierea, împărți gradele:

– Notarul va fi șef gornist. Plutonierul va cânta din trombon, iar popa... Ce să-i dăm popii? Aș vrea ceva potrivit.

– Țimbala, zise unul din grup.

– În front nu se vorbește, domnilor. De altfel, în muzica militară nici nu este țimbală. Drepti! Direcția biserică, înainte, marș!

Dascălul o luă înainte; schiopătând, se sprijinea în băț și bătea măsura cu briceagul, cântând un marș rusesc.

– Un... doi... trei...

*

* *

Ajunși la școală, unde se făcea liturghia, căci biserica era în reparație, se opriră mai întâi la poartă, să aștepte pe popa, care-și uitase acasă „jobenul” și se întorsese să și-l ia. Așa se întâmplă când e omul prea grăbit la treabă.

Școala era o clădire veche, dreptunghiulară, acoperită cu șindrila putredă, năpădită de mușchi verde. Pe alocurea căzuse tencuiala de pe pereți, dar nimeni nu se gândise să pună mâna s-o lipească. Primăvara e vremea plugului; oamenii mai dreg câte ceva pe la casele lor în vederea sărbătorilor, adună și proptesc cele împrăștiate și dărâmate de viscoalele iernii.

Dascălul, ah, ăsta e un intelectual. Cum să se ocupe el cu treburi de astea, să cheme femei la lipit, să-și pună sluga ori pe altcineva să măture școala? Asta-i treaba comitetului școlar; el are destul de furcă cu educația propriu-zisă.

În mijlocul curții pline de paie era așezat de-a curmezișul un copac, de care o vacă bătrână, legată cu un lanț mare, rumega, uitându-se cu jale la domni.

Școala era ridicată bine de la pământ. Ca să intri, trebuia să te urci mai întâi într-o verandă mare, legată de acoperiș cu vreo trei-patru stâlpi. Altfel, poate, ar fi pornit la drum, cum și începuse într-un loc.

Veranda nepodită și plină de gropi, școala hârbuită, curtea și totul îți făcea o impresie amară de neîngrijire și păărăginită.

Intelectualii se opriră la intrare pretextând că dascălul le-a întins o cursă: îi lasă – spuneau ei – să intre întâi, iar el va pune mâna pe vreun șurub ascuns, pe o grindă putredă, și toată șandramaua se va dărâma pe ei. Dascălul fu silit să calce legile ospetiei și să intre cel dintâi.

Cum puse piciorul pe o treaptă – erau numai trei – lemnul putred se rupse cu zgomot și, de nu era notarul care să-l prindă, ar fi căzut cât era de lung.

– Hooop! Ține-te, dascăle!

– Ține-l, drace!

– Ați văzut ce ne pregătise „fabricantul?” (Era cognomenul lui din vremea războiului.)

Dascălul, după ce-și restabili echilibrul, înjură strașnic satul, care nu-i repară treptele, apoi își șterse fruntea cu o batistă mare, murdară, cu marginile roșii.

Pipăindu-și piciorul sănătos, unul îl întreabă:

– L-ai scrântit?

– Nu știu.

– Nu face nimic. Tot e mai lung decât celălalt.

Dascălul îl privi disprețuitor. Grupul întreg se strânse împrejurul-i, transmițându-i condoleanțe, căutând motivele dezastrului.

Cei mai credincioși spuneau că pedeapsă de sus este, fiindcă a gustat din agheasma preutesei; alții, dimpotrivă, credeau că Michiduță, căruia îi era tare drag, n-a vrut să-l lase să intre la vecernie și, când a văzut că nu biruie cu el, și-a îmbârligat coada pe lângă

picioarul șchiop – dreptul lui – și a tras până s-a rupt podeaua.

În vremea asta, în școală, cantorul cânta *Christos a înviat* de i se uscaseră gâtul și i se scofâlciseră obraji. Școala era plină de săteni, care așteptau pe popa; tinerii își pierduseră răbdarea, se uitau afară prin geamurile deschise, sparte, ieșiseră în verandă. Se uitau tăcuți, cu ochii pe jumătate închiși, la domnii care „fac șancalău la ușa bisericii”.

– Să intrăm, domnilor, ne așteaptă poporul, zise popa.

– Poporul, poporul, declamă notarul cu un gest care ar fi vrut să cuprindă lumea.

– Haideți! Dascăle, ești mai bătrân, ia-o înainte.

După pățania de mai înainte, omului școalei îi venea greu să-și mai încerce norocul, își dădea cu părerea că ar fi bine pentru el să se întoarcă înapoi și să țină de urât preutesei, să-i ajute la pregătirea cinei. Ar fi spre folosul tuturor.

– Nu se poate, nu se poate, protestară ceilalți.

Nu se poate, e ușor de spus, dar cu ce-l urci pe om până sus, că, dacă trei trepte nu l-au putut ține în spate, cum o să-l țină două? Se făcu propunerea ca să se

aducă scripetele de la fierar. Notarul credea că ar fi mai potrivit să-i adauge piciorul șchiop; alții, dimpotrivă, stăruiau să i se taie mai bine piciorul sănătos. S-ar face economie la materiale.

După *pertractări* îndelungate, dascălul puse piciorul pe o treaptă, în vreme ce popa, urcat în verandă, îl apucă de mâni. Ceilalți se puseră pe împins, ca și cum ar fi avut de ridicat o greutate imensă; un student îl trăgea de coada hainei – un „Kaiser-rock”¹ învechit – plutonierul îl apucase de bretele.

– Ourrup!

– Împingeți, mă!...

– Plutonierule, te croiesc!

– Ourrruuup!

În sfârșit, dascălul se văzu în verandă, potrivindu-și pantalonii, pe când amicii îi prezentau felicitările.

– Plutonierule, cu asta nu-ți rămân dator, n-ai teamă.

– Dă-i, îl încurajă notarul

– Lasă, că și tu ești o poamă...

– Stricată.

¹ Redingotă imperială (germ.).

– Acum, domnilor, în rând. Să intrăm în casa Domnului cu demnitatea și ținuta majestoasă pe care un intelectual care se respectă trebuie s-o aibă când se prezintă în fața poporului. Intrând, vom cânta un marș: *Christos a înviat*.

Dascălul își rându¹ încă o dată ceata și, după ce află tonul lovind briceagul de ușchiorii ușii, dete măsura, pornindu-i:

– Un, doi, trei... *Christos au în²viat din morți...*

Sala de clasă unde se făcea yecernia era o încăp³ere înaltă, dreptunghiulară. Cel dintâi lucru ce-ți izbea privirea era o gaură mare din tavan, locul burlanelor, pe unde se părea că se uită înlăuntru un ochi cumplit, negru. Păreții, ici-colo, erau despoiați de tencuială, mângăliți, scriși. Pe sub tavanul sprijinit de grinzi mari, afumate, trecea dintr-un capăt într-altul al sălii o „meșter-grindă“, ca o spinare de cal beteag.

Băncile erau îngrămădite unele peste altele pe la colțuri.

În fruntea odăii, dintr-un schelet de scânduri acoperit cu pături țărănești se improvizase altarul. Părea o cutie mare răsturnată acolo; preotul se lovea adesea de leațul de deasupra ușii împărătești. Într-o bancă din

dreapta, în „strană“, țăranii de toate mărimile și vârstele cântau la nesfârșit *Christos a înviat*. Biserica era plină de oameni.

Satul era departe de orașe, ascuns între dealurile golașe ale Câmpiei. Civilizația nu topise în apele-i pestrițe sufletele senine ale satului; oamenii știau de Dumnezeu, de biserică, își țineau încă bătrâneștile obiceiuri. Căci afară de căutătorii de voturi, pe care nu-i asculta nimeni – doar se uitau la ei ca la turcă – rar câte un avocat ori moșier în trecere își flutura surtucul negru printre cioarecii albi și căciulile mițoase ale sătenilor, adunați la horă ori la sfaturi, după cum le era vârsta.

Singurii luminători, soli ai culturii și civilizației, erau popa, notarul, dascălul și plutonierul, pe care orașul îi împlântase cu forța în pământul sănătos al satului.

În jurul acestor „stâlpi“ pământul putrezea.

Când intrară „intelectualii“, poporul se despărți în două, făcându-le loc.

Cantorul își domoli glasul; lumea din spate se înălță din călcâie.

Domnii puseră stăpânire pe strană, de unde țărani ieșeau rînd pe rînd căutându-și căciulile în pupitru. Popa se desprinsese din grup, înaintînd singur spre altar, se opri în fața ușii împărătești, părănd că se roagă. Dar numai își pusese mâinile pe piept și se uita la o pânză de păianjen din tavan.

– Uite la popișca, zise unul dintre domni.

– Țsta e numai începutul. Figura întâi.

Popa se simți a rîde, intră în altar.

– Domnilor, se apucă iar dascălul să-și muștruiască ceata, să facem un cor. Avem tenori, bași și de toate soiurile, să-i tragem o muzică minunată, cum n-a mai fost în Podbeală de când e lumea și pămîntul! Se așteaptă din partea intelectualilor. Tonul îl vom afla acum.

Scoase briceaga și o lovi de scîndura stranei:

– Dooo... mii... doo... mii... *Maestoso*. Ai auzit, notarule?

Pe omul legilor, de cum intrase în sală, unde era o căldură înăbușitoare, îl cotropise o durere cumplită de cap și un somn greu ca pămîntul. Glasul dascălului îl atinse neplăcut.

– Auzit! Doar nu-s surd...

– Nu fi războinic, interveni plutonierul împăciuator. E păcat, în casa Domnului.

– Nu permit, nu permit.

– Măi, toporul naibii! I-a sărit țăndăra.

– Cine v-a pus să-l aduceți în biserică de creștin?!

Acum te pocnește, zise cel mai bătrân dintre studenți. Apoi, întorcându-se spre notar, îi spuse îndesat, la ureche: Taci, mă, din gură. Cel puțin până ieșim din biserică. Apoi luați-vă de cap.

Notarul, cu capul pe bancă, adormit pe jumătate, da din mâini:

– Nu permite... nu permite... e... e.

Asupra celorlalți căldura înăbușitoare din sală făcuse același dezastruos efect; băutura li se urca la cap, fruntea parcă le-o încercuise cineva în fier, îi durea, îngălbeniseră și li se părea că vecernia ține de când e lumea. După primul cor, se lăsară de cântat, luând-o fiecare pe seama lui. Un elev ieși afară clătînându-se.

Preotul simțea cum i se moaie picioarele, i se îngroașă limba de abia o mai mișcă în gură; înecate în vin, roțile minții se învârteau tot mai încet, mai nesigur.

„Nu voi putea servi până la capăt, se gândi cu frică. Mă fac de minune“.

Teama asta îi înfioră trupul și îl ținu în picioare până la sfârșit. Când îl lăsau puterile, zărea într-un colț al altarului chipul plâns al Maicii Domnului și, cutremurându-se, își revenea, mai ducând-o o postață.

Crâsnicul, țăran cuminte care își cunoștea stăpânul, luă din țățâni toate geamurile școlii, dând larg drumul aerului de afară.

Vecernia era pe sfârșite, și preotul, sigur acum de sine, începu să cânte: „Aceasta este ziua care a făcut-o Domnul să ne bucurăm și să ne veselim într-însa...“. Cânta răgușit, monoton, ca un țăran bătrân ce merge cu carul pe o noapte cu lună. La sfârșitul frazei muzicale, după ce o lungea ca pe o doină, îți venea să strigi completându-l: măăăi... mă... cea Joiană...

Din când în când nemerea melodia adevărată, așa cum o apă ce iasă din matcă și o ia peste șesuri, la strâmtoare, revine la vechiul ei loc.

În strană, singur dascălul mai rezista, ajutându-și popa, tovarășu-i mai mare întru apostolie. Avea un glas puternic, care umplea sala și zgârâia timpanele. Uneori o urca sus de tot, cât îl ținea gâtlejul și, când

vocea rămânea în urmă, ridica în sus mâna, într-un gest care ar fi vrut să arate că glasul lui atinge înălțimile cerului.

La ieșitul cu *Evangelhia*, preotul se lovi cu capul de pragul de deasupra. Elevii din strană pufniră, poporul încremeni.

– Doamne! se auzi un strigăt strivit.

Popa nu-și pierdu cumpătul. Trecând în fața ușii împărătești, cânta un „amin“ nesfârșit, trudindu-se în zadar să afle pagina.

– Stai, să mă uit în tipic, zise el, întorcându-se în altar.

– Să știi că popa o lungește înadins, îi spuse un student dascălului, care îl privi mirat.

În liniștea de o clipă se auzi sforăitul puternic al notarului.

– Sculați, măi, pe toporul cela.

Dascălul avu o inspirație pe care, din nenorocire, o realiză îndată. Parodiind o anecdotă din viața hoților de cai, ceti din *Apostol* tare:

– „Zis-a Domnul către farisei: Adevăr, adevăr zic vouă, grăbește-te, părinte, că multe păcate vor fi scrise celui ce însetoșează oamenii pe nedrept...”

Popa, vulpe bătrână, prinse tâlcul și răspunse din altar:

– Fericiți vor fi întru împărăția cerului cei ce flămânzesc și însetoșează de dreptate.

Plutonierul deschise ochii. Se trezise într-însul ambiția de a cânta un solo, să-l facă praf pe dascăl cu toată știința muzicală. Începu un *Christos a înviat*, fără să țină seamă că altă cântare era la rând. Ca orice soldat, voia să pară altfel decât restul lumii, mai bine, mai extra: cânta tare, amestecând rugăciunea cu rămășițe din alte cântece, marșuri, cântece soldățești; schimba întruna tonurile, și reuși într-adevăr să cânte așa cum nu se mai cântase nicicând la biserică.

– Cânti cocoșește, îi spuse dascălul între două tonuri.

Țăranii, cu frunțile plecate și buzele strânse, stăteau nemișcați ca niște stane de piatră, uitându-se la domnii adormiți în strană, la popa.

Pe ei nu-i prindea nici veselie dascălului, nici somnul. Peste fețele lor arse de soare, în adâncul ochilor senini, se lăsase o umbră groasă de tristețe, de revoltă înăbușită. Unii, cu mâinile cruce pe piept, dădeau din cap, gândindu-se: „Aștia-s domnii! Stăpânii

satului, cei care aveau să-i păzească de răi, de cei fără de lege și fără de Dumnezeu... Au venit beți la sfânta biserică“.

Amărăciunea acestui gând se întipări pe fețele tuturor și nu se mai șterse niciodată.

Intelectualilor nu le păsa de nimic, își cântară cântecul până la sfârșit. Popa, după ce se dezbracă, ieși din altar și trezi pe cei adormiți. Apoi rânduindu-se după rang, întâi preotul, apoi dascălul, notarul și ceilalți, intelectualii satului ieșiră din biserică în mijlocul poporului tăcut, ieșiră cântând, călcând apăsător, așa cum trebuie s-o facă oamenii conștienți de greutatea și de înalta lor chemare...

ÎL DUC PE POPA

Preotului Giurgiu

Părintele Mare Gheorghe sta la masă și mânca de amiazi. În odaia scundă, unde se auzea zumzetul neîncetat al muștelor, fălcile puternice ale părintelui făceau un zgomot ciudat, ca de apă ce se lovește regulat de mal.

În cămașă, cu mânilor păroase, suflecate până la coate, părintele împătura cu chibzuială, cum ai împătura o batistă de mătasă, plăcintele moi cu urdă și le vâra în gură întregi.

Îi era mai mare dragul preutesei să se uite la el.

— Mâncă, mâncă, îi zise ea, că în anul ăsta nu mai mânci altele. Gata cu urda.

Părintele, cu mânilor unse de unsoare și cu gura plină, se mulțumi să dea din cap, mormăind ceva care aducea a: „Păcat, îmi pare tare rău“.

Înalt, spătos, cu cioc și cu cizme, preotul era unul din acei voinici duhovnici ardeleni care, schimbându-și portul, putea fi luat tot așa de bine drept ofițer. Nevoia își crease oamenii. Nu o dată li s-a întâmplat acestor preoți să arunce odăjdiiile și, sărind pe geamuri din biserica ce ardea, să pună mâna pe arme.

Trebuiau să aibă deopotrivă de tari cuvântul și pumnul.

Preotul secerase până la amiază în rând cu lucrătorii. În câmpul pietros, căci satul era sub munte, se făcuse în anul ăsta un grâu ca trestia și secerătorii tăia-seră pe capete.

Cu mare greutate îl rupsese preuteasa de la lucru, dintre oameni. Făcuse plăcinte cu urdă și, neavând ce împărți cu toți, îi trimisese părintelui vorbă în hotar „să vie îndată acasă, a venit un domn mare“.

Acum, în vreme ce popa mânca, preuteasa se învârtea prin casă, potrivit una și alta, dând muștele afară. Și nu mai contenea cu vorba:

– Câte clăi au pus? Cine seceră mai bine?

Era o femeie pe potriva popii, cu fața albă, sănătoasă; de sub năframă îi ieșea o șuviță căruntă de păr. Nu că ar fi fost bătrână, dar așa îi albise ei părul înainte de vreme.

– Pe popa din Petrid l-au închis ieri la târg, zise ea printre vorbe.

– Nu mai spune! Când? De ce?

– Nu știu! Mi-o spus o țigancă ce umblă cu ace. Cică s-a dus cu boii la târg, în Turda. Abia a ajuns bine, și a venit poliția. I-a dat boii în seama unui om de la ei, să-i aducă acasă, pe el l-au urcat în tren și – drumul la Seghedin.

Preotul luă șervetul ce stătuse până acum neîntrebuițat alături, își șterse tacticos mustățile, buzele și începu să-și răsucească o țigară.

Petridul nu era departe de Pruniș. Satele erau așezate pe valea răcoroasă a Hășdății, înșiruite unul după altul pe cele două margini ale șoselei ce iese din Turda, urcă muntele Neteda pe la Copand în sus și se pierde în pădurile Munților Apuseni.

Cu „fratele Luca“ – cum își ziceau între ei, preoțeste – fuseseră împreună în seminar. Dacă atunci, ca „alumni“, nu erau mari prieteni, mai târziu, când au

ajuns preoți prin locuri străine, s-au apropiat tot mai mult, s-au iubit.

În zilele scurte de iarnă, întârziind amândoi prin Turda, se întorceau noaptea împreună și, urcând muntele sub clarul strălucitor de lună, stând într-o trăsură, cu sticla de vin la picioare, în vreme ce caii celeilalte veneau încet în urmă, vorbeau despre vremurile de altădată, despre necazurile preoției.

Apoi se întâlneau la masluri, la ospete.

Părintele se lăsă pe marginea patului de alături și, oarecum cutremurat de vestea aceasta neașteptată, care stricase tot efectul plăcintelor, privea tavanul scund, „pictat“ de preuteasa cu o culoare galbenă spălăcită.

– Hm! zise el. Dacă au ajuns la Petrid, sunt aproape.

Preuteasa îl privi speriată.

Vremurile erau tulburi. Războiul clocotea de mai bine de doi ani, și prin lume umblau tot felul de vești neliniștitoare. Prin sate veneau tot felul de oameni necunoscuți: olari, cumpărători de răze, stăteau printre târguială de vorbă cu sătenii, întrebându-i: „Ce mai spune de politică popa ori dascălul român?“ Își

strângeau șetrile și plecau ca și cum n-ar fi fost, apoi, după câteva zile, venea la jandarmerie un ordin scurt: cutare să fie închis, cutare să fie observat.

La o zi a târgului, un biet creștin care a bătut cu degetul o oală și a zis că „sună românește“ a fost dus la poliție și bătut, de, întorcându-se acasă, a murit pe drum. Gazetele maghiare țipau ca din gură de șarpe împotriva „trădătorilor valahi“.

Capii preoției fuseseră internați la Oradea, ca să fie mai la mijlocul împărăției și să-i poată avea sub ochi.

Preotului îi veni în minte întâmplarea din sâmbăta trecută, când, mergând spre Turda, se întâlnise cu niște olari unguri cunoscuți, cari nu numai că nu-i deteră binețe, după obicei, dar se uitară în altă parte. După ce trecu, îi auzi zicând;

— Câne de valah!

Lucruri de acestea se petreceau de multă vreme, le observase părintele, căci se găseau pe toate drumurile, dar nu le dăduse nicio însemnătate; trecuse pe lângă ele ca pe lângă atâtea întâmplări străine, indiferente.

Acum își dete seama că focul ce ardea departe se apropie, se simte dogoarea puternică, miros de arsură; îi fu teamă să nu-l cuprindă.

Câteva gânduri mai bâzâiră în capul lui ca niște albine închise între geamuri, apoi roata timpului se opri deodată. Țigara căzându-i din mână întinsă spre pământ, preuteasa o călcă fără zgomot și, după ce-i potrivii pălăria pe ochi, ieși închizând ușa fără zgomot...

*

* *

Părintele nu-și putea da seama cât a dormit. Mult nu, de bună seamă, că l-ar fi sculat preuteasa să meargă la lucrători.

Visase ceva rău, poate fiindcă s-a culcat pe spate. Îl durea capul. Pe piept, cămașa, udă learcă, se lipise de trup. Dar... în camera vecină se auzea vorbă străină.

Uitându-se prin geamul din ușă, zărește pe pluto-nierul din Micuș, Dabrovnic, stând de vorbă cu preuteasa. Mai la o parte, un sergent nou, pe care părintele nu-l cunoaște, se uită la chipul încruntat de mare inchizitor al vlădicului.

– De ce nu ședeți? Îi întâmpină părintele, intrând, cu părul ciufulit și întinzându-le mâna.

Plutonierul se îndoi de la mijloc, ca și cum ar fi fost făcut din două părți legate una de alta printr-o tâțână, dar refuză.

– Iarăși cercetări? Nu vă mai astâmpărați! Încotro?

– Până la dumneata am venit.

– Așa! Atunci luați loc, vă rog.

– Mulțumim.

Oaspele și gazda se priviră drept și se pricepură: în odaie era cineva de prisos. Părintele o rugă pe preuteasă să le aducă ceva de gustare.

Când fură singuri, plutonierul deschise geanta de piele, pe care o ținuse mereu înaintea, ca și cum ar fi avut într-însa o comoară și, scoțând o hârtie galbenă, i-o întinse părintelui.

– Acest ordin a sosit chiar azi și, după cum vezi, a trebuit să ți-l aduc îndată.

Preotul ceti și îngălbeni. Punând hârtia pe masă, întrebă cu un glas care voia să fie liniștit:

– Trebuie să iscălesc de primire?

– Nu. Apoi, după o clipă, plutonierul urmă:
Plecăm când vrei, dar pe douăsprezece ceasuri, la
noapte, trebuie să fim în Cluj.

Preotul se uită încruntat prin casă, ca și cum s-ar
fi întrebat: „Acum de unde s-o iau?”

Prin dosul ochilor îi trecu un nor de cumplită
mânie. Întâmplarea din Turda, deținerea lui Luca și
toate micile și tragicele întâmplări ale unei nații
oropsite îi umplură sufletul, învâlmășindu-se într-o
răsturnare tulbure, uluitoare.

Toată ura, cumplita ură de rasă, de care nu-și dă-
duse seama până acum, dar care îi clocotise în suflet,
se aprinse deodată, arzând cu vâlvătai dogorătoare;
simțea nevoia de a se bate, de a omorî, de a striga să se
audă până la marginile pământului.

Stete astfel, strângând convulsiv speteaza scau-
nului, și îi veni deodată să se repeadă la cei doi jan-
darmi și într-o izbire năpraznică să-i cufunde pe unul
într-altul. Dar zise numai, fără niciun rost:

– Dacă e să mergem, să mergem, domnule
plutonier.

Plutonierul era un băiat tânăr, frumos, un sârb cu
care era prieten. Ce vină avea el în toată afacerea asta?

Ieșind în curte să trimeată pe cineva după slugă, plutonierul se ținu de el și, cu toate împotririle părintelui, trimise pe jandarm. Apoi, intrând iar în casă – plutonierul înceta de a fi militar, devenea om – îi spuse:

– Ei, hei! Bine că pot respira iar liber. Câtă vreme stă lângă mine ungurul ăsta, parcă port o mitralieră în spate. Nu știu cine e, de unde vine. Mi l-a trimis de la companie nu știu cu ce scop. Îndeplinește ordinele înaintea de a i se da, dar mai ales se uită; are niște ochi ca de veveriță; vede totul. Și ce să-ți spun, urmă plutonierul, proptindu-și capul în palme: nu-mi place deloc.

Acum să nu pierdem vremea. Am ordin să duc și arhiva parohiei, astfel că vezi de pune deoparte ce crezi că te-ar putea incomoda. Eu până atunci merg să fac un pic de curte doamnei preutese. Îmi dai voie!

Preotul trecu în odaia dinspre stradă, o încăpere întunecoasă, cu perdele mari, roșii și geamuri mici, bătrânești. Aici, într-un colț, se aflau cele două dulapuri mari în care se păstra din vremuri străvechi arhiva parohiei.

Lemnul îmbătrânit se înnegrise și, când preotul deschise ușa grea de stejar, dulapul țipă dureros ca un

bătrân bolnav căruia doctorul i-a ridicat un braț pe care nu l-a folosit de mult.

În rafturile din față erau matricolele noi, în care se însemna din an în an câte un mort ori nou-născut.

Satul era mic, morții rari și botezurile sărace.

De multe ori, preotul, ocupat cu lucrul câmpului, căci trebuia să și trăiască, venea asudat de la coasă ori de la secere, arunca pe un pat pălăria de paie și, luând cartea, începea grăbit botezul ori prohodul.

Scria apoi datele pe o margine de gazetă și, când ploua, ori iarna, deschidea dulapul și le trecea în registru.

În rafturile de jos se aflau matricole vechi, scrise cu slove bătrânești, de care nu mai întreba nimeni. În nisipul pietros al Prunișului nu se vedeau urmele niciunui geniu care s-ar fi născut pe aici; doar pașii mari ai sărăciei erau întipăriți adânc pe drumuri stricate, în ogrăzi fără garduri.

Acum toate aceste cărți, care se obișnuiseră de generații să trăiască aici, aveau să fie smulse din lumea lor, rupte, duse...

Când preotul ridică o carte de jos, o lume întreagă de gânganii fugi în toate părțile; cărții îi rămase

păretele jos, lipit de o scândură mucedă, ca o aripă frântă.

Dete peste câteva hârtii, *Coroana sicriului*, un roman ardelenesc vechi, *Balade și idile*, care ar fi putut fi sare în ochii dușmanilor, și le legă cu o sforicică; desfăcând o podea, le vârî sub ea, în nisip. Puse scândura la loc și bătând-o, să se așeze, cu piciorul, ascultă cum sună a gol, ca omul care are vreme de pierdut.

„De m-oi mai întoarce, ne-om vedea, de nu“...
Preotul își completează gândul cu un gest care însemna:
„de nu... amin și cu voi, și cu mine“...

Parcă și-ar fi îngropat acolo o parte din suflet...

*

* *

Intrând în odaia din mijloc, unde aburea mâncarea pe masă, preotul încercă un sentiment de revoltă împotriva lui însuși, împotriva acestui biet suflet omenesc, care se înmoaie atât de repede. Ca să nu pară supărat în fața oamenilor, căci venise curatorul,

primarul și încă vreo doi frunțași de ai satului, începu să glumească:

– Rău mai stă țara dacă au ajuns să-i ducă la cătănie și pe popi...

Plutonierul își omorî țigara, uitându-se în pământ, ca să nu răspundă; soldatul ungur îl privi cu ură, dar nu zise nimic. El nu trebuia să știe românește.

– Dacă au dus clopotele de la biserici, trebuie să ducă și pe popi.

– E vremea cea de apoi.

– Pofțiți la masă, îi îmbie preuteasa. Domnule plutonier, poștește în capul mesii. Oameni buni, ședeți.

– Să mai și mâncăm, zise preotul. Apoi, când își aflară fiecare locul, începu rugăciunea: „Tatăl nostru, carele ești în ceruri, sfințească-se numele tău“.

În liniștea odăii, glasul părintelui se înălța clar, tremurător; părea că picură ceva dintr-însul.

Pe la jumătatea rugăciunii se deschise încet ușa și se vâri înlăuntru mai întâi un cerc cu un bețigaș, apoi un căpșor de copil cu ochii iscoditori și părul ciufulit. Copilul – desculț, în cămașă, cu pantalonașii susținuți de două panglici încrucișate pe umeri – intră urmat de două fete mai mici, care se piteau sfioase în dosul lui.

Se uitară mirați la oamenii străini, la galoanele jandarmilor îndeosebi și merseră de se lipiră de mama lor câteșitrei.

Preuteasa o luă pe cea mai mică pe genunchi, și celorlalți le făcu semn să tacă:

– Că pleacă ticul și nu se mai întoarce.

– Domnule plutonier, primarule, oameni buni, ședeți și serviți-vă. Nu vă uitați după noi. Eu am mâncat bine de amiazi, zise părintele.

Preuteasa servi copiii și își scoase ei o aripă de pui, pe care o uită în farfurie.

– Tăticule, dacă te duci, mie să-mi aduci o pușcă, zise băiatul. Vreau să împușc vrăbii.

– Mie să-mi aduci o păpușă.

– Nu pusa, se revoltă cea mai mică din brațele mă-sii.

– V-aduce tăticul la toți, numai să ascultați, să fiți buni.

Oaspeții mâncau ca în zi mare de vară. Preotul își făcea de lucru cu un picior de pui, numai ca să nu vadă preuteasa ce-l doare pe el. Prin mintea lui roiau tot felul de gânduri. Unde-l vor duce? De ce îl închid? Nu-și aducea aminte să fi rostit vreo vorbă împotriva

statului. Dar acum îi venea să strige la colțuri împotriva lui, împotriva acestui stat nedrept și tâlhar.

Preuteasa îi ceti mersul gândurilor de pe față și o podidi plânsul.

*

* *

Vestea că îl duc pe popa se întinse în sat cu iuțea fulgerului.

La porți, bătrânele femei, adunate în grupuri, se opriră speriate din tors.

– Asta e lumea cea de apoi.

– Că zice Scriptura: „Bate-voi păstorul și se va risipi turma“.

Cineva duse vestea în hotar, unde era mai tot satul la lucru. Cei dintâi trei oameni care aflară nou-tatea întrebară:

– Cum? De ce?

Apoi, când nu li se dete niciun răspuns, își duseră mâinile pâlne la gură și strigară spre alte pământuri:

– Îl duc pe popă!

– Îl duc pe popa?

– Îl duc pe popa!

Strigătul, pornit din piepturi tari, se izbi de larga boltă a cerului de vară, apoi se repezi în jos și o porni ca un ecou puternic de la pământ la pământ, din deal în deal:

– Îl duc pe popa!...

Unii își lăsară lucrul și porniră peste pământuri, de-a dreptul spre sat. Apoi în hotarul încremenit o clipă se stârni o furnicărie înspăimântătoare; oamenii alergau din loc în loc, aducându-și strășiile, uneltele, hainele. Cărările și drumeagurile de câmp se umplură de oameni, mulți o luară drept înainte, pe unde se nimerea; strigând și îndemnându-se, alergau cum se aleargă la foc ori la nenorocire mare.

Așa trebuie să fi fugit oamenii în vremuri vechi când intra dușmanul în sat.

Cei dintâi care ajunseră la poarta popii se opriră în uliță, necutezând să intre în curte. Dar femeile, mai curajoase decât bărbații în zile de primejdie, intrară în curte sub cuvânt că „vreau să-i ajute doamnei preutese“. În urma lor se strecurară și bărbații.

Curtea se umplu de lume, ajunseseră până sub ferești, se uitau în casă. Stăteau rezimați în unelte,

tăcuți, posomorâți; parcă așteptau ceva grozav ce trebuia să se întâmple dintr-o clipă într-alta.

Preotul, ieșind în verandă să-i spună slugii să meargă înainte cu căruța, văzu poporul adunat. Sătenii se descoperiră; peste mulțime fâlfâi aripa liniștii.

Preotul simți că trebuie să le spună ceva acestor buni copii ai pământului, să-și ia rămas bun de la ei.

– Oameni buni, începu el încet, parcă i-ar fi fost frică să nu-l audă cei din casă. Înainte de a porni, vă las o vorbă: să nu vă uitați legea și graiul; legea românească și graiul românesc, moștenit de la părinți. Pentru asta, oricât veți suferi, veți fi cu conștiința împăcată că v-ați făcut datoria și veți putea îndura suferințele oricât ar fi de grele. Atâta vă spun. Acum eu mă duc dintre voi. Se poate întâmpla să mă mai întorc, dar iarăși se poate să nu mă mai întorc nicio dată. După cum mi-o fi scris. (Preotul se uită spre ușa casei, temându-se să nu-l audă preuteasa, și o văzu în prag, cu copila în brațe.) De v-am fost om rău, să mă iertați, că „numai tu, Doamne, ești fără de greșale“; de v-am fost om bun, n-aveți să-mi mulțumiți cu nimic. Între voi îmi rămâne nevasta și copiii, îmi rămâne ce brumă de avere am și eu: bucatele în câmp și vitele în pustă. Aceia dintre voi cari nu aveți de lucru cu ale

voastre, ați mai isprăvit cu seceratul și cu ogorâtul, dați-i și doamnei preutese o mână de ajutor, să nu-i putrezească holdele în câmp, ori să-i rămână arătura nesemănată.

– Ajutăm, domnule părinte. Cum să nu ajutăm?

– Ajut, domnule părinte, strigă cineva dinspre șură.

– De m-oi întoarce, vă voi răsplăti și nu îți rămânea de pagubă; de nu, să vă răsplătească Dumnezeu.

Intră în casă, unde își luă rămas bun de la ai lui, și ieși urmat de jandarmi, de primar și de preuteasa, care, cu copila în brațe, îl petrecu până la poartă.

Jandarmul se urcă în trăsură, cu sluga, să păzească arhiva, și plecară înainte.

Când să treacă preotul, mulțimea se rupse în două, făcându-i loc, ca în biserică la ieșitul cu cădelnița.

– Rămâneți cu bine, oameni buni!

În aceeași clipă începură clopotele la bisericuța din deal. Sunetele dulci, argintii porniră pe două drumuri deosebite, rătăcind nesigur, apoi se găsiră și plecară alături, într-o melodie clară, dureroasă.

Preotul își făcu cruce. După el satul întreg se descoperi și zise plângând:

– Doamne, ajută-i!

Porniră apoi încet, la deal. În frunte mergea preotul cu cartea de rugăciuni în mână, cu mantaua pe braț; în urmă-le venea mulțimea sătenilor, bătrâni, copii, cu capetele descoperite, triști și tăcuți, în convoi de îngropăciune.

Deasupra, cântecul clopotelor plutea larg, tremurător, ca un plâns amar...

Însera. Coborau umbrele, și satul rămânea în urmă, ascuns sub zidurile întunecate ale pădurii de salcâmi.

Urcau anevoie, ca oamenii ce duc o povară grea. Din când în când, se opreau să răsuflă și se uitau înapoi. Se vedea valea largă a Hășdății, străbătută de o apă limpede ca o panglică argintie, satele împrăștiate pe sub muchi de dealuri și culmile înroșite ale Munților Apuseni, în dosul cărora se stingeă soarele.

În deal se așezară pe o piatră să se odihnească; la câțiva pași îi aștepta căruța.

Poporul trimis înapoi se pierdea din ce în ce, până se făcu una cu pământul. Clopotele încetaseră, și din păduri ieșeau chipurile înfiorătoare ale liniștii și ale nopții...

PRIVEGHIUL

I

Ieri a fost la coasă în fânațe, azi-noapte la moară și într-amiazi, când s-a întors, a trebuit, de gura muierii, să meargă cu vitele la ciurdă, în al treilea sat, nemâncat și nedormit de două zile.

Acum, la întoarcere, simțind cum i se taie picioarele, intră la „ungurul din colț“, să-și prindă inima cu un cui de vinars și, de o avea, să mănânce o jamblă.

Jamblă n-avea ungurul, nici pâine coaptă, dar vinars i-a dat pe datorie. Unguri, români, tot oameni sunt; la nevoie cată să se ajute.

Toader luă porția de vinars de pe tejghea și se așeză la colțul unei mese de lângă ușă. Închină în sănătatea ungurului:

– Să trăiești, bade Ioșca!

– Dumnezo de la tine sănătate.

Ungurul, bătrân, avea în spate o cocoasă de cre-deai că e gata de mers la cătănie. Așezându-se cu greu pe un scaun, își rezimă cocoșa de etajera cu sticle din spate și ridică ochii verzi spre Toader.

– Botrinit și tu, zise el. După un răstimp urmă, clipind des din gene: Io cunoscut pe socru-to. Fost vecini. Re muiere avut la el. Atita necăjit că vomul musai închide în casă și dat foc. Luvat funie și mers la pădure se spinzure. Fost duminecă, oamenii acase, stins focul și bățut muiere. Mai nu morit. Nu dat la borbac mîncare și svădit cu el zi și noapte.

Cârciumarul sufla greu, posăind ca un foi. Cum sta cu cocoșa rezimată, nevăzându-i-se picioarele, jumătatea de jos a trupului fiindu-i acoperită de tejghea, părea un animal diform, așezat pe masă. Doar capul mic, lipit de trup fără ajutorul gâtului, ochii șterși și nasul străbătut de vinișoare vineții aduceau a om.

– Ȃia au fost altfel de oameni, răspunse Toader pe g nduri.

– Tot oameni fost  i ei, da' muiere ela fost reu cum io nu vezut. Trebuit moare dinaintea ei.

Toader se ridică  i puse sticla pe tejghea.

– Mul am de vinars  i să r m i cu bine! C nd mai trec pe aici  i-oi aduce banii.

– Meri sănătos!

Drumul de la Telep spre Trichiu, după ce străbate r tul verde din Valea Juzii, lăsând în dreapta o poiană de duzi, merge c t va vreme îngust, apoi se l rge te din ce în ce,  i când ajunge la poalele Dealului Crucii, e larg c t albia Dunării. De aici drumul urcă dealul drept,  ntov r  it dinspre apus de un  ir de salcâmi m run i. Odihne te îndelung la crucea de pe culme  i se coboară grăbit spre sat.

Toader o lu  pe cărarea de alături. Urca cu pa i mari, cu trupul încovoiat, ca omul de Câmpie, obi nuit cu urcu ul dealurilor.

Pe la jumătatea drumului   i încetini mersul. Pu-terile, încordate pentru o clipă de rachiu, se destinseră iarăși sub dogoarea soarelui de după amiazi.  l durea capul,  i tot trupul parcă i se desfăcea în bucăți.

Se gândi că și-a uitat afară, în curte, carul cu sacii de făină. Gândul îi trecu pe dinaintea minții ca un străin, neluat în seamă. Parcă ar fi fost vorba de altcineva, nu de casa lui.

Nu simțea nicio tragere de inimă pentru casă, nicio dorință de a-și isprăvi lucrul. Îl va isprăvi azi ori mâine, totuna îi era.

– Dă-l în foc să-l mănce, se pomeni vorbind singur.

În jurul lui, câmpul verde, bogat mirosea a grâu ce se coace și a fân. Din deal în deal se zărea câte un om prins în seninul nesfârșit al zilei de vară ca într-o apă imensă, incoloră.

„Se coc holdele“, se gândi Toader.

Unde drumul, înainte de a intra în sat, se înalță puțin, uitându-se încotro s-o apuce, omul se opri. Stete o clipă nehotărât, cu haina pe mână, cu funia după gât.

N-ai fi putut spune că e înalt. În păru-i mare, netuns de mult, căzuse bruma. Avea gâtul gros, negru de arșiță și de sudoarea muncii. Prin cămașa deschisă, sub pielea tuciurie, i se vedeau coardele puternice ale mușchilor.

Purta cămașă groasă de cânepă, cioareci vechi, spărți în genunchi, opinci rupte de umblet și de secetă.

Ochii blânzi și întregu-i chip era acela al unui supus și obosit rob al pământului.

Simțind cum i se taie picioarele, întinse haina la umbra unei tufe, alături de cărare, și se așeză pe ea.

Oboseala, liniștea adâncă a împrejurimii ori poate freamătul alunului îi lăsară peste ochii obosiți perdeaua grea a pleoapelor.

La picioarele lui, în umbra salcâmlor înalți, dormea satul, stropit cu lumina prăfurie a soarelui ce sta să cadă după deal.

Fuioare mari de fum alburiu de balegă se împleteau deasupra satului într-o funie uriașă, care se scurgea încet spre râul din vale...

Toader se deșteptă târziu, cu gura plină de apă, cu o durere cumplită în partea dreaptă a capului. Din pricina pământului tare îl dureau toate oasele.

Îngrijorat că dormise prea mult, porni grăbit spre sat.

Acasă, în târnaț, torcea Todorica, nevasta lui. Era o femeie de o vârstă, voinică, cu nasul turtit și dinții lați, puternici.

Alături cosea Susana, fata lor; leit mama ei, cu douăzeci de ani mai tânără. De altcum, era femeie măritată, fugită de la bărbat.

– Ai venit? îl întrebă Todorica batjocoritoare. Te-o fi apucat foamea?

– Da, sunt flămând. Ce ai făcut azi de mâncare? Toader puse pe târnaț haina și funia.

– Tot scoverzi și plăcinte, să te umpli, că ai lucrat mult azi.

– Nu ți-o dat de mâncare pe unde ai umblat? se amestecă Susana.

– De ți-ar fi dat ție, dragul tatii, cum mi-au dat mie, nu ți-ar merge bine...

În casă mirosea a pui fript. Toader intră și descoperi o cratiță.

– Iar umbli la oale... îi strigă fata. Nu te întinde, că nu-i pentru dumneata. Acolo-i mâncarea ălor care au lucrat azi, au tors și cusut. Dumitale îți trebuie o jumătate de zi de vară să vii de la ciurdă până acasă.

Smucindu-i cratița, Susana vărsă mâncarea în lutul din fața căsii.

– Îți trebuie mâncare? Stai, să-ți dau eu! strigă Todorica, lovindu-l cu furca de tors în cap.

Toader prinse furca și, om molcom din fire, o dete deoparte, zicându-i;

– Du-te în mâna dracului, prăpădită ce ești.

Altfel ar fi trebuit să se bată cu amândouă și s-ar mai fi sculat iar tot satul pe casa lor. Le lăsă în plata Domnului și ieși afară.

Venea ciurda. Vaca mugea la poartă; Toader îi deschise și o îndreptă spre halău.

*

* *

Curtea asta mare, străjuită din toate părțile de salcâmi înalți, o cumpăraseră împreună cu casa veche de bârne de la baronul Jozsika, de la bătrânul, care umbla în trăsură neagră cu patru cai albi, nu de la ăsta, tânărul, care umblă cu tiriboanța cu două roate și vinde lapte și castraveți.

Casa au dărmărat-o mai an, când s-a întors Toader din America. Atunci au clădit-o și pe cea nouă. Au

stricat și șopronul de lângă poartă, că amenința să se prăbușească pe vite.

Dacă le-a dat Dumnezeu bani, s-au pus în rând.

Numai fântâna nu le-a mai ajuns vremea s-o facă, până s-a dărâmat de tot.

Încă de astă-iarnă nu se mai puteau apropia de ea; pământul din jur se surpa văzând cu ochii, și din coșul vechi mai rămăsese, într-un colț, o scândură putredă, ca un dinte cariat într-o gură pustiiță de bătrân.

Necăjitu-s-au destul cărând apă de la vecini și adăpând din păraie. În săptămânile trecute, după ce au gătat de sapă, Toader, cu trei țigani – să fie apa bună – a scos-o toată până la o picătură, a săpat fântâna mai largă, mai adâncă. Acum era afundă de cinci stânjeni.

Au clădit apoi piatra la loc, până în fața pământului; dar coș nu i-au putut pune, că meșterii erau ocupați cu lucrul la casa Borșului. Spuneau că vin azi... ba mâine... în săptămâna viitoare de bună seamă... Destul că oamenii steteau de trei săptămâni cu scândurile de coș întinse peste gura fântânii, cu gheața în spate, că oricând le poate cădea în ea o vită ori un porc.

*

* *

Toader dete la o parte scândurile și scoase câteva căușuri de apă. Apoi rămase cu mâna atârnată de cumpănă, cu spatele spre casă.

Amărăciunea ceea care îl încercase toată ziua i se coborî iar în suflet. Îi destrăma puterile, topindu-i-le într-un dor de a nu mai fi, de a intra în pământ, de a se contopi cu țărâna de sub picioarele lui.

Trudise o viață întreagă, să aibă la bătrânețe o lingură de zeamă și un colț de perină pe care să-și odihnească fruntea.

Și atâta n-avea. De ce să mai trudească? Pentru cine?

Întrebarea îl strivea și nu găsea puteri să mai aplece cumpăna.

– Mai iute, înghețatură, că mai ai și altceva de lucru azi, îi strigă Todorica din mijlocul curții.

– Bine, bine... mormăi Toader surprins.

Vorbele lui n-aveau nicio legătură cu ale Todorichii. Le spusese fără să-și deie seama. Se gândea la ceva – însemnat trebuie să fi fost – stând cu

căușul în mână, cu ochii pironiți în pământ, ca omul pe care îl paște un gând amarnic. De aceea, înainte de a înțelege ce spune muierea, când îi auzi glasul, tresări:

– Bine..., bine...

Apoi nu mai răspunse nimic, oricât îl ocărăra femeile.

Stând astfel, cu privirea pierdută, i se păru că din fundul fântânii îl fulgeră o privire străină. Când să se uite bine, își văzu chipul lovindu-se de pietrele fântânii.

Mugetul prelung al vacii trecu pe lângă el și, zburând peste sat, se înfipse în dealul țintirimului.

Strigăte, guițături, scârțait de care și tot prisosul vieții satului se ridica în văzduh, contopindu-se într-un ciudat cântec de seară.

Toader n-auzea și nu înțelegea nimic. I se părea că e liniște adâncă. Că salcâmi, casele și satul întreg e împietrit de vrerea lui Dumnezeu. În mijlocul acestei lumi moarte sta el, atârând de cumpăna fântânii, cufundat în suriul amurgului.

Alături îi apăru teigheaua scrijelată, în dosul ei capul mic cu ochii verzi ai ungurului din Telep.

Amenințându-l cu degetul, îi aminti: „Muiere ela fost așa de reu, că trebuit moare dinaintea ei“.

Vedenia se șterse. Toader făcu un pas greșit – ori cine poate ști? – și îi alunecă piatra de sub picior.

Ochii aceia străini din fundul fântânii se arătară aproape. Fântâna se prefăcu într-o gură flămândă, cumplită; căscându-se largă, îl înghiți.

Todorica încremeni; câteva clipe rămase cu ochii zgâiți la căușul cumpenei, care se bălăbănea în aer.

Apoi, deodată, ca apucată, alergă la fântână, sări pe capătul nescobit al halăului și începu să strige peste sat cât o țineau baierile:

– Tulai, oameni buni, săriți! Tulai, oameni buni, haidați, că mi-a căzut porcul în fântână!

Un vecin, descărcând un car de fân, sări pălantul dintre cele două curți, rupând cu grabă o scândură. Înainte de orice, croi Todorichii una cu furca.

II

Apa adâncă și agitată se uita la oamenii de afară cu ochi dușmănoși de hoată bătrână. Parcă le zicea: „Ce căutați la mine? N-am furat nimic“.

Oamenii aduseră scara lungă cu care se suiau pe vârful girezilor înalte de fân. Un fin de al lui Toader se coborî în fântână, îl trase la suprafață cu un cârlig lung și, după ce îl încinse cu funia pe subsuori, azvârli capătul celor de afară, zicând:

– Trageți!

Oamenii își struniră puterile.

– Amu!

– Toți odată!

– Încă un pic!

– Prinde-l de picioare.

– Puneți-l jos.

– Așa!

În cădere, Toader își crepase capul, lovindu-se de un colț de piatră.

Todorica, cu ochii înroșiți, cu năframa desfăcută, se văita prin curte:

– Tulai, Toadere, ce mi-ai făcut, mâncu-ți mămăliga! Toată lumea o zis că te-am bătut, dar de te-ai mai scula o dată, ți-aș stinge soarele! Nu te rabde Dumnezeu, că mi-ai făcut casa de minune!...

– Muiere, ține-ți gura, se răsti un țăran bătrân.

– Bade Niculae, dă-mi pace și lasă-mă cu necazul meu. Fostu-m-ar fi trăznit când m-o făcut mama! Du-te în treabă-ți și lasă-mă, să nu te spurc de să se mire tâgurile de dumneata. Lasă-mă, că nu ți-ai ales ceasul!

Duseră mortul în „casa dinainte“. Așa i se zice, pe Câmpie, odăii din frunte, cu paturi înalte, împodobite cu pături înflorite, cu tot felul de lucruri, unele mai frumoase decât altele, cu pereții plini de icoane și de farfurii colorate, după care atârnă ștergare mândre, împăturate mărunț și cununi de grâu.

Susana, din tindă, se repezi la ei:

– Nu-l puneți acolo, că murdărește și lasă miros.

Nimeni n-o auzi. Așezară mortul în fruntea odăii pe pământul gol. Unul zmulse perina cea mai frumoasă de pe pat și o puse sub capul mortului, zicând cu mânie și amărăciune:

– Cel puțin amu să ai pe ce-ți odihni capul, sărmane Toadere!...

– Nu te amesteca, nu e treaba dumitale. Eu m-am trudit de le-am cusut. Dumneata poruncește la acelea pe care ți le-a făcut șchioapa lui Pripon.

Susana trase perina de sub capul tatălui, trântind-o pe pat. Capul mortului se izbi de pământul tare; apa din gură lopăi, stropind. Pleoapele, până acum întredeschise, în urma loviturii se deschiseră. Apoi, încet, se lăsară iar în jos.

– Vai de mine, a deschis ochii și s-a uitat! Să mă bată Dumnezeu dacă nu s-a uitat!...

– Nu te teme, lele Sâie. E mort ca toți morții.

– S-a uitat...

– Vezi bine că s-a uitat! Să-și vadă fata.

– Așa fată bună nu mai găsește el pe lumea ailaltă...

– Ține-ți gura, mă!

De la trupul ud își făcuse drum spre ușă o dâră de apă amestecată cu sânge.

Todorica, afară, leșinase. În jurul ei se îngămădiră câteva femei, îngrijind-o.

– Aruncați-o în fântână, zise cineva.

Leșinata îl fulgeră cu privirea prin crăpătura genelor. O femeie de lângă ea își mușcă buzele, să nu râdă.

III

Vestea sări din mijlocul curții pe poartă și bătu din aripi, țipând ascuțit:

– S-a înecat Toader.

– S-a înecat Toader, răspunse cineva din Dealul Crucii.

– S-a aruncat în fântână dinaintea muierii.

– S-a aruncat în fântână dinaintea muierii, răspunse celălalt.

Strigătul umplu satul, frânturi din el se desprindeau ca limbile de foc dintr-o bobotaie uriașă și zburau peste hotare înspre satele vecine.

IV

Curtea gema de lume. Tinerii, cari nu mai încăpeau în ogradă, săriră gardul în grădinița din fața casei; călcând florile și straturile, umplură târnațul, unde se îmbrânceau unii pe alții, neîncăpând cu toții deodată la ferești.

O femeie, rudenie de-a Todorichii, își făcu cu greu loc până în apropiere de lampa din casa dinainte. Când nu mai putu răzbi, cineva îi strigă:

– Tu Mărie, nu te mai osteni, dă încoace chibriturile, că o aprind eu.

– Trebuie să șterg sticla.

– Îi face-o mai târziu. Acum, dacă intri aici, nu mai poți ieși.

Femeia dete unuia chibriturile. Bărbații și le trecură din mână în mână, până ajunseră lângă masă.

La intrare oamenii forfoteau ca furnicile când li se strică mușuroiul. Toți voiau să vadă mortul. Mulți veneau de-a dreptul de la câmp, cu furcile și sapele pe umeri.

Femeile, cu șorțurile ridicate spre a-și șterge ochii, povesteau în toate părțile istoria fântânii și arătau locul de unde se desprinsese piatra. Erau grăbite. Își lăsaseră mămăliga pe foc și aveau lucrători, dar niciuna nu se îndura să plece acasă. Fiecare avea de spus când l-a văzut pe Toader mai în urmă, ce a zis și cum arăta.

– Amu, că e mort, Dumnezeu să-l odihnească! El a scăpat de suferință. Todorica, biata, pentru ea e mai greu, o căina o rudenie, ștergându-și nasul cu colțul șorțului. N-a avut niciun noroc de bărbat. N-au fost ei ușă de biserică niciunul, dar cine nu mai are vorbă la casă... Că și Toader, săracul, și-a avut pe ale lui. N-a umblat totdeauna pe cărarea dreaptă.

– Dar Todorica? Vai de ea! De când s-a ivit nenorocirea, stă ca țeapănă, nu mai scoate o vorbă. I-a fost bărbat, oricum...

– Rău i-a părea dară, cum să nu-i pară rău... zise o femeie grasă, cu picioarele cât mierțele.

O verișoară de a lui Toader nu se putu răbda:

– I-a părea după plug și după car, că n-a mai avea cine i le purta...

– Lasă, că n-a mai fost cine știe ce floare rară să nu mai poată de hărnișag...

– Rară, nerară, om ca el nu mai află ele în curând.

– Muierile astea, se amestecă în vorbă un bătrân, ar trebui legate cu funia și aruncate peste o creangă. Chiar de nu l-or fi împins ele cu mâna lor în fântână, dar de străine, nu-s străine de treaba asta. Ehe, să le fiu eu jandarm, aș uda o funie și de le-aș croi numai două, știu că le-aș aduce la brazdă.

– Lasă, nu le mai croi.

*

* *

Vine popa.

Poporul, de la poartă până în fruntea casei, se despărți în două, lăsând prin mijloc o cărare, ca în biserică la ieșitul cu cădelnița.

Preotul intră în tindă, unde erau femeile.

– Unde-i?

– Dincolo.

Intrând în casa dinainte, zise:

– Dumnezeu să-l ierte!

– Dumnezeu să-l ierte! răspunse poporul în cor:

Preotul era un omuleț bătrân, cu barbă mare, albă; își ținea capul într-o parte. Îmbătrânise aici în sat.

La îngropăciuni și masluri nu trăgea bani mulți, de aceea, de la sat, cinstea îi era partea.

– Să zicem un sfânt *Tatăl nostru* pentru odihna sufletului lui.

Oamenii își împreunară mâinile și începură cu toții, unii mai tare, alții mai încet. În mijlocul lor, preotul mic, cu capul într-o parte și barba în cealaltă, părea un pitic în mijlocul unei cete de uriași care se roagă.

– Dumnezeu să-i ierte păcatele, isprăvi preotul făcând o cruce mare.

– Dumnezeu să-l ierte! răsună vuietul mulțimii până spre poartă.

Preotul se trase deoparte, i se făcu loc după masă.

– Cum e viața omului... zise el. Ieri Toader era un om, trăia și se bucura de lumina soarelui. Acum doarme și va dormi mereu până la vremea de apoi.

– Da, va dormi.

– De ce nu-l puneți în pat? Păcat să steie pe pământ, ca animalul. Trupul omului e lucrul mânilor lui Dumnezeu. Așterne-ți-i patul ca la oamenii de omenie.

Două femei trecură în casa dinainte. Desfăcând patul, întrebară :

– Cum să-i așternem patul, Susană? Todorică?

În sat era obiceiul ca mortului să i se aștearnă patul atât de împodobit după cum îl iubeau cei rămași în viață.

– Cum a fost. De minune a fost, de minune să-i așterneți patul.

– Nu fi așa sfătoasă, Susană.

– Taci, bestie, răcni fratele mortului, că vin și te omor! Deasupra capetelor se înălță un pumn voinic, amenințător. Tăcerea care urmă fu spintecată de un hohot sfâșietor de plâns.

– Sângele apă nu se face.

– Tot fratele-i frate.

– E urât lucru înaintea oamenilor și-i păcat înaintea lui Dumnezeu să hulești pe un om viu, dar încă pe unul mort, zise popa. Păcatul e cu atât mai de neiertat cu cât cel pe care îl hulești nu e un străin, ci e părintele tău, cel care ți-a dat viață, te-a crescut până ai ajuns să pricepi lumea. Tu, Susană, nu se cade să uiți de tine până într-atâta.

– Ne-a făcut casa de râs. A adunat satul pe noi.

– V-ați făcut-o voi. Dinaintea voastră s-a aruncat în fântână.

– Ba dinaintea dracului! răspunse Todorica încet.

– S-a aruncat, că așa a vrut Dumnezeu. Asta i-a fost moartea, vorbi împăciuitoare o femeie străină.

– S-a aruncat, că n-a avut minte, răspunse alta din neamul Todorichii. Dacă am sări în fântână de câte ori avem câte o vorbă la casă, n-ar mai rămâne nimeni în sat.

– Voi, astea din neamul lui Culala, așa sunteți învățate. Sai pe cal, ghi, Piștea! Codru-i aproape!

Femeile tăcură pe neașteptate. Intrase dascălul. Gâfâia, căci venise în fugă și era un om mare și gras.

– Mâncatu-l-ați, prăpăditelor? Amu-ți vedea voi pe dracu! zise el în loc de bună seara.

Trecând între bărbați, stete puțin de vorbă cu oamenii, apoi plecă împreună cu popa.

După plecarea lor, oamenii se simțiră mai în larg. Cei care nu îndrăzniseră să șadă în fața preotului și a dascălului își făceau acum loc, așezându-se pe ce le venea la îndemână.

Odată cu înaintarea nopții, mulți plecară pe la casele lor.

Rămaseră în priveghi feciorii holtei, bărbații de seama mortului, dar mai ales rudeniile de toată seama.

În pridvor se aciuiară câțiva cerșetori, vagabonzi, răsăriți aici ca din pământ. Aceștia, oriunde s-ar afla, nimeresc casa mortului cum nimeresc corbii cadavrul.

Stăteau afară în pridvor, proptiți în cârje lungi, așteptând să înceapă omenia din priveghi.

În cele două odăi sătenii vorbeau despre holdele care se coc pripite și fără grăunțe, despre secetă, iarba de coasă.

Nimeni nu se mai gândea la mort.

Rudeniile Todorichii se îngrijeau de cele trebuincioase. Trimiseră grâu la moară; unul plecă la Turda cu noaptea în cap, „să fie acolo când s-or deschide bolțile“.

Când oamenii din priveghi simțiră că noaptea le trece pe aproape și îi ia înaintea, începură să se miște; unul strigă de după masă:

– Tu, Todorică, Susană, aduceți ceva de mâncare; oamenii-s flămânzi și se împrăstie.

Todorică era în tindă, între muieri, întinsă pe pat. Întorcându-se către Ludovica lui Crânjală, un bărbătoi de muieră, îi zise:

– Dă-le să mănce; pita-i pe poliță. Pare că au adus și vinars. Unde l-ai pus, Vasilie?

Omul, mic, sfrijit de parcă ar fi fost fiert ori degerat, sări dintre muieri, unde îi plăcea să stea, și, luând în brațe sticlele de sub laviță, răspunse grăbit:

– Aci-i.

– Dați-le să mănce. Este pită și slănină.

Ludovica se întinse la poliță, unde erau rânduite patru pite mari de grâu și două mălaie. Aduse din cămară o farfurie de brânză, o halcă de slănină și, punându-le împreună cu vinarsul pe masă, zise:

– Luați și închinați. N-avem numai un pahar, îți bea cum îți putea.

– Nu-i nimic. Dă-l înapoi. Destul e; o luăm pe rând. Cui nu i-a plăcea poate să plece. Cu încetul se face oțetul.

– Du-te tu.

– Eu mă duc, dar cu sticlă cu tot, răspunse Podariu, starostele, un om scurt, butucos, rău de gură și nelipsit de la nunți ca și de la priveghiuri ori comândări.

– Dumnezeu să-l ierte pe fratele Toader, închină el cu paharul ridicat în zarea lămpii. Să trăiești, Todorică. Și Dumnezeu să-ți dea mângăiere.

– Și un bărbat, că ăl mort nu-i bun de nimic, îl ajută un altul cu ochii sclipind de bucurie la vederea băuturii.

– Măi omule, de ce nu mă lași să-mi isprăvesc gândul? Așa am vrut să spun și eu, numai mai târziu.

Făcând din ochi cu înțeles, Podariu urmă:

– Țsta trebuie să fie tare flămând.

– Mai ales setos.

– Să trăiești și tu, Susană. Să-ți aducă Dumnezeu înapoi pe Simion al tău, că bun om mai e, încurce-i dracul cărările!...

– Ba aducă-i-l la mama minunii, mie nu! Mai mănca-i și altele pita, să vadă cât e de dulce...

– Tu, eu știu că pe la noi muierile fac pita, nu bărbații.

– Așa o fi pe la voi.

– Ei, da' ce să mai lungim vorba. Să trăim și noi cu toții, să ne mângăiem la moartea altora. Trăiți și voi, muieri de acolo din tindă.

– Să trăiești!

– Bea odată!

– Se răcește vinarsul.

– Iar vă grăbiți. Ei, ei. Țștia n-au stare. Eu cu frațele Toader am fost prieteni de cruce, lungi el vorba, spre necazul celorlalți.

Cineva îl lovi pe la spate și îi vărsă vinarsul.

– Nu mai pot, cată să beau. Își umplu paharul și îl sorbi dintr-o înghițitură. Apoi puse paharul pe masă zicând: La rând, feciori. Nu vă grăbiți. Din ziua de mâine n-a trecut niciun ceas. Întâi bătrânii. Bea, tete Nicolae.

„Tetea Nicolae“, un bătrân cu barba ca peria, cu mustețe mari căzute pe gură chinezește, luă paharul și

închină pentru odihna sufletului celui mort, pentru mângâierea celor vii.

Puse paharul pe masă cu mâna tremurătoare și se așeză la locu-i de mai înainte, rezemându-se în bătă. Nu scoase toată seara un singur cuvânt, dar zâmbea la orice vorbă, bună, rea, a celorlalți, și de aceea nimeni nu lua în seamă tăcerea lui. Li se părea că vorbește mult.

Ion de la Capete, cum îl porecleau sătenii, un lungan negru și cu nasul mare, trânti paharul pe masă, ca atunci când ai băut o apă prea rece.

– Tare vinars! Prea tare.

– Copiii să nu beie, să steie acasă să se culce.

– De unde l-ați adus, de la Jidovu, ori de la Iosif?

– De la Jidovu, răspunse Vasilie din camera cealaltă.

– La Iosif e numai apă.

– Ce apă? Liurcă.

– Românul e bun de plugărit, dar vinars bun numai la jidov găsești.

– Te frige în grumaji.

– Așa-i bun. Să-l simți cum trece.

– Ia mai dați cu paharul și lăsați vorba, îi îndemnă Podariu, privind cu jind cum se golește sticla. Acum se face ziuă și trebuie să ne apucăm de lucru.

La a treia sticlă oamenii începură să se încălzească. Dezbrăcără hainele groase de lână, rămânând în cămăși și izmene.

Așezară hainele și pieptarele pe pat, la picioarele și la căpătâiul mortului, încât acesta abia se mai vedea dintre pieptare, uioșe, haine și căciuli.

Capetele se îngreuiau, multe atârnav ca spicele coapte de grâu gata să se rupă. Cei de lângă masă își propteau capetele în mâni. Pe puntea dintre somn și realitate, îngânau o doină.

Cântecul era lung și uniform, cu zvâcniri de pălălaie care se stinge.

Nimeni nu asculta; toți își vorbeau vorbele, își dormeau somnul; chiar cei care cântau păreau că nu știu nimic de cântec, că altcineva cântă prin gura lor.

Uneori cântecul se stingea pe neașteptate; în cele două odăi se auzea atunci numai vorba într-o doară a cuiva, care, speriat de propriul glas, tăcea și el. O liniște de o clipă inunda odăile, umplându-le până în tavan, apoi iar începea cântecul, iar gălgâiau vorbele.

Odată, când cântecul se rupse în două, se auzi un sforăit puternic.

În vreme ce tinerii se jucară „de-a prișcălitele“ și „de-a mersul la rai“, Podariu se abătu pe acasă. De cum se întoarse, se așează la masă mai cu importanță, ținând o mână în buzunarul dinlăuntru al hainei.

– Le-ai adus? întrebă unul dintre tineri.

– Treaba mea, du-te de te joacă cu țangăii.

Când, obosiți de „mersul la rai“, tinerii își șterseră frunțile, așezându-se pe la locurile lor, Podariu scoase cărțile.

– Bani!

– Unde-s, să-i vedem...

– Uite-i, mă!

Podariu desfăcu cinci lei dintr-o batistă roșie și îi puse pe masă.

– Pe ei, mă, să-i luăm! sări Ion al lui Mămăligă. Oacheș, cu fața plină de buburuze, nu prea știa multe.

– Numai cine are bani joacă, îi tăie Podariu avântul.

– Eu joc.

– Să vedem. Scoate banii.

Nu voiau să fie văzuți unde își păstrează banii. Unul ieși afară; alții se îndosiră pe la colțuri. Din buzunare mari, unde pâinea se amesteca cu tutunul, din brâiele late de piele, din batistele murdare și din pungile păstrate cu îngrijire sub cămăși, scoteau câteva monete, pe care le așezau cu îngrijire pe masă. Se așezau apoi cu coatele pe masă, deasupra banilor. Păzinându-și banii proprii, încercau să-i fure pe ai vecinului. Dacă nu reușeau, făceau glume unii pe socoteala altora, batjocorindu-se.

Podariu, ținând în mână teancul de cărți, luă una dedesubt și, fără să o privească, o dete primului jucător, zicându-i:

– Am pus cinci lei în bancă. Pe cât joci?

Omul se uită lacom la bani, la cartea din mână și, neîndrăznind să se avânte la o sumă atât de mare, răspunse:

– Pe doi lei. Să vie.

Podariu îi dete o carte, apoi încă una, până când omul zise: „Destul“. Atunci își luă și lui două cărți și făcu suma numerelor.

– Am optsprezece, dacă ai mai mult, câștigi, zise Podariu.

– Am, răspunse celalt, dând cărțile pe față.

Capetele, tunse, țepoase, se aplecară asupra-le, socotind îndelung. Suma cărților trebuia să fie de cel puțin nouăsprezece, și nu mai mult de douăzeci și una. După multă chibzuială îi deteră omului doi lei.

Gavrilă luă banii, scuipe în palmă și îi frecă de ceafă. Să-i fie de noroc.

– Ai noroc, îi zise Podariu necăjit.

– Ți-e necaz că am câștigat. Aici minte trebuie, mă, nu noroc.

Podariu făcu iar jocul și acum câștigă el.

Cărțile erau vechi, soioase; le moșteneau din tată în fiu.

Înainte lor cine știe câte rânduri de oameni și în câte priveghiuri le mai folosiseră.

Fiind păstrate la grindă, așa cum apucaseră din bătrâni, culorile se șterseră, înnegrindu-se de murdăria de muște și de fumul de balebă.

Erau groase și moi, de parcă ar fi fost făcute din piele. Spre a putea deosebi numerele, oamenii erau nevoiți să se ridice și să se apropie de lampă.

Capetele, nedeprinse cu adunările seci ale numerelor, se mișcau greu. Socoteau pe degete cu glas tare;

unii întrebau pe vecini și, când știau ce sumă aveau, strângeau cărțile la piept ca pe o comoară. Uneori greșeau, și atunci se luau la ceartă, răstindu-se unii la alții, gata să se omoare pentru un leu. Cuvinte tari, zmulse din gâtlejuri puternice și aruncate în încăpere ca niște bucăți de fier, loveau aerul, făcând să țiuie fereștile și blidele din cuie. Câteodată, după un hohot larg de râs ori o sudalmă înfiorătoare, se lăsa o tăcere adâncă, urmată îndată de o gălgâitură de vorbe, care se rostogoleau uruitor în încăperea mică.

Deasupra tuturor, în aerul încărcat de fum, aburi și tot felul de mirosuri, lampa atârnată de o grindă afumată lupta greu cu întunerecul.

La căpătâiul mortului, pe un fund de oală, clipea o lumânare mică de ceară.

Mortul, înmormântat între hainele oamenilor, din pricina rănii de la frunte era cu căciula în cap, încălțat cu opincile din care mai picura apă. Ochii i se adânciseră în orbite de parcă ar fi fost mort de cine știe când.

Pielea de pe față i se lipise de oase, i se puteau număra dinții.

Părea că îndată după moarte, a venit foamea, și pe chipu-i blând și-a întipărit înfățișarea.

Noaptea curgea mereu. Jucătorii se potoleau; femeile și ceilalți bărbați începeau să dormiteze.

Pe Todorica, gândindu-se la zilele trecute, la ceea ce pierde prin moartea bărbatului, o apucă jalea. Luă un scăunel cu trei picioare și, așezându-se la căpătâiul mortului, începu să cânte cu un glas rupt, bătrânesc:

„Săracu plugu nostuuu...”

Tăte plugurile arăăă...

Și tu ruginești la umbrăăăă...

Vai... Toadere... Toadereeee “...”

– Plângi, Todorică, plângi?

Intrarea omului care rostise cuvintele astea păru așa de ciudată, încât toți se feriră din cale-i, ca și cum ar fi intrat în casă o dihanie înfricoșătoare. Omul, care nu găsea loc să-și proptească bâta, era atât de înalt, că te mirai cum de încape în casă. În cămașe, cu izmenele legate pe sub glesne cu paie de secară, își mișca obrajii ca atunci când ai mâncat carne și ți-a mai rămas ceva

printre dinți. Intrând în odaia dinainte, pipăi perina și cearceaful de sub mort.

– Hm! făcu el, strâmbându-se. Răi mai sunt oamenii. Uite că Toader se culcă pe perină înflorită, și pe sub el, lepedeu de giulgi. Hm! Cine mi-a fost spus mie că el nici când a fost mire nu s-a culcat cu așa scumpeturi? Unde-i ăla? Să-i arăt că mințește. Luă o bucată de pâine, o frânse și mestecă o îmbucătură. Se vorbește în sat, urmă el, că tu, Toadere, mâncai mălai, și Todorica, pită albă de grâu curat. Amu văd că nici asta nu-i dreptă. Tu, nevasta și fata ta ai scumpă mâncați pită, ca domnii. Uite-o. Cine nu crede să vie să îmbuce. Așa pită bună nu se găsește în tot satul. Doară Todorica a fost fată de gazdă mare, știe face pită la bărbat. Luă de pe poliță mălaiul, din care satul știa că mâncase Toader, și îl puse pe masă alături de pâine. Cu mălai își ține Todorica porcii și îl dă la săraci, nu la bărbat, care se trudește ziua și noaptea pentru casă. Nu-i așa, Todorică?

Femeia nu răspunse, își trase numai năframa pe ochi.

Oamenii se îngrămădeau la ușa dintre cele două camere. Jucătorii își lăsaseră cărțile; câțiva râdeau.

– De ce râdeți? Am spus ceva vrednic de râs? Am spus numai adevărul adevărat.

Oamenii râdeau mereu.

Șuta se încruntă. Era unul din acei ciudați înțelepți ai satelor cărora ploile nu le strică grâul, vitele nu le fac gunoi în bățatură.

Când pe alții îi năpădesc lucrurile, nemaștiind cum să prididească, ei stau întinși la umbra groasă de soc. Nu sunt ei de vină că vara cerul e atât de albastru și păsările cântă așa de minunat. Acești oameni, de care sărăcia se ține scai, ori au copii prea mulți, ori nu au deloc. Oricum, sărăcia și nevasta le poartă de grijă. Ei trăiesc de dragul traiului, privind nepăsători cum trece viața pe dinainte, cum se zbat alții în lanțul nevoilor. Nesimțind sărăcia, cele două patimi ale sateanului, pământul și banul, n-au asupra lor nicio putere.

În satele unde se nimeresc, vorba lor e mai temută decât măciuca bătaușilor.

Șuta își apucă mustața stângă și o răsuci pe deget. Apoi începu iar, imitând de minune glasul certăreț al Todorichii:

– Dormi, prăpăditule, dormi?! Toată lumea ară și samănă, și tu dormi! Dormire-ai somnul ăl de veci! Ție

nu ți-e destul, ca la orice bărbat, un ceas, două de somn pe noapte, ție îți trebuie să dormi până se face ziuă. Tu la lucru dormi cu sapa în mână, la amiazi dormi cu lingura în gură. Așa ești tu, om prăpădit și de nimic. Nu știu de ce. N-am ce face. Poate că te-a făcut mamă-ta dormind. Ori mai știu ce să zic? Da' de somnoros, treacă-meargă, dar nici n-ai știut a lucra. Lucrul tău, Toadere, urmă el tot imitând pe Todorica, nu-i lucru, numai prăpădeală. Când sapi, tai cucuruzii; când seceri, parcă umblă găștele prin holdă. De încarci un car, se răstoarnă până acasă. Așa mi-a fost mie dat, să-mi amărăsc zilele trăind cu un om de nimic ca tine. Vai de mine, ce să mă fac? Vai de mine, ce să mă faaaac? se boci Șuta, acoperindu-și fața cu mânilor. Apoi sări ca mușcat de șarpe: Curvarule, derbedeule! Umbli după toate lepădăturile satelor. Nu mi-a spus mie Rafila lui Bursuc că te-a văzut cu Marișca lui Bondoc în cucuruzii birăului? Doamne, mă mir cum am putut răbda atâta batjocură? Eu, femeie de neam mare, maaare! Omul ridică mâna spre tavan.

Susana se desprinse dintre muieri și se repezi la Șuta.

– Bade Trandaf – așa îl chema pe adevăratul lui nume – du-te în treabă-ți și dă-ne pace! Cum am fost, cum n-am fost, noi ne-am purtat necazul, și nu-i treaba dumitale.

Șuta nu o luă în seamă, urmă tot mai înfierbântat:

– Nu ți-ar ajuta Dumnezeu să nu-ți ajute, om leneș și de nimica ce ești! Mânci toată ziua, dormi cât trei și mă mai și ocărăști că nu-ți lucru nimic. Ptiu! – Șuta scuipe înspre mort – ieși afară, că te opăresc! Tulai, oameni buni, săriți, că mă omoară hoțul și tâlharul! Se tupilă lângă ușă, așa cum făcea Todorica când voia să arate lumii că o bate Toader.

Oamenii râdeau ori stau cu frunțile încruntate, după cum erau neamuri cu Toader ori cu Todorica. Într-un colț sedeau două femei:

– Chiar așa o făcut cu el.

– Da, chiar cum zice.

Ludovica lui Crânjală vorbea cu neamurile Todorichii:

– Bărbații ăștia nu-s bărbați, îs claponi. Să lase ei ca o vinitură să își bată joc de o vară de-a lor.

– Trebuie chemați și spus, le sunt vere, oricum, zise o fată bătrână.

– Încă dacă ar fi acătarete om, vreun gazdă mare, cu iugăre multe, dar e un sărăntoc.

– Măi Vasilie, ian vină încoace.

– Ce-i?

– Pe dracu-i, răspunse supărată nevasta, o năpârcoasă și jumătate, înfofolită în rochii și șurțe de nu știai unde i-i trupul de măr zbârcit. Tu nu vezi ce-i? Voi, atâția veri și neamuri, nu puteți da slugoiului ăsta una să se tot ducă? Le batjocorește acasă la ele.

Vasilie se desprinse din grupul lui și se apropie de Șuta. Punându-i mâna pe umăr, îi zise:

– Bade Trandaf, ieși afară.

Șuta se strâmbă, stârnind un hohot răsunător de râs. Apoi se învârti cătănește într-un picior, trecu în tindă, își luă bâta, și înapoindu-se în casa dinainte, la locul lui, își desfăcu picioarele și se așeză ciobănește în bătă.

Parcă în toată casa ar fi fost numai scânteierea batjocoritoare a ochilor lui.

În liniștea de o clipă, o muscă mare trecu bâzâind pe deasupra capetelor și se așeză pe fruntea mortului. Avea pânțelele sclipitor, negru-verzui.

– Tu, pesemne, măi voinice... neamuri... ha... ha...

– Lasă neamul. N-ai nimic cu neamul nostru! strigară femeile înfuriate.

– Dacă n-avem bărbați, îți arăt eu cine-i neamul nostru! zise Ludovica, vârându-i pumnul sub nas.

– Ieși afară!

– Ieși, până ți-e bine...

Todorica sări în picioare. Năframa îl căzu jos; i se vedeau cosițele de păr alburii de femeie îmbătrânită.

– Eu tot am tăcut și l-am ascultat. Am crezut că am făcut și eu atâta pentru neamul meu ca să se afle unul să-i astupe gura. Nu se găsește niciunul care să-l ieie de fundul cioarecilor și să-l zvârle până în hruta lui Paralău. Da' nu scapă el!

Aruncându-se asupra lui Șuta, Ilie o prinse și o dete deoparte.

– Lasă-mă să-l scui, lasă-măăăă!...

Prinsă, Todorica îl scuiă din plin, așa cum știu țărani să scuie.

– Vi-i necaz că v-o spus adevărul?

– Taci, tu hăită! Ce te stropsești? zise una din neamul celălalt.

Fratele mortului a stat toată seara într-un colț, fără să scoată o vorbă. Băuse una după alta cinci porții

de rachiu. Din când în când răcnea și crișca din dinți. Nevasta i-a spus de câteva ori: „Ioane, nu mai bea“. El însă i-a răspuns cu așa glas, că femeia n-a mai zis nici mâr; s-a retras în tindă, de unde îl privea îngrijorată. Câtă vreme a vorbit Șuta, el a plâns.

Văzând că neamurile Todorichii se ridică asupra alor lui, a început să tremure și s-a făcut negru ca pământul. Vedea ca prin sită cum oamenii împărțiți în grupuri șoșoteau pe la colțuri. Auzea strigăt și zarvă mare.

Puterea, strânsă în decurs de ani mulți împotriva neamului care îi chinuise fratele, îi năvăli toată în trup. O ură ucigătoare i se coborî în suflet, îi încețoșă mintea.

Nevasta, care-l pândea din cealaltă cameră, îi surprinse privirea și se repezi spre el:

— Ioane, nu da, te omoară!

Lovitura căzu năprasnică. Bucăți din sticla spartă zburară în toate părțile. Vasile se clătină, căzu.

Fu o clipă uluitoare; în timpul al doilea țâșni o limbă de strigăt înfiorător:

— Uuuu... m-a orbit hoțul! Scoate-mi sticla din ochi!

– Se omoară!

– Dă-i!

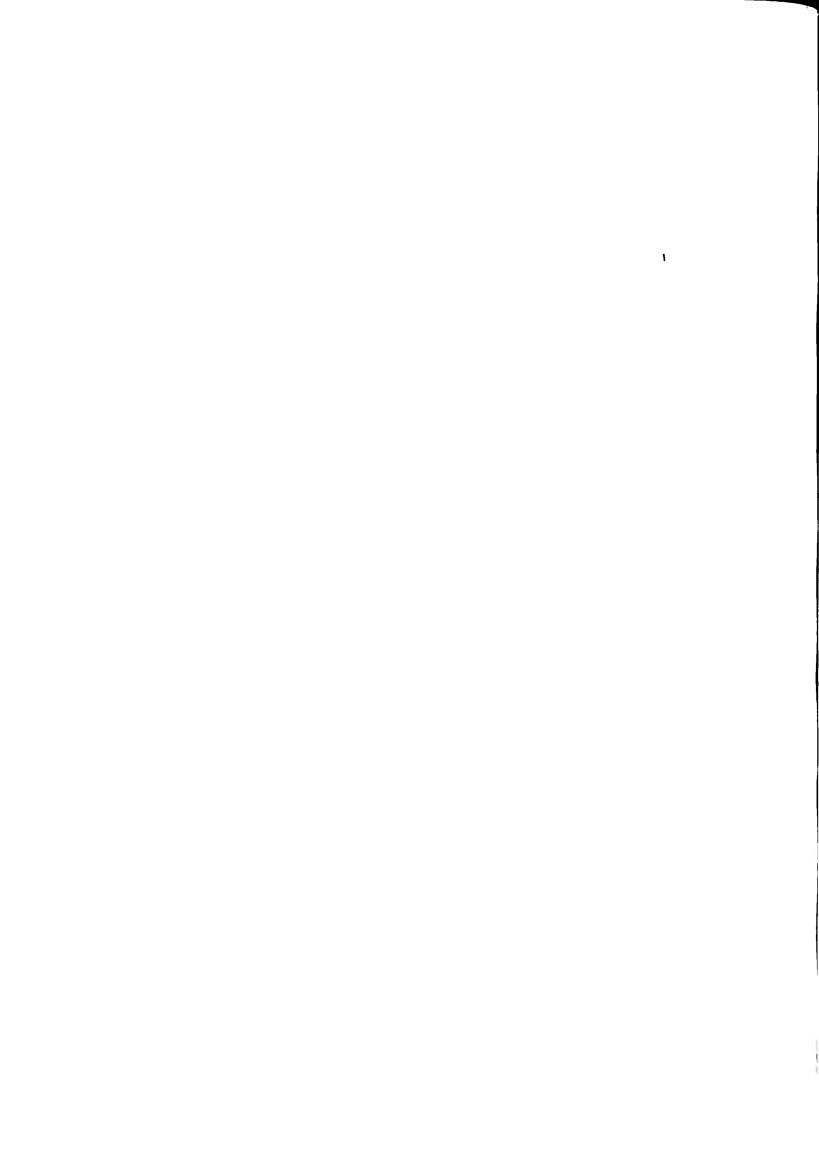
– Nu vă lăsați!

Cele două neamuri se aruncară unul asupra altuia, ciocnindu-se înfricoșător. Omul încetă de a mai fi. Viața fiecăruia se contopi într-o masă zvârcolitoare de oameni și lucruri.

În clocotul încăierării, lampa fu trăsnită de o muche de secure. Casa începu să ardă...

Șuta, făcându-se mic, se retrase după ușă. Când moartea intră în casă să-i ia locul, el se strecură în noaptea neagră.

În urmă-i, ușa grea se închise pe dinafară...

FRAGMENTE

„Între hârtiile inginerului Haterian s-au aflat câteva fragmente dintr-un jurnal intim, care aruncă oarecare lumină asupra morții năprasnice a unuia din cei mai buni ingineri români“...

(Ziarele)

...În fiecare dimineată se uită soarele în odaia dinspre stradă prin gaura perdelei, fixează întâi oglinda, sus, în colțul din dreapta, apoi tăind o bucată, se duce spre ușă.

Odaia asta a fost odată dormitor. În verile calde, când perdelele lăsate nu mai biruie cu ziua de afară,

oasele bătrâne ale paturilor pocnesc sub trupul greu al liniștii.

Pe peretele de către uliță, într-o ramă neagră, stă la o masă rotundă mătușa Maria. Grasă, rotundă și plină de mulțumire, ori de câte ori intru în odaie începe să zâmbească.

N-am priceput niciodată cum pot fi pe lume oameni atât de mulțumiți. Dacă ai sănătate și câteva petece de pământ, de ce trebuie să-ți arăți neconținut albeața dinților?

Într-o casă unde scaunele țină ca niște bătrâni reumatici, unde radioul doarme de ani de zile – de pe scheletul alb al lămpii de „atunci“ n-a mai scuturat nimeni praful –, unde totul e tăcut și adormit, de ce i-o fi venind mătușei Maria să râdă?

Știu că a fost împotriva căsătoriei acesteia. Dar de atunci s-a scurs vreme multă, și la îngropăciune a plâns și ea.

A plâns cu adevărat? O fi plâns pentru că toți plângeau, până și dricarii? Nu știu. Nici nu vreau să știu.

*

* *

De douăzeci de ani îmi duc zilnic trupul la uzină. Ceea ce mă enerva altădată, sala mașinilor, cu roțile gigantice și zgomotul lor infernal, acum mă atrage.

Stau ceasuri întregi în fața roților. Mă uit, mă uit...

Mecanicii roiesc în juru-mi: cred că nu e ceva la loc, ascultă și strâng ici-colo câte un șurub. Unii, din pricina cărții și a notelor cu care mă trudesesc să-i înșel, cred că studiez.

Nu mă gândesc la nimic. Ascult doar cântecul înfiorător al roților și mă las furat de goana lor amețitoare.

Câteodată mi se îmbie un gând: pentru puterea lor, omul e mai puțin decât o muscă.

Dar nu vreau să mă las răpit de gânduri negre. Sunt om de știință și cred în puterea voinței. Mi-am croit un drum în viață și vreau să-l duc până la capăt.

De aceea nici nu mi-am schimbat cu nimic viața. Doar de am adăugat lucrului meu de totdeauna câte o plimbare pe câmp. (La cimitir nu mă duc; părerea mea

e că viii cu viii, și morții cu morții.) Mi se întâmplă totuși, de la o vreme încoace, din ce în ce mai des să mă trezesc noaptea și să nu mai dorm.

Cred că lucrul acesta n-are nicio legătură cu întâmplarea; mai curând e vârsta care își cere drepturile.

În astfel de nopți mă gândesc la multe; viața omului e așa de bogată în nimicuri... Pe toate câte le-am trăit le pricep și le leg deolaltă cum ai lega ochiurile unui lanț. Numai un lucru nu-l pot lega cu ce a urmat: visul din noaptea plecării. Dar, la urma urmei, poate numai mi se pare, în realitate nu înțeleg nici întâmplarea, nici rostul vieții, nici nimic... nimic... Știm așa de puține lucruri!

Cată să scriu întâmplarea.

...Mi se părea că eram gata de plecare. Ea ședea pe scăunelul de la măsuța de radio, în colț, lângă fereastră. Sta cu capul proptit în palmă, cu pleoapele lăsate pe ochii mari; avea părul despletit – așa cum îmi plăcea atât de mult s-o văd. Parcă dormea.

...Eu eram supărat – atât de supărat cum numai în vis poți fi – și așteptam ceva. Nu știu ce...

Ea îmi zise cu un glas rugător, fără să-și ridice capul, fără să se uite la mine:

– Mai stai, Vasile?

– Mă duc chiar acum, răspunsei.

Cu bastonul pe braț, mă îndreptam spre ușă.

Când m-am întors cu taxiul care trebuia să ne ducă la gară, văd slujnică în poartă.

– Unde-i doamna? Să vie.

– Doamna nu v-a mai așteptat, a plecat. A lăsat un bilet, e pe birou.

Necăjit și blestemând întregul neam muieresc, care una zice și alta face, dădui drumul mașinei și intrai în casă.

Pe birou nicio scrisoare. În văz era așezată oglinda mea de buzunar, o oglindă la care ținusem mult și, se vede tocmai de aceea, o pierdusem. Într-un colț al oglinzii era desenată, cu cerneală albastră, o inimă. Cerneala era proaspătă.

Întreb, alerg în dreapta și în stânga, dar n-am putut afla unde a plecat...

În clipa aceea sună aprig ceasul deșteptător.

– Oprește-l, zise soția.

Bâjbăii prin întunec pe noptieră; când îl aflai, ceasul își cântase cântecul.

– Ne sculăm?

– Mai stai puțin. E încă devreme.

Afară era lună ca ziua. Nu lăsasem perdelele, anume să ne putem deștepta. Lumina lunii străbătea apa geamului și, căzând pieziș în luciul oglinzii, se revărsa în negrul din odaie.

– Cum te mai simți?

– Am dormit bine. M-a enervat, poate, puțin ceasul. Sunt neliniștită, parcă aș fi în fața unui examen mare. Am învățat mult, dar mi-e frică; n-am nicio încredere în reușită.

– Așa e când mergi la medici. O să se isprăvească odată și asta și iar o să fie bine, răspunsei căscând.

*

* *

Era bolnavă de inimă; de câtăva vreme o dureau și rinichii. Întâia boală o avea de copilă. Le lăsaseră odată părinții acasă în grija slujnicii. Servitoarea, servitoare, a lăsat fetele – pe ea și o soră a ei, care s-a măritat cu profesorul Pompilian – în grija Domnului.

Era seară. Un câine străin a intrat în bucătărie, și de acolo, nemaștiind pe unde să iasă, a dat peste fete în dormitor.

Slujnica a găsit-o pe una grămadită după teracotă și pe ea leșinată, cu spume la gură. A fost rău de tot...

Cu vremea, s-a mai îndreptat ea. Dar de un an încoace a început iar să dea înapoi.

Ne-a sfătuit doctorul Șandru să consultăm un specialist.

Ca să ajungem la vreme, trebuia să apucăm acceleratul de trei.

Luându-și mănușile, se mai uită o dată prin casă.

– Nu uităm nimic?

– ?

Pisica începu să i se gudure pe lângă glesne – pisica asta mare de Angora, ce o avem și acum.

Servitoarea o alungă.

– De ce o alungi? Ți-am mai spus să lași pisica în pace.

– Se freacă de dumneavoastră. Nu-i a bună, la plecare...

Ea uită pisica și își pierdu privirea prin odaie. Buza de jos îi tremura.

Servitoarea începu să-și șteargă nasul.

Îi zisei aspru:

– Du geamantanul și lasă prostiile!

De mult parcă mă temusem de clipa asta. Tocmai când mă bucuram că am scos-o atât de ușor, dobitoaca de slujnică strică totul. Și mai e și mâța... Îmi venea să-i dau una cu piciorul.

(Nu pot pricepe cum eu, când nici nu-mi trecuse prin minte că s-ar putea întâmpla ce s-a întâmplat, m-am comportat, totuși, atunci de parcă aș fi știut tot ce avea să urmeze.)

În curte a luat fata deoparte. Mai târziu am aflat că i-a spus:

– Anică, să ai grijă de casă și de domnul. Să nu umble cu pantalonii necălcați. Eu poate nu mă mai întorc...

Nu mai pot uita noaptea aceea. Era un senin cum numai pe hartă se vede. Luna, alunecând în jos pe luciul cerului, se aninase într-un vârf de stejar pe dealul Priporului.

Era palidă și pătată ca o față de femeie bolnavă.

Jos, pe pământ, plutea un fel de ceață tomnatecă, pe care mai mult o simțeai.

Casele, pomii și stâlpii de telegraf păreau că se deșteaptă când ieșirăm în stradă și ne zic: „Vă duceți? Dumnezeu să vă ajute!”

Ne urcăm în mașină. Ea își acoperi picioarele cu pătura și își propti capul în palma dreaptă. Tăcea.

– E toamnă, zisei.

Ea nu răspunse.

– Cred că în noaptea asta brumează, adăugai iar, fără răspuns.

*

* *

Vagonul de clasa întâi era aproape gol.

Pe culoar, cu coatele pe geam, un tip scurt și gras, îmbrăcat într-o pijama albastră, cu părul vâlvoi și fața buhăită, ne aruncă o privire indiferentă.

Ea se întinse pe canapea. La a doua gară dormea. Stinsei lampa și, strecurându-mă afară, mă înșiruii la alt geam, alături de pijamaua albastră.

*

* *

Conducându-ne din cabinet în sala de așteptare – o sala luminoasă, mobilată exotic, cu pereții plini de caricaturi, unde până și profesorul lung, cu nasul mare, barba strâmbă și părul rar părea o caricatură – mă apucă de braț. La început crezui suprafața cuvintelor, apoi mă deslușii.

– Domnule inginer, doctorul Avram tot pe la dumneavoastră se mai ține?

– Da, e medic județean.

– Ești bun să-mi faci un serviciu? Un moment, doamnă, vă rog să ne scuzați.

Când furăm iar în cabinet, între patru ochi, închise ușa cu grijă și, proptind-o cu spatele-i lat, îmi zise:

– Soția dumată e grav bolnavă.

Mi se păru că m-a lovit în cap cu o măciucă. Întrebai fără rost:

– Credeți?

– Are tensiunea douăzeci și nouă. Foarte mult. Inima omului e un organ capricios. Când te aștepți mai

puțin, dezertează de la datorie și te lasă baltă. Răul e că nu-i poți face nimic. Stai și te uiți la om cum moare. S-o duci imediat la spital. Viu și eu mai târziu. Vom vedea ce e de făcut.

Până la poartă, unde mă aștepta soția, mi s-a părut că port în spate un munte.

Îi spusei că m-a rugat să-i aranjez cu doctorul de la noi o afacere bănească. Mă arătai plictisit. Mă crezu.

Urcați în trăsură, îmi zise:

– Vii să te scapi de un bucluc și dai de altul. De ce nu i-ai spus să te lase în pace? N-ai vreme acum.

Făcui formele de intrare în spital.

Seara, când m-am întors s-o văd, la intrare dau față cu profesorul; el ieșea. Părea vesel.

– Bine că te întâlnesc. I-am făcut doamnei o injecție să-i întărească inima. I-am lăsat sânge și cred că se va isprăvi cu bine.

Îi mulțumii.

– N-ai de ce. Ne facem numai datoria. Ridicând un deget gros de măcelar, coborî scările aproape în fugă.

O aflai culcată, cu capul scufundat în perna albă, cu privirea pierdută.

– Ai venit?

Mă așezai pe marginea patului. Avea buzele sângerii, arse. Mi se păru obosită. Respira greu și se vedea că luptă amarnic cu boala.

– Așa cum ești, semeni cu o elevă de liceu de prin clasa a cincea. Nu ți-aș da mai mult, zisei, dorind să spun ceva vesel spre a alunga norul care simțeam că mă împresoară.

Nu răspunse. Ochii i se umeziră; îi ștersei o lacrimă.

– Numai de tine îmi pare rău. Ce te-i face singur? Nu te pricepi la nimic. Începu să plângă.

– Doamne, ce copilă ești! Ai să stai aici două-trei zile, până te liniștești puțin, că n-ai nimic. Apoi ne întoarcem acasă. Nu te mai necăji... nu fii copil... dragă...

Abia putui s-o opăcesc.

– Te rog să mă ierți, zise ea, neputându-și stăpâni lacrimile. Fac atâtea prostii... După ce umbli toată ziua pentru mine, te mai rețin și noaptea. Du-te și te culcă, trebuie să fii tare obosit.

Văzând că o privesc mirat:

– Nu știi ce am. M-a cuprins pustiul. Mă doare inima de toate...

Doctorul de serviciu, intrând să-i facă vizita de seară, îmi făcu semn s-o las singură.

La plecare îmi luă capul în palme și mă sărută. Și acum îi simt în obraji căldura mânilor.

Coborând treptele cu sufletul îngreuiat, simțeam urmărindu-mă prin ziduri privirea-i înlăcrimată...

*

* *

Dormii rău. Visai că umblu undeva prin niște bălți murdare, trenuri care se ciocneau și tot felul de lucruri turburătoare.

A doua zi dimineața, intrând în curtea spitalului, văzui geamurile de la camera ei deschise.

„Taci, că e bine“... mă gândii.

Înainte de a intra la ea, voiam să vorbesc cu medicul de serviciu.

Îl prinsei când ieșea dintr-o sală.

– Bună dimineața, domnule doctor.

Observai că nu se uită la mine.

– Domnule inginer, spre marele meu regret trebuie să-ți aduc la cunoștință că doamna a sucombat.

Cunoșteam înțelesul cuvântului, dar mi se păru
că în gura lui înseamnă altceva și întrebai:

– A murit?

– Da. A murit. Am făcut tot ce ne-a stat în putință.
Tot ajutorul medical, toate medicamentele care am
crezut că i-ar putea fi de folos i le-am administrat.

Cuvântul „administrat“ mă plesni peste obraz.

Îl măsurai din tălpi până în creștet. Cred că nicio-
dată chipul meu n-a exprimat mai multă ură și dispreț
și mă mir că medicul n-a înțeles strigătul ființei mele:
„Tâmpitule!“ și a mai avut curajul să vorbească.

– Azi-noapte la ora douăsprezece a avut o sin-
copă. I-am dat o injecție – mi-a spus-o și asta! – dar cu
tot ajutorul științei noastre, la douăsprezece și un sfert,
a sucombat.

– Știința voastră...

Golindu-și întregul sac al științei, aruncă dea-
supra „condoleanțele“ lui.

– Pot s-o văd?

– Condu-l, soră.

Avui deodată impresia că sunt într-o peșteră și
calc pe urmele unei stafii. Mergeam, mergeam la

nesfârșit. Priveam lespezile sure de piatră ale dușumelei și începui să-mi număr pașii.

Văzui cum femeia în alb alege dintr-un smoc de chei una, deschide o ușă masivă de fier și mă împinge înlăuntru.

Un val de aer închis mă izbi în față. Instinctiv, făcui un pas înapoi.

Odaia era strâmtă și foarte înaltă. Printr-un geam opac din tavan ploua înlăuntru o lumină albă. În aer se sălăsluise o tăcere adâncă, ca gura strânsă a morții.

Într-un colț, pe un pat mic ca de baie, se afla ceva acoperit cu un cearșaf.

Călugărița dete la o parte cearșaful.

În fața mea sta soția mea, în cămașă de noapte, cu mâinile pe piept, cu ochii închiși.

Îmi trecu prin minte ideea unei glume sinistre.

Pusei mâna pe frunte, pe piept. Pielea era moale și proaspătă; o prospețime care mi se lipi de mână și n-am mai putut-o șterge niciodată.

– *Sie ist gestorben?*² întrebai în limba ei pe călugăriță.

² A murit? (germ.).

(Trebuie să mai fi rămas în adâncul sufletului meu o îndoială relativă la inteligența doctorului.)

– Da, din nenorocire, e într-adevăr moartă...

*

* *

Dacă nu mi-ar fi albit părul, aş zice că vremea stă pe loc. Acelaşi cer, aceiaşi castani posomorâţi străjuiesc casa şi curtea.

*

* *

În zilele acestea a fost la mine o văduvă tânără, cu vorba ca blana de pisică. Făcea chetă pentru săraci. Am trimis-o la casier şi i-am spus să-i dea în contul meu o sumă de care ea s-a speriat. Să mă lase în pace!

*

* *

Iarăşi prietenii! Jântiţă, profesorul, care are o soră veche de măritat, profesoară şi ea, m-a întrebat când

voi isprăvi cu văduvia. Mi-a vorbit un ceas despre „influența nefastă“ a singurătății. Mă sfătuiește să caut societatea, să merg pe la el.

I-am mulțumit recunoscător.

*

* *

Îmi place să mă preumblu singur pe câmpul întins, să mă izbească în față ploaia și vântul. E atât de plăcut să privești cum cade ploaia în râul umflat, cum se învârte apa adâncă la cotituri, de pare un ochi de monstru înfuriat.

Câteodată mă cobor până la pânza apei și îi mângâi undele reci.

*

* *

Atât de încet curg anii! S-o fi uzat ori ruginit mașina pământului. Poate mecanicul care o pune în mișcare a îmbătrânit.

Ah, dacă aş fi eu mecanicul maşinăriei ăsteia, i-aş da drumul şi apoi aş distruge regulatorul, lăsând pământul să se învâртеască din ce în ce mai repede, până ar frânge proptelele şi ar lua-o la goană în univers...

COPIL SCHIMBAT

Casa noastră părintească era pe muchea unui deal mare, atât de mare, că la poalele lui se tolăniseră în soare patru sate.

Când te uitai de pe podmolul dinspre apus, vedeai jos, în vatra câmpului, spinarea argintie a Mureșului, alături de coama neagră a căii ferate. Mergeau amândouă liniștite, până ce departe, departe, se pierdeau în zarea fumurie a munților.

Pe lângă noi trecea drumul care taie în două Câmpia Ardealului, drumul vechi, făcut de nevoile omului, nu de capete de ingineri.

Drumul nou, de piatră, se ținea jos, pe vale, lângă moșiile grofilor. Pe acolo se scurgeau spre Luduș bogățiile Câmpiei: grâul, turmele de vite; pe acolo

duruiău întruna căruțe jidovești, ghiftuite cu lână, cu ouă, cu brânză și cu păsări; pe acolo alunecau ușor, în zile senine, trăsurile mândre, cu perini moi, să nu le fie rău domnilor dinlăuntru.

Drumul era bun, pietruit nou și străjuit ziua și noaptea de oamenii cu pajuri de aramă în frunte. Numai un cusur avea: era prea gras și nu putea urca dealurile. Cât de mică ar fi fost colina ce-i ieșea în cale, o lăsa deoparte și ținea valea. E drept, nu se coboră până în matca apei să se ude, dar înconjura mult și sosea anevoie.

Drumul bătrânesc – știam cu toții – mergea și el spre Luduș, spre șesul Mureșului. De unde pornea? Trebuie că venea de departe. Când ajungea în preajma casei noastre, era frânt de atâta umblet, nu mai putea merge drept.

Suia dealul icnind când într-un pământ, când într-altul. Ajuns pe culme, odihnea îndelung; prăvălindu-se moșnegește peste capetele răzoarelor, se uita în vale la casele câte au răsărit prin porumbiști, la ochiurile de apă și pâlcurile de pădure pe care nu le cunoștea.

Nici oamenii, nici dealurile nu mai erau ca în vremurile pornirii lui...

De când cu drumul nou, era tot mai singur, mai părăsit. Tinerii îl ocoleau chiar când se duceau dimineața la lucru; le plăcea larma, să vadă motoare, să râdă de jidovi.

Din vreme în vreme se ivera pe aici câte un drumar străin. Nu-l cunoștea nici câmpul, nici zarea.

Câteodată se rătăcea pe drumul ăsta vreo căruță țigănească, trasă de cai spetiți. De sub coviltirul zdrențuit își arătau ochii iscoditori copii mulți, goi și flămânzi.

Când cele două drumuri se apropiau unul de altul până în bătaia ochiului, țiganul cu hășurile se uita fricos în lungul drumului nou și da bici cailor.

Pe drumul ăsta, odată, într-o vară, se ivi în deal un mocan cu cercuri. Trăgea de funie un cal mic, alb, pe spinarea căruia îngrămădisise un munte de mărfuri. Din pricina asta bietului dobitoc i se încovoiasse spina și făcea o burtă de credeai... Doamne ferește... că atinge pământul.

Pe întinderile dimprejur nu se arăta nici umbră de om.

Era între lucruri. Săpatul porumbului se isprăvise. Se auzea că prin alte părți a început secerea.

Oamenii stăteau pe acasă, își puneau în rând curțile ori te miri cu ce treburi prăpădeau vremea. Dumineca mai venea câte unul să-și vadă holda. Se oprea în capătul pământului, de unde se uita de-a lungul, apoi se ducea la mijloc, și după ce intra puțin în holdă, dând grâul în două laturi, să nu-l calce ori să facă cărare, rupea câteva spice. Ieșea apoi din grâu tot cu aceeași grijă. În marginea lanului se mai oprea o dată, uitându-se spre cer, gândind: „Numai de l-ar feri Dumnezeu de gheață“...

În ziua aceea nu venise nimeni la holdă.

Îndată ce se văzu în deal, mocanul începu să strige după obicei:

– La ceeercuri... Hei... la ceeeercuri...

Credeai că tot câmpul e plin de ciubere vechi, de coveți care-l așteaptă pe el să vie să le lege.

De subt un răzor zbughi un iepure; trecându-i peste drum, o luă pe coasta dealului încolo.

– După eel, măă!... Prinde-l măăă!...

Mama zărise mocanul. Scoborî din pod un braț de doage, scoase din poiată două ciubere dogite și ieșind din colțul casei îi făcu cu mâna:

– Hai încoace... Lasă iepurii...

*

* *

Asfințea soarele.

Găinile, împrăștiat toată ziua în largul câmpului, se strânsesă grămadă în curte; gângurind, intrau pe rând în coteș. Porcul fu dezlegat de la pripon și, după ce i se desfăcu lanțul de la grumaz și i se dete de mâncare, fu închis peste noapte în ocol.

Mamă umpluse vatra, în bucătărie, de găteje și sta gata cu puiul într-o mână și cușitul într-alta. De picioare i se frecau două mâte mari, albe.

În băătură, aproape de colțul de sus al târnațului se afla butucul de cioplit, în juru-i o mână de așchii risipite, apoi, deoparte, răsturnat, scaunul de cușitoaie. Trei ciubere petecite – se vedea albul doagelor noi – stau pline de apă; în mijlocul lor, coșul curat al fântânii părea un pahar mai mare.

Mai încolo, unde se isprăvea pământul negru al băăturii și începea țelina, aveam poiata. Vârâtă jumătate în pământ, era ca o ființă ingenuncheată pe spatele căreia ai fi aruncat un cearceaf verde. În vârful poieiții rodiseră trei fire de grâu.

Tata şedea pe talpa târnaşului, cu cotul pe genunchi, cu barba proptită în palmă. Era un om mic, roşcovan şi tăcut. Era ostenit. Fusesse la coasă în livadă; isprăvind pe la ojină, se întorsese-acasă mai devreme.

Alături, mocanul fuma dintr-o ţigară groasă cât degetul: o făcuse, pesemne, din tutunul tatei.

Pe maldărul de cercuri al mocanului şedea băiatul lui. Era încălţat cu opinci, cu cioarecii spărţi în genunchi de i se vedea pielea roşie, scorţoasă. Stând drept ca împlântat acolo, se uita spre bucătăria de vară, de unde avea să-i pice mâncarea.

Mic, închircit, cu capul mare şi faţa păroasă, văzându-l de departe nu i-ai fi dat mai mult de zece ani. Dacă te uitai de aproape la creţele de pe faţă-i, la ochii şterşi, bătrâni, ce păreau înconjuraţi în fâşii de pânză boţită, ai fi stat pe gânduri înainte de a spune câţi ani are.

Cum sta drept, ca de lemn, îşi mişca dreapta înainte şi înapoi cu o regularitate de pendulă.

– Câţi ani are copilul? întrebă tata.

– Nouăsprezece, răspunse încet mocanul.

Parcă i-ar fi fost frică să nu-l audă şi alţii.

O clipă lungă de tăcere se scurse anevoie.

Pe fața tatei nu se mișcă nicio fibră.

Scuipă liniștit, apoi zise:

– Pare mai tânăr.

– E copil schimbat!

Șarpele tăcerii miji alături. Acum tata își desprinse capul din palmă; ridicându-se încet, se opri cu ochii țintă în ochii mocanului. Omul avea fața lunguiață, gura mare și un ochi puțin închis; întregu-i chip purta pecetea unei adânci mâhniri înstărite în suflet de multă vreme, pecetea unei vieți amare, trudnice. Ceva îi intrase în viață cum intră viermele în măr și l-a ros până i-a mâncat tot sufletul.

– A trăit mult, zise tata. Copiii schimbați mor la cinci-șase ani.

– A trăit, bade, pentru vreun păcat al meu ori al părinților. Așa o fi fost scris: eu și nevastă-mea să pățimim în lumea asta ce ni se cădea să pățimim în cealaltă...

Se lăsa noaptea. Mama aprinsese lampa în bucătărie. Copilul mocanului sta tot acolo și își mișca mereu mâna. Calul alb, cu spinarea încovoiată, cu pielea dubită pe coaste, păștea grăbit. În lungile-i drumuri

învățase să mănânce repede, să roadă grăbit. I s-o fi întâmplat de multe ori ca după ce va fi apucat la iarba cea mai grasă să fie scos cu zmucituri de funie, cu ghiolduri în coaste, și apoi iar: „Hii la drum!”

Mocanul își omorî cu opinca mucul de țigară. Își puse mâinile pe genunchi și, uitându-se în partea de unde răsărea luna, rămase pe gânduri:

– Știi când ți l-a schimbat?

– Acum se împlinesc nouăsprezece ani. Mă uit la lună – urmă el dând din cap – și mă gândesc, mi-aduc aminte de noaptea aceea. Se întâmplase ca anul celălalt să fie un an sărac. Începuseră ploile pe vremea secerii și ținuseră până la Crăciun. Parcă văd. Dimineața se arăta vreme bună, ieșea soarele și era senin. Pe la două după amiază se iveau pe cer nori negri și ploua, ploua de credeai că varsă cu cofa. Cine a apucat să-și strângă pe acasă o claie, două, usca snopii în casă, o îmblătea pe lepedeu cu sâcitorul și o măcina la râjniță, nu-i mai trebuia moară. Celor mai mulți li s-au făcut bucatele gunoi pe câmp.

– Mie mi-au putrezit acasă, uite-aci, în grădină, două stoguri mari, unul de grâu și altul de orz și ovăs, zise tata.

– Încă tot a fost bine că ai apucat să-l strângi de pe hotar. Pe aici umblă vremurile mai iute; pe la noi n-a mai ales nimeni nimic de semănătura din anul acela.

Până către Crăciun am dus-o noi cumva; mai din cercuri, mai vindeam ciubere, una, alta, ca omul la nevoie. După aceea, înspre primăvară, s-a fost întins o lipsă și o foamete, de stăteau oamenii să sară pe păreți. Fierbeau muierile rădăcini, de li se umflase foalele la copii ca doba. Mulți au murit în anul acela, și bătrâni și tineri. Nu mai prididea popa să umble din munte în munte, numai că și lui nu-i plătea nimeni.

Eu eram însurat în al doilea an. Copii n-aveam. Către secere îl așteptam pe ăsta, adecă pe cel cu care l-a schimbat. ăsta cine știe al cui este...

Nu mă prea bucuram. E drept. Și poate ăsta a fost păcatul. Când îți dă Dumnezeu un copil, trebuie să-i mulțumești în coate și în genunchi, nu să te superi. Dumnezeu știe ce face! Înainte de a-ți dărui copilul, i-a rânduit locul lui în lume, coaja lui de pâine. Eu eram tânăr. Ș-apoi o duceam și greu. Când am ieșit din iarnă, vândusem tot de prin grădină: rămăsesem ca de foc. A mai venit și o primăvară lungă și friguroasă.

Odată o luai cu căluțul de funie și dădui o raită prin satele de pe Câmpie. Mă întorsei după trei săptămâni cu cinci cupițe de făină de mălai.

O duserăm noi cu asta cât o duserăm. Pe vremea sapei mă coborâi iar; de astă dată pe ceea parte a munților, pe la Alba Iulia, Blaj. Umblai două săptămâni din sat în sat și nu câștigai nimic. Numai că n-am murit de foame. Când strigam la cercuri, auzeam oamenii zicând: „Du-te, bade, în treabă-ți cu cercurile, ne-am pustiit câinele și mâța, că n-avem ce le da de mâncare“.

M-am întors. La Mihalț aruncai cercurile în Mureș, la Alba Iulia îmi vândui calul mai pe nimica.

Cu banii cumpărai două mierțe de făină. Cu ele în spate o pornii peste munte, acasă. După cinci zile de mers mai mult prin păduri și noaptea – ziua mă temeam de oameni – am ajuns acasă.

Muierea făcuse un fecioraș. În loc să zic „Doamne, mulțumescu-ți“, începui să sudui.

Muierea, beteagă, în pat, începu să plângă. Da să se scoale, făcută de două zile. Îi zic: „Tu, șezi în pat“. Ei îi părea rău după cal. Zice: „Atâta am avut și noi, amu, ca și cum ți-ai fi tăiat o mână“.

Așa, mai cu supărare, mai cu ceartă, a trecut o săptămâna sau două. Făina trecea văzând cu ochii; la noi mai mânca și o femeie sărmană, care făcea lucrul casei în locul bolnavei. Mă gândeam: dacă stau cu mâinile în sân, iar ajungem la rădăcini și zeamă de macriș.

Ălalalți oameni? Bogații trăiau din săul lor, săracii umblau după păsări, ori stau toată ziua pe marginea apei și se uitau când a clinti undița. Dar nu ne lăsau să trăim nici așa. Jândarii umblau prin păduri ca viermii neadormiți. Vai de cel pe care îl aflau la vânat ori la pescuit; nu mai era om.

Într-o seară mă înțeleg cu Ion al lui Cealaboc să mergem noaptea la pescuit; ziua plouase.

Știam o bolboană adâncă unde puțini se încumetau să pescuiască. Locul era înconjurat de munți stâncoși, un dinte de munte spinteca pânza apei. Râul se îngusta, se da la fund, scurmând la rădăcina muntelui, ieșea la suprafață improșcând mânios. Acolo era pește bugăt. Era cam departe: cale de două ceasuri bune. Era și greu de atins; trebuia să urci o coastă de munte și pe urmă să te lași oblu în jos pe o muche dreaptă ca păretele. Vara o luam prin vad în sus, dar

acum apa era încă rece, albia plină de pietre, trunchiuri și tot felul de adusături. Cum era și noapte, nici nu ne gândeam.

Îmi pui în rând plasa de cu ziuă. Pe la ojină îmbuc ceva și mă culc, spunând soției să mă scoale colo de la o vreme.

Când mă trezesc, răsărea luna. Era în vârful Gorganului, roșie ca o față plină de sânge, uite, cum e acum.

Întreb pe nevastă:

„Dormi, Sâie?“

„Nu. Nu pot dormi, n-am închis un ochi de aseară.“

„Eu mă duc. M-o fi așteptând Ion.“

Femeia nu răspunse îndată, dar când dau să pornesc:

„Dacă nu i-ai fi făgăduit, aş zice să nu mergi. Aşa m-a cuprins urâtul... Îmi părea că umblă cineva prin horn; am auzit căzând ceva de acolo, așa, ca un pumn de pământ. Gândești că umblă ceva în jurul casei.“

„Vreo pasăre de noapte a dat de căldură și se culcă acolo. Poate să se fi desprins și vreo bucată de năglag și să fi căzut în tindă. Ce poți ști?! Culcă-te și

nu te mai gândi la de astea. Cum ești slabă și nici nu dormi, îți umblă mintea. De dus, trebuie să mă duc; se isprăvește făina. Apa e tulbure și e numai bună de pescuit. Te las în știrea Tatălui.“

Închisei bine ușa. Afară era o lumină ca în miezul zilei.

Pe la noi nu e lucru mare să-ți lași fata ori nevasta singură acasă. Rămân singure și în munte lângă oi. O fată despre care s-ar auzi că i-e frică să umble noaptea nu s-ar mai mărita cât e cerul și pământul. Doar când te duci pe țară, după bucate, n-ai să chemi jăandarul să-i țină de urât. Eu de câte ori îmi luasem lumea în cap, singură o lăsasem, și nu i-a fost nimic. De unde să-mi vină mie în cap ce s-a întâmplat?

Cum zisei, o luai pe sub brazi, pe cărare, spre casa lui Ion. Dar mi-aduc bine aminte că, pornind, nu-mi făcui cruce. Ies din casă ca vita din poiată, fără măcar să-mi aduc aminte de Dumnezeu. Asta e păcat. Copiii mei nu o fac azi. Dar eu, când eram mai tânăr, o făceam des. Ori tata nu mi-a spus-o la vremea ei destul de tare – și pentru aceea păcatul fie tot al meu – ori capul nu-mi era bun.

La noi, în satele de munte, casele nu-s vârate una într-alta, ca oile netunse vara, pe căldură, așa cum văd că-s pe la dumevoastră. Se vede că oamenii sunt ca albinele, unora le place traiul laolaltă, în stup, altele trăiesc răzlețe și își caută sălaș în trestiile din streșina caselor. Până la casa vecinului este o cale de câteva zvârlite.

Noi suntem învățați cu umbletul noaptea, cu foșnetul pădurii, cu lupul și cu reaua. Nu ne e frică. Dar atunci, ce să zic? Vorbele muierii? Altceva? Abia mă îndepărtai puțin de casă, și îmi venea să mă uit înapoi. Știam că asta nu-i bine, noaptea mai cu seamă, și nu m-am uitat. Mă apăsa ceva pe suflet; parcă îmi șoptea cineva la ureche: „Uită-te înapoi, întoarce-te acasă“. Începui să mă uit cu teamă împrejur, la desişul negru al pădurii. Din pământul plin cu apă se ridica o negură deasă, care în bătaia lunii se făcea albă, lăptoasă.

Începui să cânt. Pe la calea jumătate băgai de seamă că asud. Încetinii mersul; mergeam, pesemne, tare.

În apropiere de casa omului mi se păru că e cineva în urma mea. Mersei câtăva vreme pitit, trăgând cu ochiul pe furiș; de uitat, tot nu cutezam să mă

uit înapoi; eram numai urechi, ca iepurele. Când văzui lumina prinsei curaj și, întorcându-mă, privii în urmă îndrăzneț. Nu mă mai temeam de nimic. Dar apoi, intrând în tindă, închisei ușa după mine cu atâta grabă, că toți săriră ca arși. Mi-a fost mai mare rușinea.

Omul era sculat. Ședea pe un butuc lângă vatră și se încălța. Era un om cam gras. Nu se putea îndoi; se încălța cu greu, tot era roșu. I se rupsesse o nojiță la opincă, la o curea i s-a mai fost desprins un cârlig, ca omul când e grăbit. De necaz începu să-și suduie nevasta.

Stau eu ce stau, și de la o vreme îmi zice el:

„Mă, du-te tu înainte. Ia și plasa mea, e în tindă, după ușă, și dacă ajungi mai devreme, arunc-o în apă. Te ajung și eu din urmă, numai să caut un fir de drot să cos cureaua asta. Așa e când îți umblă nevasta cu toate treburile, calapărul și măciulia ei de lume!“

Plecai. Cât a ținut zarea casei, mă ținui voinicește. După ce mă înfundai în pădure, iar începu să-mi fie largă cămașa în spate. Îmi intrase frica în oase.

Doamne, și mult am umblat noaptea până atunci! Nici când n-am știut ce e frica. Pentru oameni răi și fiare purtam la mine un cuțit cătănesc, lung cât

răstignești de două ori palma măsurându-l; de draci și Muma Pădurii mă apăr cu Epistolia căzută din cer a Maicii Domnului. De asta nu mă despart niciodată. Am cumpărat-o într-un drum de la un șolomonar bătrân, unul din cei care poruncesc norilor ca la niște câini blânzi. Făcea să ploaie la Crăciun și să ningă la Rusalii. (Mocanul scoase de după cureaua o cărticică ferfenițită, pe coperta căreia abia se mai vedea o cruce albastră. Tata o luă în mână cu sfințenie; scuișând în palmă, întoarse câteva foi cu degetul cel mare al mâinii drepte. Dându-i-o înapoi, fără să spună un cuvânt, mocanul o puse la loc.)

Nu știi niciodată cu ce fel de oameni te întâlnești și în ce locuri nimerești. Sunt locuri și locuri. Unde vezi că trage calul să se rupă, ciulește urechile și sforăie, nu te opri să te uiți înapoi. Chiar de ai auzi gemete și miorlăituri ca de pisică, nu te opri, fă-ți cruce și treci. Numele lui Dumnezeu și al Maicii Domnului să-ți fie mereu pe buze. Dacă mai ai de scut și o carte sfântă ca asta, nu te teme, nu te atinge nici firul de iarbă. Zmeul trece pe lângă tine vărsând foc, dar nu cutează să se oprească.

Cum zisei, atunci m-a fost cuprins frica. Mi se tăiau picioarele, puterile mi se topeau câteodată de n-aş fi fost în stare să ridic un ac; alte dăţi eram tare ca o coardă de oţel, şi-aş fi clintit din loc o stâncă ori m-aş fi urcat într-o clipită până în vârful celui mai mare brad. Cu cât mă trudeam mai mult să nu-mi fie frică, cu atât simţeam că mă cuprinde mai tare. De mers, mergeam înainte, dar dacă nu mi-ar fi fost ruşine, m-aş fi întors înapoi. Îmi era frică să mă şi întorc? Nu ştiu.

Nu-mi luam ochii din partea aceea a locului unde ştiam că sunt case.

Nu se vedea nicăiri lumină, nici lătrat de câine, nici cântec de cocoş nu se auzea. Altădată noaptea în orice vreme se mai auzea un tulnic, se zărea un foc. Acum nimic.

Peste munţii brumaţi de lună era o tăcere ca piatra, o tăcere pustie, care îţi intra până în măduva oaselor. Ceea ce mă înspăimânta mai mult erau umbrele ciudate ale brazilor, răstignite pe pământ. Erau ca nişte gheare cumplite, întinse spre mine, gata să mă prindă. Mi se părea că nu-s curate, că se uită duşmănos la mine. Mi-am fost adus aminte că diavolul se face umbră de copac şi dacă îl calci te prinde.

Începui să ocolesc umbrele, să las cărarea și să apuc pe poiene. Mă întorsei cu ocoluri mari. Odată mă înfundai într-un loc închis și trebui să mă întorc, să înconjur mult până să aflu calea. Nici nu știu dacă am găsit-o. Poate s-o fi pierdut iar. Ce poți ști într-un codru fără margini, noaptea! Mă oprii și începui să strig:
„Ioaneeee. Măăi Ioaneeee!“

Din muntele din față îmi răspunse Muma Pădurii, îngânându-mă. N-am mai strigat.

„A veni el când a veni“, zisei tare, ca și cum aș fi vorbit cu cineva.

Luna intrase după un brâu de nori, când mi s-a părut că înaintea mea se mișcă ceva ca o mogâldeăț neagră. Cu mâna strânsei cuțitul de să-i topesc prăselele, cu alta căutai cartea. Caut, caut...

Cartea nu era la mine! Îi trăsei o sudalmă zdravă. Atunci văd mogâldeța apropiindu-se.

„Doamne, iartă-mă“, zisei și-mi făcui cruce. Mogâldeța iar se depărtă.

Cartea am fost uitat-o acasă cu biletul de dare.

Al dintâi lucru ce trebuia să-l fac era să nu mă tem, să arăt credință tare. Chemai pe Dumnezeu în

ajutor. La fiecare cruce văd mogâldeța depărtându-se, ca și când i-aș fi dat una cu piciorul.

Luna era tot sub nori și nu o vedeam bine. La loc deschis mi s-a părut că alunecă înaintea mea o claie de fân. Câteodată arăta mică, așa, ca un braț de paie prosopiat în cale.

Mă gândii: o fi vreun lup ori altă dihanie flămândă. Aruncai în ea cu o piatră:

„Huo!... nee!...”

Mogâldeța – la dreapta. Dau iar cu piatra, și o văd apărând de după colțul unei stânci. De câteva ori pieri dinaintea mea, ca și cum s-ar fi topit. Când credeam că nu e nimic, numai mi s-a părut, o vedeam apărând în umbra unui brad, în negrul pădurii. Odată mă opresc și întreb tare:

„Cine-i?”

Nimic. În pieptul meu bătea inima de credeai că dă cineva cu pumnii. Iar întrebai:

„Cine-i?”

Nu răspunse. Dar de văzut, vedeam bine: ceva mergea înaintea mea. Frica începea să mă cuprindă așa cum te cuprinde înghețul. Părea că orice părticică din mine tremură, e gata s-o ieie la fugă, să lovească.

Prinsesem o putere, încât cred că dacă aş fi întâlnit un urs, l-aş fi strâns de gât ca pe un miel.

Mai mersei așa cât mersei și, când îi odată, îmi pusei gândul la Dumnezeu și pornii să-l ajung. De copil învășasem cum se oprește diavolul. Fac în jurul lui un cerc cu briceagul și după ce i-oi spune câteva la ureche, nu se mai mișcă din loc până ce nu-l voi slobozi eu. Numai să-l ajung!

Mă luai după el de-a binelea. Trebuia să fie în bătaia sufletului. Nu-l vedeam fugind, nu făcea nicio mișcare de fugă cum facem noi, oamenii, dar era tot înaintea mea, la câțiva pași. Mi se părea câteodată că stă pe loc și că îl ajung. Dam să împlânt cuțitul în pământ, și iar îl vedeam în afară de atingerea sufletului.

Iuțeam pasul. Mă împiedecam de pietre, de buțuci și lemne căzute. Cădeam pe brânci, îmi zdrobeam genunchii, mâinile. Nu-mi păsa. Nici nu mă dureau. Crengile mă plesneau peste față; simțeam că sunt plin de sânge. Închideam ochii și mergeam orbește, să-l ajung, să-l opresc.

De mult am fost lăsat cărarea. De câteva ori mi s-a părut că sunt la Umărul Dracului, un loc pustiu și blestemat. Dar nu știu bine. Cunoșteam de copil orice

colț de munte, în orice vreme din zi sau din noapte. Atunci nu îmi dam scama unde mă aflu.

Cât mă voi fi dus așa, prin pădure, ca turbat, cu cuțitul în mână, tot făcându-mi cruci, nu știu. Pe unde voi fi umblat?

Am crezut mai târziu și aceea că înaintea mea mersese cineva cu o oglindă în mână. Știi că dacă întâlnești un om noaptea în pădure și îi arăți o lumânare în fața oglinzii, vine după tine.

– Știu, răspunse tata.

– Urcam pripoare, coboram și străbăteam văi lungi. Mersei, mersei, până ce simții că nu mă mai țin picioarele, și cându-i odată, mă oprii să-mi șterg sudoarea de pe frunte; îmi intra în ochi. Atunci mi s-a părut că mă cheamă. Mă înfierbântasem. Pare că m-a fost cuprins un fel de nebunie, mă gândeam numai să-l opresc, să-l prind.

Pornii iar prin poiene lungi, cotind stânci și sărind păraie. De câte ori mă opream să-mi trec dosul mâinii peste față, auzeam un glas poruncitor:

– Vii?

Nu era un glas ca de om, părea că nu-l aud cu urechea asta dinafară, ci mi-l spune cineva înlăuntrul

meu, aici. (Mocanul își ciocăni fruntea cu degetul arătător.)

Odată mă opresc în fața unui munte înalt; nu mai puteam merge, pesemne. Luna, la asfințit, ieși dintre nori. O văd trecând repede printre vârfurile împietrite ale brazilor, părea că ar fi vrut să se ascundă de cineva. Se piti în vârful unei stânci. Într-acolo se vedea văpaie mare, țâșnea lumina roșie în toate părțile, cum zboară penele unei păsări scărmanate. Deodată, luna o zbughi de după munte și o văd sărind de pe stâncă pe stâncă, luând-o la goană printre brazi.

— Vină odată, că se face ziuă, auzii la câțiva pași de mine. Da, am auzit bine. Obosit, stors de vlagă și clătinându-mă, gata să cad, îl urma.

În față mă lovi un val de aer rece, mocnit. Dacă ai fost vreodată în baia de sare cunoști duhoarea pământului. În urma mea se izbi ca luată de vânt o ușă grea; se cutremură muntele. Mi s-a părut că undeva, departe-depart, cântă cocoșii; îi auzeam ca prin vis.

Nu mai vedeam luna, pădurea, nimic.

Era întunerec beznă. Întinsei mâinile să dau de ceva; dibuind, atinsei un părete aspru și rece ca piatra. Undeva, departe, se ivi o lumină slabă. În zarea ei

văzui pe părete umbra matahalei din pădure: un cap cât un ciubăr de zece mierțe, trupul gros ca stâncă și picioare cu copite de cal. Pe el nu-l vedeam. Umbra pare că ținea ceva în brațe, așa ca un copil în scutece. Și prin pădure mi s-a părut că aud scâncet de copil. Crezusem că-mi țiuie urechile.

Am ajuns într-o încăpere mare, un fel de șură căreia nu-i vedeam nici păreții, nici podelele ori grin-zile. De sus ploua înlăuntru o lumină moartă, roșie, ca sângele amestecat cu apă.

Toată șura aceea era plină de copii mici de țâță. Erau atâtia, de n-aveai unde pune piciorul. De mari, nu erau mai mari de un an și jumătate, și erau toți în pie-lea goală, cum i-a făcut mama. Cu ochii duși, cu fețele ca de ceară, stau acolo și nu ziceau nimic: unii își miș-cau câte o mână, uite așa cum face el. (Mocanul arătă spre copilul lui.)

Între ei, unul plângea. Plângea așa de tare, că te asurzea.

– L-ai adus? auzii întrebând.

– Am adus și omul, să i-l dau pe ăstalalt.

– Nu trebuia să-l aduci aici.

– Nu-i nimic. Tot va uita până sus. Eu nu mai pot merge; cântă cocoșii.

– Dă-i-l, să nu mai plângă aici. I s-a împlinit vremea.

Văzui umbra aceea aplecându-se peste copii...

Când și cum am ieșit de acolo, nu știu. Pare că am mai auzit o dată ușa trântindu-se. Numai ca prin vis mi-aduc aminte.

M-au aflat ziua, în apropiere de casa mea, plin de sânge, cu un copil mic în brațe. Cum nevastei îi pierise în noaptea aceea copilul de lângă ea, au crezut că e copilul nostru.

Ziceau că mi-am pierdut mintea fiindcă n-am dorit și n-am mulțumit lui Dumnezeu când mi-a dat copil. Alții mai spuneau că m-am întors acasă când soția dormea și, așa nebun cum eram, am luat copilul de lângă ea.

Am zăcut apoi opt săptămâni. Le-am spus ce am pățit, pe unde am umblat. Nu m-a crezut nimeni. Nimeni! Nici nevasta. Când începeam să-i spun, se uita la mine îngrijorată; îmi zicea: „Culcă-te, Gheorghe, și te odihnește“.

Acum mă cred și alții.

Mocanul strânse din buze și își clătina capul pustiu. Părea că n-are glas să mai urmeze. Începu deodată tare, ca o flacără ce se înalță în sus, apoi scade repede și arde încet, molcomă.

– Ce am pățimit eu cu copilul ăsta! Uită-te la mine. Am patruzeci și doi de ani și sunt mai alb ca alții la șaizeci. Soția e o umbră. În fiecare drum mă gândesc că n-am s-o mai aflu vie.

De nouăsprezece ani în casa mea n-a fost o zi senină, o zi omenească. O zi fără plânset, o noapte cu somn.

De omorât, nu l-am omorât, că ce n-am dat n-avem dreptul să luăm: viața e de la Dumnezeu.

Când s-a potolit el, de câțiva ani încoace, a căzut la pat soția. Și nu mă mir.

Acum, uite-l. Stă unde-l pui. Nu grăiește. Dacă i-e foame, strigă: „Pită“. Atâta știe și pricepe! De mâncat, mănăcă cât trei. Când aude de mâncare, lasă totul și fuge. Acasă mănâncă toată mâncarea de la ceilalți. Mamă-sa e beteagă, și o copilă de vreo treisprezece ani, care le mai face celorlalți o lingură de zeamă, nu poate birui cu el. La noi grâul nu crește până în brâu, ca pe aici.

De aceea îl port cu mine pe țară. Nu de bine.
Mocanul tăcu. În curte se auzea numai păscutul
frânt al calului.

– N-ai căutat ușa aceea din munte? întrebă tata.

– Căutatu-o-am de s-au tocit pietrele. Degeaba.
Ca și cum ar fi intrat în pământ.

Tăcurăm cu toții.

Deasupra casei noastre o stea aprinsă se durigă pe
bolta cerului, lăsând în urmă-i o dâră de foc.

– În pietri și în bolovani, zise mama din ușa
bucătăriei, crezând că e zmeul.

– Nu e el, lele. Pe unde sunt eu nu vine el. Apoi
către tata: Am învățat de atunci toate farmecele. Știu
să-l dezbar de la fete mari, de la muieri; știu să-l
opresc în cale; îl descopăr la țâțâna ușii, în horn, în
umbra bradului, unde o fi. Nu e om mai meșter ca
mine în Țara Ardealului!

Aș fi vrut să-l întâlnesc. Îl caut în tot locul. Merg
noaptea prin păduri, prin locuri neumblate. Dar mă
știe, se ferește.

Zilele trecute fusei chemat să-l opresc de la o fată
mare. I-a murit mirele și s-a supărat rău. S-a fost
învățat la ea; venea în fiecare noapte și nu-l putea
dezbăra nimeni.

Mă așezai de cu seară la crucea drumurilor, să-l văd când a veni. Nu trecu mult, și îl văzui zburând pe deasupra satelor ca o bucată de jar roșu. Se opri la casa fetii și intră pe horn.

Mersei într-acolo. Gândeam: „Taci, că-i bine! Amu-i amu!”

N-apucați să intru în casă, m-a simțit de afară, și așa de grăbit a fost să plece, că n-a mai avut când se da peste cap să se facă iar duh necurat. Așa, cu trup cu tot, a ieșit în tindă și a zbughit-o pe horn, de a dărâmat corlanul.

Nici pomeneală să mai vie pe acolo!

Am fost chemat la un om în Sâmbăta. Nu făcusem slujba în poiată, și în tot anul îi ucidea câte o vită, două. Am fost chemat în multe părți, și mă duc cu dragă inimă unde mă cheamă necazul. Plată nu-mi trebuie.

Aș vrea să-l întâlnesc odată, să-l opresc și să-l întreb unde mi-i copilul. Numai atâta aș vrea. Să-l întreb eu: „Unde mi-i copilul?”

L-aș ține în loc până ar veni lumina zorilor, să-i topească oasele, și aș chema cocoșii negri din nouă sate, să-i bea ochii.

ULIANA

În liniștea de după-amiaza târzie țâșni spre cerul senin și fierbinte încă sabia tăioasă a unui strigăt deznădăjduit.

– Mă omoară hoțul! Săriți, oameni buni, că mă omoară! Hoooțuul!

Fu o clipă lungă de liniște împietrită, când frunzele își opresc tremurarea și aerul încremenește. Într-o curte vecină, cocoșul urcat pe ruda carului își înălță creasta împreună cu un picior, făcând găinilor din preajmă-i semn să tacă. Un porc care păștea legat de gât cu funia se opri, ascultă și o rupse la fugă în jurul priponului de mai-mai să se sugrume.

Apoi, după ce recunoscără glasul, cocoșul sări de pe rudă între tovarășe, porcul se apucă de râmat. În

grădina de pomi a caselor parohiale, popa, întins pe spate la umbră, căscă și împăturind gazeta pe care o împrumutase de la notar – de când se certase cu învățătorul – o puse sub cap și închise ochii.

Pe vreme de asta el și vreo doi-trei betegi erau singurii bărbați în sat. Țăranii, tineri și bătrâni, se trudeau pe capete să-și adune holdele de pe hotar. Erau coapte de se rupeau legăturile și grăunțul se scutura singur. Printre căldurile dogoritoare umblau furtuni cu potop de apă și grindină.

La porți, pe ulița mare, se adunaseră babele, fiecare cu boala și cu scaunul ei. Torceau, vorbeau și scuiپau călți. Unele aduseseră leagănul cu nepoți, pe care îi hurducau cu piciorul, când copiii se trezeau și începeau să scâncească.

– Iar se bat ăștia ai lui Costan, zise una.

– Iar se bat.

– Trebuie să facă și ei ceva.

– Chiar așa. Că, de lucrat, nu lucră; gânduri n-au.

Ziua dorm și noaptea fură.

– Le-a veni și lor vremea când îi va întreba Dumnezeu ce-au făcut pe lumea asta?...

– Vor spune că au tăiat găinile Nastasiei și grâul popii.

– Atunci îi va lua Michiduță în frigare, și să vezi pârjoleală!...

– Tulai, mă ucide hoțul! Hoooțuul!

Babele tăcură. Se uitau spre casa lui Costan. Uliana, nevasta lui, fugind cât o ținea picioarele, se împiedecă de un pripon și căzu, de toate hainele îi veniră în cap.

Dar, ridicându-se în pripă, nu se gândi atât că ar putea-o vedea cineva, cât îi fu teamă să nu o ajungă bărbatul.

Costan se prefăcu numai că fuge; tropoti de câte-va ori pe loc și, ridicând un pumn zdravăn, în care ținea un mănunchi de urzici, striga după ea:

– Îți dau eu ție!...

Era acest Costan al Șărpoaiei un trunchi de om închegat ca din granit. Înalt, spătos, cu trăsăturile feții regulate, frunte înaltă, obraz de popă și nasul adus vulturește; văzându-l, îți venea să te învârtești împrejurul lui, ca să-l vezi mai bine. Femeile se întrebau: ce o fi fost omul ăsta în tinerețe?

Acum, cu toți cei cincizeci și mai bine de ani, i se părea jucărie un sac de cinci mierțe.

Mai demult fusese un bătaș vestit. Cu unul, dacă îi ieșea în cale, da de gard, încât era mai mare paguba.

Pe doi îi punea să se bată între ei, și, dacă nu știau, le arăta el. Cu mai mulți învățea băta ghintuită de corn, și vai de cel care apuca în roata ei; acela, dacă i se strecura cumva printre spițe, da de fulgerarea cuțitului. Și mulți îndrăzneți de aceștia își vor fi adus aminte de el coborând treptele lumii celeilalte.

Cu vremea, a lăsat mânuirea bătei și a cuțitului pe seama altora care, între noi fie zis, erau mai tari de gură; el se mulțumea cu dijma pe care o lua noaptea și ziua de unde se nimerea. Și satul, știindu-l din tinerețe, era împăcat cu atâta. Cine să se prindă cu un om ca el? Oricând te putea întâlni la o cotitură și întreba de unde vii. Nici jandarmii nu-i aveau grija; erau tare mulțumiți că spală urmele.

Uliana era o muiere pe potriva lui. Răbda la bătaie cât trei, și când era la strâmtoare, da și ea cu ce-i venea la îndemână: o oală cu apă – putea fi și călduță –, cu sâcitorul, cu un scaun. S-ar mai fi putut liniști de acum, că îi albise părul, dar vorba ceea: nici din tâlhar om de omenie, nici din coadă de câne sătă de mătăasă.

După ce își puse hainele în rânduială, trecu pârleazul în curtea vecină, la Nastasia. O află în tindă torcând.

„Dar asta ce caută la mine?” se gândi Nastasia.

Nu trecuse nici o săptămână de când îi furase două rațe grase – rațele pe care avuse de gând să-și cumpere o rochie pe Sân-Petru.

– Iar am venit la tine, începui Uliana.

– Loc este de la Dumnezeu destul, încapi și dumneata. Numai...

– Draga mea, nu ți le-am luat eu. De ți le-am luat, să-mi sece mâinile, să se uște din coate! Hoțul ăsta. Nu i-ar ajuta Dumnezeu să nu-i ajute! Numai după ce le-am mâncat mi-a spus de unde sunt. Și așa am fost de necăjită, de nu mi-a ticnit de ele!

– Suntem săraci și noi, lele Uliană.

– Văd eu bine. Și i-am spus hoțului: mă, nu te temi că te-a bate Dumnezeu că iei de la oameni necăjiți? Dar nu fi supărată, draga mea, că am cincisprezece rațe mici și ți le dau înapoi îngrășate gata, cum au fost a tale. Numai să crească și să se facă cucuruzii.

Nastasia nu răspunse; știa ea că asta are să fie la sfântul-așteaptă. Uliana își ridică rochia, privindu-și gleznele urzicate.

– Tot m-a făcut bășici, nu i-ar ajuta Dumnezeu!...

– Să nu pui apă rece.

Uliana își învâli piciorul în rochie și zise, neridicându-și capul:

– Simion n-a venit încă?

– Nu.

– Amu s-au scumpit iar vitele; mai ales vacile cu lapte. Ilie a Picului a vândut hâmbaru ăla bătrân cu șase mii. Pe a voastră capătă opt ca un leu.

O întrebare se înfipse deodată în sufletul Nastasiei:

„De unde știe asta că Simion e dus cu vaca la târg?”

Țidula o făcuseră aseară, târziu, de încă l-a sculat din somn pe primar. Mai demult n-au știut nici ei; abia pe la cina cea bună s-au sfătuit, după ce a venit Simion din fânațe. Primarul nu i-a putut spune, că de cu noapte a plecat și el la târg. Vor fi ascultat aseară la fereastră? Cine știe! De la ei te poți aștepta la orice; sunt oameni cu capul în mână.

Deodată femeia își închipui că e noapte; la Cobor, în locul acela întunecos pe unde nu zboară nici pasărea, stă Costan la pândă.

Simion vine singur, puțin ospătat, ca omul după târg, vine, vine mereu, apropiindu-se de Costan, care se pregătește să-l lovească și să-i ia banii.

„Doamne, nu ne lăsa!” se gândi Nastasia.

Era femeie tânără, măritată abia de câțiva ani, dar n-avea niciun copil, și unii spuneau că din pricina asta

o duce rău cu bărbatul. Din fată frumoasă ce fusese, era acum o femeie ofilită, slabă. Părea că veșnic plânge și se teme de ceva. Din pricina slăbiciunii, celelalte femei o vorbeau de rău; nici nu sta de vorbă cu cume-trele pe la garduri. Până în anul trecut, când îi murise mama, parcă tot nu era atât de trasă la față. Dar de atunci slăbise de nerecunoscut, umbla prin casă în vârful picioarelor, ținându-se să nu facă zgomot, să ocupe cât mai puțin loc.

Cu Uliana, care îi era vecină, a încercat să se aibă bine. Dar nu știa de ce – Nastasia nu învinuia pe ni-meni – de câte ori venea la casa lor, le pierdea ceva, avea vorbe și necaz cu bărbatul, care o sfădea că „pri-pășește la casă pe scroafa asta bătrână“. De aceea, de la o vreme Nastasiei a început să nu-i mai pară bine de venirea vecinei.

Acum însera. Vitele veniseră de la pășune.

Simion putea cădea dintr-o clipă într-alta. Și Uliana sta și sta, de parcă ar fi fost prinsă de pământ.

Nastasia puse deoparte torsul și ieși în curte. Scoase apă în halău, de cumva nu va fi vândut omul, să aibă de unde bea vaca. Apoi începu să adune balegi, găteje, coceni, ca să aprindă focul și să pună de mămă-ligă.

Uliana nu pleca. Întunecase, se aprindeau lămpile. De spus să plece, Nastasia nu-i putea spune, îi venea greu, că era femeie bătrână. Dar tocmai de aceea trebuia să vadă și să nu-i mai stea pe cap, ca să-i facă primejdie la casă.

Nastasia parcă o ținea în spate, și era de acum obosită când nimeri Simion. Era în voie: vânduse bine și, ca românul, de părere de rău după vacă, de bucurie pentru bani, băuse pe drum câteva porții de vinars.

– Ce e, lele Uliană? Ai mai venit pe la noi?

– Am venit și eu de necaz pe lume.

– Mai lasă-l încolo de necaz și mai petreceți, că azi, mâne muriți, și cine mai știe ce o fi pe lumea ceilaltă...

– Mai știe-o focul de lume de dincolo, că nici asta de aici nu-i bună...

– Cum ai dat-o? intră în vorbă Nastasia.

– Cu opt și două sute.

– Bine a mers, zise Uliana.

– Am avut noroc că am dat-o mai de dimineață; am dat-o la un beian. Mai târziu au venit de la munte atâtea vaci cu lapte, de gema târgul.

Simion își puse pe pat straița de piele și pieptarul, apoi se așeză greoi după masă, scoase din curea banii înnodeați în năframuță și îi întinse femeii, zicându-i:

– Pune-i în ladă.

– Sunt toți? I-ai numărat bine?

– Cred că-s toți. Uită-te și tu: numără-i.

Nastasia deznodă basmaua, înșirui banii pe masă, numărându-i. Îi înnodea și îi puse în ladă, între haine. Încuie lada și puse cheile pe masă.

Uliana, ai cărei ochi ardeau în întunerecul din colțul ei ca doi cărbuni aprinși, se ridică încet, zicând a jale:

– M-oooi duuce și eu acasă. Că e târziu. Poate l-a adormit diavolul. Dormire-ar somnul cel de veci!...

– Du-te, lele Uliană, că ți-aș așterne eu aci, dar ți-e omul de primejdie, și n-aș vrea să ne facem de lucru cu el.

Nastasia o petrecu până afară. Era târziu; luna încă nu răsărise. Câteva lumini licăreau printre salcâmi. Cânele se zbătea în legătură.

– Nu-l dezlegați în noaptea asta, zise Uliana. Dacă îl apucă iar toanele și va trebui să fug, tot la voi voi veni, că n-am unde mă duce.

*

* *

Din fereastra de către apus curge în odaie, îngropată în noapte, o lumină tulbure, care seamănă și ea a întunerec. Câteodată lumina pare că se limpezește, și atunci ochiul deprins ar putea desluși patul în care dorm cei doi soți, Simion la margine și Nastasia spre părete, masa pe care zac haine, perini, straița de piele.

În colțul dinspre răsărit, unde e soba, s-a grămădit tot întunerecul. Deodată, un duh suflă în albul luminei, curmându-i viața, geamul se înnegrește, întunerecul de sub sobă își întinde trupul în voie. Un greier iasă de sub vatră, face „cric, cric“ și, fricos, intră înapoi în gaură. Liniște...

Femeia se întoarce pe spate. Sforăie, la început încet, cu mici pufăituri, apoi tot mai tare, până când colții zgomotului ronțăie regulat în blana de lemn a liniștii...

Afară se rupe pielița negrie de pe ochiul lunii, și peste întinsul pământului începe să se preumbe un enorm lințoliu de lumină moartă. Lumina călătoare, noptatecă străbate câmpuri, poduri și sate, uitându-se

în funduri de prăpăstii, în hoarne, căutând parcă urmele unui demon scăpat din lanțuri și ascuns printre coclaurii pământului.

Ajunsa la casa lui Simion, cercetează curtea, se uită în horn, se strecoară în casă prin ușa deschisă puțin, caută după cuptor, îngenunche lângă pat și, când nu află nimic, se strecoară afară. În ușă se împiedecă de un mototol negru.

?...

În odaie e întunerec iar. Ușa se lipește la loc, pe nesimțite, ca purtată pe aripa unui duh.

Nastasia s-a fost întors pe o parte, nu mai sfoarăie... O muscă bâzâie morțește, prinsă în caierul de întunerec și liniște.

Pe masă, o lingură se lovi de buza unui blid.

Omul se trezi. Îl durea capul; fruntea îi era încercuită într-o fășie de fier; în gură avea un fel de apă amăruie, coclită, care aducea a vinars stricat.

Își șterse gura, trecu mâna peste frunte apăsând-o și, după ce se descoperi, căci în odaie era cald, închise ochii, încercând să doarmă. Când se liniștise, i se lovi de față o muscă mare.

Tresări și iar se întoarse. Stete astfel câteva clipe, cu ochii închiși, trudindu-se să nu se gândească la

nimic și să adoarmă. Dar parcă îi bătuse cineva un cui în cap. Cu cât strângea mai tare din pleoape, voind să adoarmă, cu atât somnul se împotrivea.

Și iar sună blidul de pe masă...

„Mâța! Nastasia a uitat s-o dea afară aseară“. Cu o mișcare bruscă, dete la o parte țolul și, sărind din pat deschise ușa:

– Câț afară! Câț, câț...

Pisica nu se ivi de nicăieri. Omul, și mai mânios, bătu din picior.

– Câț afară, câț, câț, câț afară!

Pisica tot nu ieșea la iveală. Atunci Simion scociorî cu bâta sub pat, căută după cuptor, pe masă. În cele din urmă, se gândi că poate a ieșit și n-a văzut-o el. Lăsând-o în seama dracului, se culcă iar.

Somnul îi trecuse. Căscă tare și rămase astfel, cu ochii ațintiți în tavan.

– Ai pus bine cheile de pe ladă?

– Pus, în cui după ușă.

Omul căscă iar.

– Oare n-ar fi bine să mă duc marți la târgul Ludușului și să cumpăr o junincă până nu se împrăștie banii?

Femeia nu mai răspunse. Omul rămase mai departe singur cu sine. La început nu se gândi la nimic, apoi își aduse aminte de o datorie care trebuia plătită și pe care o uitase din socoteli. Își potrivi lucrurile socotind îndelung ce să facă și să dreagă, ca să-și plătească datoriile și să nu pună jugul în pod. Era greu, căci dacă întindea ȗolul să-și acopere spatele, rămăneau descoperite picioarele...

Lumina ceea călătoare apăru din nou la fereastră. În zarea ei Simion văzu pe părete, lângă ușă, o umbră lunguiaȗă în forma unei mâini de om care se urcă dibuind în dreapta și stânga.

Lui Simion i se păru că e un ștergar atârnat în cui. Apoi văzu bine cum se mișcă, urcându-se și retrăgându-se jos în apa de întunerec de lângă ușă.

– Care-i acolo?

Mâna încremeni. Apoi începu iar să se miște, resfirând degetele, care se întindeau pe părete ca un ciorchine de lipitori.

Lumina călătoare strecurată prin pânza geamului se limpezea din ce în ce.

Mâna căuta, dibuia, urcându-se și retrăgându-se.

Lui Simion i se ridică deodată părul în cap. O frică cumplită îi înȗepeni mădularele și rămase cu

privirea ațintită asupra mâinii. Capul i se goli, buza de jos îi tremura, și sta într-un cot, țeapăn, fără să se gândească la nimic, fără să poată face o mișcare. După o clipă, care păru ucigător de lungă, își făcu cruce cu limba și putu să se gândească la Dumnezeu. Numai ce-i veni gândul, și în casă se auzi un zgomot care pentru o altă ureche aducea cu zgomotul făcut de un smoc de chei căzut la pământ. Cu cât își făcea mai des cruce, cu atât mâna se retrăgea în jos, dispărea.

Ușa se crepă încet și Simion văzu cum se strecoară afară o mogâldeată neagră.

– Banii! Duce banii, îi șopti parcă cineva la ureche.

Puterile îi țâșniră în trup fulgerător. Dintr-o săritură fu jos și puse mâna pe barda mare de dulgher. La doi pași de prag ajunse mogâldeata și cu barda ridicată în bătaia lunii strigă înfiorător:

– Cine-i, că-l crăp în două!

– Eu, eu, Uliana. Nu da, Simioane, dragul meu. Am fugit de turbatul ăsta.

Cheile de pe ladă erau la ea; banii n-apucase să-ia.

ÎNTÂLNIRE

Grupul s-a oprit la colț, în fața cinematografului. Aici drumurile se despart. O stradă plină de magherițe vârate unele într-altele, ori chiar aruncate peste olaltă, unde mișună evrei bărboși, măturând ulița cu antereele lor lungi și vorbind tare de crezi că stau să-și scoată ochii, evreice grase, copii mulți, perciunați și murdari, strada Eminescu, duce spre marginea orașului, unde e locuința lor. Într-acolo au să meargă cucoanele.

– Oprește, zice unul dintre domni.

Tânăr, elegant, de o eleganță cam uzată – e drept – poartă costum deschis de vilegiaturist, pălărie de paie, pantofi gri de tenis. Cum e cu fața cam

stoarsă, obosit, dar vesel, l-ai crede mai degrabă un student întârziat ori un maestru de dans decât judecător.

Cucoanele tinere: nevasta judecătorului, o blondă catifelată, cu părul lins, obrajii trandafirii și buzele ca cireașa, un chip minunat, care, prin corectitudinea ținutei, prin migala cu care-i aranjat părul, aduce aminte de o pisică de rasă bine îngrijită și seamănă cu pozele de pe reclamele de pudră și săpunuri fine, ține strâns de braț pe o prietenă, colegă de liceu. Din felul cum îi ține brațul, de parcă i-ar fi fost frică să nu i-o fure cineva, se vede că se au tare dragi și nu s-au văzut de mult.

Colega e brunetă. Și e tot atât de frumoasă. Numai că, fiind ceva mai înaltă, pare și mai subțirică, mai zveltă.

Legănându-se ca doi copii ce n-au stare, se uită în lungul străzii, în dreapta și stânga, cu priviri ce vreau să arate indiferență.

– Voi, puilor, le zice judecătorul, duceți-vă acasă și vedeți de ale cinei. Azi nu mai mâncăm la restaurant. Avem de toate acasă. Ceasul e șapte trecut. (Duce mâna la buzunarul vestei, dar între timp, aducându-și

aminte că s-ar putea să fie mai puțin, scoate numai un nasture.) Peste un ceas, poate ceva mai târziu, venim și noi...

– Și ce o să faceți voi atâta vreme în oraș? întrebă bruneta. Nu vi se pare că e cam mult un ceas și ceva – *lung*, adică încă unul, pentru a comanda o trăsură?

Atâta minte în capul unei femei frumoase nu șade bine. Nu e nici pe placul judecătorului.

– Măi, da' curioase mai sunteți voi, astea de pe la Bistrița! Acum însă ai dreptate, fiindcă ești mosafir. Stai, dragă, să ți le număr pe degete și să vezi de le-om putea isprăvi. Întâi e trăsura. Cap unu și foarte important. Trebuie rezolvat la gară, ceea ce, după cum ai știință, nu e prea aproape. Apoi trebuie să ne interesăm de tren. Cap doi, nu mai puțin important. Fiindcăăă...

– Ce să le mai înșiri pe toate... intervine prietenul judecătorului, cu glas de bas. Lasă, Doina – asta e bruneta –sunt lucruri pe care le are omul de aranjat înainte de plecare. Le-am avut și noi și le are fiecare în satul lui.

– Aha, semn rău! Îi vii într-ajutor.

– Zi mai departe. Ai spus trăsura și trenul.

Tertium...

– Ei drăcie! Da' ia te uită cum ne iau! (Judecătorul, se dă un pas înapoi și se uită lung la prieten.) E rău de tine, măi! Hm! Parcă am fi niște copii, și ele dădăcile...

– Mulțumim de comparație! zice blonda.

– N-aveți de ce. Dar ce să mai vâram ziua în noapte, noi aranjăm ce mai e prin oraș, și voi vedeți de împachetare și de celelalte lucruri. Ne-am înțeles!

– Nu prea...

– La revedere.

– La revedere, răspunde blonda. Să nu ne faceți să așteptăm.

– Nicio grijă, dragă. Ne cunoașteți.

Vorba femeii se evaporează pe distanța dintre ei...

Cucoanele, ținându-se mereu de braț, o iau pe strada Eminescu, în timp ce domnii cotesc la stânga, spre piață.

Străinul, avocatul, poartă un costum gri. E un om cam de treizeci de ani, înalt, adus puțin de spate ca un semn de întrebare, are glasul răgușit, stins, mișcări încete, liniștite, de om de omenie, bolnăvicios. Parcă totul îi e indiferent și chiar propriile-i vorbe i-ar fi străine, nepotrivite.

Alături, judecătorul, băiat frumos, dar ofilit ca după o boală, neastâmpărat, lovește trotuarul cu bastonul, vorbește tare de parcă ar fi singur pe uliță, mirându-se de femei, de noutățile din vitrine, criticând și persiflând totul. Câteodată se întoarce pe la spatele avocatului și scuipă în drum. Obicei mitocănesc, o știe bine, dar o face totuși, fiindcă azi e *pornit*. Îi vine să scuipe cât mai departe, peste tot orașul, peste lumea întreagă, de care i-i silă. Necazul lui cel mare e că nu se uită nimeni la el, nu-l ia în seamă. Să-i facă vreo observație...

Advocatului nu-i place ținuta asta de „pușlama obraznică“, care „nu merge deloc cu judecătoria“, dar își știe prietenul: a-l calma înseamnă a-l întărâta mai rău. De aceea îl lasă în plata Domnului.

Au ajuns în piață. Se opresc. Advocatul n-a văzut-o de ani îndelungați, de când a isprăvit liceul, și doar e orașul lui, orașul copilăriei, al celei dintâi dragoste. Colo e biserica ungurească, cu turnul suriu ca un cavaler medieval înarmat; la picioarele lui, în micul parc, pe cele câteva bănci vopsite în verde putrezesc și acum, ca în vremea copilăriei, coji de pepene, resturi de fructe. Pe marginea trotuarului străjuiesc aceiași

castani bătrâni, printre crengile cărora se uită în jos geamurile câtorva case cu etaj. În partea de sus, unde piața e mai largă, staționează trăsurile; acum e una singură, cu un cal bătrân, cu coama împletită cu rafie. Birjarul nu e la trăsură; a plecat undeva după un client; calul dă întruna din cap, apărându-se de muște.

Toate sunt ca acum zece ani. Numai cafenea „Metropol“ a schimbat văpseaua: din albastru spălăcit s-a schimbat în cafeniu-închis, un cafeniu oleios. A scos și o terasă, cu fotolii mari de nuiele, verzi, și printre mese, pe margini, în ciubere mari, verzi, au pus plante exotice: ficuși, filodendroni, palmieri, ca și cum fără asta n-ar fi destul miros de câmp și aer de pădure.

Piața e aproape pustie. Pe *terasă*, la cafenea, șeful poliției și doctorul veterinar joacă table și beau bere.

– Uite-l pe Chiricuță, zice judecătorul. Îl cunoști. Menținătorul ordinii e la datorie. Celălalt e veterinarul, o rămășiță antebelică. Are cinci copii, și-a alungat nevasta și s-a însurat cu o slujnică de șaptesprezece ani. Cel mai mare băutor de țuică din județ. Acum bea bere, cică și-a stricat stomacul.

Cei doi prieteni se opresc pe marginea trotuarului, în fața cafenelei. Cunosce pe toată lumea, biserici, castani și pietrele de râu cu care e pavată piața, cunosce pe ciupitorul șef de poliție, venit peste noapte din Constanța și pripășit aici de politicianism, cunosce pe ungurul bețiv cu care regășeanul joacă table. Decorul ăsta liniștit de burg ardelean avocatului i-e drag, îi vine să-l îmbrățișeze, să zică tuturor: „Bine v-am găsit, iubiți prieteni! Primiți-mă iar la voi, căci aici e cald, bine și e liniște. Mi-e trupul obosit cu toată tinerețea mea; port în suflet atâtea răni“.

Colo, în partea cealaltă a pieții, lângă fântână, a văzut odată, la o zi a târgului, o bătaie cumplită. În casa aceea locuia Jeana, fata contabilului de la fabrica de bere – întâia dragoste – întâia serenadă.

– Ce s-a ales de Jeana?

– Care? A, las', că știu. Ce să se aleagă? S-a măritat și ea cu cine a putut prinde: un impiegat de la drumul-de-fier.

– Alte noutăți. Aș vrea să știu ce mai e pe aici, prin orașul nostru.

– Tot alea pe care le știi. Cu mici schimbări de la stânga la dreapta. Tibi e logodită cu un acționar de la gaz. Un milion zestre...

– De unde i-a moștenit?

– Nu ea, dragă, el. El, când iscălesc contractul de căsătorie, depune pe numele ei un milion.

– Ăla trebuie să fie rău de tot.

– Da, așa vorbește cel puțin orașul. Vorbește și râde. Alte noutăți nu prea sunt. Doctorul „trap-trap“, îl știi tu, prim-medicul județean, tâmpitul ăla bogat și gras, și-a trimis fata și nevasta la Paris. Cică să învețe limbi străine; în sfârșit: cea nu mai trăiește cu ceea, și lumea, adică doamnele din *înalta societate*, se țin de cancanuri, de anonime și de vorbe. Întocmai ca în provincie.

– Știu. Ia să-i mai dăm dracului! Noi unde ne ducem? Până în parc e departe. Ne măncă și fânțarii. Stăm mai bine aici.

Cei doi prieteni se îndreaptă spre cafeneaua unde țacăne mereu zarurile șefului de poliție.

– Salutare, onorabili, salutare!

– Salutare, stimabili, îi zice polițaiul, de-abia ridicându-și capul din cutie. (În iarnă trecuse prin oraș

turneul Naționalului și, jucând o piesă de a lui Caragiale, până la venirea alteia, cetățenii vorbeau vorbele, îi purtau numele.)

– Merge, merge?

– Așa și așa... Nici prea-prea, nici foarte-foarte...

Prietenii se așază într-un colț, cât mai departe de jucători. Răsturnându-se în fotoliile scufundoase, avocatului nu îi e îndemână. Parcă ar fi tot elev, și de teama profesorilor se simte stingherit. Judecătorul tace. Se privesc întrebători, ca și cum s-ar vedea întâia dată după un mare eveniment despre care încă nu și-au spus părerea.

Fiecare așteaptă să înceapă celălalt.

Din același sat, colegi și prieteni nedespărțiți, au trăit până în toamna trecută în același oraș, unul ca stagiar și altul ca grefier la judecătorie. Apoi stagiarul s-a mutat în orașul soției, deschizându-și birou; grefierul a ajuns judecător. În toamna trecută s-au însurat, făcând nunțile împreună. Era un vechi legământ.

S-au însurat cu fete tinere, frumoase, în urma unei dragoste lungi, așa cum se însoară totdeauna tinerii care nu au fete în familie: de dragul unui picioruș, a buzelor ca cireașa.

Nu s-au mai văzut de la nuntă. Acum avocatul a venit la judecător și pleacă mâine cu toții la munte. De azi-dimineață, de când au sosit, n-au avut o clipă de răgaz, de singurătate. Acum, când se găsesc față în față singuri, se uită unul la altul și nu cutează niciunul să prindă vorba care plutește în aer. Avocatul pare obosit de drum, abătut, judecătorul e necăjit, rău dispus. Se găsesc schimbați, străini, dar niciunul n-ar putea spune anume în ce constă schimbarea. Tac, și clipele se scurg greu. Judecătorul rupe o bucată din hârtia de pe masă, o cocoloșește, aruncând-o jos. Apoi se înfurie împotriva chelnerului.

– Chelner, loșca, trăzni-te-ar!

– Amu, mă rog, îi strigă acesta din fundul cafe-nelei.

– Nu te ruga deloc. Aici nu-i biserică. Adă doi țapi.

Tăcerea se înstăpânește iar la masa lor. Prietenii se uită fiecare în altă parte. Apoi unul își scoate batista și își șterge fruntea.

Peste drum s-a înălțat o casă nouă, mare, cu turnuri și balcoane, întocmai ca în Shakespeare.

– A cui e casa ceea? întreabă avocatul.

- A lui Trif.
- A colegului nostru?
- Nu, a tatălui său.
- Bine le merge unora...

Vine acum chelnerul, uscat, cu mutra de teolog și, după ce lovește de câteva ori fața de masă cu șorțul, le pune înainte câte o bere.

- În sănătatea noastră! zice judecătorul.

Advocatul rămâne cu paharul ridicat în dreptul ochilor. Își privește prietenul drept în ochi, mirându-se. Și are de ce. Până acum, adică până astă-toamnă, niciodată n-au băut împreună fără ca judecătorul să nu închine primul pahar iubirii, adică actualei lui soții.

- Ai uitat pe Mary, îi zice avocatul discret. Dă-mi voie să te completez eu.

– Cum vrei. Numai să nu mă obligi să fac același lucru pentru Doina. Azi n-am chef. Sunt pornit împotriva muierilor și a întregii lumi.

Judecătorul bea paharul, îl trânteste pe masă și scoate iar batista.

- Să ne aparținem cel puțin acum nouă, prieteniei noastre. Mai dă-le încolo de muieri. Vezi că ți se țin ca

o ghiulea legată de picior și nu mai încapi la vorbă de ele.

– Nu mi-ai spus nimic. Cum te simți însurat? Cum o duceți? (Și sunt atâtea de spus în primul an de căsătorie.)

– Ei, ce să-ți spun? Trăim și noi.

Judecătorul se supără deodată:

– Chelner, surdule, unde ești? Două halbe!

Dă un bobârnac pălăriei, răsturnând-o pe ceafă. Apoi suflă, de parcă ar vrea să-și zboare prietenul, și, după ce-și reazimă coatele pe masă, izbucnește:

– Bine, mă, însurat ne-a trebuit nouă?

Ar fi de așteptat ca avocatul să facă ochi mari, să se mire. Doar el știe ce mare a fost dragostea judecătorului pentru blonda Mary. Câte nopți albe, câte gânduri, câte visuri nu i-a închinat el. De câte ori a plâns când n-a putut-o vedea o lună.

Acum nu se miră, nu face ochi mari. Se uită numai într-o parte și zice încet, ca și cum ar fi vrut să audă numai el:

– Știi și eu cine ne-a pus?...

– Ptiu! Când n-ai noroc în viață, calci în... ptiu! Judecătorul scuipă birjărește peste grilaj, unde era să

dea peste un pui de țigan. Se înfurie: Carrrră-te de aici, cioară! Apoi, întorcându-se spre avocat: Când eram grefier în Cluj și mi-a spus judecătorul Grama: „Domnule, nu te însura“, i-am făcut un ceas întreg teoria chibritului, vorbindu-i – închipuie-ți, eu, tânăr – despre supa încălzită, despre viață, bătrânețe și despre toate prostiile pe care acum le detest profund. Și la urmă știi tu ce i-am spus ca să-i prăpădesc dintr-o lovitură: sunt logodit. Întâi s-a uitat la mine clipind, mă credea, se vede, cine știe ce dihanie, apoi a început să râdă din ce în ce mai tare, și nu era să se mai oprească. Râsul ăsta ca o vâlvătaie, un râs care făcea să tresară mobila din birou, îmi răsună în urechi ziua și noaptea, când mă frământ, neputând dormi de grija zilei de mâine. „Strică logodna, îmi spunea. O logodnă se desface mai ușor decât o căsătorie. Nu te încurca. Mai ales dacă fata e săracă. Nu crede că e singura frumoasă. Sunt atâtea, nouăzeci și nouă la sută sunt frumoase. Și cresc mereu. Păstrează-ți libertatea; nu-ți lega o ghiulea de plumb de picioare. E atât de frumos să fii liber, singur. Binefăcut de la Dumnezeu ești, carieră ai. Ia-ți concediu, du-te la băi: distrează-te... Iarna sunt ceaiuri, petreceri.“

– Era însurat? întreabă avocatul. Vorba parcă n-are nicio legătură cu el, a spus-o doar așa, numai ca să spună ceva.

– A fost, dar a divorțat.

Advocatul nu mai întreabă nimic.

– „Nu te însura, băiete, cu o fată săracă, îmi spune mereu. Nu e mai bună decât una bogată, îți faci iluzii de adolescent. Una bogată dacă îți face scene, ești răsplătit cel puțin într-o anumită măsură. Din bogăția ei te înfrupți și tu. Să nu crezi tot ce se spune despre fetele bogate. Nu-i vorbă, sunt și de alea destule. Dar știu – îmi spunea – cauți nevastă bună, înțelegătoare și îți zici că vrei să fii tu stăpân în casă. Copil ce ești! Nu-ți face iluzii. O nevastă, oricât ar fi de săracă, va avea aceleași pretenții ca și nevasta colegului tău, care i-a adus un milion zestre. Îți va cere aceleași rochii, bijuterii, baluri. Din ce ai să i le faci? Din leafă? Fă singur socoteala. Nu va pretinde? Va fi modestă? Dea Dumnezeu. Dar nu mă pot îndeajuns mira cum un tânăr care trăiește în cruntul realism al zilelor de azi cunoaște așa de puțin lumea.

E inteligentă – zici (așa-i spuneam eu) – cu atât mai rău. Prea multa inteligență a femeii se întoarce

împotriva casei și a bărbatului, care s-ar putea să nu fie tocmai atât de *inteligent*. Dar poate să fie bună, înțelegătoare, nu știu, nu o cunosc mai de aproape. Nu îți va face scene, nici nu o să-ți spună ca de obicei: «Dacă nu erai în stare să ții o femeie ca *mine*, să nu te fi însurat». (Nu te uita că lungesc pe *mine*, dar ai să vezi că toate femeile frumoase se cred genii.) Nu cred să fie de soiul ăsta... Ehe, el nu credea – dar când se va afla în societate cu alte neveste de seama ei și nu va avea rochiile și bijuteriile lor, se va simți umilită, nenorocită. Acasă va plânge că de ce nu s-a născut din părinți bogați.

O să spună că nu-ți face imputări. Vede și ea că leafa nu ajunge, băcanul te jupoaie, chiria e mare. Supărarea ei va trece și asupra ta. De la o vreme ai să te plictisești văzând că ea nu e mai presus de aceste convenții de nimic. Veți trece la vorbe, și odată cearta începută, nu se va mai isprăvi niciodată.

Chipul ideal, icoana pe care ai purtat-o în inimă până acum se va șterge, destrămându-se. Nu vă veți împăca bine după o sfadă și va începe alta. Sămânță de vorbă rea e totdeauna la casa săracă. Înainte de a trece anul, te vei trezi în casă cu o străină. De-acolo înainte

bucuriile ei nu vor mai fi și ale tale, viața vă va deveni goală, pustie.“

– Cred că n-ai ajuns aici, îl întrerupse avocatul. Vorbești în mod teoretic.

– Să nu ne ascundem în dosul formelor, zise judecătorul și mai mânios parcă. Suntem prieteni din copilărie, consăteni și veri. Purtăm același nume. Am auzit că odată cu căsătoria se spulberă încrederea între prieteni, se risipește prietenia. Vreau să dezmint povestea asta și să rămân pentru tine ceea ce am fost toată viața. De altfel, și pe tine numai vorba te arată fericit, crusta obișnuită pe care o pui totdeauna între simțămintele tale și lumea dinafară, încolo, aspectul ăsta de pasăre plouată te dezmente amar. Chelner, încă două halbe.

Judecătorul o beu pe jumătate, își șterse fruntea după obicei și rămase cu privirea adâncită în apa serii.

– Fericit nu poți fi niciodată.

– Da. Și asta e drept. Numai că e greu s-o înveți pe pielea-ți proprie. E trist și dureros, să nu zic tragic. Că uite ce e. Vii pe lume cu suflet de creștin, cu mintea albă. Omenia ai moștenit-o, datoria o înveți de la mamă ori de la tată. De cum intri în școală, hi, băiete,

învață și iar învață. Întâi pentru că ești om sărac, și în tinerețe, cu notele bune, deschizi uși, abordezi drumuri noi, inaccesibile altora; apoi te bucuri și de bucuria părinților când te văd la sfârșitul anului întorcându-te acasă cu subsuoara încărcată de premii.

Când îndemnul mamei își pierde puterea, întrevezi o dată un chip de fată frumoasă ca un înger; la început totul ți se pare cețos, șters, apoi, pe măsură ce înaintezi în vârstă, ești de-acum în clasa VII-VIII, ceața se șterge, se deslușesc formele, o știi, ți-e drag și pământul pe unde trece. De-acum toate gândurile, toate planurile tale se concep și se realizează în legătură cu ea. Îți ai și tu un ideal, cum se spune în limbajul adolescenților.

M-a amețit berea, vorbesc banalități. Lucrurilor ăstora trebuie să le dai culoare, să le personalizezi, ceea ce nu poate face un om ca mine.

În felul ăsta tu nu te întrebi nici ce rost are viața, nici de unde vii și unde mergi. Religia te împacă cu lumea de dincolo, asta e treaba ei, — știința dibuiește sub soare, și tu, fără griji, fără gânduri mari, trăiești undeva într-un colț de pământ, cu iluziile tale, cu dragostea ta. Mi-aduc aminte, la universitate eram la

cămin, stam uneori lungit pe pat, singur în cameră, obosit, sătul de studiu și de frecuşul cu studentele și de docta lume universitară, stam și visam prin fumul de țigară, mă gândeam la ziua când se va isprăvi cu toată truda asta, când vom fi căsătoriți, și eu, întorcându-mă de la slujbă obosit, o voi întâlni pe ea în prag, surâzătoare și dragă. Numai gândul, icoana asta zugrăvită de mine și ascunsă în suflet mă făcea fericit, mă făcea să uit tot restul lumii.

De aceea, după ce te căsătorești și vezi că imaginea zugrăvită de tine e de piatră, fără suflet, fără inimă, începi să deschizi ochii și îți dai seama că totul a fost doar o iluzie, începe să se clatine ceva în suflet, cauți un sprijin de care să te poți agăța iar și nu-l găsești. Totul în jurul tău e pustiu, sterp, nu te mai atrage nimic, nici datorie, nici știință, nici nimic, nimic.

Glasul judecătorului scăzuse de tot, era răgușit, stins. Părea că n-are să mai poată vorbi, atât e de obosit, de stors de orice vlagă. Tăcu și își șterse fruntea. Apoi reîncepu, uitându-se într-o parte:

– Dar... încă la mine e bine. Mă întorc de la judecătorie obosit, cu nervii ruși. Cu câtă lume n-ai

de-a face? Și tot drojdie. Ce lucruri? Ce scene? Doamne! Ți se ridică părul în cap când îți aduci aminte. La început toate trebuie să le faci tu, tot greul. Când ești începător într-o carieră nu ți-e îngăduit să tragi chiulul, ai nevoie de certificate de bună purtare, de dovezi de conștiinciozitate care să-ți servească în viață drept pivoți. Mai târziu, după ce te-ai urcat până la jumătatea scării, o poți face. Acum, cum zic, totul se reazimă pe mine și încă pe un coleg. Șeful vine la zece și pleacă la unsprezece. Iscălește. Dacă n-are idei, tot e bine. Unde șefii mai au pe lângă idei și așa-numitul spirit de inițiativă e o nenorocire. Începătorii trebuie să-l pună în aplicare, și nereușita se sparge în capul lor.

Cum zic, viu acasă clătinându-mă de oboseală. Îmi țiuie mereu în urechi jalea de la procese. Pe ea, pe Mary, o găsesc în casă, la geamurile dinspre stradă, făcându-și manicur[a]. Asta, de un an. (Dracu știe de unde mai are unghiile!) E odihnită de somnul de după amiazi, rumenă, cu obraji ca mărul copt. Copii n-avem, deși eu aș fi dorit. Dar ea nu vrea. În sfârșit, învățătură înaltă primită în universitate, că doar cu atâta se aleg. Ah, măi băiete, nevestele secolului nostru au înaintat enorm, iar noi, bărbații, am rămas în fond

aceiași. Poate ceva mai lași, mai slabi. Li s-a dat jumătate din conducerea lumii în mână și o duc de râpă. S-au deplasat rosturile femeii, masculinizând-o și atribuindu-i calitățile de statornicie, înțelegere și pricepere pe care le are bărbatul. Drept aceea, din tot ce i s-a dat, din toată civilizația de azi ea a ales fardurile, mijloacele anticoncepționale și tot ceea ce îi strică sufletul, o ticăloșește. În știință, zic? Dar ce înseamnă una, două, față de marea masă a profesoarelor care dau note după simpatie, a doctorițelor și a tuturor învățatelor cu care universitățile umplu lumea. Care ocupă locuri de răspundere și de care știința nu se prinde ca nuca de părete. Dar să le las pe alealalte, că de câte ori mi-aduc aminte de femeile din universitate, mă înfurii.

Cum spuneam, copii nu-i trebuie. Menaj acasă nu facem. Spune că ne-ar costa mai mult, servitoare însă ținem, și una-i pare puțin.

Dar ce mă pricep eu la lucruri de astea? poate are dreptate, poate nu. Eu numai un lucru știu, că m-am săturat de mâncarea restaurantelor. Aș vrea să-mi aburească mâncarea în casă, așa cum era la mama acasă,

să mănânc ceva după gust, cu încredere că e făcută de o mână dragă.

Nu e încă ora mesei. E doar șapte, și noi mâncăm la nouă. Mie mi-e foame. Dar ea spune că oamenii din familii bune mănâncă de amiazi la patru, și cina la zece seara. De unde o scoate că astea sunt familii bune? Observă că sunt palid și am nevoie de plimbare. „Ce palid ești, Puiule!“ (Ah, „puiule!“)

N-ar trebui să fiu așa, dar n-am ce face, nu pot lupta împotriva sufletului meu. De altfel, și ea îmi spune din obișnuință, fără nicio rezonanță:

– Să ieșim, Puiule, că ai lipsă de aer. Și ieșim. Sunt atât de obosit, de ștors de orice vlagă, că mă clatin ca un om beat. Ea e proaspătă, odihnită, ca o fată din părinți bogați.

Se uită pe sub sprâncenele bine arcuite la dreapta, la stânga, se simte privită, admirată. Și asta îi face plăcere. O face și ea, dar discret, ca orice femeie. Când vreun pierde-vară se prea ține după noi, mai fierb și eu, mai ales la început. Îmi venea să mă întorc și să-i trag două palme. Cu timpul, am ajuns la concluzia că străinii n-ar face-o dacă nu le-ar da ea curaj. Acum nu mă mai interesează nici asta. Trecem pe altă stradă și

ne urmărim plimbarea. Casc de-mi pârâie fâlcile și-mi cade pălăria din cap. Apoi venim acasă, și pe la zece și jumătate cinăm după toate regulile igienei, adică o nimica toată (seara mâncăm acasă, fiindcă seara nu-i bine să-ți încarci stomacul).

După ce ne culcăm, ea stă și citește până pe la două. Eu nu pot dormi din pricina luminii și, zvârcolindu-mă în pat, mă gândesc la toate, la viața mea pierdută. Cu timpul, mi se umple sufletul de o amărăciune de mi-e silă de viață, îmi devine indiferentă și slujbă și toate.

Apoi vin rochiile și celelalte, căci o „femeie de judecător trebuie să se îmbrace impecabil“. De când m-am însurat, de doi ani de zile, port tot ce mi-am făcut în holteie. Crezi că ne ajunge leafa?

Dar... încă la mine e bine. Dar într-o zi vine șeful, președintele tribunalului, o mutră de om de crezi că e un general îmbrăcat civil, vine la birou tot zgâriat pe față. Fără să-l întreb, îmi spune că s-a tăiat cu briciul. Bleg cum sunt, îl cred și pe el, ca și pe toată lumea.

Acu, într-o zi iar se „taie“ cu briciul. Ce-o fi asta? Mă pomenesc alaltăieri la el în birou cu un coleg, tânăr și el. Șeful ieșise până afară, să petreacă pe cineva, și nu se mai întorcea.

„Iar s-a bătut cu nevasta“, îmi spune colegul.

„Care nevastă?“

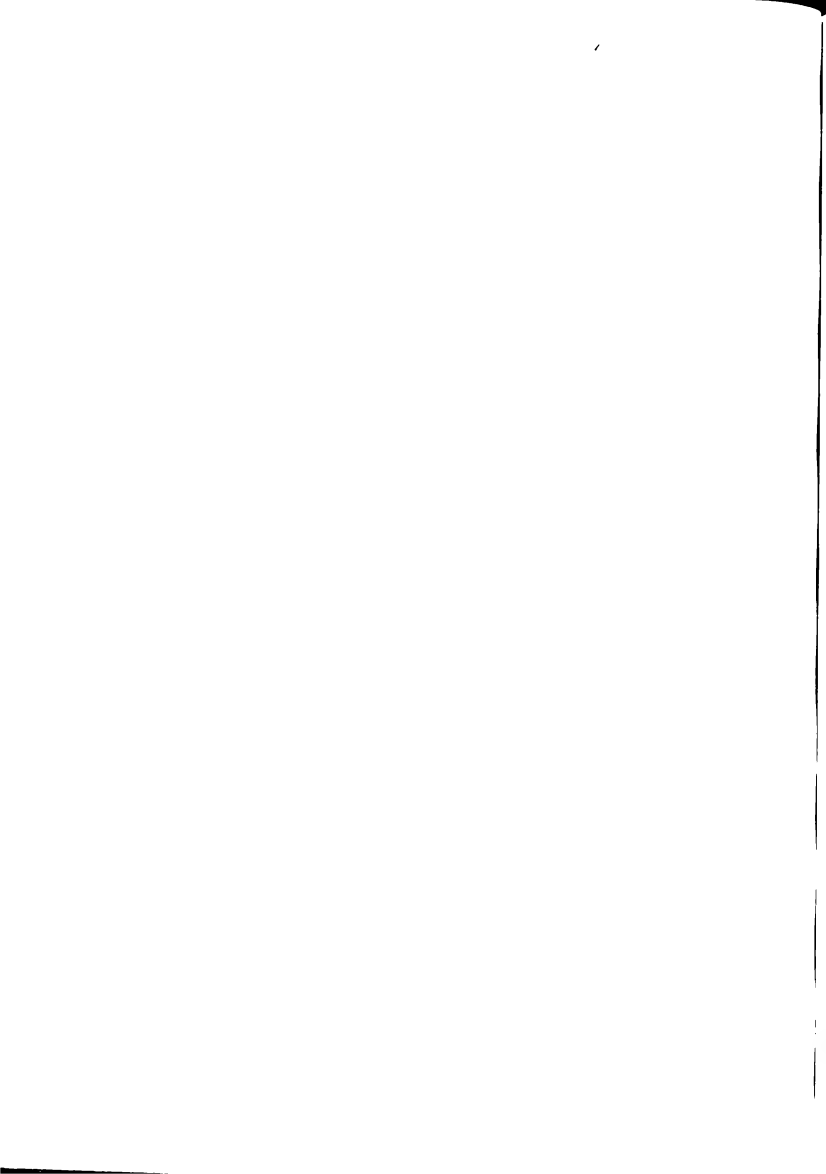
„Şeful, îmi zice, se bate cu nevasta ca românii cu turcii la '77, pe moarte şi pe viaţă. O dată l-a pocnit cu o scurtătură în cap de a stat în pat două săptămâni.“

Ei, acum ştii cine e asta care duce recordul modei, e prezidenta femeilor ortodoxe ori catolice – dracu le mai ştie! – ţine conferinţe, dă ceaiuri de binefacere, în sfârşit, vuieste oraşul de numele ei! Femeia asta, care s-a înfipt în leafa unui preşedinte de tribunal şi îşi bate bărbatul, e fata aprodului de la judecătoria din Dej. Ține minte, fată de aprod, şi el, preşedinte de tribunal. Înainte de a o lua, i-a făcut haine, a îmbrăcat-o în mătăasă. De aia, zic, la mine e bine. Mama lui de bine...

Advocatul se ridică de la masă încet de tot, de parcă l-ar fi durut picioarele.

– Aşa e veacul nostru, întors pe dos. După această vorbă banală tace.

Judecătorul se ridică şi el tot atât de încet. Plătesc şi pleacă. Trec pe lângă masa unde jucase poliţaiul şi ungurul şi, fără să-şi vorbească, străbat piaţa pustie şi se înfundă printre magherniţele de pe strada Eminescu, spre casă...

PEDAGOGUL

Geamurile sunt ca sculptate în marmoră. Lângă ușa păretele e burat, și în cameră e un frig tare ca oțelul.

Pedagogul, un student cu trupul deșirat și fața îmbătrânită, stă sub „plapomă” – așa-i spune servitorul păturei vechi și rebegite în care s-au culcat toți înaintașii lui de la întemeierea școalei – cu căciula în cap și gâtul înfășurat într-un ștergar murdar; pe picioarele înghețate apasă paltonul moștenit de la un unchi, când era elev.

Pe un scaun lângă pat, minutarul urcă dealul cadranului, coboară și iar urcă. Parcă e o insectă prinsă după sticlă, care, încercând să iasă afară, s-a învârtit până a murit, și acum, moartă, se învârte mereu...

În camera neîncăpătoare de lângă scară, cu masa în trei picioare așezată la colț, cu hârtia albastră ruptă la mijloc, unde dorm câteva cărți, cele două persoane principale: soba neagră de tuci, așezată lângă ușă, și lampa, lipită de perete, se privesc dușmănindu-se.

Lampa, ca de obicei, doarme de-a-n picioarele și învăluie încăperea într-o privire somnoroasă, absentă.

Alături soba, strânsă bine în cojocu-i de fier, ațipește, proptindu-se de perete. În clipa când să cadă, parcă se deșteaptă, și atunci se uită urât înspre lampă.

– Mai culcă-te și tu, să ne putem odihni și noi puțin. Acum se face ziuă și trebuie să ne apucăm de treabă, zice soba.

Lampa înroșită clipește din gene.

– Hm! hm! geme soba bătrânește. Vai de casa unde tot natul face cum îl taie capul și unde nu-i niciun poruncitor.

– Ia mai taci din gură! se înfurie lampa. Eu nu mă revolt când îți torăie gura de nu-ți poate sta nimeni pe aproape. Ei comedie! Da' de când?...

O carte de pe masă ridică aripile, întinzându-se de-i pârlăie oasele. Cască prelung:

– Nu v-ajunge ziua?

Ușa se deschide cu zgomot. Printre lucrurile înmărmurite, portarul își vâără șapca trasă peste urechi; i se zăresc ochii mici, nasul cârn de bețiv și gura mare ca de broască.

– Bună dimineața, domnule pedagog. V-ați sculat?

– Acuma, zice pedagogul fără să se miște.

– E șase!

– 'Ine... 'Ine!...

Pașii portarului se depărtează. Când ajung departe, aproape să dispară, se aude un țcănit de clopoțel, apoi o torăitură puternică, urcată pe trepte și purtată multă vreme pe la etaj.

Pedagogul se ridică într-un cot. Stă o clipă astfel, privind podeaua cu ochii închiși pe jumătate, apoi își lasă capul pe perină și adoarme.

– Ce bețiv portarul ăsta!... zice geamul dinspre coridor. Azi-noapte, pe la două, l-am văzut cu Frâncu și cu Bob, din clasa a șasea, ieșind din cancelaria profesorală. Erau cam chercheliți. Mi se pare că au „aranjat“ notele la istorie.

– De i-o prinde...

Se aud iar pașii portarului. A sculat băieții și acum se duce să se culce în cușca lui. Trecând pe lângă camera pedagogului, bate în ușă:

– V-ați sculat? E șase și un sfert!

Cu o mișcare violentă, pedagogul dă la o parte pătura și sare din pat. Face câteva mișcări repezi de-i troznesc oasele.

Când inima începe să-i zvâcnească de să-i spargă pieptul, iar puterile i s-au topit, cuprins de frigul ce intră în hainele vechi ca apa într-o epavă scufundată, se trânteste în pat îmbrăcat și se acoperă cu pătura.

Strâns ghem, cu genunchii sub barbă, cu plapoma în cap, privește, zgribulind, aburul ce îngheață îndată ce-i iese din gură.

Îl ustură gâtul, și nasul parcă i-e înfundat cu plută.

Cât de bine i-ar prinde să fi făcut cineva un pic de foc în cameră! Cât de puțin; chiar dacă nu l-ar încălzi, numai să știe că e foc, să aibă iluzia asta. I-ar ajunge.

„Ce crezi dumneata? îi sună în urechi glasul de taur îngrășat al directorului. Dacă statul ar da bani de lemne tuturor pedagogilor, să facă foc cât or vrea ei, i-ar trebui numai pentru asta un buget cât cel al

Ministerului de Război. Nici eu nu fac foc dimineața, domnule. Pe onoarea mea! Și sunt director de școală normală, domnule!“

„Nu sunt lemne pentru elevi și pentru personalul școlii, pentru că domnul director arde cu nemiluita; el și socrul lui. Apoi nici nu se cumpără îndeajuns. Banii de pe lemne se duc în casa și la via dumnealui. Pe ce era să-și clădească el o casă ca aceea, un palat? Din leafă? Știm și noi ce poți scoate azi din lefuri“, zic oamenii.

Pedagogul e sătul și de „domnia“ directorului, și de vorbele oamenilor. Îi e silă de toți și de toate. Unul mănâncă fiindcă are de unde, și ceilalți se uită la el cu jind, bătându-și deolaltă fălcile flămânde.

„Nu vă temeți, se gândește el. Nu-l veți face să fugă și să-și lase ciolanul.“

„Ducă-se dracului și unii, și alții! Datoria mea de pedagog – omul zâmbește cu amărăciune – e să sprijin autoritatea școlară. S-o ajut să trăiască până i s-or toci călcâiele.“

Pedagogul, fără să se spele în laborul unde a înghețat apa, se duce să pedepsească pe copiii care nu s-au sculat la întâia sunare de clopot și nu s-au spălat.

*

* *

Pe coridoarele lungi și fără uși, curentul îi zboară paltonul din spate. La intrare o fereastră n-are geamuri. Poate nici n-a avut niciodată.

Din cele cincisprezece milioane câte s-au cheltuit cu clăditul ei, n-a ajuns să se introducă electrica și apa și să se facă grilaj la scări.

Nici un gard nu i-au făcut. Așezată în marginea orașului, pe unde se abate șoseaua dinspre Câsla, curtea e inundată în zilele de târg de găștele și turmele de porci ale târgoveților.

Noroc că s-a găsit printre oamenii școalei un om cu cap: profesorul de gimnastică. Omul acesta a avut geniala idee de a pune elevii, în ora lui, să care spinii de pe o râpă și să îngrădească cu ei școala.

Viața școalei, de cincisprezece ani de când o clădiseră, nu s-a schimbat deloc. Același servitor merge dimineața cu trăsura cu coviltir alb până la marginea orașului, după profesori. Încarcă pe popa catolic cu burtă mare, profesor de franceză, pe cel de religia ortodoxă, bețiv și hapsân, mai pune pe deasupra un

dascăl de la aplicație, lung și ofticos, și câțiva profesori suplینitori și „ghii, roibii tatii“.

„Roibii“ merg încet. Căruța scârțâie de crezi că-i harabaua primăriei.

În cincisprezece ani, dascălul lung a murit și suplینitorii s-au împuținat. Numai popii au rămas aceiași: se ceartă mereu.

Directorul înjură pe profesori că întârzie de la ore, profesorii dau vina pe servitor că mână prea încet, și acesta bate caii.

Iscălesc chitanțe de plată, se dușmănesc în politică și viață. Își fac datoria de azi pe mâine.

Neanimați de niciun gând înalt, se zbat prinși în propriile lor vorbe.

De aceea viața le trece încet, grozav de încet. Parcă ar trăi căscând.

Când se întâmplă ceva în școală, sar cu toții la gard și se miră. E bine că întâmplările sunt rare, poate nu i-ar mai mira nici acestea.

Acum câțiva ani a căzut un elev de la etaj și a rămas mort pe loc. A fost atunci mare zarvă în oraș. S-au speriat toate doamnele ai căror bărbați erau în opoziție. S-a scris și la gazetă.

Un deputat a adus chestiunea în Parlament, a întrebat ceva pe ministrul de resort și i s-a răspuns.

Faptul a fost atât de interesant, încât l-a hotărât pe director să facă o faptă nemaipomenită.

A plătit din banii lui înmormântarea.

Secretarul școlii spunea într-o seară nevastei că banii de la îngropăciune i-a trecut directorul în buget la capitolul „diverse“.

De atunci nu s-au petrecut lucruri mari în școală. A, da! Mai e ceva. Protestul înaintat inspectoratului de scroafa cea bălană de la internat, căreia directorul îi mănâncă în fiecare an porceii. Ea spunea că n-au murit, cum a raportat el, ci i-a tăiat la praznice.

Inspectorul fusese coleg cu directorul și, cum erau „servus“, n-a răspuns scroafei. De altminterlea, era la putere partidul lor; iar scroafa nici nu făcea politică. Așa i-a trebuit dacă n-a înțeles vremurile!...

Pedagogul urcă pe întunec scările și, luând de undeva o lampă, merge prin dormitoare să facă „inspecția“.

Elevii au plecat la meditație. Într-un colț zace cineva.

— Cine e acolo?

– Crăciuneanu. Sunt bolnav.

– Ai fost la medic?

– Fost.

– Arată dovada!

– Am dat-o la cancelarie. A spus să stau în pat și să iau aspirină.

– Acopere-te bine, să nu răcești. Cine a deschis fereștile?

– Poștarul. Vrea să mă dea jos din pat. Zicea să merg la meditație.

„Vai de capul lui“, se gândește pedagogul, târându-și botinele scâlciate pe coridorul lung.

Așa încep toți. Întâi, aprindere de plămâni; tuberculoza vine ea îndată.

Păcat de el, băiat bun...

Dacă ar avea cine să-l compătimească și pe el, i-ar folosi tot atât de mult ca elevului ăstuia.

A fost și el student bun, dar n-a avut bani.

Acum s-a lăsat de studii, nu mai cere nimic de la viață, rabdă frig, cutreieră dormitoarele și bate cu nuiaua elevii. Unde merge, parcă ai arunca oțet – în urma lui totul se înăcrește.

Nu se mai gândește la studii, nu mai lucrează nimic și nu mai vrea nimic.

În băncile înalte, în carnea cărora câteva generații de școlari și-au săpat zvâcnirile inimii, stau acum elevii clasei a cincea.

Câțiva se freacă la ochi și cască. Multora li se închid ochii, dar buzele continuă să se miște și după ce au adormit, dând astfel impresia că învață. Asta e ceea ce trebuie salvat.

Elevii sunt mici, sfrijiți, cu fețele scorțoase și gâturile scrofuloase. Pe fețele lor își zugrăvise sărăcia chipul: au obrajii supți, prin subțirimea pielii se văd dinții, și privirile le sunt rătăcite.

Ca în mai toate școlile normale, sunt și aici copii cu părinți săraci și de cei fără părinți și cu neamuri bogate.

Cum stau în bănci, zgribulind de frig, tresar la orice zgomot. Pedagogul se plimbă pe dinaintea lor, și scârțâiturile podelelor se înfig în inimile înghețate ale copiilor.

– Costache, ce tot vorbești voi acolo?

– Domnule pedagog, nu se vede să cetim.

– Nu putem ceti, se aud glasuri timide din mai multe părți.

Pedagogul se supără. Știe că economul nu le dă petrol îndeajuns, că lămpile sunt mai mici de cum s-ar cuveni. Dar economul e bărbatul bucătăresei internatului, iar bucătăreasa e dintr-un sat cu nevasta directorului.

De aceea salvează întâi „autoritatea școlară”. Pășind îndrăzneț spre elevi, cu o îndrăzneală de înăcrit căruia i s-au tulburat socotelile, întreabă:

– Cine a vorbit?

Liniștea încremenește. Costache se uită mai într-o parte ca de obicei, se așază în bancă.

– Am întrebat cine a vorbit! Costache, stai în picioare.

– ?...

– Macovei, ți-am auzit glasul.

– Nu se vede, domnule pedagog. Pofțiți, uitați-vă.

– Ține palma.

– Nu se vede...

– Ține palma!

Elevul își freacă palma de haină. În lunga lui experiență, a învățat că asta ușurează durerea. Apoi o întinde spre pedagog, uitându-se fix la nuia.

Dacă pedagogul ar fi o ființă nevăzută, de pe fața elevului s-ar putea deduce existența lui și urmări fiecare mișcare, de la ridicarea mâinii și până când lovitura cade vâjâitoare în palma vinovatului. După fiecare lovitură elevul se strâmbă, se îndoiaie de mijloc și văitându-se mai tare de cum îl doare, își sugă palma.

Costache, ca începător, mai capătă și o urecheală.

Odată potolită revolta, pedagogul se urcă pe catedră și, vorbind copiilor despre păcatul nesupunerii, despre cel al cârtirii împotriva superiorilor, îi sfătuiește să-și vadă de carte, să-și facă datoria. Numai datoria!

Pedagogul deschide o carte, încercând să citească. Dar slovele se încurcă, se amestecă, privirile îi alunecă în gol. Se gândește la o fată căreia i-a făcut curte ca student.

„Unde o fi acum?”

Toate i se par învăluite în ceață, șterse. Parcă n-a fost niciodată student, parcă n-a cunoscut nicio fată. N-a trăit, n-a simțit nimic.

E și el un cap – netuns, e drept – alături de capetele acelea tunse, care stau rânduite înaintea-i, închid ochii, iar îi deschid și mișcă mereu din buze.

Pedagogul își proptește capul în palme, închide ochii... Vremea trece...

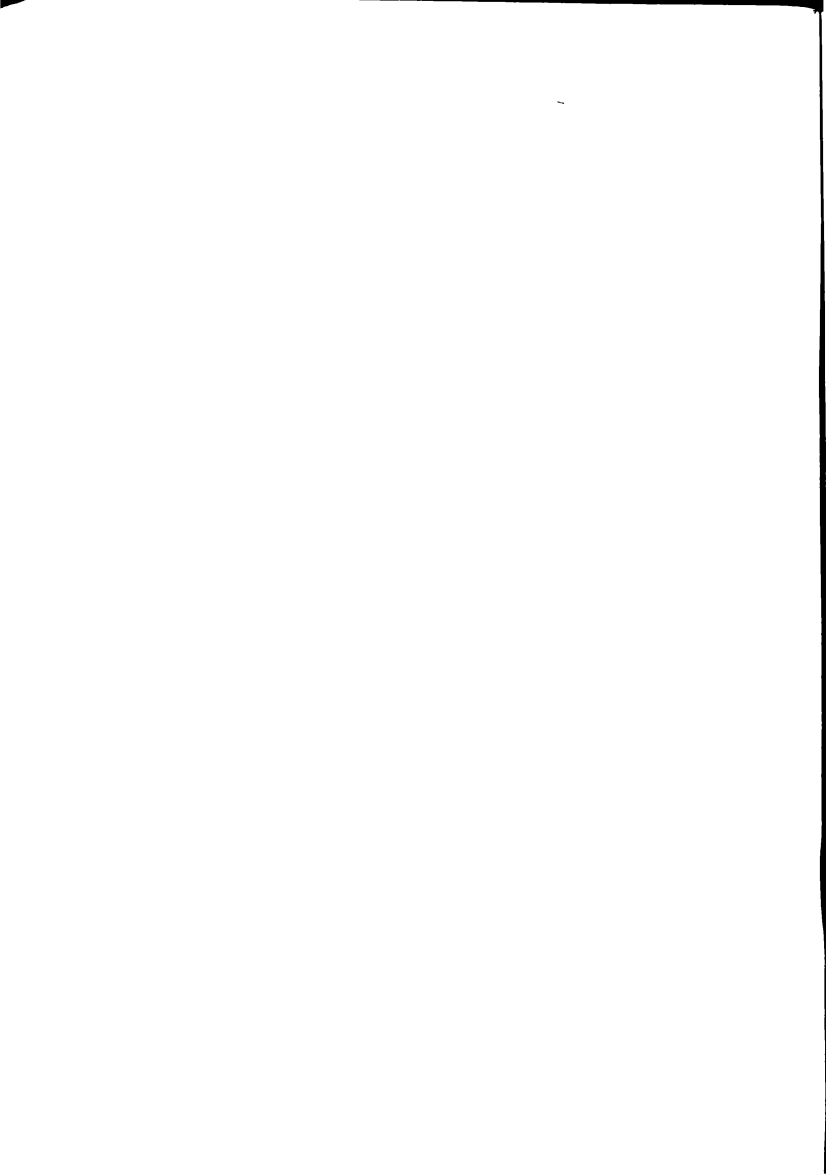
– Intră în sală, boouule! răsună pe coridor strigătul de taur al directorului.

Pedagogul tresare. Se aud vânzoliri de cărți, șoapte:

– Vine văcarul.

– Liniște, zice pedagogul.

La geam se ivește fața albă a zilei de iarnă.

URSITA

– Bună sara, zise Vasile intrând grăbit, parcă alungat de cineva. E un frig de să nu scoți cănele din casă, și ninge... ninge de îngroapă.

– Sara bună, Vasilie. Șezi. Uite aici, să nu fie ceva pe laviță, cum umblă copiii, răspunse femeia, întinzându-i un scaun cu spate după ce-l șterse cu șorțul.

Vasile, un țăran îndesat, cu ochii mici scăpărători, cu mustățile pleoștite, se așeză greoi de pârai scaunul, scuipă între opinci, întrebând:

– Cum o mai duce?

– Pare că s-a mai liniștit de când i-a descântat de deochi în pământ Ravica Rarului. Apoi, după un răstimp, adăugă, lungind vorbele: Mai știe-ne Dumnezeu!

câte n-am încercat de șase săptămâni, de când zace și se zbate ca șarpele! Să ferească Dumnezeu, Vasilie, de așa chinuri și pe cei care omoară la drumuri. Nu poate zice că n-am umblat după leac. Că umblat-am destul... Cine ce m-a învățat, aia am făcut. Descântatu-i-am la nouă muieri cu apă de la nouă izvoare. Am fost și la femeii meștere, că – Doamne, iartă-ne – am crezut că-i făcătură. Am dat slujbe la popi cu credință, da' nu i-au folosit cu nimic. Se vede că asta ne-a fost nouă scris s-o petrecem...

Femeia zgândări șperla din cuptor cu vătraiul; mai era un pumn de jeratec, care se ținea deolaltă, ceea ce prevestea ger, și luându-și sumanul pe umeri, căci nu era de glumit cu vremea, ieși să aducă paie.

Iarna era grea; balegile, câte le uscaseră pentru foc, erau pe isprăvite; ca să le mai cruțe, făceau foc cu paie.

Rămas singur, Vasile își roti privirile prin casă, dar, negăsind nimic deosebit, trase scaunul lângă cuptor și își lipi palmele de trunchiul cald. În fața lui un paianjen roșu, cât o boabă de măr, se coborî alene până în dreptul nasului, se uită la fața omului și porni înapoi pe ață în sus, grăbit.

Omul se uită cum se pierde în negrul tavanului, apoi își ridică o palmă, se uită la o bubă vindecată și iar o lipi de trunchi.

Era fratele Anei. Bărbatul ei era beteag, și el venea seara să vadă ce face. Dacă i-e scris omului să moară, va muri. Ana își va găsi ea rosturile. E greu, de bună seamă, dar dacă Dumnezeu așa a rostuit lucrurile, n-ai ce face. Vasile căscă lung, cu zgomot.

Încăperea era mică, sărăcăcioasă. În fund se afla masa înaltă, pe care mai rămăseseră câteva bucăți de mămăligă. În patul de după ușă dormeau copiii desco-periți, în celălalt pat zăcea bolnavul, acoperit cu bunda. Înlăuntru plutea un aer greu, înțepător; un amestec de aburi, fum și praf, în care lampa slabă părea scufundată într-o apă murdară.

De pe pereți, câțiva sfinți cu cercuri pe cap – odată aurii, acum negrii – se uitau unii la alții strâmbându-se de scârbă. Respirația bolnavului, scurtă, șuierătoare, tulbura atmosfera aceea de îmbâcseală, întunerec și tăcere.

– Dormi, Iacobe?

– Nuuu...

Acum intră femeia cu un braț mare de paie, pe care le ghemui între vatră și căpătâiul patului.

– Ce vreme! E întunerec de nu-ți vezi mâna, și ninge, ninge mereu...

Împinse cenușa în fundul sobei, aprinse focul de la lampă și, când flăcările bubură alergând spre horn, trase fitilul în jos, ca să nu mai ardă petrol. Odaia rămase o clipă în întunerec. În curând, când se aprinse somoiogul de paie din sobă, limbile roșii începură să salte pe păreți, în apa neagră a geamurilor,

– Ană, dă-mi apă. Așa mi s-au uscat grumazii... se auzi în odaie un glas scâncitor de bolnav.

Iacob se ridică anevoie, cu trudă, proptindu-se de stavilă; după ce se răzică de părete, suflă greu, ca omul obosit. În lumina tulbure din odaie i se iviră ochii rătăciți, ca două scântei răspânditoare de întunerec, obrajii scofâlciți, cu pielea vierzuiă, întinsă pe oase. Cum sta în vârful patului înalt, cu bunda în spate, ochii adânciți în orbite și gingiile descărnate, părea boala însăși cuibărită acolo.

Tăceau cu toții; se auzea pâlparea focului.

– Ce-ți face nevasta, Vasilie?... Copiii... întrebă bolnavul, așa, ca să spună ceva.

– Bine, mulțam lui Dumnezeu.

Și iarăși se întinse între ei tăcerea aceea apăsătoare de noapte grea de iarnă; oamenii se uitau în pământ, fără să-și spună o vorbă, fără să clipească din gene, vrăjiți în pânza aceluiași gând amar. Femeia își luă furca de tors.

Din când în când se oprea, punând câte un șomoilog de paie pe foc, apoi își lua iar fusul din poală și torcea mai departe. Când pocniturile paielor din vatră încetau și femeia puneă firul pe fus, se auzea răsuflatul scurt, chinuit al bolnavului.

– Să vă spun ce am visat, zise el, pe neașteptate.

Ana și Vasile se întoarseră spre el ca treziți dintr-un somn adânc. Dar bolnavul se opri din vorbă; buza de jos îi tremura, ochii i se scaldau în lacrimi. Stete astfel câteva clipe, luptând cu plânsul, apoi o rupse grăbit:

– Eu o să mor în lac la Tăureni. Și se uita când la unul, când la altul. De ce vă mirați? Acolo mi-e ursita să mor și acolo voi muri. Veți vedea voi. Ursita trebuie să se împlinească.

– Asta așa-i, se încumetă Vasile, numai că nimeni nu și-o cunoaște pe a sa.

Bolnavul nu-l luă în seamă, își urmă firul de acolo de unde îl lăsase, mai grăbit, mai plângător:

– Pare că venise mama, Dumnezeu s-o ierte, la noi și s-a așezat pe laviță, după masă, în frunte. Era îmbrăcată în haine albe. Eu încă m-am mirat și am întrebat-o de ce se îmbracă în alb, dumneaei, muiere bătrână. Ședea cum am spus, colo, pe laviță, cu coatele pe masă. „Am venit să-ți spun, dragul mamii, că ți-am cumpărat loc de casă la Tăureni, lângă lac. E o fântână acolo, fântâna cea fără fund – o știți voi; deasupra ei să-ți faci casă nouă, și să nu te mai muți de acolo, că așa e voia lui Dumnezeu. Mâne dimineată prindeți boii la plug și trageți o brazdă până acolo“.

Bolnavul tăcu.

– Și ați tras brazda? întrebă femeia.

– Da. Când ai intrat tu, Vasilie, și m-am trezit, tocmai trecusem dealul.

– Nu trebuie să le pui pe toate la inimă. Mai umblă și mintea omului când doarme.

Bolnavul își scoase un genunchi de sub bundă și își proptise capul în palma dreaptă.

– Visurile curate-s de la Dumnezeu. Eu când m-am însurat am visat cu un an înainte pe ceea care

îmi era sortită, când încă nici nu o cunoșteam. Și mama, Dumnezeu s-o ierte, ne-a spus cu o săptămână înainte și ceasul când va muri. Mi-aduc aminte, era într-o sâmbătă seara, îi era greu și n-am stins lampa când ne-am culcat. Ea a băgat de seamă că îi așteptam ceasul din urmă și ne-a spus: „Stingeți lampa și vă culcați liniștiți, că eu nu mor până joi, când cântă cocoșul de ziuă“. Și chiar așa s-au petrecut toate. Când i s-a apropiat ceasul, ne-a sculat pe toți: „Amu dați pară la lampă și să aveți lumânare la îndemână, că se apropie ceasul“. A fost femeie cu credință mare și Dumnezeu i-a arătat în vis tot ce va petrece. De-aia zic: acum e rândul meu, mi s-a împlinit și mie ursita.

– Doamne, omule, cum poți vorbi așa?! Tu ai nevastă și copii...

– Nu vă mai necăjiți de-a nimica, zise Vasile, că nu mor oamenii atât de ușor.

Bolnavul își îngropase capul în palme; cum stătea ghemuit, începu să tremure ca scuturat de friguri.

– Săăăraci copiii mei, vor rămâne pe drumuri, zise el, podidindu-l un plâns amar.

Nimeni nu sări să-l mângâie, și el plânse multă vreme.

Focul în vatră murea. Întunerecul de afară intra pe nesimțite. Oamenii și lucrurile se scufundau în noapte, își pierdeau formele, se topeau.

– Ei, ei, suspină Vasile – și glasul lui părea că vine de undeva de sub pământ, dintr-o lume moartă – dacă ne-am lua după visuri! Eu câte nu visez, dar cine le mai ia în seamă pe toate? Ar însemna să-ți faci capul călindar.

Se întinse și ridică fitilul. Lumina slabă, ca o față ofticoasă, umplu îndată odaia, parcă închiudată că au ținut-o închisă atâta vreme. Apoi, după ce alungă întunerecul pe la colțuri, sub paturi, se retrase iar în cușca ei, zgriburind de frig, picotind de somn.

– Tu, Vasilie, reîncepu bolnavul, ca frate al Anii, mai uită-te și de ai mei. De un cap de muiere n-are nimeni frică. Or să-i taie răzoarele, să-i fure primăvara mieii. Și copiii...

Îl înăbuși plânsul și se lăsă greu pe pat. Un val de vânt lovi fereastra, și para lămpii clipi fricoasă.

Ana și Vasile își făcură cruce. Afară fulgii dănuiau fantastic și stratul de zăpadă din fereastră urca mereu. Sus, pe crucea casei, o cucuvaie, țipând, părea

un pui de diavol într-un picior, care aruncă săgeți în noaptea învrăjbită.

– Pasărea morții!...

– Pe vremea asta nu-i merge nici ei bine.

– Nu, răspunse Ana fără să-și deie seama de ce zice.

Bolnavul se ridică din nou, încet, trudindu-se; se coborî din pat, îndreptându-se spre ușă, gata să cadă.

– Mă duc... mă duc la Tăureni.

Vasile trecu înainte-i.

– Doar nu ești copil, să te iei după visuri, măi omule! Ai nevastă, copii. Trebuie să-ți ții casa.

– Mă duc. Nu pot. Acolo mi-e scrisa, acolo mă duc. Lasă-mă.

– Măi omule!

– Lasă-mă...

Vasile și Ana îl luară pe sus și-l puseră în pat, acoperindu-l bine. Ana, după ce își șterse ochii cu năframa, se apucă iar de tors. Într-un târziu, Vasile se strecură afară.

– Ai grijă, îi zise el femeii, care ieșise să-l petreacă. E vremea rea și i-e greu. Mâne ar trebui să-i facem maslu. Eu o să mai viu colo de către ziuă.

*

* *

Ana, după ce se întoarse în casă, se opri în ușă, cu mâinile încrucișate pe piept, dreptă ca o stană de piatră.

Se uită lung prin odaie, ca și cum n-ar fi cunoscut-o. Apoi, dând din cap a zădărnici, se așeză la furcă lângă vatră. Și toarse mereu...

În capul ei un gând dureros se învârtea neîncetat, ca un corb în jurul unui pom golaș pe vreme de iarnă; ochii i se stinseră pe nesimțite... În odaie era liniște.

Sus, în tavan, un cerc turtit de lumină mărginea câteva podele, o bucată de grindă afumată de care atârna o pânză zdrențuită de păianjen. Apoi și para lămpii se retrase tot mai adânc în cușca ei, până ce adormi și ea.

Bolnavul se ridicase în coate. Privirile îi șerpuiau biciuitoare în întunec. O scârțăitură seacă, îndărăt-nică se rostogoli prin casă ca un ban de argint pe o tablă de gheață.

Bâjbâind zorit, își potrivi bunda și căciula, ca și când în pat ar fi dormit un om cu fața spre părete, și porni grăbit spre ușă. Sub opinci nisipul scrâșni. Parcă s-ar fi darâmat pe el o claie de vreascuri.

Încremenise. Inima îi zvâcnea puternic și loviturile ei se împlântau adânc în tăcere. Strânse pieptarul, și, apăsându-l cu mâna pe piept, îi înăbuși ticăitul... Undeva, în podele, ronțăia dormitând un cariu...

Noaptea își țesea mai departe firul ei nesfârșit, urzind oameni și lucruri în aceeași pânză încurcată de somn și tăcere...

Când se întoarse Vasile, prin fereastra din față, lumina dimineții curgea gărlă, făcând o punte alburie cu un capăt înfipt în sobă. Ana ședea lângă vatră, cu pieptul răzimat de pat; își pusese mâinile sub cap în loc de perină.

– Dormiți?

Un gând fugar scăpără în creierul lui Vasile și puse mâna pe capul bolnavului:

– Iacobe!

Căciula se turti sub mână.

– Ană! Iacob! Unde-i?

– Tu ești, Vasilie? Doamne, cum am adormit, zise femeia, trezindu-se, încă amețită de somn. Uite și fusul. Noroc că nu l-am călcat. Da' m-a furat somnul stând, ce nu mi s-a întâmplat niciodată. Nu dormisem de pa... t... ru... și, ridicând ochii, îi îngheță cuvântul în gură.

Afară ninsoarea încetase. Pământul dormea liniștit ca un uriaș pe cojocul căruia căsuțele păreau niște mușunoaie îngropate în zăpadă. Deasupra nesfârșitei întinderi albe plutea o tăcere rece, înfiorătoare; numai pe cerul neclintit de marmură fumurie croncăneau trei ciori, trecând, în șir, pe deasupra satului.

De pe prag, prin grădină în sus, ducea o dâră în zigzaguri, de parcă erau urmele unui om beat, care nu-și putuse ridica picioarele, și apoi din loc în loc se oprise, se răzimese de pomi.

Cei doi oameni, lipiți de ușchiorii ușei, se priviră muți o clipă, și prin dosul ochilor lor trecu, ca o geană de nor negru, același gând...

NOAPTEA

Au cinat mămăligă cu borș pârgăluit. E în câșlegi, dar carne nu prea fac. Porcul de slănină l-au vândut pentru impozite.

Acum se culcă. Mama doarme în patul de după ușa cu un nepoțel de doi ani. Copilul a avut un tată care l-a lăsat și a plecat în lume. Noroc că mai trăiau bătrânii și și-au adunat de pe drumuri fata și nepotul.

În celălalt pat doarme mama copilului, sora lui, cu o nepoată orfană, luată de bătrâni s-o ție de suflet.

Sora e slabă, pământie la față și, când e vremea moale, nu se poate mișca de junghiuri prin coaste și scuipă pumnii primiți de la bărbat: „Nu-l primească pământul pe unde o fi“...

Tatăl și-a întins bunda jos, lângă sobă și, împăturindu-și cioarecii, i-a pus sub cap, că „nu-i ajunge o perină acum, la bătrânețe“.

Pentru el, pentru student, mama a lipit cele două scaune cu spate de laviță, a pus pe ele perinele, care nu-i ajung bătrânului și, scoțând din ladă țolul de mireasă, i-a făcut un „așternut împărătesc“. Nu i-a pus cearceaf, că n-are, și în zvârcolirile neîntrerupte, perinele alunecă una înaintea și alta înapoi, iar el, „împăratul“, doarme pe scândura tare a laviței.

După ce ai casei s-au liniștit, ca să nu rămână singur cu gândurile lui, atârnă lampa deasupra capului și se apucă de cetit. Cărțile astea, vechi tratate de matematici și de sintaxă latină, fără început și fără sfârșit, cărți pe care le-a găsit undeva prin pod, n-au nimic comun cu sufletul lui. Nu-i aduc aminte de nimeni și nu pricepe mai nimic dintr-însele; le ține totuși înaintea ochilor, căci e singurul fel în care își poate ținea gândurile pe loc: să-și dea iluzia că citește.

Totuși, uneori gândurile îi scapă din frâne și aleargă prin largul întins al vieții, până cad moarte. Printre șirele cărții se ivesc chipuri cunoscute, scene din viața de elev, întâmplări care-l fac să zâmbească

multă vreme, până când un zgomot neașteptat îi rupe pânza visului. Atunci strânge cartea, citește mai departe, până ce tatăl îl întreabă, parcă ghicindu-i zădărnicia gândurilor:

– Tu nu te culci?!

– Nu, mai citesc.

Tatăl se zvârcolește neputând dormi și începe cântător, ca la biserică:

– Mânca-o-ar focul de carte, dragu tatii, dacă nu-ți ajunge ziua cât îi de mare, de mai stai și noaptea și prezi fotogenul! Apoi dă-o în dobă, s-o mănce, că nu m-ajung cu grumazul cu voi.

„Voi“ e mama, care-i ține parte. Acum însă ea doarme, și bătrânul își urmează nestăvilit cântecul de fiecare seară.

– Am crezut că te învăț ca să am un ajutor de la tine, dragu tatii, da' văd că tot eu trebuie să dau și amu, la bătrânețe, de mi-e acru sufletul...

De când e acasă aude în fiecare noapte povestea asta; o știe atât de bine, că ar putea să spună și clipa când începe și tonul cu care o va rosti. Și de fiecare dată adevărul ei îl apasă pe inimă ca o piatră grea.

La început, când s-a întors acasă, în cea dintâi noapte, s-a îmbrăcat în cap de noapte, atâta i-au căzut de greu aceste vorbe. Când să plece, l-a podidit plânsul. Bătrâna a sărit din pat, ocărându-și bărbatul, care stă toată ziua „cu ciocanul în gură“ și le amărește viața. Nu-i destul că a îmbătrânit-o pe ea, își mai alungă și copilul de la casă. Bătrânul a răspuns că dacă a ajuns unde a ajuns, e fiindcă l-a cormăluit ea, că e vai de casa unde poartă muierea clopul, dar de-acum înainte poate să ardă casa, el nu va mai zice o vorbă.

Nu se putea ținea de cuvânt și, ca și cum ar fi răspuns unei dorinți a studentului, spune:

– Te las, dragul tatei, te las!...

Studentul nu-l mai aude. S-a închis în firea lui ca într-o crustă și lasă să se scurgă viața pe lângă dânsul fără să-l atingă, fără să-și amestece veninul de afară cu cel din sufletul lui. Totuși, câteodată crusta se înmoaie și, întors spre perete, singur, în odaia unde mai dorm cinci, plânge, plânge...

Își scoate apoi o mână albă, lungă de sub înveli-toare, o așază sub cap și stă așa, toată noaptea, privind în tavan. Gândurile și, la început, munca pentru trai i-au alungat somnul.

Se gândește la studenție, la viața zgomotoasă ce o duc cei cu bani. Și-aduce aminte de profesorul de limbi slave, care voia să-l trimită în străinătate, de meditațiile pe care a fost nevoit să le părăsească și să intre în clinică cu „un mic catar“. Și în urmă, calea către casă, într-un car cu două vaci bătrâne, pe o vreme de iarnă, cu țolul în cap, că prin paltonul lui ros în coate sufla crivățul.

Acum se „odihnește“. Lapte nu-i la casă și unsoarea se folosește ca de leac. Nu-s bani de medicamente, nu-i medic, și ca să trimeată undeva o scrisoare, mama trebuie să se ducă la Ghiriș, la zece kilometri, și să vândă o găină.

Gândurile astea nu-i plac și se apără de ele, cum s-ar apăra de niște insecte supărătoare. Își perindă pe dinaintea ochilor planuri de viitor, gânduri aurite. O să se întremeze și o să isprăvească facultatea, apoi se va face profesor și-i va sălta și pe cei de acasă. Mai întâi va îngrați curtea, apoi le va da bani să-și cumpere vite. Și studentul îl vede pe bătrân venind de la târg cu un ciopor de vite. Zâmbește de bucuria bătrânului.

Tata s-a culcat pe spate, și sforăiturile lui îi taie în vis ca un fierăstrău. Începe să tremure, se zvârcolește ca strâns de gât și, în cele din urmă, îl deșteaptă;

– Tată, tată, întoarce-te pe o parte, că prea sforăi, nu pot dormi.

Tatăl închide gura de parc-ar plescăi cineva în apă și după o clipă de tăcere reîncepe iar.

– Tată, tată, scoală-te!

Copilul mic se trezește și plânge.

– Abúá, abúá, cu mama...

Copilul nu tace, și mama e nevoită să se scoale și să se plimbe cu el prin casă.

– Sculatu-l-ai? zice tatăl, și se scoală cu bunda pe el, se târaie până la sobă și, pufăind ca un foi, caută un cărbune aprins în cenușa de balegi. Ia un șomoiog de paie de la stavila patului, împrăștiindu-le jumătate prin casă, aprinde focul.

Lemnele-s verzi, și bătrânul se înădușă. Trântind ușa de la sobă de scoală casa, înjură. Începe apoi să se încălze, și asta ține un ceas. Soba afumă, copilul plânge și tatăl spune iar că nevasta și feciorul l-au adus la sapă de lemn.

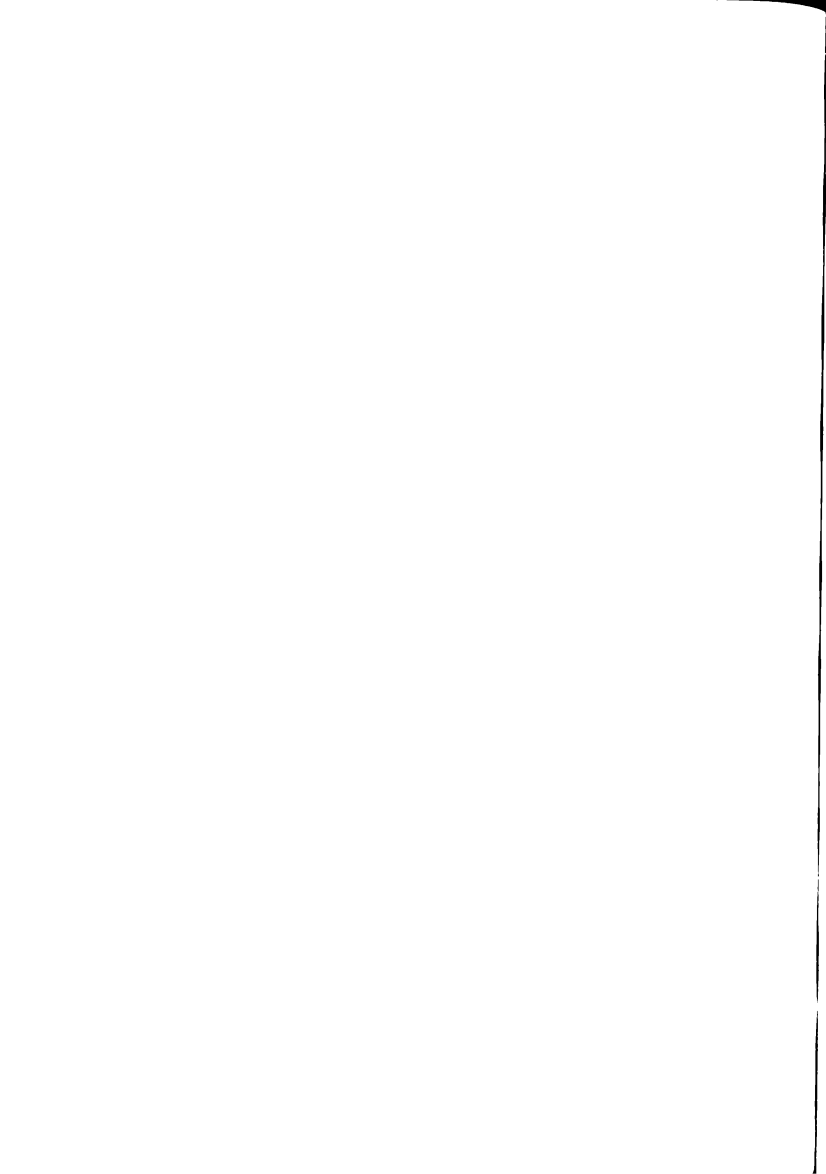
Cu încetul se încălzește în casă; aduc cucuruzi și încep să sfârnească.

Ai casei vorbesc de una, de alta, și studentul, care ar dormi acum, nu poate. S-au sculat copiii, țipă și se joacă; e cald și bine în casă.

El își descopere pieptul și brațele slabe, scheletice, și în lumina gălbuie le privește lung, ca și cum ar fi străine. Nu se mai gândește la nimic, totuși închide ochii. În dosul pleoapelor trec scurte vedenii frânte.

Deasupra capului, lampa cu veșca într-o parte, ca un om beat cu pălăria pe o ureche, se uită printre gratii, tăind întunerecul în felii mari.

În dosul geamurilor apar obrajii galbeni, batjocoritori ai zorilor de iarnă – și el adoarme...

CORIGENȚE

M-am trezit pe neașteptate. Pare că a bătut cineva la ușă. Poate mi s-a părut numai. Clipesc din gene și îmi dreg gâtul uscat cu o înghițitură de apă din paharul de pe noptieră. Apoi mă las pe pernă și mă uit în odaie fără curiozitate, fără rost. Ceasul mi s-a oprit. Trebuie să fie tare de dimineață.

Sunt obosit, cuprins de un fel de toropeală amețitoare, ca după o noapte de chef. Simt în gât bătăile inimii și mă doare capul în partea dreaptă.

„Voi fi răcit aseară în grădina aceea“, mă gândesc. Apoi, mai târziu: „Azi continuă examenele de corigență. Nu le-au putut lăsa pe săptămâna viitoare“...

Casc prelung și îmi las mâna pe plapumă, nemai-gândindu-mă la nimic.

...Poc... poc...

– Cine-i?

– Eu.

– Care eu?

Din răspunsul lung înțeleg un singur cuvânt: „doamna“.

Sar din pat, iau ceva în spate și ridic perdeaua.

Patul desfăcut nu e tocmai curat; pe masa plină de cărți, aruncate în dezordine, e cămașa de zi, gulerul, cravata. Un pantof e lângă masă, altul, nu știu prin ce împrejurări, a ajuns lângă ușă. Ciorapii zac în mijlocul odăii.

Trag repede pătura peste așternut, pun cămașa în dulap, și după ce împing cu piciorul, sub pat, ciorapii și pantofii, las perdeaua, să nu se vadă „toate“, și deschid ușa.

Intră o femeie voinică, grasă, cu fața roșie și părul lins. Mă învăluie într-o căutătură nevinovată, rugătoare; în vreme ce vorbește, parcă îi tremură puțin capul.

– Iertați-mă, domnule profesor, că v-am sculat așa de dimineață, începe cu un glas subțire.

– Nu-i nimic.

– V-am așteptat aseară până târziu. Mă temeam să nu plecați și să nu vă întâlnesc.

– Luați loc, doamnă.

– Mulțumesc. Am un băiat în clasa a patra. A fost cam bolnav; n-a prea putut învăța peste vară. Nu-i vorbă, cât l-au ajutat puterile a făcut el, sărmanul. Dar e așa de grea latina... De multe ori îmi era mai mare mila când îl vedeam cum se chinuiește învățând. Îi ziceam s-o mai lase și să se odihnească. Da' el, nu: „Că vreau să învăț, mămică, să-i întrec pe toți“. Și învăța, învăța, domnule profesor...

Cucoana se oprește brusc și se uită la mine cu fața candidă.

– Cum îl cheamă?

– Puiu Cristea.

– Sunt doi Cristea în clasa a patra, unui Ion și altul Pavel.

– Ion.

Îmi trece prin minte o clasă mare, întunecoasă, ticsită de copii. La geam s-a urcat un salcâm și se uită

neconținut la un copil sfrijit din banca întâia. Copilul stă și el strâmb în bancă, are obrazul cojit și parcă se uită puțin de-a curmezișul. Nu-ți vine a crede că o femeie atât de voinică ar putea fi mama unui copil așa de pricăjit.

– Îl știu, zic.

Fața femeii se însuflețește, capul îi tremură mai tare. „Cum să nu-l știți, e doar băiatul meu!” zice toată ființa ei.

– Nu prea învăța, zic eu ca pentru mine, și pe urmă e foarte slab fizicește, prea slab pentru clasa lui. Era mai bine să-l fi ținut încă vreun an acasă, să se mai întreme.

– A, acum s-a îngrășat și știe latină. Și până acum învăța el, dar e sfios, nu e ca alții. Îmi spunea acasă: „Eu, mamă, știu la domnul profesor, dar mi-i frică să răspund”. Vă rog, domnule profesor, nu vă uitați la el când răspunde. Vă rog foarte mult. Numai pe el îl am. Aș vrea să isprăvească liceul și să facă medicina.

– Bine, doamnă, zic, lovindu-mă cu palmele peste genunchi și ridicându-mă cel dintâi. Dacă o ști ceva, îl trec, n-am nimic împotrivă. Țara are lipsă de doctori.

– Vă mulțumesc.

– N-aveți de ce.

Prin ușa întredeschisă răcoarea dimineții de toamnă m-a cuprins până în măduva oaselor. Azvârl hainele de pe mine și, dârdâind, mă vârl sub plapomă.

Când să ațipesc, o bătaie puternică în geam mă face să sar în mijlocul odăii. Trebuie să fi lovit cu umbrela ori cu vreun baston; fereastra e sus, cu mâna nu o poți ajunge din stradă, și lovitura a fost atât de puternică, încât nu știu de nu mi-o fi spart geamul.

Repet povestea cu îmbrăcatul și deschid fereastră.

În stradă e acum un „amic“, contabil la o bancă populară, unul din ciudații amici cu care te întâlnești o dată în viață, la un pahar de vin, cine știe unde, într-un local tot așa de suspect ca și amicul despre care nu știi decât că îl cheamă Milu ori Mitică, că e de dincoace ori de dincolo de munți, dansează bine și e băiat „șic“.

Alături e un om înalt, cu mustăți de haiduc, poartă o pălărie veche de paie, pardesiu alburii de gumă. După vesta închisă, pare să fie preot.

Amândoi, „amicul“ și „celalt“, au fețele smolite ca după o noapte de chef.

– Eu sunt, amice, nu te speria, am venit la tine să te rugăm ceva. Dumnealui e unchiul meu, popa de la Crăcătura, are un băiat corigent la latină.

– Bine, zic eu.

– Nu-i bine deloc, sare popa cu pălăria de paie, ca l-ai lăsat repetent.

– Cum îl cheamă?

– Crumpănă Ilie, clasa a șasea B.

– N-am avut ce-i face. De ce n-a învățat ceva? Nu știe absolut nimic.

– Bine, domnule, da' ce fel de oameni sunteți dumneavoastră?

– Unchiule, dă-mi voie. Mă amice, un pic de bunăvoință, nu mai mult. Ce dracu te scumpești așa?!

– Nu se mai poate face nimic, conferința s-a ținut, cataloagele le-am încheiat și le-am înaintat la direcție.

Popa își dă pălăria pe ceafă și se încruntă.

– Catavasiile ei de lume! Ce crezi dumneata, că eu sunt câine? Ori ce vreți?

– Părinte, dumneata ești om cu școală, înțelegi că oricât am vrea să fim umani, nu se poate trece peste anumite limite. De pildă, dacă pe dumneata te-ar ruga

cineva să faci o liturghie după ce ai mâncat de prânz, ai face-o?

– Aș face-o, răspunde prompt părintele.

– Eu nu te cred. În orice caz, eu n-aș face-o și nu pot trece nici pe un băiat care, în fața altor treizeci și în fața a trei profesori, nu răspunde un cuvânt măcar.

– Mă amice, îmi pare rău.

– Și mie.

După ce închisei fereastra, îl auzii pe părintele cântând catavasiile de glas 9 și „pe toți sfinții pomenindu-i“.

În drum spre școală mă întâlnesc cu un funcționar de la primărie. Întâi mă întreabă omul despre sănătate, de cum am dormit azi-noapte și, după ce îmi spune că are să cadă guvernul și vor veni ai noștri, mă roagă ceva, „așa, fiindcă m-a întâlnit“. Are un băiat în clasa mea. Stă slab la câteva „materii“ și, ca diriginte, se cuvine să-i iau apărarea. Altcum, băiatul e un talent, tot ce vede face. „A făcut mai zilele trecute un aeroplan de l-a pus în uimire și pe domnul primar.“

Promit ca la alegeri că „voi face totul“ și intru în liceu..

Coridoarele forfotesc de lume; elevi înnegriți de soare și crescuți de să nu-i recunoști aleargă de la o sală la alta. Grupuri de părinți se plimbă îngrijați, salutând ceremonioși pe profesorii care abia îi iau în seamă. Părinții țin cărțile și hainele copiilor lor, intrați în examen. Au fețele obosite, brăzdate de griji și hainele prăfuite de lungul drumului.

Așteptând să le iasă copiii din clase, de la examene, vorbesc și ei de germană, de latină, de vremuri...

Când mă întorc acasă de la restaurantul unde iau masa, îmi spune gazda că m-a căutat un „domn“.

– A, da, uite-l, mi se pare că dumnealui a fost.

În urmă-mi urcă scările, grăbit, un bătrânel cu pieptul bombat și redingota veche, ponosită.

– Sunt popa Blându, îmi spune gâfâind, întinzându-mi mâna.

Suflă greu ca din foi, are fața pământie, obosită.

Îl poftesc înăuntru și îl rog să șadă.

– Mulțumesc, zice el după ce izbutește să se mai calmeze. Astma îi clocotește în piept, vremea asta neguroasă de toamnă îl prăpădește. Domnule profesor, am un băiat în clasa a șaptea... Toți încep la fel.

– Pe Remus, întregesc eu.

– Da, Remus. Să faceți bine să-l treceți.

– E greu, nu știe nimic.

– A mai învățat el, da' ce să zic? Mai știu și eu?...

Să faceți bine să-l treceți.

Preotul își pleacă ochii spre pământ și continuă cu glas stins:

– Am opt copii, patru sunt încă acasă, la primare, doi sunt la liceu, o fetiță la comerț și alta la normală. Aș vrea să scap în anul ăsta de Remus, să-l dau funcționar și să facă dreptul. E greu și pentru mine.

Bătrânul tace. Tac și eu.

Mă gândesc la băiatul elegant, îmbrăcat după ultimul jurnal, rău de gură și leneș, mă gândesc la bătrânul de alături, cu haina roasă în coate și cu sufletul la gură.

– Bine, părinte, dacă ai atâtea greutăți, de ce-l porți așa de elegant?

– Nu eu, mamă-sa; rupe din gura celorlalți și-i dă, ca să-l vadă mândru. Ce să fac? Nu sunteți însurat?

– Nu!

– Ei, ai să vezi dumneata mai târziu.

Popa Blându era plecat de mult când intră o doamnă elegantă. Fără să-și mai ceară îngăduință, se așază pe un scaun de pe care abia reușesc să-mi salvez cravata și umple casa cu un parfum, excitant.

– Da' sus te-ai mai urcat, domnule profesor! Începe cu un ton familiar, de parcă m-ar fi cunoscut de când lumea.

În felul cum pronunță cuvântul „profesor“, se vede că vrea să pună în el o cochetărie îndelung folosită. Nu i-am făcut cunoștință niciodată, dar o știu bine din văzute și mai ales din auzite: e una din gloriile locale. În vremile cele bune se spune că avusese mare trecere prin cabinetele ministeriale. Acum îi mai rămăsese arta de a se lupta cu vârsta și încrederea în sine.

Scoate din poșetă o țigară fină:

– Nu fumezi?

– Nu.

– Bun băiat. Dacă aş avea o fată de măritat, i-aş căuta un băiat ca dumneata.

Doamna îmi inspectează cu privirea camera: se oprește la patul în dezordine, spălătorul murdar, la țâțâna ușei, de care atârână cureaua de tras briciul.

– Cred că ai căutat mult până să afli camera asta. Știi că nu-i prudent să ai trepte multe la casă?

– Eu mă culc devreme.

– Te ocupi și cu rasele? zice ea uitându-se la portretele de pe pereți.

– Nu.

– Darăștia nu sunt papuași?

– Ăsta e Ibsen și celalt Strindberg, doi scriitori mari.

– I-am citit și eu. Unde ai aflat portretele astea interesante? Nu le-am mai văzut nicăieri. Da' pe scriitori îi cunosc de când eram elevă. Ce impresie mi-a făcut *Idiotul* lui Strindberg!

– Da, întregesc eu. Strindberg a scris *Idiotul* și Ibsen, *Hamlet*.

– L-am cetit și pe ăla.

– E vesel!

– Am răs și noi mult. Da' să-i dăm încolo de scriitori, zice cucoana, simțindu-se pe un teren nesigur. Sunt buni să vorbești de ei iarna la gura sobei și vara la baie. Vorbind serios, mă uit la dumneata, băiat tânăr, cu situație, n-ai aflat în tot orașul ăsta o

cameră mai potrivită, mai mondenă, încheie ea scuturându-și scrumul de țigară.

– Nu se prea află camere bune în oraș.

– Eu aş avea una simpatică.

– Acum e târziu, nu mă mai mut în anul acesta.

– ?...

– Mie tare îmi plac camerele de burlac, e în ele un fel de dezordine plăcută, odihnitoare.

– Aerul camerelor ni-l dă servitoarea care curăță, mai e și mobila și mâna gazdei.

Doamna își omoară focul de la țigară și, închizându-și cu zgomot poșeta, îmi zice serioasă:

– Domnule profesor, cred că știți ce mă aduce în situația de a vă turbura liniștea. În „turbura liniștea“ se simte o ușoară nuanță de dispreț.

– Bănuiesc.

– Atunci îți fi atât de bun să-mi luați grija și să dați băiatului un cinci să treacă clasa. La anul am să-l duc la București, la o școală serioasă.

Îmi mușc buzele. Privind-o drept, mă gândesc: „Adică școala asta nu e serioasă“. Apoi îi spun:

– Nu se poate.

– Ce nu se poate dacă vrea omul!? și cucoana râde într-un anumit fel.

– Are trei la lucrarea scrisă. La oral au fost de față un inspector și câțiva profesori; n-a știut nimic.

Doamna își leagă, pe masă, mâna cu inele multe și zice ca pentru sine:

– Inspectorul e vacs. Mă înțeleg eu cu el. De dumneata depinde.

– Știu, dar nu se poate.

Ne uităm unul la altul. Să ne fi trezit amândoi în lună, nu ne-am privi altfel. Fața zâmbitoare de adineaori s-a întunecat, ochii s-au micit, buzele subțiri se țuguiază ca ale șarpelui ce se pregătește să-și azvârle veninul în fața dușmanului.

– Dumneata, mi se pare, ești profesor suplinitor?

– ?...

– Și vrei să mai fii numit și la anul?

– Nu mă gândesc. Am făcut și dreptul și cred că o să mă apuc de advocatură; în meseria asta dacă ai de a face cu tot felul de drojdie, cel puțin ești răsplătit. Dar aci, vezi singură.

Cucoana nu mă aude, își urmează gândul:

– Ei bine, asta n-o să se mai întâmple. Ți-o garantez eu. Îi voi spune cumnatului meu, viitorul ministru al justiției, cine ești dumneata și cred că...

Mă uit la ea liniștit, zâmbind, și asta o înfurie.

– ...Dar ce stau eu să discut cu dumneata, cu un țăran!

Își smulge poșeta de pe masă și, măsurându-mă cu tot disprețul, trânteste ușa de cade tencuiala din tâțâni.

CÂRJĂ

– Hou, hoou! strigă Cârjă la vite din ce în ce mai tare.

Junincile bălane și buiece, de doi ani, nu știu trage și, de ce le striga omul să steie, fugeau mai tare la vale, cu carul gol.

Când văzu Cârjă că nu-i chip să le oprească cu vorba, puse o mână pe ceglău, cealaltă pe spatele vacii de către om și sări jos. Junincile se opriră deodată. Una însă se trase înapoi, cârnind carul, încât, de n-ar fi fost el acolo să pună mâna, i-ar fi rupt ruda.

– Mânca-v-ar dubieala! Amu ce să mă fac?

Pornise la târg, și când scobora la vale, în partea cealaltă a satului, bagă de seamă că și-a uitat straița acasă.

Să-și lase carul în drum, noaptea, nu se încumeta. Putea veni cineva să-i ieie răsteiele, ori să-i desprindă junincile și să-l batjocorească. În cap de noapte multe feliuri de oameni umblă. Să se întoarcă acasă cu car cu tot, se temea să nu întârzie și să meargă până în Turda de-a nimica. Și parcă era făcătură: nu venea nimeni din nicio parte.

Asculta, dar nu era chip să deslușească ceva din pricina unei haite de câni ce stau să-l tragă jos.

– Ho-ha-ho! se răsti plecându-se să ia o piatră. Țin gazdele câni cu turma. Ar trebui să le bage mulgar. Ho-ha-ho!

Când văzu că vremea tace și trece și el stă cu carul în drum, cei vacile și se întoarse înapoi. La poartă opri:

– Tu Anică, tu! Anicăăă!

Femeia își pusese în gând să scarmene lână. Nu stinsese lampa, o trăsese numai în jos și se vârâse sub tol, să se încălzească, căci înghețase pe jumătate ajutând omului să înjuge junincile. Când îl auzi strigând, crezu că visează, apoi sări ca arșă și dete fuga afară. Era straița la mijloc, și femeii îi veni inima la loc îndată. Dar, depărtându-se, îi zise:

– Numai de n-ai umbla rău, să nu pățești ceva, că nu-i bine să te întorci din drum.

Omul nu-i răspunse, aruncând o ochire spre răsărit, ca și cum ar fi zis: „de acolo e primejdia“. Legă straița de loitre și pocni din bici: „Ho, Florică, Joiana, na, măi, na!“ Noaptea era neagră ca iadul, cerul acoperit de nori dintre valurile cărora se rostogoleau din când în când spuze de stele.

Satul dormea în întunec, ca în fundul unei mări negre. Numai câte un câne obosit de lătrat mai hăpăia unde și unde. La casele în care oamenii se pregăteau de târg, priveau afară în noapte geamuri galbene, spălăcite. Undeva un guițat de porc tăia întunerecul ca un cuțit.

După ce ieși din sat și apucă pe drumul de țară, Cârjă se sui în car, pe ceglău și începu să silească vitele. Nu venea nimeni din nicio parte: carele s-au dus mai de noapte, gazdele cu căruțele se scoală după ce răsare soarele. Apoi se gândi la oile ce le lăsase în grija unui cumnat (numai de nu ar afla câteva cu pielea întoarsă), la cucuruzii ce nu se mai coceau și, fiindcă simțea că-l prinde somnul, începu să cânte. Era singur în întinsul câmpului, junincile mergeau încet,

rumegând, și în cadența carului se pierdea cântecul lui sfios, de om în vârstă, care nu vrea să fie auzit și cântă ca să-și răcorească inima.

Se pripășise în sat nu știu cum și de unde. Unii spuneau că l-a găsit copil mic un gazdă, la porțile Clujului, și l-a adus să-i pască porcii. El n-a crezut aceasta și nici altele pe care le spuneau copiii pe seama lui, ca să-l batjocorească. Nu s-a întrebat niciodată de unde e, cine i-a fost mamă. S-a mulțumit că are ce mânca și cu ce se îmbrăca. Atâta vreme cât n-a putut mulge oile, a păscut porcii, a trecut apoi la oile stăpânului, și de aci la ale satului. Purtând toată viața fluierul la curea și o bătă mare de alun în mână, cineva, vrun îmbuibat de al satului, i-o fi strigat odată, mai în glumă, mai în batjocură: „Cârjă“. Și așa i-a rămas numele. Cu porecla asta s-a însurat, și-a înfiripat o căsuță unde și-a găsit alinul.

Nu l-au purtat jandarmii cu cojnița în spate, dar odată, când unul l-a batjocorit mai cu grosul, uite-așa, om mic cum e, i-a tras o purecătură de a rămas de poveste. De atunci n-a mai avut nimeni treabă cu el.

S-a trudit mult, lăsându-se fără porc de slănină, fără oi, el, care grijea oile altora, numai să-și poată

cumpăra două juninci „cât de slabe“. Și când le-a prins mai întâi la car, și-a scos căciula să mulțumească lui Dumnezeu și a plâns de bucurie.

Acum se duce la târg, nu pentru că ar avea cine știe ce treabă. Se duce că îi e drag să meargă cu carul lui la târg. Îi place să steie în târgul de vite, să vadă cum se învârt oamenii pe lângă junincile lui grase, ca unse cu unt, și cum îl întreabă care mai de care: „Cât ceri pe ele?“

Când ajunse în șesul Arieșului, pânza de întu-neric începu să se spargă; de la răsărit curgea o lumină gălbuie, murdară. Îl pătrunse frigul și se dete jos din car. Începeau să vină căruțele, și omul trebuia să ferească mereu, că „gazda te acață când ți-e lumea mai dragă, și tot el te suduie că nu te dai în laturi din drumul lui“.

Cu cât se apropia mai mult de târg, drumul devenea mai îngust. De peste toate văile curgeau șiruri de care, oi și oameni, așa cum curg pâraiele în râul mare, și întreg puhoiul acesta se revărsa în târg, inunda orașul. Cârjă fu nevoit să-și ia vaca de corn și să fie tot cu zbiciul în mână.

*

* *

Ajuns în târg pe la prânzul cel bun, slobozi junincile în funie și le dete de mâncare. Se necăji mai întâi că nu găsea o leocă cumsecade, apoi își luă o furcă de lemn și se întoarse la car. Vacile nu isprăviseră fânul, și omul se așeză pe ruda carului, desfăcu straița cu pită și cu slănină ca să beie și el apă, cu o cale, când o adăpa vacile. Băuse un pahar de vinars și îl ustura în gât.

După ce văzu că junincile nu mai mănăcă, ci numai împrăstie fânul, strânse straița, să le ducă la apă. Dar, până desprinse din jug pe una, cealaltă trecu la căruța unui târgoveț ungur și îmbucă o gură de otavă.

Când omul merse după ea, ungurul îl plesni cu biciul peste față și îl înjură. Cârjă nu răspunse, dete după vacă și, ajuns la păraul ce curgea prin mijlocul târgului, își spală obrazul înroșit și-l șterse cu poala cămășii. Întors la car, legă vacile și le dete fân dinainte. Apoi, încet, fără nicio grabă, scoase de pe leasa carului o bâță lungă, vânjoasă: bâță înflorită de cioban. Îndesându-și căciula pe cap ca să nu cadă dacă

l-o scutura tare, se apropie de ungurul ce-l lovise și, răzimându-se în bătă, zise:

– Jupâne!

Ungurul, ținându-și corbaciul la spate, vorbea cu alții și râdeau cu zgomot de sticle sparte.

Cârjă îl fixă mai bine, zicându-i din nou:

– Jupâne, ian hai un pic încoace!

Ungurul, un om voinic, cu cizme și cu nădragi, se desprinsese din grup și porni spre român, ca și cum ar fi vrut să-l înghită dintr-odată.

Când românului îi veni bine, învârti bătă atât de repede, că adversarul n-avu vreme să zică nici „cârc“ și căzu buștean.

Ortacii alergară într-ajutor din toate părțile, care-și cu pe ce puteau pune mâna mai iute. Cel dintâi ajuns în bătaia bâtei, fu pocnit drept, și din capul unuia bătă lunecoasă de alun zbură în capul altuia cu atâta grabă, că nu se așteptară să cadă pe rând. Căzură unul peste altul. Unul care-i sărise în spate ca o pisică, încercând să-l sugrume, primi o bolditură în burtă cu capătul din mână al bâtii și se dete de-a dura.

Spurse capete, împrăștie dinți, și unuia îi mută falca. Opt inși zăceau la pământ, și cei care se

sculaseră, stăteau deoparte, ca niște dulăi, ce-și ling rănilor după o încăierare. Toate se petrecuseră într-o clipă. Nimeni nu avusese vreme să strige, să ceară ajutor. Numai o unguroaică grasă și roșie ca o sfeclă, văzându-și bărbatul jos, începu să se vaiete. Oamenii atunci se adunară îndată din tot târgul, lăsându-și bucăturile nemâncate, târgurile neisprăvite și făcură cerc în jurul lui Cârjă. Cât ajungea bâta era loc sfânt, nimeni nu cuteza să-l calce. Un ungar, luând un ceglău, se năpusti asupra lui răcnind. Cârjă însă îl atinse peste nodurile degetelor și-i lovi ceglăul din mână.

Apoi se răzică iar în bâta și rămase așa, până când, în sfârșit, veni și poliția să-i cheme la înfățișare. Atunci se duse liniștit la car, ridică fânul de pe leasă cu grijă și puse bâta la loc. Înjugă junincile, în vreme ce alții îi umpleau carul cu adversarii doborâți, apoi, urmat de întreg târgul, de gândeai că e comandare, sări pe ceglău și mână liniștit:

— Ho Florică, cea Joiană!

NECAZURI

Stam întins pe pat și cântam din fluier. Din vreme în vreme îmi întrerupeam cântecul și dam după muște. Mama torcea, iar tata luase între genunchi o oală de lapte acru.

Era una din acele lungi și înăbușitoare zile de vară când ai isprăvit un lucru și mai având două de făcut, nu știi de care să te apuci. Seceraserăm orzul, și mama spunea că ar fi bine să cărăm fânul, că „pot da ploile și se face gunoi“. Tata: că „fânul nu l-a trăsni“, să ne apucăm de secară. „Crește holbura peste ea și o pune polog jos. Cine s-o mai secere?“

– Bine, omule, fă cum știi!

Tata nu mai răspunse. În tăcerea ce s-a întins, se auzi afară un zgomot, ca atunci când cineva a băut o apă prea rece și îl arde în gât.

– Ce apă, mă, ca la munte!

Pe prag se ivi un om înalt, spătos, cu barba scoasă înaintea și cu mustăți haiducești. Își șterse gura cu poala cămeșii, apoi își potrivi mustățile.

– Da, mere, domnișorule, mere?

Se așază pe laviță și își trase pălăria pe ochi, ca omul necăjit. Locuiam în câmp, departe de sat. La fântâna noastră oamenii veneau, mergeau, și fiecare avea de spus o noutate, o vorba de clacă, ori de plâns vreun necaz.

– Morții ei de lume! începu omul vorba. Am trimis azi-dimineață sluga la secere. A secerat doi snopi și s-o culcat. Până amu, ce am venit cu amiaza, a sforăit întruna.

– E cald!

– Cald, găinușa și toaca lui, da' și până a vedea el simbria de la mine...

Avea glas răgușit, scârțâitor, dar vorbea tare, amenințând, tropotea din picioare, se scula și se așeza iar pe scaun, de părea că toată ființa lui vorbește.

– Măi, reîncepu, ducându-și mâna la ceafă, eu și când l-am băgat slugă i-am spus babei: tu, dă-l în mâna dracului, că nu-i bun de nimic. Da te poți înțelege cu muierile?

– Decât să-ți poarte muierea clopul, mai bine să-ți legi o piatră de grumazi și să te arunci în apă! zise tata.

– Dacă bărbatul nu-i bărbat, să știe să-și poarte lucrurile, cată să-l poarte și muierea! răspunse mama.

O clipa se auzi bâzâitul muștelor și sforăitul, acum grăbit, al fusului. Apoi Dumitru se întoarse spre mine și, sărind de pe scaun, începu iar:

– Domnișorule, eu nu știu ce înveți dumneata la școală, dar știu că copilul de mic se cunoaște ce țară o fi. Ia vezi pe Roma, sluga ăsta al meu. ăsta așa un prăpădit s-o alege, de l-or purta jandarmii din sat în sat, cu stupii în spate, ca pe a Banului. Și când mi-am măritat fata, pe Ana, mai bine aș fi îngropat-o atunci. Al lui Botoș venea în toată seara la noi, cu ziua, și se ducea a doua zi pe la prânz. Eu l-am văzut atunci că nu-i țară caldă: un fecior tânăr care ar mânca somnul cu mămăligă. Și odată îi spui: „Mă omule, ai tu nas? Nu ți-e rușine de oameni? Ce zic ai voștri? Da' ce zic

oamenii din sat de mine, mă? Ori vii și vorbești două-trei vorbe cu fata, ori te șterge de la casa mea! Și pe aici să nu te mai văd, că te chilăvesc“. Așa i-am spus lui, și muierilor le-am spus să nu-l mai primească. „Îi fecior frumos, de neam, și are avere!“ zic ele. Că una, că alta, eu să tac și să nu mă amestec unde n-am treabă, se pun amândouă cu gura pe mine. Când eram pe acasă nu mai venea; îi era greu la nas. Da' când eram la moară și încătrău îmi trebuia, el era la noi. Și iacă, după un an îi face un copil fetii. „Ai, zic, toaca și crihanu vost de muieri! Asta-i bună!“ Și omul își scutură capul ca și cum l-ar fi mâncat ceva după gât și i-ar fi fost rușine să se scarpine. Ce să fac, a trebuit să i-o dau...

– Da' eu nu știu ce muiere e și ea, zise mama. N-aș sta cu el nici un ceas. Dă-l în mama minunii, să-l coacă! Șede într-o hrubă de se hâie pe ea, și el își vinde locuțul din gura copiilor și umblă dintr-un fâgădău într-altul. Îi vine ei în toată seara acasă beat leocă, de-i cură mucii, și ea mănăcă cu el dintr-un blid. Ptiu! Eu l-aș opări!

– Tu, îi prea bună, tu! Apoi își muie glasul și continuă rar, bătrânește: Asta nu-i nimic. Dacă se iau laolaltă, trebuie să rabde unul la altul. Da' iacă ce

pătesc astă-toamnă cu el. O vândut locul din Sorți cu nouă mii, o plătit cu șase sute niște datorii și ăialaltți i-a luat la el. Și cât era vremea umbla turtă. Fata vine la mine plângând: „Tată, ce să mă fac, îmi mor copiii de foame și el bea toți banii!“ Eu, ca tată, ce să fac? „Ai, zic, găinușa ta de om prăpădit!“ Mă duc la primarul, iau doi jurați cu mine și merg la el de cu noapte; ziua nu-l puteai găsi pe acasă. „Bună ziua, domnule“, zic. Era întins pe spate și sforăia ca un grof. Îl sculăm noi. „Mă, zic, am venit să-mi dai bani să cumpăr bucate la copii și la muiere. Dacă nu, îi încarc hainele și o duc acasă la mine, cu copii cu tot. N-oi lăsa-o să moară de foame și tu să stai întins la soare și să-i bei truda.“ Că el nu o dă, că e stăpân în casă, ce am eu cu el, și așa și pe dincolo. Era să ne batem rău. Au venit jandarmii. Când să-i încarc hainele și s-o aduc acasă, fata, că ea nu vine. Acolo între satu întreg... Noa, asta-i bună!

Omul își aduse aminte de toacă, de clopotele lui Adam și de un car de sfinți pe care-i aruncă după fată. Apoi tăcu un răstimp și își plecă fruntea ca sub povara unei mari greutate. Când începu iar, cu capul proptit în palme, cu coatele pe masă, glasul îi era muiat, stins. Clocotea a plâns. Pe măsură ce vorbea, se ridica, da cu

pumnul în masă, se repezea și se așeza pe loc; acum glasul îi părea un torent rostogolitor de munte.

— La comândarea lui Iordan — bag sama, Dumnezeu când lovește pe om tocmai la inimă îl atinge, mi-o luat pe ăl mai drag — ce-mi face? După ce s-au întors de la groapă popa și dascălul și oamenii de omenie, îi poftesc la masă. Popa în frunte, și ceilalți, care-și după rangul lui. Noi, oamenii de casă, am rămas mai pe de lături. Ca omul la casa lui. Și nu ne era nouă de mâncat. Gândeai că mă arde ceva la inimă. L-am crescut, am cheltuit cu el, și tocmai când să fie și el om: sapa și lopata! Hee!!... Când mâncau mai bine, intră în casă, își ia nevasta de mână și o trage după el: „Hai acasă, zice, că cu mine te-ai cununat, nu cu tată-to. Hai!“ și o scoate afară. Oamenii își lasă lingurile și se uită unii la alții. Eu ies după el, și coala, la târnaț, îl întreb: „Mă, ce vrei tu? Ce-ți trebuie ție, de-mi faci casa de răs? N-am eu neazuri destule pe cap?“ Că pe el nu dau nimic; că el nu-i nimeni la casă! I-ar fi trebuit să-l bag după masă cu popa, să se umple de mâncare și de beutură. Și o trăgea de mână către poartă pe nevestă. Mi-am sufulcat mâneca și i-am trântit un pumn în cap, de tot de-a dura s-o dus.

Nevasta a început să strige, și oamenii au ieșit buluc afară. I-am mai dat câteva, l-am luat de picioare și l-am zvârlit în drum. M-am întors la fată și i-am zis să rămâie la mine, c-o ții cu copii cu tot. Ea a început a mă ocări, că-i omor bărbatul. El urla pe drum ca turbat. Și s-o pornit și baba, de nu mai știam unde mi-i capul. M-am slobozit, năcăjit cum eram, după ea și, poate, i-oi fi dat vreo una. Apoi la fată: „Să nu te mai prind pe aici, că-ți mut fălcile! Și pe tine, prăpăditule, dacă te prind pe la poarta mea, te omor, înțelesu-m-ai?”

Și așa am pățit eu cu muierile mele.

Ieși afară, vărsă apa din cantă, căci se încălzise, scoase alta și plecă să-l scoale pe Roma, care, de bună seamă, adormise iar.

IOBAGII

– 1784 –

I

Filimon şedea pe un răzor înalt şi ierbos, o fâşcă tomnatecă pe care, ascunsă cum e între bucate, vara n-o taie coasa, şi toamna când îmbătrâneşte, n-o măncă vitele, – sta şi iarba împrejurii-i creştea peste cioarecii de pănură albă, peste ţundră, se urca în sus până la barbă amestecându-se cu pletele cărunte, revărsate peste umeri.

Văzut de departe, printre cei doi boi, care, sătui, rumegau, dormitând în lumina neputincioasă a unui răsărit de soare de toamnă, moşneagul cu barba proptită în bâta, privind departe, dus, părea mai degrabă regele ierbii, care a ieşit într-o asemenea singurătate cu boii la păscut. Şi acest rege era tăcut şi trist, ca iarba,

ca toamna. Își ținea capul aplecat puțin într-o parte – ai fi zis: un sfânt din icoană – și se uita mereu înainte, de un ceas, de două, de când se făcuse ziuă.

Altui om, stând atâta vreme nemișcat pe pământul rece, i-ar fi fost frig, i-ar fi înghețat mânilor pe băta. Dar acest lucru nu i se putea întâmpla lui Filimon. El numai să fi simțit un pic de boare, și l-ar fi rugat pe Sf. Petru, care ședea lângă el, pe răzor, să sufle asupra-i și îndată s-ar fi făcut cald ca în dricul verii.

Sfântul Petru era bătrân, fără păr pe cap, numai pe margini avea câteva firisoare albe, care îi stau ca o cununie prea largă. Peste ținundra lungă până la pământ era încins de două ori cu o sfoară groasă de care atârna o cheie mare, cât cea de la pivnița baronului; doar atâta deosebire că asta era de aur.

Ochii sfântului erau mici, încercuiți în crețe; dintr-înșii se revărsa peste pământ o nespusă bunătate, o verde primăvară. Pe unde se uita sfântul, încolțea iarba, înmugureau pădurile. Dar azi și el era tăcut. Se uita gânditor printre boi.

Filimon se întoarse spre el și îl prinse de haină.

– Cine ți-a croit ținundra asta, Sfinte Petre? A făcut-o prea lungă; nu știa croi.

– Așa se purta pe vremea mea, răspunse Sfântul. Și tăcu. După câteva clipe reîncepu, tot neuitându-se spre Filimon. Haina tot haină rămâne, oricum ai croi-o. Suflet n-are. Și sufletul e totul. Dacă l-ai pierdut, te poți îmbrăca în haine de aur și umbla în fiacăr cu patru cai. Degeaba. Vezi că așa face groful din Țigăreni. Și-a pierdut sufletul omorând oamenii, iar acum face biserici și umblă cu fiacărul ziua și noaptea, de crezi că el e craiul. La ce-i folosește?

– Ce-i folosește... repetă în neștire Filimon. Apoi își vârî mâna după gulerul hainei Sfântului. Ți-e și largă, zise el. Uite, pe la gât poți băga mâna. N-are nici chietori ca lumea, cu ce să o strângi pe trup, nici bumbi. Îți intră frigul prin toate părțile. O să răcești, Sfinte Petre.

– Dacă o să răcesc... Și așa sunt bătrân. Dar ție, Filimoane, îți dărdăie dinții.

– Suflă o dată spre mine, Sfinte Petre.

– Mai bine mișcă-te. Stai de mult pe răzorul ăsta înghețat. Dă o fugă împrejurul boilor, să te mai dez-morțești.

Filimon sări în picioare, își frecă repede palmele, tropăi de câteva ori pe loc, apoi o rupse iepurește la

fugă. Boii își întoarseră moșnegește capetele și se uitară după el.

Obosit, cu sufletul la gură, se lăsă iar pe răzor, în locu-i de mai-nainte. Și își șterse sudoarea de pe frunte cu mâneca hainei. Abia răsuflase de câteva ori, că Sfântul Petru se ridică, zicându-i:

– Acum să nu stai jos. Ești încălzit și poți căpăta aprindere de plămâni. O știi asta, doar ești om bătrân.

– Știu.

– Atunci hai să ne mișcăm. Ne coborâm așa, într-o preumblare, până deasupra satului. Vreo două sute de pași. Boii stau. Uite-i: își fac cruce și se culcă.

– Boii își fac cruce.

Porniră alături. Amândoi bătrâni, amândoi triști, îngândurați. Sfântul era desculț. Avea niște picioare mici, albe și moi ca de copil. Dar nu se încotora. Miriștea țepoasă și spinii rusești se muiau sub pasu-i, deveneau mângăietori și plăcuți la atingere ca mătasa. Mergeau tăcuți, încet. Se auzea numai miriștea strivită sub pasul lui Filimon, răsuftul lui obosit.

– Umbli des pe la noi?

– Vin câteodată, răspunse Sfântul Petru. Colo pe Dealul Crucii, deasupra satului, între teii ceia mari, a

pus baronul să bată patru stâlpi în pământ și să așeze pe ei niște scânduri: un fel de masă. Alături a pus tot așa și o laviță. Vara se preumblă pe acolo domnimea, fug unii după alții și fac câte de toate; e râs și e larmă de chiuie hotarul. Toamna și primăvara însă masa rămâne pustie. Când umblăm prin lume cu Cel Preaînalt, ne oprim acolo; dau jos frunzele galbene de pe laviță, suflu unde șade El și ne odihnim puțin.

– Uitați-vă, Doamne, și spre satul nostru.

– Ne uităm în toate părțile unde sunt necazuri și suferințe. La voi sunt atâtea...

– Ne omoară cu muncile, cu corvezile. Ne bat și nu ne dau de mâncare. Lucrăm și în ziua de Crăciun. N-au nici milă, nici suflet. Suntem goi și desculți și vine iarna.

Ajunseră pe creasta dealului. Sfântul Petru se opri, zicând:

– Nu mergem mai departe, de aici se vede tot satul. Trebuie să avem grijă și de boi. S-or duce încotrova...

Erau în dealul cimitirului. La picioarele lor, pe o vale străjuită din trei părți de dealuri pietroase, se înfiripase satul. O pădure de salcâmi, în umbra căroră

un popor necăjit și-a durat bordeie acoperite cu stuf, cu paie. Ici-colo, prin acoperișuri, ieșea fumul alburiu de balegi și gunoaie. Satul se urca neputincios pe coastele dealurilor, prăpăstioase. Locurile bune din sat erau împrejmuite cu garduri, arate proaspăt. Grădinile astea erau în folosința oamenilor, a servitorilor curții.

În partea dinspre apus a satului, pe o dâlmă înaltă cu vârful retezat ca de o mână, se înălța mărețul castel al baronului Toroczkay. O clădire cu două caturi, cu ziduri mari de putea să stea carul pe ele, cu ferești lunguiețe și diferite turnuri și turnulețe, pe care fâlfăiau steaguri în zilele când domnul baron avea oaspeți. De la castel, un drum o lua drept spre Turda peste deal, și nu se mai abătea prin sat, să vadă și domnii ce se petrece în casele iobagilor. În dreapta drumului, de la pădurea Simeriei până la castel, era o alee minunată, umbrită de tei uriași.

— Nu e nicio dreptate pe lumea asta, zise Filimon privind spre castel.

— Nu, dar se va face azi, mâine. Porunca e dată de sus de la Tatăl. Întârzie puțin pe drum, căci e cale lungă din cer până la pământ. Și trebuie să treacă și pe la împăratul, s-o vadă și el.

– Atunci nu e nimic de așteptat. O s-o schimbe iar. Împăratul e cu domnii.

– Vezi, asta n-ai grăit-o bine. Cu domnii o fost alți împărați. Țsta de azi nu mai e. Vezi și numele: Iosif, e românesc. Împăratul de acum e omul iobagilor. De aceea îi și face cătane. Îi duce la Bălgrad, îi înscrie în potrocoale, și gata cu iobăgia.

– Cine știe cum o să mai iasă și asta până la capăt... Au mai fost ele porunci și dreptăți. (Filimon dete din cap a zădărnice și strânse din buze.) Dacă Dumnezeu nu numai ar da porunca, ci tot el, drăguțu, s-ar și apuca s-o ducă la îndeplinire, am avea vreo nădejde. Dar când oamenii și mai ales domnii trebuie să lase ceva din al lor pe seama iobagilor... Hm... bătrân ești, Sfinte Petre, ai uitat cum e lumea.

– Lumea e rea, o știu eu bine, că am colindat-o de atâtea ori de când sunt, și cruciș, și curmeziș. Dar ce pot eu face? Arăt celui Preaînalt necazurile și îi zic: „Asta trebuie schimbată, Doamne, că nu mai merge așa“. Iar El zice: „Voi da poruncă“. Apoi își uită, și lucrurile rămân tot ca mai înainte. Acum însă cu iobăgia s-a isprăvit. S-a săturat și dânsul. N-are un pic de hodină din pricina asta. Tot cerul e plin de rugări.

Când pune piciorul pe pământ, hop, îndată și dă peste vreo netrebnicie de a domnilor. Acum s-a săturat. A și trimis poruncă aprigă ca să-i lase pe oameni din iobăgie și să le dea pământ.

– Hei... domnii iar nu vor asculta.

– Atâta le trebuie. Să n-asculte. Că va porunci Domnul și se vor scula noroadale pământului asupra lor. Capul le va sta unde le stau picioarele, iar din casele cele mândre nu va rămânea nici piatră pe piatră. Pământul de sub ele va fi întors și va arde de trei coți. Sângele va ajunge până la foalele calului.

Filimon clipi din gene.

– Îl vor pedepsi și pe Ianoș, șpanul de la curtea baronului?

– Da, și pe el, și pe baron, și pe toți ceilalți; fiecare își va avea răsplata după faptele lui.

Câteva clipe Filimon stătu nemișcat. Apoi începu să răsuflă greu, să se frământa, să vorbească tare, să strige, să plângă.

– Doamne, Doamne, adă ziua asta mai degrabă! S-o văd și eu. Adă-o, Doamne! Că mi-a rupt coasta, mi-a spart capul și m-a bătut de am zăcut opt luni. De atunci mă țin un bold în piept, colea, sub inimă, de

parcă totdeauna mă apasă cineva cu o măciucă. Când zici că va ajunge porunca pe la noi, Sfinte Petre?

Dar Sfântul Petru nu-i răspunse, căci nu mai era lângă el. În câmp era tăcere. Un bou se sculase. Dinspre sat striga cineva:

– Filimoane! Măăi Filimooaane, măăi! Vină cu boii acasă!

Filimon tresări, ca și cum s-ar fi trezit acum dintr-un somn greu. Își aminti că trebuia să meargă cu boii acasă din faptul zilei, că Dumitru, fratele lui, avea de mers la plug. Se întoarse în fugă la boi și începu să dea după ei spre sat. Nu da Dumnezeu să-i poată duce; o luau unul la apus și altul la răsărit. Dumitru venea înainte cu pași mari. Se uita în pământ, ca omul supărat. Fără să-i spună lui Filimon un cuvânt, îi smuci bățul din mână și se apucă să croiască aprig la boi.

Filimon se trudea din toate puterile să se țină cu mersul de el, dar rămânea mereu în urmă. Când îl ajungea la răstimpuri, îl apuca de haină și se trudea să-i spună ce a vorbit el cu Sfântul Petru.

Dumitru se smucea din prinsoare și da mereu după boi, tot mai grăbit, tot mai necăjit. Povestea cu Sfântul Petru, cu porunca împăratului și cu stingerea

domnilor o cunoștea de mult, i-o spusese de sute de ori. O știa tot satul.

Soarele se ridicase mai sus de un stat de om, era târziu acum de mers la plug, și asta era tot ceea ce îl chinuia.

Ajunseseră în sat. Coborau pe drum pe lângă Vasilie a lui Larion. Prin curțile neîngrădite ieșiseră la soare bătrâni ruinați de muncă, rupti de bătai și lipsuri. În câteva locuri se jucau pe la porți cârduri de copii – și ăștia erau slabi, cu fețe scorțoase, cu burți mari. De la Hoanca ieșea baba Anica cu o oală de borș. Boul de către om, cum văzu picior de muiere și încă de babă, se repezi să-i verse oala. Noroc că Dumitru prinse veste. Ajuns acasă, Dumitru puse plugul pe cobilă și prinse boii la plug; dar când să răstoarne plugul pe cobilă, era să lovească un copil. Omul se înfurie și îl lovi cu biciul. Necăjit cum era, se răsti la el.

– Cărați-vă în casă! Ce tot stați în picioarele omului, de nu mă pot mișca de voi?

II

Copilul, cu o mână la ochi și alta la partea lovită, începu să se vaite de țiuia curtea. Ceilalți copii se traseră speriați pe podmol, ținându-se, cei mici, de rochia surorii lor, Veronica. Asta era cea mai răsărită dintre ei. Era desculță, cu rochia ruptă; era o fată cam de nouă ani, prea înaltă pentru vârsta ei, subțire și galbenă ca o plantă crescută la întuneric. Avea un păr bogat, pe care n-avea vreme să-l împletească, obrajii scofâlciți și ochii aprinși de foame și de o veșnică frică. În lipsa părinților, ea îngrijea de cei patru copii, unul mai mic decât altul, unul mai neascultător și mai rău decât celălalt. Ce spărgeau, chiar și capetele lor, ea, cu spatele ei, plătea seara.

Dumitru ieși cu plugul din ogradă fără să spună un cuvânt copiilor. În drum se opri; își uitase straița acasă. Se întoarse după ea. Dar când fu aproape de casă, își aminti că în straiță e numai mălai din porumb stricat și, simțindu-i gustul amar, i se umplu gura de apă; nu mai luă straița. Își zise: „La ce s-o mai car și pe asta cu mine?”

Copiii erau tot pe podmol. Cel bătut tăcuse. Se uitau cu jale și cu frică după el.

– Purtați-vă bine, că apoi pe seară vă aduc ceva, se simți Dumitru obligat să le spună. Nu vă mai țineți de tete-to Filimon. Doară voi sunteți copii cu minte.

Trecând prin sat alături de plug, îl cuprinse amărăciunea.

„Sărmani copii pustii, se gândi el, cresc ca lemnele din pădure... Mamă-sa la lucru, eu la lucru. Iar ei stau și stau acasă, singuri, cu mălai amar și cu nebunul de frate-meu.”

Filimon era veșnica grijă a lui Dumitru și a Anei, nevasta lui. Rămas singur cu copiii, se amesteca în joaca lor, tulburându-le lucrurile, făcându-i să plângă. E drept că și copiii, mai ales când se strângeau de la trei-patru case, i se urcau în cap, îi descântau căciula, trântindu-i-o de pământ – să iasă dracul din ea – de

flenduri i-o făceau. Dar și când se supăra nebunul, îi bătea de scula satul pe casa lor. Uneori, când Dumitru se întorcea seara de la lucru, trebuia să plece prin sat, să-și caute copiii învrăjbiți.

Dumitru era un om înalt, slab, și dacă nu era așa de bolnăvicios, s-ar fi putut socoti fericit, cu toată sărăcia lui. Foamea ceea din obrazii Veronicăi se găsea și într-ai lui. Avea umerii obrazilor aprinși; totdeauna era obosit, de parcă purta pe umeri o veșnică povară. Acum, îndată ce ieși din sat, se întâlnește cu Monu, un bătrân cu jumătate față acoperită de o bubă neagră, cumplită.

– Dar tu de ce mergi așa târziu? îl întreabă bătrânul muștrându-l.

– Eu știu? Pesemne, păcatele mele... Am trimis azi-noapte pe Filimon cu boii să-i pască – boii erau ai curții, oamenii trebuiau să-i pască noaptea și, când se făcea ziuă, să fie cu ei în brazdă – și, cum e el, nu s-a întors până mai înainte. L-am căutat în tot hotarul.

– Hm... hm... Vin de la pluguri. E acolo baronul. Poate că era mai bine să te fi pus în pat, să nu mai fi mers deloc azi. Dar amu te vor fi văzut biraiile curții. Ce să zic! Mai bine du-te. Numai să nu te ciufulească

păgânii ceia, ca să nu-ți poți crește copiii. Îs oameni fără suflet.

– Ce-i scris omului i se întâmplă...

Apropiindu-se de plugurile domnești, Dumitru recunoscuse calul alb al baronului, ca și pe cei suri ai șpanilor János și Joska. Între plugari se zăreau câteva chipuri cunoscute, vecini, tovarăși de muncă. Cu cât se apropia mai mult, cu atât îi pierdea curajul, parcă se topea ceva într-însul. I se muiau picioarele, îl cuprindea o supărare mare, grea ca pământul. Într-o clipă îi trecu prin minte gândul să se întoarcă înapoi și să fugă. Dar nu o făcu. Îi venea să se oprească, să se întindă jos, ca să nu se mai scoale, să se facă una cu pământul, una cu lumina strălucitoare și rece a soarelui de toamnă, una cu întinsa tăcere a câmpului...

Opri boii în capătul tablei, la o zvârlită de locul unde se afla baronul cu șpanii. Punându-și biciul după cap, cu căciula în mână, se apropie de ei, să-și ceară iertare. N-avu vreme să se apropie prea mult, căci măria-sa, care era un om mic, călare pe un cal mare și avea niște mustăți de le putea înnoda după cap, buze subțiri și ochi bulbucăți, cum zic, înălțimea-sa, mânios foc, se repezi asupra lui, să-l strivească sub copitele calului. Omul se dete în lături. Dar micul baron își

struni calul cu atâta furie, că dobitocul, făcând un pas greșit, căzu. Mare noroc că n-a prins sub trupu-i greu vreun picioruș de al măriei-sale. Pentru orice întâmplare, șpanii se repeziră să-i dea ajutor. Baronul, desfăcându-se cu greu din scară, în loc să le mulțumească, se strâmbă cumplit la ei.

– Loviți, animalelor!

Lui Dumitru nici nu-i trecuse prin gând să fugă, atât de repede se petrecuseră lucrurile și, chiar dacă ar fi fugit, șpanii l-ar fi ajuns cu caii și l-ar fi călcat în picioare. Căci câmpul era neted, fără pic de ridicătură ori de ascunziș. Îl legară cu propriu-i bici.

La vreo sută de pași se oprișe șirul lung al plugurilor. Oamenii, obișnuiți cu întâmplări de acestea, ședeau fiecare lângă boi, ascunzându-se, ca să nu-i pară stăpânului că se uită așa și nu altfel.

Când pe bătauși îi durură mânilor, baronul luă oticul din mâna unuia și începu să le arate el cum se lovește. Lui Dumitru nu i se mai cunoștea fața, un ochi îi plesnise, dar el, zvârcolindu-se pe pământ, tot mai cerea iertare pomenindu-și copiii, tot mai gemea... Și baronul, înfuriat din ce în ce mai tare, îl lovi mereu, până când sângele, care cursese departe de brazdă, prinse pojghiță, și cel lovit se zgârci o dată puternic,

apoi se întinse liniștit, întorcându-se cu fața spre soare-apune.

– Luați-l de-aici! Să umble plugurile și să nu murdărească țarina maghiară cu sânge de valah puturos.

Îl ridicară și-l duseră la marginea drumului, în umbra unui salcâm desfrunzit.

*

* *

Din capul satului, spre miazăzi, până departe, spre Agârbiciu, cale de o jumătate de zi, între un șir nesfârșit de dealuri golașe, rupte, împădurite ici-colo, cu ochiuri pe sub coaste, unde se îngloadă vitele și sălășluiește dracul, se întinde valea Urcii. Nu că ar curge pe acolo o vale să poată purta măcar o morișcă cu o piatră, cum s-ar cădea după nume, ci, ia, un biet pârau răpănos, care vara, când e lipsă mare de apă, seacă, iar primăvara se umflă, dă peste râț, trece drumul de alături în holdele din stânga, și nici n-ai crede ce prăpăd face. Zmulge răzoarele, sapă șanțuri în locul oblu, ba ia și câte o bucată de holdă și o duce pe râu la vale până cine știe unde.

III

– Totdeauna la rău mare să te aștepți din partea omului mic și năpârcos, spun iobagii de pe moșiile baronului Toroczkay când văd asemenea isprăvi. Doar atât, că vorba asta nu se potrivește toată numai la pâraul din valea Urcii. Pâraul e acum încătușat ca un iobag răzvrătit. L-au șanțuit, l-au tăiat în bucăți, săpându-i albia și strângându-l în diferite locuri ca pe un vierme strivit. Frânturile astea de pârau, umflate, stau în câmp ca niște cioburi mari de oglindă în care se uită corbii, găștele călătoare și cerul tomnatic cu fața-i plumburie. Când găștele s-au dus și corbii se împrăstie peste sate, atunci lacurile, și cerul, și valea rămân pustii, iese la mal o tovărășie de broaște sfătoase, care râd și se ceartă. Apoi, când pentru o clipă le stă tuturor

glasul, se sperie de tăcerea dimprejur și se dau la fund, ascunzându-se în mâl.

În înaltul cerului alunecă în rotituri mari două gaițe; pe o coastă pustie latră cățelul pământului...

Și cu cât se depărtează de sat, pâraul face mai multe cotituri, sare mai des din matcă. De asta nu le pasă deloc celor trei iobagi care mână boii pe drumul de alături. Mână boii, pocnesc din biciuri și, când drumul trece pe sub sălcii, ei se apleacă în dricul carului, ferindu-se, strigând, chiuind...

Sunt trei care mari, cu rudițe, trase de câte patru boi, mari și ei cât hambarele; boi domnești, cu oasele ieșite, părul întors de foame și pielea plesnită de bici, împunsă de furcă. Trag ca niște moșnegi chinuiți și, când aud larma în urma lor, o iau la fugă. Căci așa s-au înțepenit apele lumii ăștia: când stăpânul își lasă slugile flămânde, aceștia flămânzesc și bat boii stăpânului.

Întâiul pogănici, Ilie, șade pe ceglău, cu picioarele pe loitră, cu biciul după gât. E un țăran voinic, o mândrețe de fecior: înalt, spătos, cu niște degete la mâni groase cât codoriștea de la bici. Dacă hainele murdare și toată ținuta neîngrijită nu l-ar pune în

rândul săracilor, l-ai putea lua drept un fecior de gazdă mare. Își lasă boii în mersul lor, se uită unde cerul atinge pământul și cântă în ritmul legănat al carului.

Ceilalți doi, Nicolae și Martac, șed jos, pe leasa carului, copilărește. Seamănă ca doi frați gemeni: poartă căciuli albe, cioareci vechi, spărți în genunchi. Ei n-au nimic pe suflet, nicio greutate nu-i apasă, niciun chin nu-i roade, și de aceea nu cântă. Cum stau cu picioarele întinse, pline de noroi uscat, îi prinde frigul. Cel din carul din mijloc cugetă: „Nu e mult până ninge“, și își vâra un picior sub el. Martac, în carul din urmă, uitându-se spre cer, se gândește: „Pe muntele Neteda a căzut omătul. Nu mai are multe până ajunge pe aici. Ar trebui să-mi cumpăr opinci“.

Lui Nicolae i-e frig la piciorul rămas afară și-l freacă să mai umble sângele. „Bine mai era să nu fi murit porcul, se gândește el. Îmi cumpăram opinci, cumpăram încălțăminte și nevastei, și copiilor. De la curte nu e nicio nădejde.“

„De la curte, numai oase zdrobite, se gândește Martac. Vai de bietul Dumitru! A murit la marginea drumului, ca un hoț, fără popă, fără lumânare.“

Înfricoșați, cei doi pogănici își pun acum stavilă gândurilor. În carul din frunte Ilie cântă de umple valea:

*„Cine n-are noroc n-are
De cum naște până moare“...*

Carele neunse scârțâie, zocnesc în ogășii și gropi. Boii trag încet, cosând larg din picioarele dinapoi. Drumul trece pe sub sălcii ale căror crengi ating uneori pământul; cei din car își țin căciulele.

Înspre deal soarele slăbește, e tot mai alb, mai rece, împrăștiindu-se într-un nor de negură vătuită. Peste drum trece un iepure. Martac strigă:

– Uha, măăă! Prinde-l, mă...

Dealul îi răspunde, îngânându-l. Iepurele o ia pe coastă în sus. Dar după o fugă bună, văzând că nimeni nu se ia după el, se oprește, se uită înapoi și se scarpină cu un picior după ureche.

Peste câțva timp se lasă liniștea rece de dinaintea serii. Ilie cântă:

*„Necăjit ca mine nu-i,
Numai puiul cucului“...*

Pe cei doi pogănici din carele din urmă îi cuprinde frigul și urâtul. Se dau jos. Ca să se dezmoștească, strigă fiecare la boi, pocnesc din biciuri.

– Cântă Ilie ca turtureaua, zice unul.

– I-i greu omului. Tu nu știi ce e aceea: să ai pe cineva dragă și să ți-o ia altul în ajunul ospățului! E mai rău decât dacă ai îngropa-o...

Martac îndeamnă boii. El e neînsurat. Un bulgăre de om, care s-a strecurat tăcut printre rândurile de fete de seama lui. Acum, holtei îmbătrânit, lucră pentru casa tatălui său, beteag.

– Ba să zici mai bine că nu e om. Ce câștigă el că o jelește ca pe o moartă? În vreme ce ea s-o fi împăcat cum a putut cu husarul ei. Nu zic eu că ea s-a dus de bunăvoie – știe tot satul – dar am auzit că acum se simte bine. Eu îl păzeam o dată, când se întorcea din Turda, știi coala, la Cobor, unde nu te vede numai pasărea și Dumnezeu de sus, și numai una îi dam cu o furcă. Numai una.

– Lesne de zis. Apoi unde-ți afli loc pe pământ? Nu vezi tu că ei sunt stăpânii și noi slugile?

– De asta nu mă temeam eu. Îmi luam lancea subsuoară, și pe-aci ți-e drumul. Codrii sunt destui, și necăjiți ca mine încă se mai găseau.

– Ție ți-e ușor. N-ai nevestă, n-ai copii. Ești cu casa în spate, ca melcul.

Tăcură și se retraseră fiecare la carul lui, căci se apropiau de lacurile unde erau femeile la scos de cânepă. Aci mișunau slugile și uneltele domnești. Vorba îndrăzneală se putea plăti scump. Opriră carele lângă grămezile de cânepă.

– Gata, tu? întreabă Mentac pe femei.

– Gata, arde-ar să ardă, că aici ne îngheață Dumnezeu!...

Șaizeci de femei stăteau înșiruite în apă. Desprindeau cânepa topită din șiragurile acoperite cu glij, priponite cu pari de fundul lacului, să nu le ducă apa dacă s-ar fi rupt astupăturile. Cele de la mijloc, intrate în apă până la brâu, treceau cânepa din mână în mână celor de la margini, unde apa era mai limpede din cauza ierburilor și unde cânepa, cu amândouă mâinile, o loveau de apă cu toată puterea, apoi o treceau printr-o parte și, după ce o ridicau deasupra capului, iar o izbeau de apă. Câteodată se întâmpla că femeile se stropeau în ochi. Atunci își vărsau una împotriva alteia tot amarul sufletului lor chinuit.

Pe malul apei zgribuleau cârduri de copii. Cei mai mari erau uzi și ei până la piele, căci puneau

cânepa popii să se scurgă. Ceilalți, sătui de joacă, stăteau pe mal, lângă apă, zgribulind de frig și chemându-și mamele.

Din vreme în vreme, ieșea câte o femeie din apă, cu hainele prinse de trup și fața stropită de apa murdară. Se apleca asupra coveții în care plângea copilul mic. Sânul ud și strâns de frig mirosea a cânepă topită, a mîl și a apă stătută. Copilul îl lua în gură, îl lăsa și se uita în ochii mamei plângând. Parcă ar fi vrut să întrebe: „Mamă, de ce ți-e sânul ud, de ce-ți tremură trupul?“ Femeia, străbătută de fiorul rece al vîntului, se supără:

– Suge odată, că aici te las!

Acum i se părea că în apă e mult mai cald decât afară. Copilașul își freca ochii cu mînuța uscată și cu întreruperi și plîns se apuca de supt.

La răstimpuri ieșeau din apă femei în vîrstă, cu trupuri istovite, pe a căror picioare se vedeau vinele groase ca degetul, ieșeau încet și se așezau istovite pe pămîntul rece.

– Vai, nu mai pot! Mor...

Dar zbirii curții, îmbrăcați în blănuri, le îmboldeau cu piciorul în apă, zicându-le: „La lucru, că nu mergeți acasă până nu isprăviți“.

Femeile loveau întruna apa, vorbeau cu copiii pe țarm. Câte o fată mare îmbătrânită cânta. Și cântecul era subțire-tremurător, de parcă sta să se rupă din clipă în clipă. Încerca să se urce în slavă, dar cădea mereu, și plutea între cer și pământ, ca sufletul pribeag al unui om rămas neîngropat.

Între vorbe aspre, croncănit de corbi, lopăit de câneapă și plânset de copil care îngheață, fetele cântau despre toamna care despoaie codrul de frunza verde, despre ciocârlia sortită de Dumnezeu să tot cânte în pustiu. Cântau despre un voinic ce răsare din desișul codrului, ia o fată de mijloc, o urcă pe cal și fuge cu ea în lume... Cântau reaua orânduială a lumii ăștia, împărțite în bogați și săraci, în stăpâni și slugi, în unguri și români. Cântau ceva despre o dreptate care va să vie...

Loveau întruna apa cu câneapa, vorbeau câteva clipe, și iarăși cântecul se înălța deasupra lacurilor în cerul plumburiu de toamnă târzie...

IV

Un nebun a aruncat undeva o piatră în mare. Și apa din jur a prins a clocoti. Valurile, slabe la început, de-abia se zăreau; când au ajuns la marginile împărăției zburdau către cer, rostogolindu-se cotropitoare peste liniștea de totdeauna a lumii. Cică împăratul i-a dat slobozenie lui Horia să isprăvească el cum o ști cu domnii. Asta era piatra.

Printre poporul oropsit, care tot mai asculta de stăpâni, răbda foamea și bătăile, vestea a alergat cu sute de kilometri, schimbându-se în mii de chipuri, de la sat la sat și de la om la om. Se spunea că pământul ăsta e al românilor, că ungurii au venit târziu aici și ne-au luat țara cu puterea. Dar acum s-a isprăvit cu ei... S-a săturat și Dumnezeu de blăstămățiile ce le fac

pe seama bieților iobagi. În scurtă vreme li se va găta domnia. Va veni Horia cu oaste mare, din porunca împăratului. Vine cu trei steaguri, fiecare având în vârf câte un bumb de aur. Cătanele au pajuri de aramă, țundre negre și ciorapi albi de mătăasă. În fruntea lor stă fratele împăratului, cu care a vorbit cutare din cutare sat. Călărește pe un cal alb cu cap de bou și spune că nu mai sunt domni. El mai are o treabă pentru care întârzie: până taie grăsunii cei mari din Turda, apoi pornește pe Arieș în sus. Până atunci să meargă românii înainte și să tragă clopotele în dungă, să omoare pe domni, că vine și el după ce îi vor fi pregătit calea. El are o cruce mare pe piept și o să împartă pământurile la iobagi. Are atâtea cătane cu el, de, când le vezi, crezi că se întunecă cerul.

Toată lumea să sară și să ajute la stingerea domnilor. Iar cine nu va ajuta să fie legat în casă împreună cu nevasta și copiii și să se aprindă casa pe el.

V

Stăpânii pământului s-au adunat la sfat în a doua sâmbătă a lunii. După o masă îmbelșugată, spre cins-tea baronesei, care n-a dat deloc pe la bucătărie, precum și a baronului, căci – zic tot oaspeții – lui i se datoresc vânaturile cele alese, pastorul calvin Tohádi, paterul catolic Dávid, un omuleț gras, cu capul rotund și fața lucitoare, de parcă veșnic se topește și curge săul de pe ea, dascălul reformat și căsenii au trecut în salonul cel mare, urmăriți de sticlele cu felurite vinuri, în așteptarea cafelelor. Odată cu bărbații a venit și baroneasa Ervinia, o damă mai înaltă cu două palme decât soțul ei, micul și neastâmpăratul Toroczkay. Blondă, cu gâtul lung și nas de pasăre, împreună cu cele două fiice, care încearcă aici, la țară, practica

conversației cu bărbații, s-a așezat la un loc și face pasiențe.

Bătrânul baron Toroczkay Géza, tatăl stăpânului de azi, pe care traiul bun și viața fără griji îl țin încă verde, deși vinul mult îl face să dea mereu din cap, ca o jucărie stricată, s-a așezat în fruntea salonului pe un fotoliu vechi de stejar, sub stema familiei, și fumează dintr-o pipă mare, cu ciutura de un cot. Alături, cuibărit într-un fotoliu, fumează tot din pipă, numai că a lui are ciutura mai scurtă, cum se și cuvine după rang și după bătrânețe, pastorul calvin, adevărat maghiar, cu gâtul gros, ochi mici, dinți puternici, lați și o frunte mică, împădurită până la ochi cu un păr roșcovan, creț. Râde enorm și vorbește tare, căscând o gură mare, băloasă de pește de baltă bine hrănit.

Baroneasa face pasiențe la o masă rotundă, și cele două fete stau una de-a dreapta și alta de-a stânga, privind-o. Una spune că o să iasă cartea, cealaltă că nu o să-i iasă.

Baronul s-a așezat singur la o masă, cât mai departe de prea-iubita soție. Vorbește singur, căci nimeni n-are aerul că-l ascultă, își toarnă vin, bea, iar își

toarnă, strigă „vivat“ și bea din nou, trăgând cu ochiul spre locul unde e soția lui.

Paterul Dávid și dascălul reformat s-au retras lângă o fereastră care dă spre răsărit. Stând cu spatele spre sală, vorbesc încet și privesc afară. În fața caste-lului e o terasă mică, cu rondouri, cactuși uriași, brazi tuia, și la mijloc un chioșc, unde boierii stau în serile senine de vară și ascultă privighetorile din parc. Dincolo de terasă, vreo doi metri mai jos, începe curtea găzdăcească, cu grajduri, cămări, a celor câțiva soldați aduși de la județ. Căci baronul, mare vânător, e și președintele ligii de apărare a nobilimei din județul Turda. Mai departe, în dosul unor ulmi uriași, se vede zidul înalt care înconjoară castelul, iar spre stânga de tot abia se zărește unul din cele două turnulețe de la poarta principală.

Curtea forfotă de lume: iobagii din patru sate au venit după premândă. Între ei sunt câțiva bătrâni, cari stau mai pe de lături; unii șed pe vreo grindă ori pe ce le iasă în cale. Sunt și câțiva copilandri. Femei, afară de nevasta lui Dumitru și alte vreo două, care n-au pe cine trimite după premândă, nu mai sunt, căci e sâmbătă seara, când au slobozenie și trebuie să-și pună

fiecare în rând casa, copiii. Grosul îl alcătuiesc bărbații. Poartă opinci din piele de porc, după mulți curg obielele; unii sunt chiar desculți. Au haine de pănură, dar sunt murdare de truda necurmată, pline de tină, căci femeile, la lucru toată săptămâna, în rând cu bărbații, n-au avut răgaz să-i spele, să coasă petecile. Unii sunt obosiți și storși de orice vlagă. Printre ei se găsesc și mulți bărbați voinici ca brazii. Vorbesc strânși în grupuri, proptindu-se în bâte lungi, în furci, sape și alte unelte, căci unii au venit aici de-a dreptul de la câmp.

La cămări împărțeala merge încet; se aud într-ocolo vorbe tari, zarvă, foc de nemulțumire. Pesemne Joska iară nu umple măsurile după lege și după cuviință.

Cei doi oaspeți din salon, de sus, pastorul Dávid și dascălul reformat, se uită la grupurile de țărani, înțeleg zarva și își curmă discuția, întorcându-se spre sală.

— Mulți valahi mai sunt pe lume, Doamne! zice paterul Dávid.

— Asta a făcut-o Dumnezeu pentru binele poporului maghiar, ca să aibă mai mulți robi, răspunse pastorul calvin, scoțându-și pipa din gură.

– Ar fi preferabil să aibă cât mai puțin bine din
ăsta.

– Haideți mai aproape, zice baronul, turnându-le
în pahare. Beți, să prindeți duh! Vivat! Bea, popă, și tu,
calvin de la Geneva, cu barba încârligată și cu o ciu-
percă neagră în cap. Beți și să vorbim serios. Baronul
golește paharul până la fund, îl pune pe masă cu
zgomot și, lăsându-se în fotoliu, suspină adânc: Eu
totdeauna am susținut că împăratul e un măgar. Nu
cunoaște poporul maghiar și nu-i prețuiește îndeajuns
calitățile nobile. Noi l-am slujit și-l mai slujim. La ce
trebuia să-i mai angajeze pe valahi cătane? Ce idee:
valahii cătane! De ce nu i-a angajat mai bine pe țigani.
Cel puțin ăștia se pricep să lucre fierul...

– Să vedeți numai, își scoase iar calvinul pipa, că
ideea asta nu e tocmai așa de rea precum se pare. Căci
punând pușca în mâna valahilor, la întâia salvă pe care
o vor trage au să moară de frică cincizeci din o sută.

Oaspeții și una din fetele baronului, cea mai
mică, zâmbiră. Dascălul, înalt, cu gâtul lung și păr
puțin pe cap, cuteză să intre și el în vorbă:

– Ar fi prea mulți dintr-odată. Cine ar mai cultiva
moșiile ungurești?

Măria-sa baronul binevoi să-i ia în seamă părerea.

– Asta e drept. Numai câte unul omor din când în când, și îmi rămâne un plug fără conducător.

– Bine că mi-ai adus aminte, se amestecă în vorbă baroneasa, urmându-și pasiențele. A fost azi aci femeia unui oarecare Dumitru. A cerut s-o lași să locuiască în casă până la primăvară. Am trimis-o la administrator. Dar, închipuiți-vă ce îndrăzneală, a avut pretenția să vorbească chiar cu mine. Ceea ce eu, firește, n-am îngăduit. Anul ăsta iobagii sunt mai îndrăzneți.

– Și de ce n-ați primit-o, gentilă doamnă? întrebă pastoral Tohăti.

Baroneasa își ridică o clipă ochii de pe cărți. Văzu că pastorul a pus întrebarea zâmbind, și baroneasa lăasă loc femeii dintr-însa.

– Oamenii ăștia, valahii, au ceva sălbatic, înspăimântător în privire și în toată ținuta lor. Par veșnic rupți de foame. Când se uită la tine crezi că vreau să te farmece.

– O adevărată calvină nu trebuie să se teamă de farmece.

– Vezi că eu m-am născut catolică.

– Cu atât mai puțin, adaugă paterul Dávid.

Discuția se stinse. Bătrânul baron da mereu din cap. În odaie intrau umbrele. Se auzeau tot mai dese, mai puternice ecouri din gălăgia de afară.

– Valahii sunt un popor primitiv, incapabili de a învăța ceva, și când împăratul le dă drepturi, îi lasă să-și facă școli, face o mare prostie în paguba națiunii maghiare, își relua baronul ideea.

– Toate sunt bune, zise paterul Dávid, strivindu-și țigara, dar eu cred că n-ar strica dacă ați mai aduce din Turda vreo douăzeci de husari. În calitatea domniei voastre de președinte al nobilimii, vă e ușor. Spiritele sunt agitate, și Doamne ferește de o revoltă a flămân-zilor ăștora! Ar trece peste noi ca un uragan.

– Cine să se revolte?

– Cum cine? Valahii, iobagii de aci, din Țigăreni, din Beiu și din celelalte sate de pe moșiile domniei voastre. La munte se văd noaptea focuri. Circulă zvonul că în curând va veni răsturnarea rânduiei de acum, că Horia s-a întors de la împăratul cu o anumită poruncă.

– Cum, cinstite părinte? întrebă baronul, privindu-l atent, dumneata crezi serios într-o revoluție valahă?

– Absolut serios.

Baronul încercă să se ridice, dar recăzu în fotoliu, hohotind de râs și lovindu-se cu mâinile peste genunchi. Se lăsă apoi pe spate, urmând să râdă până se înecă, și tușind se mai liniști.

– Asta e bună, zău. Să se revolte valahii... ha... ha...

– Elemér, îl apostrofă baroneasa muștrător. Baronul izbucni iar:

– Iartă-mă, părinte, dar ești așa de bun de glume, știi că această față a firii dumitale nu ți-o cunoșteam.

Baronul ridică paharul să bea în sănătatea paterului, dar în drum spre gură izbucni iarăși în râs și îl puse pe masă, vărsându-l pe jumătate.

– Asta e bună! Am s-o spun guvernatorului la balul din toamnă. Meriți o decorație, părinte. Și ți-o garantez eu.

Ceilalți se veseleau, fiecare după cum îi era firea și după cum era de îndatorat stăpânului. Paterul Dávid nu se molipsi de veselia lor.

– Eu cunosc poporul. Sunt de mult aici. Niciodată n-am văzut oamenii atât de agitați. Nu mai departe: azi, când am trecut cu trăsura prin Beiu, i-am auzit strigând în urmă: „Mereți, mereți și mâncați bine, să vă îngrășați, că în curând o să vă scoată Horia untura“.

– Iubite prietene, îi zise baronul serios, cred că ai adormit cu capul în vreo carte și ai visat ceva despre o revoluție valahă. Se poate, cum ești dumneata, om de carte. Altfel nu-mi pot explica aceste idei... Baronul își isprăvi fraza cu un gest în dreptul capului.

– Vorbești de revoluția iepurilor, intră în discuție pastorul calvin.

– Când sunt mulți și înfometați, și iepurii au curaj.

Baronul băuse cam mult și se înfurie.

– Ce tot vorbești de revoluție valahă? Asta e curată prostie. Crezi că au ăștia curajul să ridice mâna asupra stăpânitorilor? Ia să văd eu pe valahul ăla. Poți lua o sută de inși și să-i omori rând pe rând, nu vor scoate o vorbă. Chiar dacă ar fi de față numai călăul. Să-i crezi capabili de revoluție, înseamnă ori să nu-i cunoști, ori să fii nebun.

– Totuși, mai cereți niște husari de la județ. Dacă nu de alta, cel puțin de fudulie, pentru domnia voastră; tot nu vi se refuză nimic.

Baronul își pierde răbdarea. Sări drept în picioare, și luând de braț pe paterul Dávid, îl duse la fereastra dinspre curte.

– Vezi-i? întrebă el, arătându-i iobăgimea de afară. Câți sunt?

– Nu i-am numărat. Vor fi vreo sută de inși.

– Diminuezi numărul ca să-ți pregătești dreptatea. N-are importanță, n-o s-o ai. Atâția valahi îmi ajung pentru a-ți face dovada vitejiei lor. Ei bine, dacă în fața acestei sute de valahi aș ieși eu, baronul Toroczky, și aș omorî unul după altul zece dintr-înșii, n-ar zice nici câr. Totuși, ca să-ți arăt ce le plătește curajul și să te vindec de frica lor, voi trimite trei husari cu biciuri să-i alunge. Și vei vedea cum vor fugi, strivindu-se la ieșire. Ține minte că au venit după plata muncii lor, după dreptul lor, că sunt flămânzi, ei și puii lor.

– Nu-mi vine să cred.

– Ai s-o vezi îndată, suflet necredincios ce ești. Dacă n-ai fi popă, te-am scoate dintre maghiari. Dai dovadă de prea multă slăbiciune.

Cu pasul larg și demn, baronul părăsi odaia.

Paterul Dávid se uită gânditor la iobăgimea din curte. Oamenii se mai răriseră, plecaseră bătrânii și tinerețea. Bărbații stăteau tot în grupuri, ca mai înainte, și se uitau înspre castel. Parcă despre el vorbeau.

„La urma urmei, ceea ce spune baronul dovedește o virtute: sunt slugi bune“, se gândi paterul. Apoi se întoarse cu fața spre sală. În aceeași clipă intră baronul.

– Noi o să ședem și o să bem, iar tu, necredincioșule pater, stai și te uită afară, de vezi cum numai trei husari unguri vor mătura din curtea mea o sută de valahi. Unguri neînarmați; numai cu biciuri, că dacă i-aș trimite cu puști...

– Ai făcut bine că nu i-ai lăsat pe husari să-și ia puștile; se mai întâmpla cine știe ce... interveni glumind pastorul calvin.

Baronul râse. Zâmbi și baroneasa și cele două fete ale ei.

– Cum am zis, drept pedeapsă, vei sta la fereastră și nu vei bea în rândul ăsta. Iar noi stăm aici, la masă, și bem pentru prostul împărat, pentru... pentru...

– Pentru vitejii paterului Dávid, îl completă baroneasa.

– Bravo! Vivat!

– Eu beau pentru gentila doamnă baroneasă. Cea mai spirituală femeie din Ardeal.

Paterul rămase la fereastră. Ceilalți vorbeau tare, beau, silindu-se să nu pară că sunt atenți la ceea ce se întâmplă în curte. Dar se surprindeau unii pe alții aruncând priviri iscoditoare spre geam, ascultând zgomotul de afară.

Se auzi mai întâi un urlet prelung, urmat de o întreită, cumplită înjurătură ungurească. Erau husarii, care, călări, dau năvală asupra mulțimii. Apoi izbucniri de spaimă, tropot, vuiet, învâlmășeală.

– Povesteate-ne și nouă cum se poartă vitejii duminale valahi, întreabă baronul.

Paterul nu răspunse. Cu spatele spre sală, se ținea cu mâinile de pervazul ferestrei, ca și cum cineva l-ar fi zgâlțâit din toate puterile. O dată scoase un „ah” și fu gata să se desprindă de fereastră și să cadă. Cei din

odaie amuțiră. Fetele stăteau lipite de mama lor. Un strigăt cumplit se izbi de geamuri, ca o pasăre moartă. Apoi încă unul.

– Elemér, de ce faci asemenea lucruri? Te-am mai rugat să nu mai omori valahi. Îi visez mereu, zise baroneasa, care abia acum simțea seriozitatea situației.

Paterul văzu zvârcolirea mulțimii de afară la apariția husarilor; văzu cum iobagii se retrag spre poartă, gata s-o ia la sănătoasa. Îi trecu chiar prin minte că baronul va avea dreptate. Dar atunci un husar plesnindu-l pe un creștin cu biciul în față – paterul recunoscă pe Ilie – acesta scoase o secere și sărind asupra husarului, într-o clipă îi tăie gâtul. Cel de al doilea fu luat de pe cal de un grup de țărani și lovit cu o sapă în cap, iar celui din urmă, după ce fu răsturnat cu cal cu tot, căruia i se aruncase o rudiță între picioare, pe când fugea i se împlântă în piept o furcă de fier. Strigătul lui se lovise de geam.

Apoi zgomotul pașilor celor care fugeau pe poartă nu se mai auzi. La minuta a patra, în casă era liniște deplină. Cei din odaie erau gata să dea năvală la fereastră. Baronul, cu mâinile întinse, îi oprea.

– Stați! Am zis cinci minute. Nu călcați cuvântul. Unul... doi... trei...

Se coborâse din tronu-i până și bătrânul baron surd, care nu spusese o vorbă până acum.

– Cincizeci și patru... cinci... șase... șapte... opt... nouă... șaizeci... număra baronul.

...Cei trei husari zăceau la pământ. Unul cu capul desprins de trup. Cel cu furca în piept se mai zbătea. Caii, împrăștiați prin curte, ciuguleau frunze uscate, întorcându-se din când în când cu capul spre trupurile husarilor...

...Stând în picioare, alături de baron, pastorului Toháti îi curgea din gură un fir lung de salivă, care ajungea până la podea. Capul bătrânului baron se mișca tot mai tare, ca o jucărie stricată și poznașă.

Alături, paterul Dávid... zâmbea...

VI

Popa Costan nu făcu slujbă duminică. Ca de obicei în zilele din urmă: era plecat. Preoteasa, o femeie zdravănă, cu obrazii plini, stând pe la răsăritul soarelui cu copilul în brațe, la gard, îi răspunse aspru lui Martac, care venise s-o întrebe unde e popa:

– Ce tot întrebați?! E după lemne.

Flăcăul se duse mormăind, nedându-i crezare. Pe drum îi ieșiră oamenii înainte, întrebându-l dacă s-a întors popa.

– Nu s-a întors.

– Nu?

Fără popă oamenii erau ca fără mâna dreaptă. Mai ales acum. Iobagii care fuseseră sâmbătă la castel își petrecuseră noaptea în pădure. Copiii și soțiile

trăiseră o zi ca înaintea spânzurătorii. Dintr-o clipă într-alta așteptau să-i calce oamenii curții. Noaptea de sâmbătă spre duminică nu se întâmplă nimic. Duminica se scurse chinuitor de lungă. Spre mirarea tuturor, sosi și luna tot cu pace. Iobagii cari nu fuseseră la curte sâmbătă se prezentară la lucru. Și aflară porțile castelului închise, păzite strașnic de soldați înarmați, ca în vreme de război. Bătură în poartă:

– Deschideți, am venit la lucru.

Soldatul din turnul de lângă poartă își scoase capul afară.

– Cărați-vă acasă și așteptați! Veți vedea voi!

Oamenii se uitară unii la alții, înfricoșându-se.

– Ce-o fi și asta?...

– Ce se coace înlăuntru nu e spre binele nostru.

– Hm...

Soldatul, văzându-i că stau în cumpănă, se răsti la ei:

– Încă nu v-ați dus? Așteptați până vin husarii de la Turda să vă scoată cu picioarele înainte.

Oamenii se împrăștiară. Un copilandru o luă la fugă prin sat, strigând cât îl ținea gura:

– Vin husarii!

Țăranii ieșeau pe la porți. Dar nimeni n-apucă să-l oprească, căci copilul fugea înainte până afară din sat, unde locuiau ei. Satul începu să fiarbă, să se neli-niștească.

Ludovica lui Puia, stând și ea, ca și alte femei, pe la porți, se uita alungul drumului. Era cu năframa trasă pe ochi, necăjită pe bărbat și pe toată lumea, care, credea ea, de la o vreme încoace merge tot cu înaintea înapoi. Văzând pe unul din cei ce se întorceau de la castel, îl întrebă răstită:

– Dar tu de unde știi că vor veni cătanele?

– Au spus amu ăia de la poartă. De aceea nu s-au mișcat ieri deloc, că așteaptă să le vie un regiment de cătane. Apoi înconjoară satul și îi dau foc din patru părți.

Asta nu o mai spusese ră cătanele. O brodisese cineva, și vorba trecuse de la unul la altul.

Ludovica se întoarse spre casă. Trândosul, bărbatul ei, un om voinic cu o claie enormă de păr netuns pe cap, căci venea iarna și părul îi ținea de cald, ședea pe pragul tinzii, trudindu-se să pună o coasă într-o coadă de sapă. El nu era dintre aceia care fuseseră sâmbătă la

curte, dar nici nu se dusesese azi-dimineață la lucru, odată cu fricoșii. Își făcuse socoteala bine: cei de la curte nu vor primi pe nimeni la lucru până când nu îi vor prinde pe ăștia care au omorât husarii. Se vor fi gândit și ei: „Sâmbătă iobagii au omorât câțiva husari, te pomenești că luni sar la grumazul baronului!“

– Vine un reghiment de husari, îl vesti femeia.

– Drumu-i slobod. Du-te numai și le spune să aștepte un pic, că nu le pot ieși înaintea până nu îmi gat lancea. Tot n-ai nicio treabă.

– Măi omule, ori tu ești nebun, ori mie mi s-a stricat capul. Că nu mai înțeleg nimic. Pot veni peste noi dintr-o minută într-alta să ne prăpădească, și tu stai ca în ziua de Paști...

– Dacă ai zis că ți s-a stricat capul, apoi asta trebuie să fie.

– Măi omule, tu știi ceva și mie nu-mi spui.

– Dacă vi s-ar spune vouă, muierilor, tot ce se petrece în lume, ar fi vai de capul nostru. Dar, până una-alta, ia dă-ne mai bine ceva de mâncare.

În tindă Ludovica își văzu băiatul, pe Pavel, cioplind o măciucă.

– Uite și pe ăsta! Ce faci, mă?

– Măciucă, să toropesc câțiva husari.

Femeia, înfuriată împotriva bărbatului, sări asupra copilului, lovindu-l cu palma peste spate:

– Na husari, dragul mamei! Uite! Îți mai dau, dacă-ți trebuie...

Copilul, la început mirat, se uită nedumerit, apoi, când durerea îl răzbi, o luă la fugă.

– Îți dau eu! îi strigă din urmă femeia. Nu-i destul că a înnebunit tat'to, îți mai faci și tu de cap. Să vă spună cineva la curte și să vă bată până nu îți mai fi oameni! Apoi lucră, femeie, lucră și ține chilavi la casă!...

– Și așa spui tu că ne ții pe toți în spate... îi spuse bărbatul, parcă cu atât mai vesel cu cât femeia era mai supărată.

– Eu, eu vă țin. Dacă vrei să ți-o spun, ți-o spun verde.

Femeia intră în casă, ieși afară, iar intră și iar ieși, de data asta cu o oală goală în mână. O luase numai de formă, ca să aibă cu ce își face treabă, pe la vecine. Când bărbatul o văzu la poartă, îi strigă:

– Unde te duci așa gătată?

Femeia nu răspunse. Ducându-se la Butuza, un văr de al ei, îl găsi bătându-și sapa.

– Ce-i cu voi? Al meu își face lance. Tu văd că-ți bați sapa, de crezi că te zorește cucuruzul. Ce-i cu lumea asta? Pe bătrânul Muscanu l-am văzut dregându-și îmblăcii. Sâmbătă ați omorât cătanele baronului, ce nu s-a mai întâmplat de când e lumea. Și voi stați cu mâinile în sân. Ba al meu râde, de gândești că mâne se însoară!....

Butuza își ridică capul și se opri din bătut:

– Tu n-ai auzit porunca lui Horia, pe care a cetit-o popa la biserică și care sună așa: să se scoale tot natul, ca să-i stângă pe domni. Cine nu se va scula va fi legat în casă cu copiii și vor aprinde casa pe el.

– De asta am auzit eu. Dar, să vă spun drept, eu nu cred prea mult nici în popa Costan și nici în oamenii cu cari umblă el. De Horia nu zic nimic, că nu-l cunosc, dar ăsta, Cloșca, cum îi zice lumea, nu mi-e la inimă: e mic, vorbește din vârful limbii și are niște ochi ca de veveriță. E om rău, însemnat de Dumnezeu.

– Apoi, voi, womenle, credeți numai în bărbații mari, care pot trage în locul unui bou. Dar mintea mare a dat-o Dumnezeu de multe ori cui nu te aștepți. Ioan

Oargă ori Cloșca, cum îi zici tu, e om cu minte mare. Și Horia ascultă de el câteodată.

– Eu aș zice, măi omule, să ședeți pe fundul cioarecilor și să vă vedeți de necazurile voastre. Că lucrurile se vor răsturna tot în capul celor mai slabi. Dar popa unde-i?

– Popa Costan! Țsta e omul nostru, săracul! A plecat de sâmbătă noaptea de strajă la podul de peste Arieș. A dat el cu socoteala, om cu minte ce e, că pe acolo trebuie să meargă slugile grofului la Turda după husari. Popa, cu alți câțiva, i-a și întâlnit și i-a pus să vadă cum știu ungurii înota. Amu baronul poate să tot aștepte ajutoare. De cumva nu îi vor trimite de pe lumea cealaltă...

Femeia rămase pe gânduri. Apoi zise:

– Ce aveți de gând să faceți?

– Ce vom putea. Numai să vină popa cu cocanii, beienii și ceilalți, apoi vom vedea.

– Popa se vede că în dâra asta umblă.

– Doar e omul satului, și nu s-a dus să-l pună vlădică.

Femeia ar fi vrut să mai întrebe una alta, dar omul se apucă iar să-și bată sapa și nu se mai auzi nimic.

*

* *

Când se risipi toată negura de peste sat, lăsând în urmă casele, pomii desfrunziți și totul ud ca după ploaie, se ivi în deal, la un stat de om de la pământ, o pată mare roșietică. Se părea că cineva a vărsat vopsea pe partea de răsărit a cerului și, neștiind cum s-o acopere mai repede, a aruncat peste ea un strat gros de făină. Pe o culme de deal mai plutea un nor gros, ca o oaie albă ce atinge pământul cu foalele.

La castelul baronului Toroczkay era liniște, o liniște înspăimântătoare, ca în adâncul unei peșteri. Porțile erau păzite strașnic, ușile încuiate, și în afară de paznicii tăcuți, care se preumblau cinci pași înainte și cinci pași înapoi, în dosul porților nu se mai vedea nici picior de om. Porunca era ca fiecare șpan, slugă ori slujnică de națiune maghiară să stea la postul lui. Valahii fură dați afară din curte, spunându-li-se că n-au de lucru. Oamenii la început rămăseseră tare nedumeriți, apoi bucuroși că au scăpat de corvoadă, se duse fiecare unde îl tăia capul și îl trăgea inima.

În sat era de asemeni liniște. O liniște amenințătoare, în care se părea că se ridică mii de capete cu tot atâția ochi poftitori, care se uită spre vechiul colos al castelului. Deodată, când nu se aștepta nimeni, cineva începu să tragă clopotele-n dungă. Sunetul ascuțit, crăpat, gâduit parcă de o mână noduroasă, părea o cobe care țipă peste sat în zi de mare primejdie. Apoi Martac începu să strige peste sat din deal:

- Vin! Vin amu!
- Vin! strigă altul din altă parte a satului.
- Vin oamenii lui Horia.
- E cu ei și fratele împăratului.
- Vine împăratul cu Horia!

Când primele valuri ale răzvrătiților din satele vecine se iviră în culmea dealurilor, satul hohoti de un chiot cumplit.

Ana lui Dumitru, în ușa poieții lui Zaharia, unde se aciuiase cu copiii după ce o dăduseră afară din casa baronului, ieși afară și se uită cu tristețe spre ei. Ținea în brațe copilul cel mic, care era bolnav. Îl înțârcase de mult, dar acum, fiindcă n-avea ce-i da de mâncare, încerca să-l înșele dându-i să sugă. Copilul nu găsea nicio picătură de lapte și plângea. Plângea și Ana. Ea

nu ştia nimic de porunca lui Horia, de umbletul popii. Un singur lucru o interesa mai mult decât orice pe lume: ce să deie de mâncare copiilor. De aceea nici nu prea fu mişcată de strigătul celor de pe dealuri. Ieşiseră din poiată şi ceilalţi copii şi se înşiruiră alături, uitându-se spre dealurile din faţă.

„Vin ungerii pe noi. Vin să ne omoare“, îi trecu un gând prin minte. Buzele i se strâmbară a amărăciune şi deznădejde: „De ar veni mai curând“.

Oamenii de pe dealuri coborau spre sat, rostogolindu-se la vale prin curţi, săreau garduri şi pârleazuri, ca să scurteze drumul, se războiau amarnic cu câinii. Sătenii ieşeau la porţi, fiecare cu ce-i cădea mai repede în mână: sapa ori securea. Bătrânii îşi luau îmblăcii. Ana văzu pe Vlădosu cum se târăşte cu picioarele lui strâmbe ca să le iasă în cale şi îi veni să râdă de neputinţa şi de truda omului. Mai ales că omul luase, cine ştie de unde, o jumătate de puşcă cu care da după câini şi speria copiii. În fundul grădinii lor, popa Costan se trudea să-şi desprindă zeghea dintr-o tufă de spini, care nu voiau să o lase. Popa o trase cât o trase şi, văzând că nu răzbeşte, începu să-i care cu securea.

În sfârșit, se desprinsese și, cu barba în vânt, trecu pe lângă femeie, ca alungat de duhuri.

– Încotro, părinte?

– Să prindem păsări.

Îndată după popa, prin același loc, se iviră doi cocani – Ana îl cunoștea pe cel din urmă – unul cu haină popească, albă, așa cum văzuse la popa catolic când venea la îngroparea vreunui ungur de la curte. Celalalt purta haine românești, numai pe cap avea o ciubică în formă de plăcintă așa cum purta popa calvin. Acesta îi spuse că a venit sfârșitul domnilor, să se bucure și ea cu tot natul. La ei au gătat cu popa calvin. Celui păpistaș i-au stricat numai biserica, căci, simțind că vin românii, și-a schimbat hainele și a fugit peste noapte. Acum vin să dărâme castelul.

Femeia încă tot nu pricepea. În sufletul ei se revărsase o apă de viață nouă și se revărsase prea multă deodată. După ce stete câteva clipe tremurând, în vreme ce lacrimile îi curgeau din ochi pârau, puse copilul jos și zise fetei mai mari:

– Veronică, ai grijă de copii. Intrați în poiată și vă acoperiți cu țolul, să nu vă fie frig. Eu merg să vă aduc

de mâncare. Ceva bun, cum n-ați mâncat de când sunteți.

– Ce ne aduci? strigă în urma ei fata.

– Carne de baron, răspuse de la poartă femeia, și o luă la fugă ca să ajungă gloata.

La intrarea principală a castelului, peste mulțimea care se zvârcolea să dărâme porțile, să sară zidurile, se vedea statura înaltă a popii Costan, se auzea glasul lui puternic:

– Împrăștiați-vă în toate părțile. Înconjurați zidurile, să nu fugă pe undeva.

În jurul lui erau câțiva inși care, fără să dea cu topoarele în porți, fără să alerge prea mult, se simțea totuși că sunt conducătorii. Bercea Ioan era soldat în concediu. Prin satele pe unde trecuse valul răsculaților, își arătase biletul de învoire la vatră drept poruncă a împăratului ca să-i „stângă“ pe nobili. Purta un fel de îmbrăcămintă jumătate de husar și jumătate de cătană împărătească; drept arme avea o sabie veche. El și alți câțiva de seama lui speriau oamenii cu comenzile nemțești; dar prin cunoștințele militare erau uneori de mare folos.

Adevăratul conducător al gloatelor, acela în jurul căruia se lăsa totdeauna loc gol, era un om mic, îndesat, cu fața rotundă, plină, cu păr roșcat, ce i se lăsa în jos, pe umeri, mocănește, cu mustața brună, roșiatică. Vorbea puțin și din vârful limbii, se ținea totdeauna drept; de departe nu l-ai fi luat cine știe cine: dar de aproape te înfricoșa ceva din ținuta lui, poate ochii mici, firoși, ca de fiară. Era Ion Oargă din Cărpiniș, căruia oamenii îi ziceau Cloșca. El nu comanda și nu se amesteca decât la mare primejdie: sta deoparte cu popa și se uita la treaba celorlalți.

Când cei din dosul zidurilor simțiră că poarta se clatină și că se sapă la rădăcina zidurilor, trimiseră la răsculați un soldat, cerând să le arate porunca împăratului. Ion Bercea scoase biletul de concediu și trecu înainte:

– Uite-o!

O mare de muchii de securi, de sape, furci și tot felul de arme se iviră deodată sub nasul soldatului. Ca porunca împărătească să fie mai cu greutate, cineva din mulțime îl plesni pe soldat cu îmblăciul în cap. Acesta, rostogolindu-se la pământ, se declară mulțumit. Tovarășii lui într-o clipă se făcură nevăzuți.

Mulțimea sparse poarta, smulgând din pământ ușchiorii, luând țâțânele de fier. În curte se opriră deodată, neștiind de unde să înceapă. Vreun flămând strigă:

– La cămări!

Și valurile se rostogoliră într-acolo. Găsiră pe șpanul Joska, cea care nu umplea măsurile și vindea în ascuns lucrurile baronului, spunând apoi că le-au furat iobagii. Le deschise toate ușile, arătându-le ce e mai bun și îndemnându-i să înceapă întâi cu mâncarea și apoi să treacă la băutură. El se bucura „din toată inima” de venirea vremii iobagilor. Spunea că și el e român, dar s-a făcut ungur, ca să poată trăi. Burta mare, mustețile răsucite de două ori și umerii obrajilor ieșiți, ca și ochii mici, oblici îl dau de gol. N-avu vreme să se laude prea mult cu originea română, căci Trândosu, la o strâmtoare, îi dete un ghiont în burtă, de-l făcu cârlig:

– Dă-te la o parte, jupâne, să mai încăpem și noi, ăștia mai săraci, la smântână.

În ochii câtorva scânteia vechea ură, adunată în ani mulți de cumplită sărăcie.

– Da' zău, bine zici, tete Trândosule, îi sări un flăcău în ajutor, trăgând și el un pumn zdravăn lui Joska.

Ungurul, simțindu-se la strâmtoare, începu să se retragă spre ușă, încolțit din toate părțile. Popa Costan, care tocmai își pleca fruntea să vadă ce se petrece înlăuntru, îl îmboldi, aruncându-l iar în mijlocul mulțimii.

– De ce nu te uiți, creștine, unde calci?

Joska se retrase spre ușă, unde din nou avu nenorocirea să dea peste un român.

– Ia-te de pe mine, spurcăciune!

Acum intrară în odaie cei doi „popi“, calvinul cu tichia pastorului Toháti și cel cu felonul paterului Dávid.

– Căutăm pe Joska, sireacul. Să-i plătim o datorie de demult.

– Aici e puiul.

– Ieși la iveală, jupâne. Că pe vremea ta erai tare sfătos, de nu mai încăpea nimeni în curte de tine.

Joska simți primejdia și începu să se roage, spunând că el nu le-a făcut niciun rău și că chiar dacă au avut vreo supărare pe la curte, s-a întâmplat din

pricina baronului și a celuilalt șpan, a lui János, care nu iubește deloc pe români. Lui totdeauna i-au fost dragi.

– De dragoste te căutăm și noi, îi zise „popa“ catolic, lovindu-l cu furca. Tot din dragoste ai spus baronului că tata a furat budiile cu brânză pe care le-ai vândut pe ascuns în Turda.

Celălalt, un om scurt, cu privirea întunecată și cu o tăietură mare în față, îl lovi cu săcurea.

– Stați, le zise Trândosu, întâi să-l prohodiți și apoi să-i faceți facerea.

– Prohodește-l, părinte Costan.

– Eu nu-l prohodesc. Nu-i de legea mea. Prohodiți-l voi, al vostru e. De ce lege ești, creștine? calvin ori catolic? îl întrebă popa.

Joska nu răspunse. Întins pe podea, din gură îi curgea sub cap o dâră de sânge amestecat cu salivă.

– De ce lege, de ce lege!... Ce-l tot întrebați!? Parcă ar fi o sută de legi! Este o singură lege ungurească.

– De una așa-i, numai vezi că au doi popi.

– Dă-i dracului pe amândoi! Noi, românii, nu avem o singură lege și doi popi?

Lui Joska nu-i mai trebuiră multe muchii de secure ca să nu se mai scoale. Apoi, ca să nu se împiedice de el, îl scoaseră afară.

– Săracul Joska! îl căiau cei care treceau peste trupu-i.

– Da' ce nas strâmb are!

– I l-a mâncat popa.

– Ba i l-ai mâncat tu, fătate, se răscoli cel care îi fusese popă.

În gura cămării se ivi pe neașteptate Popuța, văcarul, ca de obicei cu bâta lungă, înflorită, în mână. Când văzu încăperile nesfârșite pline de slănină, coșurile cu mere, șuncile atârnate de tavan și toată marea de bunătați înșirate în vreo patru cămare, mari cât șurile, i se tăie răsuflarea. Se așeză moale pe cel dintâi lucru ce îi veni la îndemână și începu să plângă.

– Doamne, zise el, câte bunătați pot fi pe pământul ăsta sărac!

În jurul lui unii începură să râdă.

– Dar voi cum ați ajuns aici? întrebă el, ștergându-și lacrămile cu dosul mâinii.

– Am tot dat cu securea, bade Popuța, și ne-am pomenit aici.

Înaintea lui erau înșiruite vreo patru butoaie cu unsoare. Atâta unsoare! Și el nu tăiasе un porc în toți cei treizeci de ani de când era însurat. Era sărbătoare mare în casa lui când se găsea o lingură de unsoare ca să-și înșele mămăliga. Și aici era atâta! Cum ședea și se uita la unsoare, privirile îi alunecară în jos, spre opincile crăpate de secetă. Deodată sări sprinten și, punând mâna pe gardina unui butoi, se cufundă în unsoare până la brâu. Și începu să joace înfuriat.

– Amu, na, mâncați și vă săturați!

Unsoarea sărea afară din butoi, se tăuia prin odaie, o călcau în picioare, ducând-o în toate părțile. El însă tot mai înfuriat sărea în butoi, adăpându-și opincile, ștergându-și cu dosul mâinii lacrămile și strigând:

– Amu, na, mâncați, opincilor, și vă săturați...

*

* *

După ce se săturară de struguri puși pe iarnă, de mere mâncate cu slănină, fără pită, și femeile de cărat

pe acasă, vreo câțiva începură să se sfătuiască în privința slăninilor...

– Să le împărțim, zise unul.

– Da' ce, nu v-ați săturat?

– Pe ăștia nu-i satori cu una cu două.

– Știți ce zic eu? Să le întindem coala în fața castelului, ca să ne vadă măria-sa de sus și să le împărțim cu rost și cu socoteală...

– Asta e. Bine zici.

– Așa să facem.

– Măi oameni, gândiți-vă întâi. E spre paguba voastră.

– Ce să ne mai gândim? Ne-am gândit destul până acum. Acum să se gândească și domnii.

Unii începuseră să scoată afară slăninile. Le întinseră apoi pe toate douăzeci și șapte, câte erau, în fața castelului, în așa fel ca să se vadă de sus, și de fiecare se potrivi la lucru câte un român. În jurul lor se adunase lume multă: femei, copii... Lor însă nu le păsa de asta.

– Să trăiești, măria-ta, îl salută pe baron unul.

– Ce-ți face fomeia?

– Dar fetele?

– Venim îndată la peţite. Gătaţi numai casele şi mâncările.

O aripă a mulţimii se abătuse pe la pivniţi. Ca în toate părţile pe unde trecuseră, sparseră uşile şi luară fierăria. Apoi nu se opriră la cele dintâi butoaie, care erau aproape de intrare, ci se repeziră în fund, la butoiul cel mare, un colos clădit acolo, în care ar fi putut şede la masă douăzeci de oameni. Îl sparseră cu topoarele şi începură să beie din vin, unii sorbind de-a dreptul din şivoiul care ţâşnea din butoi, alţii umplându-şi căciulile, pumnii, se aplecau în genunchi şi beau din pârăul ce curgea prin mijlocul pivniţii. Nefiind obişnuiţi cu băutura, se îmbătară îndată. Sparseră şi deteră cep tuturor butoaielor care erau la îndemână. Vinul inundase pivniţa, trecuse de opinci, se urcase până la glesne. Iobagii se așezară pe butoaie. De acolo se aplecau la vinul de sub ei, beau din pumni, din pălării ori chiar din opinci.

În pivniţă se vedea rău; pe la intrare pătrundea o fâşie slabă de lumină, care, împrăştiindu-se în pivniţa mare, unde te puteai întoarce cu carul, se destrăma în

întunerecul dinlăuntru. Dar iobagilor nu le trebuia lumină, le ajungea că vinul curge, că beau, cântă și se veselesc.

Afară, alții cărau grâul din hambare, unsoarea, făina, merele, vitele din grajduri, oile, păsările... Ei stăteau călări pe butoaie, se împrășcau cu vin, răcneau și cântau din toată inima. Unii plâneau, aducându-și aminte de o durere veche, de pe care vinul topise pojghița. Parcă odată cu vinul scurs din butoaie ar fi vrut să-și plângă tot amarul sufletului lor întunecat. Niciodată, nici ei, nici moșii și strămoșii nu mâncaseră liniștiți la casa lor, neroși de gândul că întârzie de la plug, că dacă mănă azi mai bine, n-o să le ajungă și mâine. La toate cinele și prânzurile au avut înaintea ochilor biciul șpanilor călări, chipul urât al sărăciei. Toată viața lor, zi după zi, ceas după ceas, au robotit, bătuți și schingiuiți fără drepturi, fără apărare. Și acum, când toate bunătățile erau pe mâna lor, dăduseră drumul la butoaie, beau, plâneau și strigau să trăiască împăratul cu fratele lui, Horea...

*

* *

– Veniți, măi, că sparg cășile! strigă cineva, vârându-și capul pe ușa pivniței.

– Să le spargă, eu nu mă duc.

Dar cei din apropierea ușii ieșiră rînd pe rînd. Cela căruia nu-i venea să lase cepul și să iasă se văzu singur. Îi pieri cheful, înjură și se dete jos de pe butoi. Căzu și se rostogoli în vin, apoi începu să se cațere încet pe trepte în sus, dibuind tărâmul de deasupra.

Rebelii erau în bucătărie, pe unde sperau să intre mai ușor în castel. Aflară acolo pe Juliska, o ungu-roaică tânără și frumoasă, cu pielea albă și moale. Văzându-i că intră atâția deodată și-i murdăresc podelele, fata se supără. Era străină și nu de mult pe aici. De aceea tovarășele ei, femeii bătrâne și pricepute, nici nu-i spusese nimic când fugiseră, lăsând-o singură.

– Mere afare, olah, le spuse ea.

– Rui! Că amu eu îs groful.

– Mere afare.

– Hei, cu pășăruica asta am eu o treabă! zise Bercea Ion, care o cunoștea de la Alba Iulia, unde fata nu voise să stea de vorba cu el. Aduceți o funie.

– Iacăt-o, aici e brăcinarul.

– Mai dați unu! Așa. Amu eu o țin, și voi dezbrăcați-o. Să vedem cum arată unguroaicele astea care nu calcă niciodată în tină.

Juliska se zvârcoli, lovindu-l pe unul cu piciorul. Dar asta îi fu peirea, căci flăcăul, după ce își reveni puțin, se întoarce la ea și îi dăte una cu coada securii în foale, de fata gemu și se lăsă în mâinile lor moale ca o cârpă.

La intrarea castelului, dinspre terasă, când ușile abia se mai țineau, gata să se prăbușească, se ivi la fereastra din salonul de sus chipul de mort al șpanului János. Și așa era un om înalt și slab, parcă ros de boală. Numai dinții și ceva din privirea lui arătau pe omul care avea o deosebită plăcere să bată și să schingiuiască oamenii. Apariția lui ului mulțimea.

– Vedeți-vă de treburi, oameni, că vin husarii, și va fi vai de capul vostru și de al copiilor voștri!

Oamenii se uită unii la alții. Popa Costan era la masa de pe terasă, bea și vorbea cu Cloșca.

– Nu vă mai osteniți să așteptați husarii, cinstite domnule șpan, îi zise popa. Că nu mai vin. Le-am ieșit înaintea la podul de peste Arieș și le-am spus că măria-sa e sănătos și le dorește sănătate, dar nu mai are lipsă de ei. Pe la noi oamenii sunt buni și cinstiți. Țin minte și plătesc datoriile la vreme. Dați înaintea, oameni!

Ion Oargă râse, arătându-și dinții. Spre mirarea lor, răsculații nu găsiră pe nimeni în dosul ușilor. Baronul murea de frică, János ținea de urât doamnei, bătrânul era surd, și soldații, când văzură atâta potop de oameni, își căutară fiecare câte o ascunzătoare. Iobagii distruseră statuile în armură medievală de pe coridoare, mescioarele, icoanele și tot ce le ieșea în cale, spărgând ușă după ușă. Nu lăsară întregi nici podelele, nici pereții, nici atâta lemn cât să cuprindă o palmă. Deodată, câțiva se treziră față în față cu bătrânul baron. El stătuse toată ziua în casă, chinuit de o durere de picioare. Acum se ducea să întrebe pe fiul său ce e asta, că cheamă camerista de o jumătate de ceas și nu mai vine. Văzând coridorul plin de oameni cu securi și cu furci, care nu aveau nici măcar respectul de a se pleca în fața lui, se răsti la ei:

– Ce căutați aci, animalelor sălbatice! Marș afară!

– Stai, că îți arătăm noi ce căutăm!

Omul scuibă în mâni și ridicând securea atât de sus, cum nu o ridici decât când ai de a face cu un butuc care nu crapă, îl despică în două.

Apoi, strecurându-se în vârful picioarelor, cu mișcări de fiare care vreau să prindă prada în culcuș, se rătăciră pe coridoare, ascultând pe la uși.

– Pst! Aci-s...

Se găseau în fața familiei Toroczky și a șpanului János. Iobagii se descoperiră, stând o clipă muți, rușinați. Cloșca îi trezi:

– Stați, nu dați! Țștia doi, zise el arătând pe baron și șpan, merită ceva mai mult decât o secure. Au omorât prea multă nație. Aduceți caprele și ferăstrăul. Cu celelalte – urmă el arătând pe doamnă și pe fetele ei – vom vedea mai pe urmă. Baronul începu să se roage, ca niciodată, în românește. Cunoștea limba asta de copil, dar ar fi fost cea mai mare rușine pentru el dacă s-ar fi știut că o cunoaște. Iobagii îl batjocoreau, scuibându-l.

– Amu știi românește? Ha!

– Da' când ne împuşcai ca pe găini, nu ştiai!

– La o parte, mă, vin cu caprele!

Se făcu loc şi linişte. Acum se auzi cântecul cerşetoresc al lui Filimon, care, de la moartea lui Dumitru, luase străiţile, plecând în lume.

– Loc, loc, că vine Sfântul Petru!

După ce Filimon puse pe parchetul luciu capra de tăiat lemne şi atârnă de ea ferăstrăul, se uită mirat spre Ion Oargă, al cărui port nu semăna cu al celor din Tritiu. Mai ales ţundra lungă de oaie i se părea că a mai văzut-o cândva. Clipea din gene, închinându-se lui Cloşca.

– Ai venit pe la noi iar, Sfinte Petre.

– Am venit, răspunse Cloşca, care îşi amintea că şi el l-a văzut undeva pe bătrân.

Când îi spuse popa Costan, arătându-i cum a fost bătut bătrânul de János până la sminteală, cum a fost apoi omorât Dumitru, Cloşca începu să se uite peste mulţime, întrebând:

– Unde-i Ana lui Dumitru? Să vie Ana.

Baronul fu dezbrăcat. Hainele lui se potriveau de minune pe ȕiganul din sat, care, oricât de ȕigan ar fi fost, nu vroia să poarte haine româneşti şi se ȕinea

mereu de domnie. Acum văzură iobagii că un trup de baron nu e mare lucru, ba chiar e mai urât decât unul de cioban.

– Ana e acasă. I-i beteag copilul, strigă cineva de jos.

– Așa! se miră Cloșca. Atunci în locul ei o să prindă de ferăstrău țiganul, lui și așa i s-a plătit. La celalalt capăt prinde Filimon. Așa... Amu tăiați. După ce baronul fu gata, se apucară de János.

Ion Bercea zări pe baroneasa leșinată și o îmboldi cu piciorul, întrebând:

– Cu asta ce facem?

– Dă-o dracului, nu face să tocești ferăstrăul în ea. Dar păsăruicele astea două ar mai putea face câțiva pui de români. Și așa au omorât destui.

– Numai să se găsească cine să se însoare cu ele.

– Eu, zise Ilie, apucând zdravăn de mână pe fata cea mai mare. Tot mi-au luat mireasa. Mă despăgubesc cum pot.

– Așa nici nu e rău: lași o slujnică și iei o baroneasă. Te pomenești că mâne or să te facă baron.

– Atunci vă cătănesc eu.

– Mai este una, strigă ca la licitație Cloșca.

– Pe asta o iau eu.

– Ai lua-o tu, dar ce te faci cu nevasta și copiii. Altul la rând. Grăbiți-vă, că ne apucă noaptea, se întunecă și trebuie să punem la cale ospățul.

– Unul neînsurat!

– Aici-s! zise Martac, pășind înainte vitejește.

– Să trăiești și Dumnezeu vă deie noroc! Amu haidați jos. Pare că nebunii ceia au dat foc castelului. E fum. Duce-vă-ți, scoateți mâncările și vinul din cămări și întindeți mesele. Facem nuntă baronească, cum nu s-a pomenit de când e Tritiul.

– Mai iute, mai iute, că ne aprindem aici.

– Cam mare făclia asta, zise popa Costan când se văzură în curte. Dar nu face nimic, și așa am slujit destul în biserică fără luminări.

Cobora noaptea. Pe acoperișul castelului, limbile de foc se lipeau de turnuri, încolăcindu-se pe lângă ele ca niște trupuri goale de femei poftitoare. Se urcau sus de tot, vânturându-și aripile roșii, din care zburau pene până în înaltul cerului. Raza focului se vedea departe peste dealurile Câmpiei. Mulțimea furnica în zarea sângerie, se aduceau mese, se căra vin. Lăutarii, aduși

în grabă, își struneau ceterile, în vreme ce sufletul mulțimii prinse a fremăta. Cineva chiui prelung:

*„De când îi Horia împărat
Domnii nu s-au desculțat.“*

Popa Costan și Ion Oargă stăteau deoparte, vorbind liniștiți. Diacul se apropie de ei cu căciula în mână.

– Părinte, să mă duc după haine și după cărți. N-avem nici cruce aici, la păgânii ăștia.

– Nu-i nimic. Ne-om împăca noi înde noi. Naș îl facem pe fratele Ion. Eu slujba o știu pe dinafară. Haine nu mai trebuie, e bună și zeghea asta. Atâta doar, că i-am rupt azi-dimineață o aripă, că nu mă lăsa să intru pe unde voiam. Cruce! Vor săruta securea asta. Tot cruce e. Și ea a ajutat totdeauna românului. Tot ea va să-i mai ajute și de aci înainte când o trebui...

**SCRIERI NEINCLUSE
DE AUTOR
ÎN EDIȚIA PRINCEPS**

BĂTRÂNEȚE

În amfiteatrul cu pereții galbeni, cu lămpile înnegrite de praf, ca niște ațe de paianjen, în a căror vârf s-a oprit pentru totdeauna o gânganie uriașă, lăsând să-i atârne picioarele, se dă examen în scris la limba română.

E atât de mare această sală, încât, intrând în ea, ești ispitit să te oprești la ușă și să hăulești, fiind sigur că ecoul îți va răspunde.

Studenții, răsfirați printre bănci, scriu grăbiți. Unii, stând strâmb, parcă ar vrea să-și ghemuiască sub bănci întreg corpul, se uită pe furiș la vecini.

Câțiva din primele bănci au scris caligrafic titlul lucrării, au dat hârtia la o parte și, după ce s-au convins

că din pământ nu le poate veni niciun ajutor, și-au proptit capul în palme și se uită melancolici în tavan.

Studentele telegrafiază cu sugativa și își caută prin sân.

În sală se lasă o liniște grea, apăsătoare; se aude alergatul penițelor scrijelând hârtia. Când huruitul vreunei trăsură umple sala, străbat șoapte insistente, mototoliri de foi care se înghesuie desperate în ascunzători de ocazie; apoi zgomotul se depărtează, iar în urmă-i rămân în sala mare, ici-colo, câte o șoaptă întârziată, un „pst“ slab, disperat.

– Mai sunt treizeci de minute! anunță profesorul de la catedră.

Cu spatele cât ușa, cu un cap imens, crescut pe margini cu păr zburlit, argintiu, cu ochii mici, ascunși sub genele stufoase ca două găuri de șarpe în tufă, profesorul, stând la catedră și supraveghind sala mare în formă de amfiteatru, pare un paianjen uriaș pândind muștele prinse în pânda lui. Ronțăind, ca și cum ar avea ceva în gură, se uită încruntat și își mușcă buza pe jos.

E supărat că, cu toată morala făcută la începutul examenului, a observat multe lucruri suspecte.

Acum însă se pare că și-au luat seama și se potolesc.

Profesorul se plictisește.

Afară, soarele de apus intră sub nori, o perdea de amurg inundă sala.

Penițele zgârâie obosite. Te cuprinde somnul.

Profesorul își proptește capul în cealaltă palmă și cascade lung: „Au“!

Dar în aceeași clipă observă o mișcare neobișnuită și sare ca ars:

– Ce-i acolo?

Se coboară de la catedră și se urcă până sus, în fundul sălii. Stă o clipă acolo, măsurând sala cu ochi de inchizitor, apoi pornește înapoi apăsător, ca și cum ar avea o țință fixă, și, deodată, se întoarce pe loc cu tot colosul corpului său și surprinde pe o studentă vârand o foaie în sân.

– Stai! strigă profesorul atât de tare, că țiuiе fereștile.

Un student pipernicit dintr-un colț își șterge penița, apoi rămâne așa, cu gura deschisă și cu penița împlântată în foaia stampilată.

Undeva, cade sub bănci un caiet mare, greu ca un bulgăr de pământ pe un sicriu.

Profesorul ia lucrarea studentei, o rupe și azvârle bucățile pe catedră.

Studenta se ridică, vrea să spună ceva, dar, văzându-i chipul fioros, recade pe bancă.

– Dom... dom!... silabisește ea.

– Sapristi de țara asta! zice profesorul, urcându-se pe catedră. Iată, mai repet încă o dată, să nu mai prind pe cineva că-mi umblă cu... cu... lucruri de astea că-l dau afară și aduc cazul înaintea consiliului disciplinar al facultății. Ce Dumnezeu! N-aveți niciun pic de rușine! Doar sunteți oameni mari.

Din sală se ridică o studentă din anul întâi, subțirică, blondă, cu părul împletit în două coade lungi atâr-nate pe piept, se uită năucită în jur de parcă s-ar deș-tepta într-un loc necunoscut. Clipește din gene, gata să plângă.

Iese din bancă, dar cum podeaua scârțâie sub picioare, se oprește; apoi, încet-încet, sperindu-se de sunetul propriilor ei pași, se apropie de catedră, palidă, cu ochii ficși de parcă s-ar duce la moarte.

– Domnule profesor, eu... eu... voiam... uitați-vă...

Profesorul se uită spre ușă. Bate darabana pe masă.

– Domnule profesor... examen... pierd... pierd... bursa... tata... aude el printre sughițuri de plâns.

– N-ai plecat, domnișoară? îi zice într-un târziu, fără să se uite la ea.

Studenta se duce spre ușă clătinându-se. Deodată se întoarce înapoi, repede, ca și cum ar vrea să se arunce la profesor, și, fără să spună o vorbă, se așază pe podiu, hohotind de plâns.

Plictisit de scena asta care i se pare că ține prea mult, profesorul se scoală de la catedră mormăind ceva în barbă și merge la fereastră. Se uită o clipă la clădirea de peste drum, nervos, abia reținându-se să nu se întoarcă spre clasă și să izbucnească.

Privirile îi alunecă spre un stol de păsărele ca niște bulgări de cenușă, lipiți de firele de telegraf.

Un olog se oprește pe trotuarul de peste drum, în fața profesorului. Ștergându-și nădușala cu mâneca hainei, îl învâluie într-o privire pustie. Își ia piciorul de fier, îl învârte, îl lovește de pământ și, după ce scuipă

în palme, se opintește mai departe, târându-se ca un vierme strivit.

Vuietul orașului începe să se piardă, un claxon sună undeva prelung, singur...

Struna întinsă din sufletul profesorului se descordează pe nesimțite.

Câteva vedenii fugare, hârburi dintr-o copilărie risipită înainte de vreme, luminate de un chip surâzător de fată, i se opresc o clipă înainte, ca un tablou cinematografic.

Clasă, studenți și casele de peste drum, toate se cufundă parcă într-o apă lină, incoloră; îl cuprinde o simțire vagă de micime, de zădărnicie. Din adâncul ființei lui iese la iveală acel „de ce?” chinuitor, pe care infinitul îl azvârle omului în față când vrea să se desprindă de țărână.

În sală se aprind luminile. Profesorul se întoarce spre catedră. Studenta e tot acolo; șade cu coatele proptite pe genunchi, cu fața înmormântată în palme și, printre degete, îi curg lacrimile șiroaie.

Poartă un sveter gălbui, care-i scoate în relief omoplații slabi, înfățișarea-i minusculă de pisică plouată.

Profesorul se reazimă de pervazul fereștii, își dă puțin capul într-o parte și o privește mult... fără ură... fără necaz...

În liniștea amurgului încep să cânte clopotele, rar, melancolic, ca un cântec îndepărtat, vechi.

– Ei, – zice deodată profesorul – du-te și scrie și dumneata!

Studenta se scoală încet, cu înfățișarea de copil iertat, și pornește spre bancă.

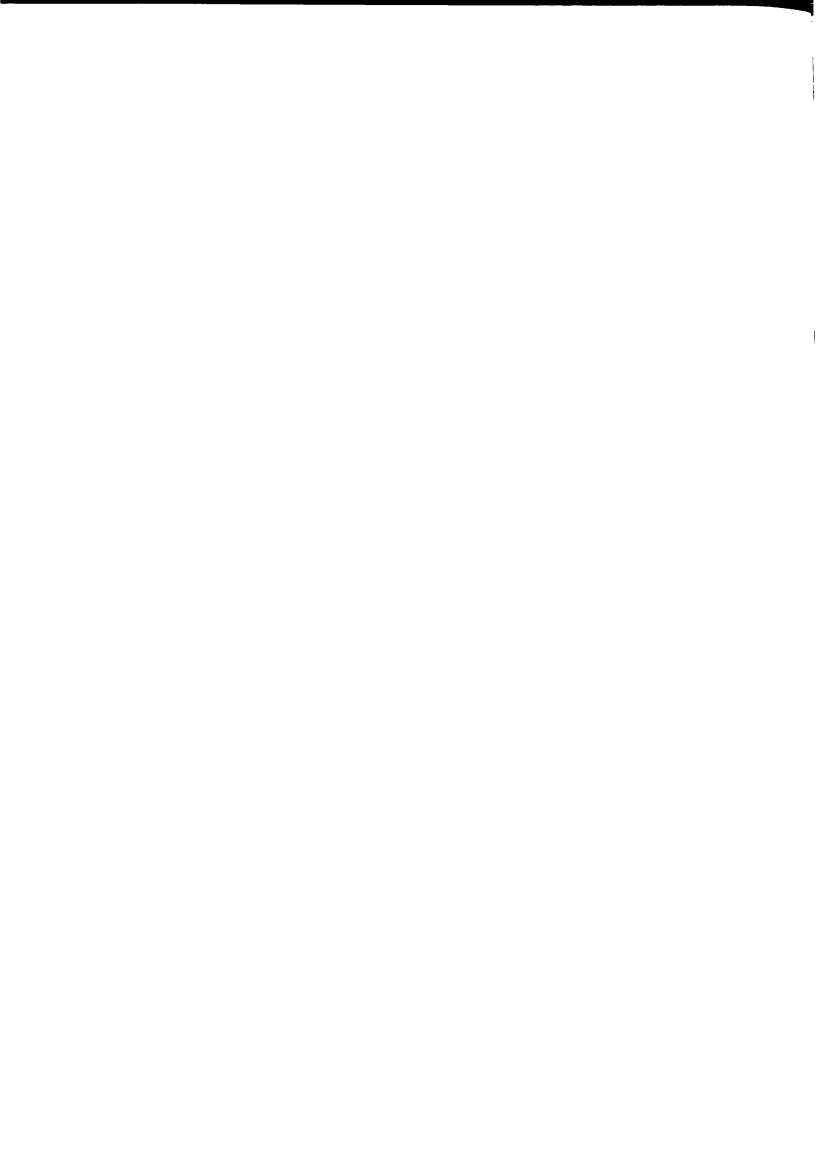
– N-ai hârtie?!

Ea se oprește. Pe coridor sună strident clopoțelul de ieșire.

– Mai stați, nu vă mișcați, aveți vreme!

Profesorul se urcă pe întâia treaptă a amfiteatrului, se uită la stânga, la dreapta și cu un aer nespus de îmbătrânit întreabă:

– Domnilor, care aveți o coală de hârtie?

JUFA

Însera. În bordei ardea mocnit focul de balegă și de coceni, răspândind un miros tare, înțepător. În patul de după ușă, acoperit cu o învelitoare roșiatică, spartă la mijloc, dormea o pisică mare, bătrână.

Opaiful, așezat într-un geam de o palmă, pe care se prelingeau picuri mari de apă, se lupta cu moartea, neputând descâlci din întuneric chipurile celor doi bătrâni.

Moșul sta lângă vatră, cu coatele pe trunchiul cald, și pufăia din lulea. Se udase la picioare și, desculțându-se, își usca obielele. Din când în când lua câte trei coceni de sub vatră și îi punea pe jar. După câteva clipe se isca o flacără albă care lungea cocenii pe toate părțile, mânjea cu roșu chipul împădurit al

moșneagului, apoi, dispărând, rămânea în urmă-i jăratecul moale de foc de balebă, ce se ivea printre coceni ca pleoapele înroșite a unor ochi de diavol.

– Să aprindem lampa, curmă tăcerea moșul; trebuie să mă duc în pod.

– Mai las-o! Cu opaiț or trăit oamenii de când îi lumea. Numa amu, de când fetele o lăsat cizmele și umblă cu papuci, și până se mărită fac câte doi-trei copii, nu se mai vede cu opaițul.

Mai târziu, urmă tot baba:

– Altădată lumea nu o mai știut atâtea și a fost mai bine.

Baba, cu degetele-i ascuțite și țepene ca niște ciocănașe, frământa urechiuși. Muiase aluatul prea tare, și acuma nu avea cu ce să-l învârtoșeze.

Tare-i era necaz pe bătrân că, în loc să-și vadă de treburi și să macine când are lipsă, umblă de-a lela, cu „ciocanul“ în gură.

Dacă ar suge țeava numai, cum fac alții, care nu slobod un fum cu săptămânile, ar mai merge. Nu i-ar zice nimica, s-o ție până a putrezi. Dar toată ziua posăie și scuipă, de trebuie în tot ceasul să radă fața casei după el.

Abia suflă, da' tot nu-l lasă. Săca-i-ar rădăcina să-i sece! Uite că te doare capul de atâta fumăraie și i-s grumazii corlan de spurcați.

– Ptiu!

Baba își scoase mâna din aluat și, după ce scuipă, își șterse gura cu fodorii cămeșii.

Dacă numa ar fuma! N-ar fi păcat; fumeze până a plesni! Da' îi duce toată truda la jidovu, de n-are un ou la casă, nici cu ce frământa. Și uite ce pățește dacă frământă cu apă; nu mai dă Dumnezeu să se uște pătura.

Moșul știa că atunci când îi baba supărată cel mai bun lucru ce-l putea face era să tacă și s-o lase să-și răcorească inima. Altfel, își aprinde paie în cap, și focul ține două-trei zile.

Își frecă obielele, îndoii opincile, care se prea uscaseră, și după ce luă de la stavila patului o mână de paie, pe care le puse într-însele, să-i țină cald, începu să se încalțe.

Baba tăcuse; în bordei era liniște și întunerec. Pe moșneag îl muncea un gând și nu știa cum să-l spună.

– Știi ce? zise el într-un târziu, cu capul plecat, necăjindu-se să vâre cureaua prin nojițe. Eu m-oi duce mâne la ziua târgului.

În bordei se făcu liniște, ca atunci când ai aruncat un cartuș în foc și nu știi în care parte o să se sloboadă.

Baba se opri din frământat și se uită mirată la moș, parcă ar fi vrut să-l întrebe dacă e în toate mințile. După o bucată de vreme îi zise:

– Hm! du-te dară, că de tine îi lipsă acolo. Ai ajuns și tu la opinci și vrei să le gați iute. Du-te! Să îngheți pe drum, o să te mănce lupii.

„Amu-i amu“, se gândi moșul, și zise așa, ca pentru sine:

– Ar trebui să-ți iau tălpi pe cizme; la ziua târgului îs mai lesne.

Bătrânul se făcu mic, de parcă ar fi vrut să se vâre sub vatră.

– Hm! făcu baba, și se apucă de frământat. Du-te, omule, eu nu te opresc. Și cine știe ce frig nu-i!

– Oi duce o mierță de sămânță de cânepă și oi da-o cu o sută de lei. Ți-oi cumpăra tălpi, și ce rămâne îi aduc acasă, să mai avem de stricat.

– Trebui-o-ar, omule!

Moșul plecă de acasă, „colo, de la o vreme“, cu gândul să-și pună povara în vrun car, iar el s-o ia holteiește pe cărare. Dar nu întâlnește pe nimeni. Sacul era greu, îl dureau umărul și-i înghețau degetele la mâna cu care trebuia să-l țină.

Opincile se întăriră ca osul, călcâile la picioare nu și le mai simțea de frig și începu să alunece. Mare noroc că și-a luat de acasă cârja cu cui de fier în capăt. Acuma ce s-ar face?

De câteva ori trebui să se oprească, să-și pună povara jos și să măsoare cu bota șanțul de lângă drum; zăpada era mare și numai după asta mai putea ști dacă nu a luat-o cumva razna pe dealuri. De văzut nu vedea bine nici ziua. O dată se trezi că urcă nu dâmb și nu mai știa în ce parte e drumul. Începu să strige, aprinse chibrituri, dar nu-i veni nimeni în ajutor. Vrun lup ce l-o fi văzut l-o fi lăsat în plata Domnului, gândindu-se că nu e mare lucru să-și prindă mintea cu un bătrân rătăcit. După multă umblare, auzi departe clopoței de cai și, luând-o într-acolo, dete peste neguțători ce mergeau la târg și se ținu în urma lor.

Coborând apoi în vale, pe șesul Agârbiciului, intră într-o negură deasă de te ardea, nu altceva.

Începu să se gândească la baba care „nu și-a luat lumea în cap pe o prepestenie ca asta și stă la căldură și doarme cu mâța pe țol“. Îl umplu frigul de nu mai știa ce să facă; pe tot trupul lui nu se mai găsea un loc cald unde să-și ascundă mâinile.

Când ajunse în Turda nu se făcuse ziuă bine, lămpile electrice erau învălite în ceață ca în vată.

Intră în cel dintâi local unde credea că ar putea găsi un colț cald și o porție de vinars.

Era o clădire mare cu două etaje, în apropierea gării.

Plecându-se bătrânește să-și pună desaga jos, atinse sticla ușii dinlăuntru.

– Nu vezi, bade? îi strigă dintr-un colț o femeie îmbrăcată în roșu.

– Îs bătrân, dragul badii, zise moșul brodindu-se lângă foc.

Sala era mare, plină de mese acoperite cu fețe albe. La o masă, tocmai în colțul celălalt, sta un tânăr cu gura umedă, cu ochii închiși, gata să cadă. Pe genunchi îi sta fata care strigase adineaori la el, fuma și, aruncându-i fumul în față, se năcăjea să-l țină treaz.

„Ăsta-i prea sătul“, se gândi moșul. Alături, la altă masă, moțăiau patru țigani.

Un om mânca un fel de zeamă alburie dintr-o ulcică împodobită cu chipul mustăcios al lui Francisc Iosif. (Bătrânul îl cunoștea din cătănie.) Mâncarea aducea cu cafeaua, dar nu era gălbuie, cum o știa de când fusese slugă, la popa, ci era vânăta mai mult. Bătrânul se gândi că seamănă cu „jufa“, un fel de mâncare ce o făcea baba din rămășițele seminței de cânepă după ce s-a stors uleiul.

Bând un pahar bun de vinars de drojdii și fiind și slab, îl zgudui la început o tremurare strașnică, apoi se întări tun.

„Vinarsul e tot vinars“, se gândi el. Îl cuprinse un fel de moleșeală, îi venea să râdă ori să facă vreo nebunie.

Dar fiindu-i foame și cum avea la el douăzeci de lei, ceru „o ulcică de zamă de aia“. Și arătă spre vecin.

Fata sări de pe genunchi, se învârti într-un picior și, bătând într-o fereastră din părete, luă dintr-însa o ulcică, o puse pe o farfurie și punând lângă ea un covrig rumen, i-o aduse. Ulcica era mică, tot conținutul ei ar fi intrat într-un pumn de voinic. În locul lui Francisc Iosif, pe ulcică era acum un husar cu sabia scoasă. Mai mare spaima de așa vitejie.

Și „zama“ are un gust cum nu mai băuse omul de când îi. Dulce, amară? Nu putea ști, dar bună, de să tot mânci. Sorbi o dată zdravăn de tresăriră țigării, apoi scoase un „ai“ de parcă l-ar fi ars pe gât și o dete peste cap.

– Mai vrei una, bade? îl întreabă fata de pe genunchii tânărului.

– Mai adă una!

Domnișoara se duse mai întâi la un colț, unde aruncă țigara într-un vas roșu, apoi iar bătu în geamul din părete și iar ieși de acolo o ulcică cu chip, pe care i-o aduse moșului, după ce o puse pe altă farfurie.

„O fi lapte de măgăriță“, își zise moșul. Auzise că asta e cea mai bună băutură din lume.

„Și când te gândești că la noi toți țigării au câte una! E plin satul de măgari. Hei, hei, dacă nu știe omul!“

La a patra ulcică voia să vadă cum îi cu mălai. Scoase din straiță o bucată mare și o duminică în „zeamă“. Credeai că nu-i mălai făcut de „baba, Dumnezeu să-i potolească glasul“.

Se încălzi și scoțându-și pipa o bătu în palmă.

Mare nenorocire! Și-a uitat jașcăul cu tăbac în haina ceilaltă. Domnișoara, însă, cu rochia roșie ca de

spumă, îi pricepu necazul și îi dete o țigară cu capătul de aur.

Sta cu coatele pe masă, întins, și fuma domnește.

„De m-ar vedea popa“, se gândi bătrânul.

Afară era ziua albă, se auzeau căruțe, zurgălăi de sănii și strigăte. Moșul își strânse cureaua și se găti să plece în târg.

Domnișoara îl văzu ce caută, veni la masa lui cu o bucată de hârtie, socoti ceva, și la urmă, punându-i hârtia dinainte, îi spuse că trebuie să plătească o sută și treisprezece lei.

Bătrânul îngălbeni! Își vârî capul în hârtia pe care însemnase domnișoara, unde cifrele i se păreau niște paianjeni gata să se urce pe el, și se trase speriat înapoi.

– Șase lei vinarsul, doi, țigaretă, și o sută cinci lei, șapte cacao.

– Ce a fost aia?

– O sută cinci lei, șapte cești de cacao!

– Ptiu!

Bătrânul se întoarse într-o parte și scuipă cu scârbă pe podea. Își lăsă sumanul zălog si, după ce vându sămânța, se întoarse și plăti.

Acum unde să se ducă? În târg nu mai avea ce căuta; chiar dacă ar fi vrut să împrumute vreo cincizeci de lei, n-avea de la cine: un bogat nu împrumuta pe cel sărac.

Acasă, baba îl aștepta cu tălpile, căci nu mai avea cu ce umbla, călca pe obiele. Parcă o vedea cum n-are astâmpăr, i se uită în cale și când o ajunge, îi va lua straița între genunchi și va întreba înainte de a le vedea.

– Ei, cât a fost?

Moșul se așeză afară, pe treptele făgădăului și își rezimă capul în palme, ca acasă, lângă vatră.

Treceau trăsurile de la ei din sat, îi strigau: „Bună dimineața“. El nu răspundea. Târziu, porni înapoi, spre casă. Mergea încet, gârbov, de parcă ar fi vrut să se facă una cu pământul.

N-avea bani nici pentru o paclă de tăbac.

„Cap bătrân“, își zise el.

I-o fi întunecat pesemne mintea vinarsul cela, ori ce a fost cu el?

Și nici nu o să poată spune ce-a mâncat. Niciodată! Niciodată!...

PRECUB

Cu mare trudă, căci, pe lângă alte neazuri, vedea și lampa rău, Precub se încălțase de un picior. Obosit de statul ghemuit, cu genunchii la gură, suflă o dată din adâncul rărunchilor trecându-și dosul stângii peste fruntea încălzită. Apoi, părându-i-se că îl strânge opinca, își mișcă vârful degetelor, o mai trase puțin într-o parte, într-alta, lovind pământul cu piciorul ca și cum ar fi vrut să bată un cui în fața casei; gândindu-se îndată că s-a mai călca ea la drum, potrivi obielele să se încălțe la celalalt picior. Opinca – și asta – era uscată de secetă, tare ca fierul; gurguiul i se încârligase în sus ca un nas de ovreu și prin nojițele strâmbate nu era [loc] să vâre cureaua. După câteva încercări zadarnice, mârâi ceva printre dinți, se pare chiar o

sudalmă muierească și, în cele din urmă, se răsti necăjit:

– Tu muiere, ține-mi puțin lampa, că m-apucă ziua acasă.

Femeia, un bărbătoiu de muiere, cu nasul mic, turtit și fața stricăță de vărsat, sta întinsa pe pat; cu o mână atârnată se apăra din când în când împotriva muștelor care o pișcau de față, i se încurcau în părul vâlvoi. Deschise ochii și scoțând de sub Țol întâi un picior enorm, alb, apoi încă unul, se coborî din pat căscând. Cu ochi închiși, pe jumătate încă nedezmectită bine, luă lampa din cui și o apropie de Precub, zicându-i cu un glas ascutit ca de păun:

– Hai, gată-te odată!

Precub ședea pe un sac de porumb răsturnat la capul patului. Alături, pe jos, era păiș, resturi de tulei și coceni – căci neavând bucătărie de vară făceau foc în casă pe orice vreme; după ușă, răsturnată și ea, era mătura. Din patul unde dormeau descoperiți cei doi copii, întorși cu spatele unul către altul, curgeau Țoalele.

Femeia, cum ieșise din căldură dezbrăcată, se cutremură cuprinsă de un fior de răceală; în mână-i

lampa cu sârma ruginită și sticla pătată de muște se zbătea ca o pasere de noapte prinsă pe cuib; ochiu-i posomorât, sângeri, clipi de câteva ori, fulgerând încăperea cu umbre mari.

Precub se încălțase. Îmbrăcat cu hainele de sărbătoare, cu pălăria cu bertiță, baiera straiței de piele trecută pe după gât, se învârti în mijlocul odăii să vadă dacă nu uită ceva:

– Du-te! răspunse femeia căscând.

Omul pipăi banii de la brâu și întoarse cureaua cu partea dinainte la spate. Femeia se urcă în pat și se acoperi bine.

– Doamne ajută-mi! zise Precub punând mâna pe clanță.

În tindă, pe întunec, se împiedică de scară și se lovi la nas. Din pricina asta nu se mai gândi că nu-i a bună. Deschise portița din dos și ieși într-o ulicioară îngustă străjuită de ulmi mari, apoi sări gardul în ograda Oțului și urmărit de o haită de câini, care stau să-l tragă jos, dete într-un drumeag de câmp, ieșind în larg.

Noaptea era liniștită, senină. Dinspre apus, trăgea o jeliță rece, care se simțea mai arzătoare pe șesul de

lângă sat. Deasupra Dealului Stogurilor plutea luna albă, măreață. Și ea părea un călător străin uitându-se în treacăt spre pământ; câteodată intra subț o fâșâie zdrențuită de nor și atunci se lăsa pe pământ un văl negru, aproape invizibil, apoi luna se arăta iar, mai rece, mai albă; topind vălul revărsa peste întinsul holdelor adormite un abur transparent, lăptos.

Drumul urca. Răcoarea nopții sufla acum alinător. Precub își încetini mersul. Prin mintea lui începeau să roiască gândurile. Se vedea copil, desculț, cu cioareci spărți în genunchi, cu o pălărie veche de paie, căreia o pasere îi scosese fundul, copil orfan, de tată, bătând vara gârlele și iarna săniușul cu alți dezmațați fără poruncitor ca și el. Când, într-o bună zi, mama s-a dus pe urmele tatălui – era mică și bolnăvicioasă – a intrat la stăpân. De atunci, în viața-i însorită au prins a bate vânturi reci cu ploi și grindină. S-a isprăvit întâi cu dormitul până îl mâncau muștele, s-a isprăvit cu gârla și scăldatul. I-au pus în mână o sapă mare, secerea și, înainte de vreme chiar, coasa. Bătăile mâncate pe nedrept, munca istovitoare și anii l-au cumințit.

S-a trezit flăcău întârziat slujind în curtea unei doamne bătrâne, bogate. Acolo, între vitele multe,

turma de oi, porci, galițe și tot felul de vietăți, a prins el dragoste de animale, de vite mai ales.

Târziu, după ce i-a trecut vremea, s-a însurat, tot cu o fată săracă, de seama lui, după cum i-a fost scrisa. Cu banii strânși cu trudă mare în străini și-a înfiripat o gospodărie, clădindu-și o căsuță. Avea și două fășii de pământ. Dar la vite n-apucase. Odată și-a cumpărat o vițea care a murit pe când s-o prindă în jug; un porc gras, la câțiva ani mai târziu – din vânzarea căruia își puse în gând să-și cumpere o vacă, a trebuit să-l taie înainte de a-l duce la târg și să-l vândă în sat, cu kilogramul, mai pe nimic. Nenoroc! Și-ar fi dorit atâta să aibă o vacă, un vițel măcar, să-i dea de mâncare iarna, să-l adape. Numai să fie și la el în curte coadă de vită, aer de poiată.

La urma câtorva ani de trudă, căci din sărăcie și pământ sterp e greu să scoți vite, acum își vedea dorul împlinit. Se ducea la târg să-și cumpere o vacă cu lapte. În săptămâna trecută vânduse un porc – porcul de slănină – cu banii ce-i avea strânși, cu ce a luat împrumut, o să-și cumpere o vacuță, așa: nici să se bată cu taurul satului, nici să cadă pe brazdă când va prinde-o în jug. De acum va fi lapte la casă; copiii nu

vor mai sta seara să sgăure cu oala în mână la porți străine, până mulg gazdele vacile. Gândurile îi aleargă înainte sărind peste ani: vițelul va crește făcându-se vacă. Atunci vor fi două și va avea cu ce purta carul și plugul. Vor veni alți viței, pe unii îi va vinde, alții se vor face boi, vor fi doi, patru... șase boi...

Lui Precub îi era cald. Cu mișcare mândră își trecu baiera straiței de pe un umăr pe altul. Își scoase pălăria și după ce o duse puțin în mână, o puse iar în cap, ceva mai într-o parte, mai feciorește.

...Se vede de acum gazdă mare, are pământuri întinse, curtea roiește de vite, de argați, de pluguri și care; cei doi copii ai lui, feciori holtei, înalți cât brazii, merg pe lângă pluguri cu zbiciurile de curele după gât. Iar el, bătrân verde, cu pipa în gură, se preumblă printre lucrători, ca să arate că face și el ceva, dă sfaturi, găsește vini...

În liniștea câmpului, învăluit în noaptea albă, tulbure, omul păstră multă vreme chipul ăsta. Când se destrămă, risipindu-se, sufletul îi rămase plin de o bucurie caldă care-i umplea pieptul înăbușindu-l, revărsându-se ca o băătură a tinereții prin toate mădularele. Se simțea tânăr, sprinten ca la

cincisprezece ani; ar fi vrut să sară, să strige, să facă o nebunie. Începu să cânte. Avea un glas rupt, stins, ca de țarcovnic bătrân. Cântecul de demult, în care se spunea ceva despre mândră, războiu și suveică, aducea cu o gălgăitură de pârau într-o noapte senină, cu lună.

Pe culmea dealului omul se opri, obosit își șterse fruntea de nădușeală. Departe în vale, în satul umbrit de salcâmi răsăreau tot mai deși ochii de lup ai lămpilor aprinse. Erau gazdele care se pregăteau de târg. Cocoșii cântau întrecându-se. Câțiva câni mai hăpăiau rar, obosit. În țișnime guița un porc pe care se trudeau să-l ridice în căruță.

Apele întunerecului de către ziuă se limpezeau pe nesimțite; luna rămânea tot mai albă, mai ștersă. Umbrele nopții fugeau spre apus, ca valuri mari bătute de vânturi. Spre răsărit, undeva, se aprinsese o pălă[laie] mare și zarea focului împurpura cerul...

*

* *

Ziua se arăta caldă, molatecă. Dintr-o sfârticătură de nori se revărsa peste câmpurile întinse o dunăre de

lumină strălucitoare. Holdele bogate, cu spicele pline ca gâturile de gâscă, trezindu-se din somn se scuturau de apă și ridicau capetele una câte una. Întregul câmp adormit se deștepta sub caldă sărutare a soarelui, își întindea trupul uriaș, odihnit. Mirosea a pâine coaptă.

Șoseaua șerpuia peste dealuri ca o panglică sură, aruncată de cineva peste pustiul verde al holdelor. Din drumurile de hotar, de după dealuri, se scurgeau, în râul mare al drumului de țară, care încete, trase de boi grași, turme de oi, vite, căruțe, pâlcuri de femei ciorovăitoare, ducând coșuri cu păsări, desagii cu cași, ouă. Șoseaua se coborâse în șesul Arieșului și mergea mereu, lăsând în dreapta și în stânga sate, case răzlețe; cu cât se apropia de oraș cu atât lumea se îndesa împetrișându-se; zarva creștea: uruiău trăsurile, se guițau porcii, vitele se speriau tot mai des și, ori se opreau în loc nevrând să meargă nici moarte, ori o rupeau la fugă dând buzna peste oameni, oi și peste ce le ieșea în cale. Mașini rare străbăteau cu greu, claxonând întruna, lăsând în urmă-le nori uriași de praf; oamenii care, abia zărindu-se unii pe alții, scuițau înjurând, se ștergeau la ochi.

Precub nedeprins cu drumurile pășea grăbit, temându-se că va ajunge prea târziu. Era obosit ca după o zi de coasă, îl dureau picioarele, capul și se uita întruna în zarea drumului doar va zări o căruță de la ei din sat, care să-l ia, scurtându-i din cale.

Gazdele din Triteni de cum îl zăriau dau biciu cailor, iar în preajma lui se uitau în altă parte, la o roată, la loitră și treceau înainte, prăfuindu-l. Unora dintre aceștia le păzise oile pentru «mulțam», altora le ajutase la cărat pentru: «lasă că ți-oi plăti eu».

Precub se uita după ei; i se înăcrea sufletul și capul îl durea mai tare.

Când să treacă podul de la Cristiș se pomeni strigat din urmă:

– Bun ajunsul, vecine!

Precub nu cunoștea vorba și cum drumul forfotea de oameni, își văzu de cale, neuitându-se înapoi. Dar străinul îl ajunsese și îi intră în pas, zicându-i:

– La târg, la târg...

– Într-acolo ne tragem încetuș.

Străinul era un om între două vârste, mijlociu de statură, gros, cu ochi mari, bulbucăți, de un albastru sticlos, gura umedă cu buze subțiri. Toată fața

colțuroasă parcă era făcută din hârburi peste care s-a tras o piele omenească. Purta o bluză veche, cătănească, cu o pată mare de oleu pe latul din piept, o pălărie fleșcăită și ghetete care nu semănau una cu alta.

– Ce vreme mănoasă! reluă vorba străinul de parcă l-ar fi cunoscut de când e lumea. Numai prin Rusia am văzut așa bucate. Pe la Odesa nu te vedeai din grâu să fi fost călare.

– Ai fost în Rusia?

– Da, zău! Dar unde n-am fost eu. Acolo mi-am prăpădit piciorul. La Odesa am stat doi ani și opt luni.

Precub îl privi cu luare-aminte și văzu că nu-și poate îndoi piciorul drept din genunche; mergând lăsa prin praful de pe drum o târătură ca de șarpe.

Străinul nu-i dete răgaz să se gândească. Începu o istorie lungă cu lupte, tunuri cât șurile și gloanțe mari cât sacii de 3 mierțe, cu cazaci cari călăria în picioare, cântând din frunză, cu vapoare și case mari de înlemnai de mirare când le priveai.

Vorbea tare, răspicat, mândru de sine și stăpân pe vorbă-i. Dădea din mâni; își modula glasul după povestire, șuerând când voia să arate cum zburau gloanțele pe la urechi, zbârnâia ca aeroplanele

nemțești, muștruluia bâta ca să arate cum se trage cu mitraliera, se oprea pe neașteptate, pitindu-se ca în tranșee, apoi pășea înainte parcă mai grav, mai mândru.

În claca lui de vorbe Precub abia strecura câte un cuvânt nedumerit, o întrebare copilărească.

Străinul îl contrazicea, neîngăduindu-l nici să-și isprăvească vorba; uneori da drumul unui hohot larg de râs. Apoi începea să-l lămurească cu glas tare, uitându-se în dreapta și în stânga, să vadă dacă îl mai aud și alții. Târâtura aceea prin praf se adâncea după cum îi era vorba. Precub, care avea două picioare întregi, asuda ținându-se de el și, cu toată truda-i de a se ține alături, rămânea puțin în urma străinului.

Ajunseră în marginea orașului, la vamă. Aici, puhoaietele celor două drumuri mari de țară erau stăvilite de o căsuță mică, aproape ruinată, pe la geamul căreia trebuia să treacă orice om spre a plăti vama și a lua o țidulă roșie, care-i îngăduia intrarea în oraș. Acolo departe, la geam, se călca om pe om, era strigăt și zarvă mare.

— Știi ce, zise străinul, hai să intrăm coala în fâgădău la Oțetarul, să bem câte un pahar de vinars și

să îmbucăm ceva până se mai rărește lumea. Când mergi la târg să mânzi și să bei bine! Asta s-o înveți de la mine.

Precub învățase atâtea că îi țiuiau urechile.

– M-aș duce, dar mi se pare că n-am ochiubați, numai pentru vamă. În făgădău nu-i bine să umbli cu bani.

La vorba asta străinul făcu ochi mari:

– Ce vorbești dumneata de bani? Dacă te *invit* eu!

Invitat! Și pe deasupra și fără bani! De ce nu s-ar duce?

Intrară într-o dugheană ovreiască, cum se găsesc atâtea pe la marginea târgurilor din Ardeal: îngustă, joasă ca o hrubă și lungă de nu se mai isprăvea. Colo în fund, între sticle și borcane, se vedea capul ovreiului: păros, zbârcit, cu ochii sticlind ca două insecte într-o tufă ierboasă. Din pricina fumului de tutun, a geamurilor mici și murdare, înăuntru era aproape întunec.

Câțiva țărani – după untul de pe cioareci arătau a fi ciobani – cu căciulile în cap și bâtele alături, beau vinars și tăceau uitându-se unii la alții.

Mirosea a țuică, a fum înecăcios de tutun rău și a vin înăcrit.

Drumeții noștri se așezară la o masă din frunte, căci străinul spunea că lângă ușă e loc pentru săraci și pentru tâlhari. Totuși ceru două pahare de «quantru». (Mai târziu Precub nu-i putu zice pe nume băuturii ăștia.)

– Să ai noroc.

– Să trăiești și dumneata și Dumnezeu să te ție!

După ce băură se șterseră pe gură. Precub cu dosul mâinii stângi și străinul cu o batistă murdară, ca o obială, pe care o desfăcu cu mândrie în văzul întregii cârciumi.

– Bun vinars!

– Sunt ele și mai bune.

?...

Precub nu mai zise nimic. Uitându-se în ochii străinului zări licărind într-înșii o flacăără vicleană, pânditoare. Îi trecu prin minte, slab, gândul că ăsta va fi vreun hoț care vrea să-l îmbete și să-i iee banii.

Duse mâna la curea: erau acolo. Străinul zâmbi:

– Te uiți la bani? Bine, bine... La târguri se cade să fii cu ochii în patru. Ei, măi, dar noi nu mai bem

nimic? Jupâne, ia fă-te încoace și dă-ne două pahare și câte o jamblă de cap!

– Eu nu mai beau, mă doare capul.

– Se vede că nu ești umblat pe la târguri. Atunci mănăcă întâi. Băutura nu îmbată, îți fură numai întristarea și îți sloboade vorba și voia bună, întocmai de ce are omul lipsă la târg. Nici nu te-am întrebat ce-ți cumperi, dar lasă nu-mi spune, văd că ți-e frică. Ha, ha. Ce om de omenie ești dumneata!

Ovreiul bătrân, în papuci de pâslă, se apropie, fâș-fâș, punându-le pe masă cele cerute.

Străinul sfârtică o jamblă și Precub o luă jumătate. După ce mănăcă îi mai veni inima la loc.

– Acum bea! Pita jupânului cere băătură. Dar, după ce ai mâncat, nu se mai prinde de dumneata.

– Să trăiești!

– Noroc la târg!

Beutura era moale, dulce. Nu ardea în gât, nu se urca la cap. Se împrăștia parcă în tot trupul, dându-i căldură, putere. Precub începea să se simtă bine.

Se propti puțin de speteaza scaunului, își puse chiar coatele pe masă. Frica de adineaori se risipi cu totul. Străinul părea acum om bun. Trebuia să-i fie

recunoscător, să-i mulțumească. Și el îl crezuse hoț. Cum se înșală omul! Fusesse nedrept și îi părea rău. Simțea nevoia de a-i spune ceva, de a fi sincer cu omul care știa atâtea și se purta cu el atât de frățeste. Îi era drag și se trezi vorbind:

– O văcuță cu lapte aș vrea să-mi cumpăr. De mi-or ajunge banii. E greu fără coadă de vită în ogradă. Dacă nu e lapte lângă mămăligă, chiar dacă ai tăiat porc cât de gras, tot nu face nimic, carnea se isprăvește odată cu omătul. De aceea am făcut ce-am putut; mai dintr-un împrumut, am strâns vreo doi bani, numai să pot ajunge la o vacă.

Așa cum străinul sta cu coatele pe masă și îl privea drept în ochi, Precub nu [i] se putea uita în față.

Amândoi tăceau.

– Nu e ușor fără lapte la casă, îngădui străinul. Și strângând din buze ciocăni ușor pe masă, uitându-se în altă parte. Vorbele lui n-aveau nicio legătură cu gândurile. Iarăși tăcură.

– Dar dumneata ce-ți cumperi, că nici nu te-am întrebat? zise cald Precub. Străinul tresări.

– Eu... hm... eu cumpăr cai...

*

* *

Târgul de vite din Turda se întinde pe malul Arieşului. Din trei părţi e îngrădit cu sârmă groasă de un deget, iar din a patra îl scaldă râul. De aici malul e jos, oamenii îşi adapă vitele, îşi spală căruţele. Maidanul ăsta, mare cât Turda jumătate, e despărţit în două de un părau peste care primăria a făcut un pod pentru oamenii cu papuci. Dincoace de părau e târgul de vite şi de porci, iar înspre oraş e cel de cai şi de oi. Gropi, murdărie, păiş şi dezordine este destulă de la Dumnezeu. Când e secetă vântoasele stârnesc nori de praf, învăluind oameni şi animale într-o prăfărie de nu se vede de la om la om. Pe vreme ploioasă te îneacă glodul; văzduhul se umple de roiuri de muşte care neliniştesc animalele, se vâra în nasurile şi urechile oamenilor.

Precub umbla de două ceasuri prin târg, sărind peste ruzi de care, ferindu-se de vite împungace, târguindu-se şi ascultând cum strigă şi se ceartă alţii. Cu o vacă fără dinţi nu s-ar fi întors în sat şi pe cele tinere cereau cam mult pentru punga lui. Necăjit că

tocmai pe când ajunsese aproape să se înțeleagă cu un românaș de peste Mureș intrase peste el un surtucar cu nasul strâmb, stricându-i târgul, umbra dintr-un loc într-altul, uitându-se după o vacă după puterea lui. Când se pomeni strigat din urmă; întorcând capul văzu pe românul de astă-dimineață. Era asudat și gâfâia.

– Mă vecine, scumpule, ian stai un pic!

Ajungându-l își șterse fruntea cu batista cea murdară, pe care o desfăcu toată.

– Abia te-am aflat și de când te caut. Am venit să te rog ceva. Dar să nu zici nu, că mă supăr. Te cunosc și mă cunoști. Uite ce e! Este aici un om din sat de la noi cu un cal bun. Cunosc calul și nu l-aș lăsa să meargă în mânele altuia. Cu caii e greu; știi totdeauna ce dai, dar niciodată ce iei. Pe ăsta îl cunosc. Așa pe deasupra n-ai da pe el o sută de lei, dar la lucru, tată sfinte, crezi că-i calul lui Pipăruș Pătru; când se scutură și se împuterește odată, îți duce căruța cu douăzeci de măji de crezi că zboară. Cai de ăștia nu găsești mulți! Numai pentru el am venit la târg.

– De ce nu v-ați înțeles acasă?

– Vezi că aici e buba. Nu vrea să mi-l vândă. Au avut ceva laolaltă muierile astea, știi ca muierile: dintr-o nimica toată fac zarvă mare. A mea a văzut-o

pe a lui stând într-o seară de vorbă cu un vecin, un hoț de om de își sparg nevestele capul pentru el. Că a zis ceva, că n-a spus nimănui, nu pot să știu. Eu îmi am treburile mele bărbătești. Poate să fi și zis; la urma urmei, pe gura muierii și a copilului nici nu te poți încrede. Destul că odată o întâlnește ceilaltă în mijlocul satului și tu, așa și pe dincolo. Nici a mea n-a tăcut. S-a încins o sfadă, tată-omule, de credeai că s-a aprins satul. Eu am ocărât-o pe a mea și era s-o și bat. Așa trebuie să facă orice bărbat. De unde, celălalt s-a supărat foc și nu numai pe mine, dar pe tot neamul. Acum nu ne vorbim, nu ne dăm binețe. De târg cu el nici vorbă nu poate fi. Și, măi omule, ce cal are! Ce cal, dacă l-ai cunoaște! Așa din văzut: numai piele și oase, să nu dai pe el o ceapă degerată. Dar la căruța încărcată, în ham să-l vezi!...

– Dacă e așa bun nu trebuie lăsat din mână.

– De ce mă trudes eu de curge apa de pe mine. Am căutat, de când ne-am despărțit, pe cineva din sat de la noi să-i dau banii să-l cumpere și apoi să mi-l dea mie. Dar n-am aflat pe nimeni. Crezi că e făcută! Când te-am văzut pe dumneata mi-a crescut inima. Fă bine

și vină cu mine. E colea lângă părau, cum treci puntea în târgul de cai.

Porniră într-acolo. Precub înainte și străinul ceva mai în urmă.

– Dacă o putem face și pe asta, apoi să știi că bem un adălmaș domnesc. Dar, oricum, îmi pare rău că-ți iau din vreme și te amestec în târgul meu. Dar n-am aflat pe nimeni de la noi. Bată-i cucul de oameni! Altădată, când nu-i cauți, vuește târgul de ei. Când te-am văzut, m-am gândit: să merg, să nu merg, să-l rog, să nu-l rog. E străin, îmi ziceam. Și iarăși parcă cineva îmi șoptea la astalaltă ureche: e străin, dar om de omenie. Plătește cât un sat de oameni fără frica lui Dumnezeu, oameni care nu ajută pe semenul lor.

Ajungând pe punte, se opriră. Străinul, pitindu-se în dosul lui Precub, îi arătă calul cu pricina: ceva mai la vale, pe marginea păraului.

– Făgăduiește-i până la șase mii. (Erau toți banii lui Precub, atâta cât îi spuse[se] azi dimineață că [a] adus ca să-și cumpere vaca.) Uite, cinci sute dă-i arvună. Eu am aici două hârtii de câte cinci mii – i le arată – până îl târguești, până ajungeți la Țidulă, dau

fuga să le schimb. Vă ajung îndată. Când să-i numeri banii sunt acolo.

Scoborându-se de pe punte, Precub se opri zicându-i:

– Numai să nu mă ții mult. Mai am și eu treabă; încă nu mi-am cumpărat nimic.

– Cum să pierd vremea, om de omenie!

Precub află pe stăpânul calului șezând pe un pietroiș și mâncând pâne și carne friptă de târg. Era înalt și subțire, cu fața îngustă și nasul mare, ascuțit. Purta o pereche de cioareci suri, ungurești, o cămașă murdară, numai fășii pe piept; haina era de târg, dar veche de nu i se mai putea deosebi culoarea. Văzându-l, fără să vrei te gândeai la celalalt. Alături, legat de o salcie fără ramuri, cu coaja roasă, printre crăpăturile căreia se aninase păr, era un căluș slab, deșălat, cu pielea dubită de prea mult tras; judecând după albul ochilor, parcă și orb.

Precub se învârti pe lângă el, se depărtă privindu-i picioarele, care nu i se păreau chiar sănătoase și iar se apropie, făcând pe nas: hm, hm. Nu cumpărase cai și nu se pricepea cum să-l caute, îl judeca așa cum

se judecă vitele, boii. Nici așa nu-l găsea întreg. Dar ce-i păsa lui? Nu-l cumpăra pentru el.

– Cât ceri pe haramul ăsta?

Stăpânul calului, care nici nu se uitase la el până acum, își împături mâncarea în merindare punând-o în straiță și, apropiindu-se de el, puse mâna pe coama calului. Umblând omul, cum era și desculț, părea că nu calcă, ci pipăe pământul.

– Dacă ai avea d[umneata] multe haramuri de astea bine ți-ar merge. Dar cât dai d[umnea]ta?

– Cât să dau. Nici nu știu. Nu e bun numai de făcut ciure din pielea lui. Patru mii, dau.

– Cu atâția bani du-te în târgul de porci.

Omul se desprinse de lângă cal și rece, ca și cum nu l-ar fi interesat deloc afacerea, se duse și se așeză iar pe pietroiul de mai înainte.

– Dau cinci, tot atâta, zise Precub făcând pe marele târgoveț.

– Adă șapte și batem palma. Nu te uita că e mic, cu așa cal, dacă îi dai ce-i trebuie la gură, poți muta munții, răspunse celalalt de pe piatra lui, fără să se uite la Precub.

Se opriră la șase. Bătură palma, semn că târgul era făcut. Precub îi dete arvună cele cinci sute de lei și porniră să facă hârțiile.

Când se apropiau de casa cu țidule, pe Precub, care rămăsese puțin în urmă, îl ajunse străinul; era nespus de necăjit. Umblase pe la câteva bolzi, dar nu putuse schimba banii. Ce să facă? Acum dacă nu-i plătea calul, pierdea arvuna. Ce să facă! Cinci sute de lei sunt bani și încă să-i lase de pomană unui om care nu e vrednic să-i dai o piatră să se lovească în cap.

– Vii omule ori te las aici! Eu n-am vreme de pierdut, îi strigă celălalt.

– Du-te, rogu-te, și plătește-i din banii dumitale! Decât să pierd cinci sute, mai bine îți dau pe urmă două sute d[umi]tale.

– Vii omule, te mai întreb o dată?

– Du-te. Eu stau pe aici ori mă duc în colț la bolta ceea, poate mi-or schimba. Mânce-i focul de bani mari, că mori de foame cu ei...

Cu asta străinul se îndepărtă grăbit, îndreptându-se drept spre prăvălia din colț.

Precub se codea, dar celălalt îl luă de scurt, spunând că dacă n-are bani să nu vie la târg, că el nu-i

mai dă înapoi arvuna. Tot uitându-se spre locul unde plecase celalalt, făcu hârțiile și când îl văzu venind în grabă, fluturând banii, plăti calul cu banii lui, puse degetul pe crucea făcută pe hârtie și luă calul de căpăstru.

– Acum să-l folosești sănătos! îi zise fostul stăpân al calului, depărtându-se.

Lui Precub i se păru că zâmbește batjocoritor, dar îi răspunse totuși creștinește:

– Să ai noroc de bani!

Celalalt nu mai vine spre el, face la stânga și o ia printre cai încolo, spre poarta târgului.

Precub ține calul de căpăstru și după câteva minute de așteptare o ia încet cu calul după el spre locul unde s-a dus străinul. Și ia-l de unde nu-i! Întreabă, aleargă de la o prăvălie la altă, înconjură târgul și după câteva ceasuri de alergătură îl află într-o cârciumă veselindu-se cu stăpânul de mai înainte al calului.

– Hai omule, că de când te caut. Ia-ți calul și dă-mi banii să mă duc să-mi iau ce-mi trebuie!

Omul se uită la tovarășul lui, acesta la el și amândoi se mirară amarnic.

– Ai hârtie?

– Am, uite-o.

– Ei bine, dacă dumneata nu știi ceti să-ți spun eu. Aici scrie că Precub Preduț, ăsta ești dumneata, ai cumpărat un cal. Adică dumneata l-ai cumpărat, nu eu. Dacă e așa să-ți trăiască. Și nu mai face larmă că te pun să-mi plătești și alea cinci sute de lei pe care ți le-am dat împrumut. Eu am martori.

– Te-am văzut eu când i-ai dat banii, zise celalalt.

Precub îi privi pe rând, le văzu fețele lunguiete de păsări de pradă, hainele amestecate, care nu aduceau cu portul niciunui sat. Și înțelegând, i se părea că înaintea lui se deschide pământul și el cade, cade mereu de nu se mai isprăvește.

Apoi de alergat, a alergat. Larmă a făcut de și-a sculat târgul în cap, a fost și la poliție, unde comisarul și-a bătut joc de el. Degeaba: hârtiile erau în ordine. Și în învălmășeală, fostul stăpân al calului, tocmai acela pe care n-ar fi trebuit să-l piardă din vedere, se făcu nevăzut. Aflat din întâmplare, primarul din satul trecut pe hârtia de cumpărare spuse că la ei nu este niciun om cu astfel de nume, și nici n-a venit nimeni cu cai de vândut. Șchiopul era bun de gură de-ar fi ținut hangul

întregii primării, el nefiind trecut nicăieri pe hârtie, se spală repede.

Când în târg mai rămăseseră abia câteva vite, Precub porni spre casă. O luă pe drumul lung de câmp presărat cu cară, animale și oameni; pretutindeni o lume veselă, vorbitoare, plină de bucuria cumpărării, gata de sfadă.

Tăcut, cu capul în pământ, cu pălăria pe ochi, Precub se strecura singur, pe o margine a drumului. Din loc în loc calul se apleca și rupea câte o gură de iarbă de pe șanț. Omul se oprea și el zmucindu-l:

– Ghii boală!

Apoi pleca mai departe. La Fântâna Dorului, pe calea jumătate, simțind cum i se taie picioarele, se opri. Legă calul de halău și își scoase o vadră de apă. Bău, apoi se așeză pe marginea șanțului. Îl durea capul de foame și de supărare. În fața lui, pe cerul limpede, cumpăna părea o undiță uriașă, slobozită într-o apă limpede, albăstrie. Calul căscă lung și da din cap, apărându-se de muște. Omul simți cum i se urcă în gât un nod, amar, înăbușitor. Duse dosul aspru al mâinii la ochi și zise bătrânește:

– Mââânca-te-ar focul, sărăcie!

Câțiva bogătași din Triteni, care auziseră de pățania lui, venind în goană mare cântând și chiuind, în dreptul lui își domoliră mersul strigându-i:

– Āla-i cal de honvezi, măi!

Oamenii cu fețele roșii, cu căciulele pe o ureche, ținând sticlele între genunchi, închinau răcnind și căruțele hârbuite lunecau pe roatele dinapoi, dintr-o parte într-alta a drumului, lăsând în praful gros ogășii în zigzaguri, ca urmele unor ființe bete.

Precub se ridică încet, greoi...

De la castanii din marginea drumului se întindeau alături clăi mari de umbre. Pe drum aluneca anevoie umbra unui cal și a unui om; calul părea lung, cu picioarele subțiri și moi, umbra omului era frântă la mijloc, îndoită spre pământ ca și cum ar fi tras după ea o povară uriașă...

TUIA

La căminul studențesc cina e în toi. În sala de mese trei sferturi din locuri sunt ocupate, și pe ușă lumea curge mereu.

Printre mese ori rezemați de pereți, studenții în grupuri – unii cu cuțite și bucăți de pâine în mâini – discută, râd și se ghiontesc. Vorbele, ici-colo, ca niște flăcări, se adună, umplu sala: o singură flacără uriașă ce țâșnește pe ferești și pe ușă, șerpuind pe coridoare, se înalță înspre tavan, amenințătoare, apoi deodată scade, se stinge, și în urmă-i se aude un tropot repede, uruit de scaune și ciocniri de vase.

Țăcăniturile în farfurii sfâșie lărmălaia, chelnerii fâlfâindu-și halatele albe, împrăstie „pardonuri” ori „vine acum” și aleargă de la o masă la alta.

La o masă din fund, studentul în filozofie Dădulea, lung cât o prăjină, cu nasul coroiat și o șuviță de păr spălăcit aruncată pe frunte, înghite grăbit.

Din când în când blagoslovește macaroanele ce se zvârcolesc în furculiță, își șterge gura cu dosul mâinii și mai ales vorbește: Aseară a fost la Metropol, continuă el încet – atât de încet ca să se audă în partea cealaltă a mesei – unde a făcut cunoștință cu un colonel, comisar regal, cu un consilier ministerial, artiști – și aici amintește nume celebre –, gazetari și ofițeri. „*Connaissances de peu d'importance*”¹, cu care, după ce au băut râuri de șampanie, au colindat tavernele, și s-au despărțit „per tu”.

– Cât e ceasul? își întrerupe deodată, îngrijat, povestirea.

– Opt și-un sfert.

– Numai! La urma urmei, dacă nu i-o plăcea, n-are decât să aștepte! spune ca pentru sine. Apoi, văzând câteva priviri întrebătoare, explică, cu un aer de indiferență prefăcută, că e aici nevasta notarului de la ei, „o doamnă de să-ți”, și lipindu-și degetele mâinii drepte ca pentru cruce, le sărută: „E he he!”

¹ Cunoștințe de mică însemnătate (fr.).

S-a măritat cu notarul, „un notar cum nu sunt pe aici, bogat, are și mașină“, silită de părinți, după ce el a refuzat să fugă cu ea. El are „caracter“ și nu-și terfelește „cinstea“ pentru o fată.

Azi a venit la Cluj anume pentru el, să-l vadă numai.

El, chipurile, nu se prea sinchisește. Dacă ar fi să se ia după toate câte îl așteaptă, pingelele l-ar costa o avere.

– Poate e deprinsă cu așteptarea, îl întărită cineva de peste masă.

– Nu e d-alea... mă deșteptilor. Apoi, văzând că unii zâmbesc, cu nasurile aplecate în farfurii: Ce, bă!?... Crezi că eu... ca tine... umblu după toate...

Zgomotul din sală crește, înecându-le discuția; furculițele ajung la fund și dau alarma.

La dreapta lui Dădulea mănă alene Opreș, student în matematici, de statură mijlocie, dar alături de Dădulea pare mic, cu fața roșie, plină de coșuri, cu ochelarii bulbucăți din dosul cărora mijesc ochii mici, cărbuni aprinși. Se pare că trage cu urechea la vorbele lui Dădulea, căci pe buze îi joacă un zâmbet imperceptibil de batjocură.

Studentii isprăvesc masa, depun armele și rînd pe rînd se scoală, pronunțînd tradiționalul „Să ne fie de bine“. Au mai rămas doar cei doi colegi.

Dădulea se întoarce spre Opriș.

– Ce mai faci, Oprișel? Mai plimbă-te, mă, că faci bătăturei la cap.

– Tu, se vede, de teama asta nu faci nimic.

Pauză.

– Apropo, reia vorba Dădulea, știi că e aici Tuia?

– Tuia?!

– A venit aseară cu nevasta notarului. Poate e acum pe corso. Servus!

Rămas singur la masă, Opriș împinge farfuria la o parte și cocoloșind între degete o bucată de pâine, se gîndește...

„...Tuia... Tuia... Cât să fie de când am cunoscut-o? Doi ani de liceu și patru de studenție. Șase ani! Parcă ar fi fost numai ieri. Cum trece vremea!“

Își amintește apoi de seara când a cunoscut-o. Era la o serbare școlară; se juca *Făt-frumos*, și ea făcea pe Ileana Cosânzeana. Dar scrisoarea ce i-a trimis-o în ziua următoare! Ce copilărie!

Tuia i-a dat apoi un *rendez-vous* în cimitir. Când s-a apropiat ziua întâlnirii, n-a dormit două nopți.

Nenorocul i l-a adus ideea unui coleg de a-și pune guler tare și, grăbindu-se și-a rupt cea mai bună cravată și și-a stricat și gulerul.

Până la cimitir a ținut-o într-o fugă; când a ajuns, picioarele i se muieră și limba refuză să-l asculte.

Noroc că Tuia s-a supărat așteptându-l și i-a spus: „N-am știut că elevii din clasa a șasea sunt atât de bine-crescuți“.

Mândră, ca o regină ofensată, a plecat. Altfel, se făcea de răs, nu ar fi fost în stare să scoată o vorbă.

Mai târziu s-au împăcat. În anul următor ea a plecat din Turda la altă școală. Nu i-a mai putut scrie. Dar plecarea asta era să-l coste bacalaureatul.

A venit apoi la universitate și s-a vârat până în gât în învățătură. Și cartea multă, și viața grea i-au îndepărtat tot mai mult din suflet chipul acela surâzător.

Servitorii scutură masa, și el e nevoit să se scoale.

„Ia să-mi isprăvesc problema“, își zice, simțind că-l înmoaie aducerile-aminte. Din visuri e greu să trăiești. Ce-a fost s-a dus. De-acum o altă viață îl

aşteaptă. În faţă îi stă perspectiva ademenitoare de a ajunge, la anul, asistent.

Trece pe la vestiar să-şi ia pardesiul.

La intrare, studenţii dau năvală; unii, dezbrăcându-şi pardesiile din stradă, sar cele câteva trepte şi aruncând hainele băiatului, se azvârl spre sala de mese.

Alţii ies vorbind zgomotos, îşi potrivesc cravatele şi se pregătesc de corso. La intrare se întretaie glasurile.

– Aşteaptă-mă, să-mi iau pălăria.

– Reţine-mi un loc.

– Şi mie!

– Şi mie... repetă ca un ecou unul care abia şi-a vârât capul pe uşă.

Întâlnindu-se, se salută cu gesturi largi: „Salut arta“, „Glorie ştiinţei“, „Trăiască dama de pică“.

Opriş străbate cu greu valul de studenţi, ferindu-şi mânecile pardesiului de colegii care îl cheamă la plimbare cu toată delicateţa studenţească.

Se opreşte o clipă la afişe, apoi se uită în sus, spre scările ce duc la camera lui: pentru întâia dată le vede prăfoase, murdare.

Își aude pașii pe coridorul lung, întunecat, răsunând a pustiu. Amintindu-și de camera mare cât o peșteră, cu paturile desfăcute, de căpătâiul cărora atârnă, ca niște ștreanguri, curelele de tras briciul, de masa plină de cărți în neorânduială și de sticlele de cerneală, goale, toate i se par urâte, dezgustătoare. Chiar de problemă simte că i-ar fi silă să se mai apuce.

Valul de oameni din jurul lui îl împinge dintr-un colț într-altul și, fără să se împotrivească, se trezește în stradă.

Văzduhul e plin de miros îmbătător de flori de tei. Pe cerul liniștit plutesc fâșii de nori alburii, sus, pe acoperișurile caselor, joacă ochiuri de lumină străvezie.

În locurile umbroase începe a se cuibări amurgul.

La dreapta, pe coasta dealului, se întinde cimitirul, o pădure uriașă îmbrăcată în haina nouă a primăverii.

În față e calea Avram Iancu, largă, liniștită, ca un vad părăsit.

Oprîș cotește la stînga, pe strada îngustă ce duce spre centru. Departe se vede un petec din lumea pestriță ce se plimbă pe corso. N-a călcat de mult pe

acolo. Acum, fără să-și dea seama că nu caută pe nimeni – n-are nicio treabă – merge din ce în ce mai grăbit.

Căpățul corsoului e la câțiva pași, lumea se plimbă în grupuri mici, îmbrăcată ca în zi de sărbătoare. Trec perechi cu fețe răsătoare, fete cu toalete mai bogate în culori ca florile pământului.

În aer plutește parcă ciripitul unui stol de păsări.

Se apropie grăbit, abia reținându-se să nu alerge; mai sunt câțiva pași, și e emoționat de parcă s-ar duce la cel dintâi examen, îi bate inima puternic și o bucurie ascunsă îi inundă pieptul, se revarsă prin toate mădularele, topindu-i puterile.

„Tuia e aci“, îi veni deodată în minte, și gândul e atât de puternic, că se uită speriat în jur, să vadă dacă nu l-a auzit cineva. E atât de fericit, că-i vine să-și arunce chipiul în sus, cum fac școlarii în ajunul vacanțelor, și să strige din toate puterile: „Tuia e aici, să știe toată lumea că Tuia e aici!“

Dă buzna în marea de oameni, calcă pe unii pe bățatură, lovește cu umărul pe o doamnă grasă, ce se oprește și aruncă după el un „pardon“. Dar abia a mers o zvârlită, și își încetinește pasul: „Să nu creadă lumea

că sunt un urs scăpat“. Apoi, pășind agale, se uită la una, la alta și își macină gândurile.

Întâi o s-o salute rece, indiferent, abia la a doua tură i se va atașa, întrebând-o cu un aer plictisit: „A, bună seara, duduie. Da' ce vânt te aduce pe la noi?“ Asta, așa numai ca să se grozăvească un pic... Dar nu, e mai bine să fie sincer de la început.

Masca asta e prea complicată pentru el și, simplu cum e, nu o s-o poată purta. Are să se trădeze, sau mai știi ce o să iasă? Poate se va supăra fata. Și apoi, orice ar zice gura, tremuratul vocii și toată ființa lui o să-i spună: „Bine-ai venit, Tuia, mi-a fost așa de dor de tine! Știam că ai să vii și te-am așteptat, te-am așteptat...“

Pe lângă dânsul trec pâlcuri de studenți spilcuiți (și nu-i vede). Trec ținându-și în sus mânușile albe ca niște trofee cu care câștigă bătălii mari, unii au numai o mânușă împrumutată, dar o țin în sus.

Unii poartă plete și pălării mari, negre, lovind pământul cu bastonul. Au aerul că zic lumii din jur: „Inculților, nu vedeți că trece marele scriitor?... închinați-vă!“ Trec fete frumoase, care vorbesc și ges-

ticulează de parcă s-ar apăra veşnic de sărutul cuiva, şi fete care se uită des înapoi.

O să-şi ridice gulerul pardesiului şi îşi va trage pălăria pe ochi, se gândeşte studentul, şi-i va răsări deodată înaintea, ca din pământ.

– *Bonjour*, domnule Opriş. Ce plăcere pentru noi să întâlnim pe corso aşa oameni mari!

Sunt două colege de la laboratorul de fizică; una, cu faţa albă şi nasul cârn, îl plictiseşte cu dragostea. Fetele ar vrea să-l ia între dânselle şi „să-l scoată în lume“.

Opriş îngăimează un salut. Fetele îl petrec cu ochii, apoi clatină din cap: „E ţignit rău, săracul!“

– Dar cu cine o fi cochetând? Uite-l că râde, zise îndrăgostita.

Ajuns la capătul corsoului, Opriş se miră că n-a zărit-o. Nici nu e de mirare, într-un râu de oameni. Se întoarce şi străbate iar corsoul de la un capăt la altul.

Dacă n-a întâlnit-o încă, e mai bine: are vreme să se liniştească puţin. Pesemne munca l-a obosit, şi plimbarea asta, în loc să-l recreeze, îl tulbură, îl oboseşte: parcă i s-a lăsat o ceaţă pe creier! De-acum se va plimba regulat. Bine c-a venit Tuia!

Se gândește ca la o logodnică pe care n-a văzut-o de mult și își orânduie viața să fie mereu împreună. Poate în viața ei el n-a fost decât o aventură, una din cele multe. Pentru el, însă, ea a fost singura dragoste. Și dragostea asta copilărească nu s-a stins sub pojghița groasă a celor șase ani. A mocnit numai, iar acum, când a luat aer, arde cu vâlvătăi.

Se vede alături de ea... E seară, merg pe străzi liniștite, unde lumina e presărată cu zgârcenie, merg strâns lipiți unul de altul și vorbesc...

Tabloul se întrerupe... Dansează în ploaia de lumină orbitoare a chioșcului din parc...

Și el, studentul devotat cu totul studiilor, el, care n-a lipsit de la nici o lecție de când e în universitate, își face planuri cum să scape de la cursuri, cum să-și înșele profesorii.

Trece o fată înaltă, îmbrăcată într-o haină verde, care-i scoate în relief formele sculptate minunat. N-a văzut-o bine, dar fata se pare că-l privește cu coada ochiului.

„E ea“, îi trece prin minte... Aruncându-și povara gândurilor, își potrivește repede cravata, pălăria și se ia după dânsa.

Emoționat ca un soldat ce a făcut o prinoare să treacă pe sub focul artileriei inamice, trece înainte.

Fata are nasul fin, puțin înălțat în vânt, în semn de mândrie, ochii albaștri și sprâncenele bine arcuite.

Cum erau ochii Tuiei? Albaștri! Dar nu e sigur. Erau frumoși și îi erau dragi. Parcă râdeau veșnic. S-o fi schimbat și ea în șase ani. Oricum, obrajii, ochii și ceva din întreaga făptură a acestei fete, seamănă cu ea.

E ea? nu e ea!

Fata, care s-a oprit la colț și spune ceva tovarășei, când îl vede încetează vorba și, măsurându-l ca pe un animal uriaș, întreabă:

– Cine e tipul, îl cunoști?

Făcând calea întoarsă, are impresia unei căderi în vid.

Se oprește apoi, chinuindu-se. Cum era Tuia? Ce avea ea deosebit, după care ar putea-o recunoaște? Își amintește de ochii răsători, tăietura buzelor și mai ales îi sună în urechi mlădierile glasului ei. Poate, dacă ar vedea-o înainte, cu trencicotul ei cafeniu, așteptând, mică și tremurând de frig și de teama de profesoare, ar recunoaște-o. Altfel nu și-o poate închipui. Vremea a șters nuanțele, au rămas numai liniile mari, și astea cu

ștersături învăluite parcă în ceață. I-a păstrat chipul mai mult în inimă decât în minte. Încearcă în zădar să lege între ele amănuntele chipului ei, după șase ani.

O fi crescut? O fi rămas tot așa? E mai frumoasă. Asta însă nu-i spune nimic, și cu cât se trudește mai mult să și-o refacă în minte, amănuntele se estompează.

Gândurile pornesc deodată într-o cascadă gâlgâitoare, amestecându-se cu vedenii din trecut, cu scene de acum și cu idei și oameni care n-au nicio legătură cu ce vrea el să știe; ca la cinema, când se rupe filmul.

„Ce e cu mine!“ își zice oprindu-se și ducându-și mâna la frunte. Apoi în capul lui se face liniște, și mașina merge regulat iarăși.

Odată cu înaintarea serii, i se coboară în suflet o amărăciune deznădăjduită. Are impresia că timpul ce s-a scurs de când s-a despărțit de Tuia e un amestec ciudat de tot felul de lucruri și că pe alocurea nici nu există timp. I se pare că de atunci și până acum a dormit un somn greu, în care a visat probleme încâlcite, scrise cu slove ca picioarele de paianjen, profesori cu chipuri apocaliptice, care gesticulând ca

nebunii, îl biciuiau în fiecare zi cu biciul aspru al datoriei și îi turnau în cap cu găleata știința cu care își umplu viața lor zadarnică.

Obosit, se postează între cele două șiruri de trecători. Așa o va recunoaște mai ușor, nu numai că o va vedea, dar îi va auzi glasul, care nu s-a schimbat și-i sună parcă în urechi.

Prefăcându-se că așteaptă pe cineva care nu mai vine, trage cu urechea la tot ce se aude.

Corso e acoperit de studenți. Marea de capete cu chipie roșii se mișcă încet, ca un lan de flori de mac la adierea vântului. Fetele vorbesc, râd și merg atât de încet, că deodată îl cuprinde furia, îi vine să le ia de mână, să le azvârle înainte ca pe niște cârpe nefolositoare, să le strige:

– „Alta, alta, mai repede, alta!“

O studentă pipernicită, cu un șal roșu ce atinge pământul, se plânge alteia cu un glas țipător: „Sunt oameni nerecunoscători... caie n-o mai ținută, da... o să le aate ea“... Și se uită cu coada ochiului la doi studenți cu pălăria pe o ureche și cu batiste scoase, de crezi că și-au atârnat o maramă pe piept.

Un fruntaș al studențimii, înalt, cu capul într-o lature, dar mândru, se ține drept ca un cal de lux și, convins că orice vorbă a lui prezintă o deosebită importanță, se plimbă cu bâta la spate, scoțându-și în evidență pieptul cu cocarda de „șef“.

„Lume, lume!“ zice Opriș, nemaiputând suporta, și iese din valul de oameni ghiontit, călcat pe bătăături.

Obosit ca după o fugă lungă, se reazemă de părete să se odihnească o clipă. Lumea începe a se împrăștia, din șiruri se desprind grupuri-grupuri, care traversează și dispar la colțuri.

N-apucă să-și afle un loc între „stâlpii“ cari razimă zidurile, când i se pare că o zărește într-un grup. Se ia după dânsa și o urmărește până departe într-o stradă largă, întunecoasă.

O urmărește, silindu-se s-o vadă, în locurile mai luminate, trece înainte, se oprește apoi în loc, așteptând să vină ea. Fata nu se grăbește. Tocmai când să intre în lumină, se uită înapoi, își ascunde fața, apoi îl privește, mirându-se ce o fi vrând „tipul“.

E ea, nu e ea?! Când se desparte de grup, la un colț, și el se grăbește s-o ajungă, deschide o porțiță și dispore.

Rămâne singur.

Strada asta largă e pavată cu pietre mari, ici-colo pavajul e stricat și drumul e plin de gropi. Colo sunt câteva băraici de scândură în care se vinde carne, stau ca niște bătrâne cotoșmănite la un foc stins de mult.

Printr-o ciudată asociație de idei îi vine în minte că la București, lângă palatul Mitropoliei a văzut o pisică moartă.

„Ah, Doamne, Doamne, la ce mă gândesc!“ Un nod de plâns i se oprește în gât.

Pornește înapoi grăbit. La fiecare pas oasele picioarelor se înfig în carne de parcă ar călca pe pari ascuțiți.

Când ajunge, ud learcă, cu cravata într-o parte și pălăria într-o mână, lumea de pe corso s-a rărit. În aer e o nădușală apăsătoare, la orizont fulgerele spintecă noaptea. O ia la vale, se întoarce înapoi, vrând să se repeadă la toate grupurile ce pleacă, să vadă dacă nu e acolo Tuia, s-o oprească. La un colț întâlnește un coleg de la „clasică“ și, apucându-l de un nasture, îl trage la o parte.

– Ascultă, Ioane, începe vorba, și se oprește deodată. Cu calicul ăsta e supărat și n-au vorbit de mult. Acum fie ce o fi! Descleștându-și fălcile, ce par înghețate, îi zice iar: Ascultă, Ioane, n-ai văzut pe Tuia? (Ion

e dintr-un sat cu ea.) Am să-i spun ceva, m-a rugat un prieten, crede el că trebuie să întregească și e grozav de mulțumit că a putut-o scoate așa de bine.

Ion se miră întâi, apoi începe să râdă:

– Hî, hî, hî, „drăguța ta“!

Râsul ăsta îl plesnește ca un bici. Vinele gâtului încep să i se zbată. Și uitându-i-se drept în ochi, nasturele îi rămâne în mână și cade între ei. Ion, mic, șchiop, cu fruntea ascuțită și cu falca de sus scoasă înainte, clipește des din gene, de parcă ar zice: „Iartă-mă, așa sunt eu, prost, te-am jicnit, dar n-am vrut s-o fac“, și, cum zâmbește, i se văd gingiile.

Oprîș ridică mâna, dar o lasă în jos deodată, ca tăiată de o sabie nevăzută, și pleacă repede, aproape în fugă.

Trece pe la un cinematograf unde rulează un film vestit și, după ce plătește biletul, n-are răbdare să aștepte sfârșitul actului și să vadă dacă nu e acolo. În grădinile publice se uită la toate mesele în ochii consumatoarelor, încât multe femei, scuturându-și fumul din țigară, îi întorc spatele.

O caută prin parc, vîrîndu-se în aleile umbroase, trage cu urechea și deslușește glasuri cunoscute de

colege, care ziua fac pe mironosițele. Dar ce-i pasă lui? I-e silă de toate astea acum. Trece mai departe și o caută în imensul parc, până rămâne aproape singur, căci e convins că e aici, se plimbă cu cineva.

Hotărât s-o caute, de va trebui, până la sfârșitul lumii, se întoarce pe corso – acum pustiu.

Stă să ploaie. Câțiva trecători depărtându-se grăbiți par niște spectatori întârziați la teatru ce-și caută hainele rătăcite. Prin piață se rostogolesc bucăți de hârtie. O femeie de stradă traversează ținându-și hainele, și ea însăși pare o zdreanță mânată de vânt.

Opriș îl zărește pe Dădulea ca printr-o sită. Calcă de parcă ar împlânta pari, ținându-și mâinile la spate, sub pardesiu, scuiță și înjură.

– S-a dus, domnule, aia... cum îi zice, s-a dus la amiazi și mi-a dus și „dama“. Ptiu! Apoi, mai târziu: S-a dus cu mașina la unchiu-so.

Opriș se uită la el și nu pricepe. Are impresia că a trăsnet lângă el și nu-și poate veni în fire. Se trudește să spună ceva.

Limba i se mișcă singură, mecanic: „s-a dus, duuus“. După ce face câțiva pași, rostește iar: „S-a dus“...

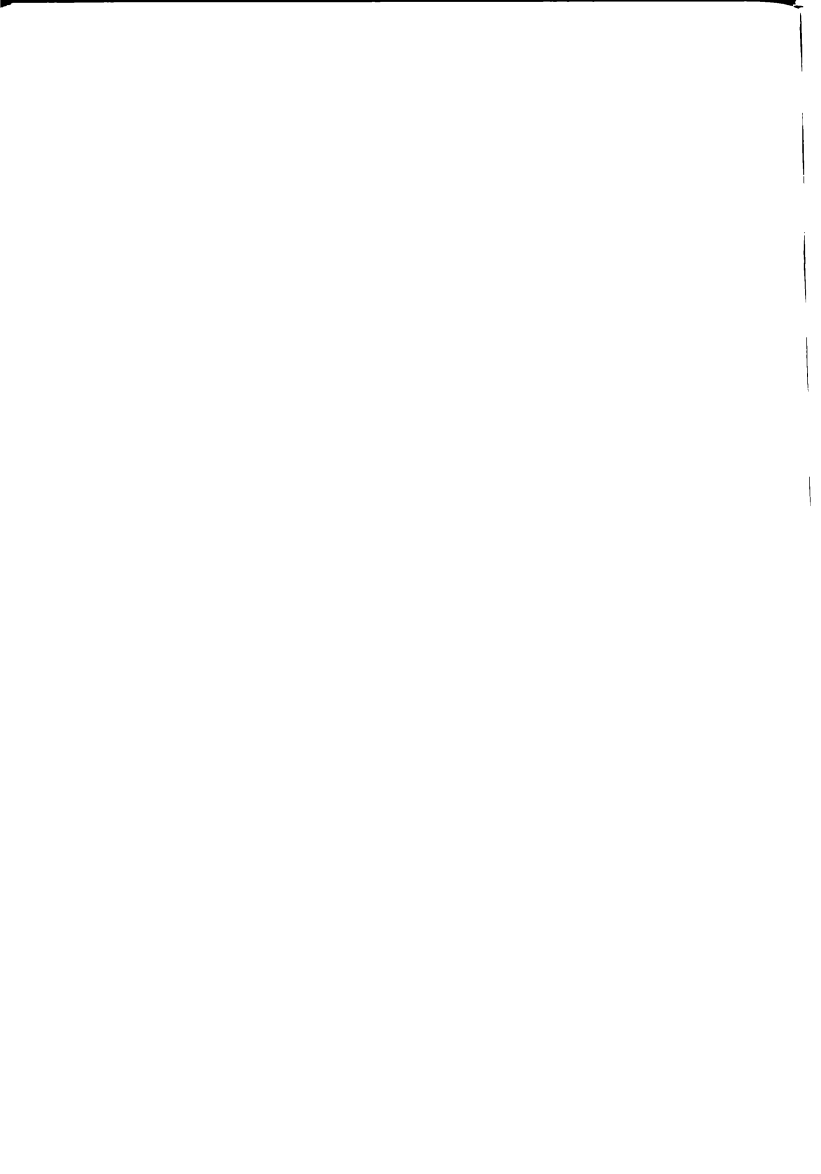
Pornește spre casă, călcând încet, ca și cum ar fi de sticlă, și i-e teamă că, lovindu-și picioarele de pământ, să nu se sfarme. Firele nervilor, întinse până acum de să plesnească, s-au destins dintr-odată prea larg. O moleșeală de plumb i se coboară în membre, îl trage în jos, de parcă picioarele i-ar fi grele ca pământul...

...Și cum merge, un castan din marginea trotuarului fuge în urma lui, după el pornește altul, apoi șirul întreg de castani, cu stâlpii de lângă ei, o iau la fugă înapoi. Pornește piața cu statuia neagră, gigantică, biserica din dosul ei, și toate încep să se învâртеască în jurul lui, până par o uriașă curea de transmisiune...

Opriș se clatină ca un om beat, apoi se lasă bătrânește pe marginea trotuarului; proptindu-și capul în palme, se uită dus...

Un om cu picioarele crăcănate atinge cu o prăjină becurile de gaz și coboară noaptea neagră... Omul începe să crească, e acum mai mare decât streșina caselor... mai mare decât biserica. Picioarul îl atinge, călcându-l pe haină.

Acum pare un clește imens împlântat în pământ, și în crăcănitura-i fantastică doarme marele oraș, învăluit în lințoliul vinețiu al nopții...

VEDENII DIN COPILĂRIE

Era pe la sfârșitul lui octomvrie, într-o zi senină de toamnă.

Ca de obicei, în ora ultimă, colegii obosiți își vedeau de treabă, citind ori stând de vorbă.

Stam la geam cu un coleg și vorbeam de fete; de una mai ales, căreia îi trimisesem câteva scrisori tandafirii și nu se mai hotăra să răspundă.

De pe salcâmmii înalți din curtea liceului se desprindeau frunze galbene și cădeau tremurând în seninul zilei, ca într-o apă limpede.

Pe cât era de mare zgomotul din curtea liceului în pauze, pe atât de mare era acum liniștea împrejmuitoare.

Înlăuntrul, prin coridorul lung și întunecos, se preumblau câțiva profesori cu cataloagele subsuoară. Erau tăcuți, încruntați și, după felul cum se uitau spre ieșire, se vedea că așteaptă pe cineva.

Într-adevăr, directorul îi chemase la o conferință extraordinară, trecea ora și el nu se mai arăta nicăiri. Pe piatra coridorului se rostogoleau frânturi de vorbe grele:

– Nemaipomenit!

– Ar trebui să-i spunem!

– Școala e școală; așa nu mai poate merge! Și să vezi cum o va scoate iară!

Când se deschideau ușile claselor, în dosul cărora fierbea viața tânără, și în crăpătura lor se iveau ochii iscoditori ai copiilor, profesorii se răsteau:

– Intră în clasă, măgarule!

În sfârșit, apăru directorul, gâfâind, ud learcă.

– Pffuuu! Am întârziat. N-am putut scăpa. Pof-tiți, domnilor, să începem!

– Cinci lei, numai cinci lei intrarea, domnilor! Foarte ieftin, zise profesorul de gimnastică, imitând pe un actor ambulant ce trecuse prin localitate.

Directorului îi plăcu gluma; oricum, era bine-venită.

– Nu te mai lași de ale dumnitale, domnule... îi răspunse el cu un zâmbet dulceag.

*

* *

Clădirea liceului din T... era atât de mare, de parcă ar fi fost zidită pentru cine știe ce capitală, și nu pentru un biet oraș de provincie, unde cu greu se puteau aduna câteva sute de elevi. O făcuseră fără socoteală și o îngrijeau fără tragere de inimă.

Cu toată toamna târzie, pe coridoare se aflau geamuri sparte. Tablourile pedagogice erau rău așezate, și pe pereți praful așa de gros, încât copiii ar fi putut învăța, într-însul, aritmetica.

Servitorii cultivau via directorului. N-aveau vreme să șteargă praful de pe pereți. Se mulțumeau să deie ici-colo cu mătura, să împingă băncile la loc. „Pânzele de paianjen nu trebuiesc stricate, fiindcă ne scutesc de a cumpăra hârtie de muște“, ziceau ei.

(Filozofia asta făcea parte din aforismele profesorului de gimnastică.)

Orașul era departe de linia principală. Inspectorii veneau rar, și atunci trebuie să fi avut o altă treabă decât școala „care merge ea și așa“.

Directorul era „om de cultură“, și administrația era un lucru de puțină însemnătate. El era menit să conducă spre lumină pașii unui județ. Făcea parte de drept din comitetul pentru răspândirea laptelui, a cărții, din cel de protecție a animalelor și a copiilor sugaci.

Experiența adunată în diriguirea atâtor așezăminte o turna anual în câte o cărticică ce purta mereu același subtitlu: „Studiu de sociologie“.

Despre această carte, profesorul de filozofie scria, în ziarul popular din loc[alitate], un lung și documentat studiu, încheind: „Cartea d-lui dir. Calapăr e puțină la file, dar plină de miez. Într-un cuvânt, o carte mare“.

Funcționarii de la librărie scoteau de prin rafturi toate cărțile „de același“ și, după ce le băteau de praf, umpleau cu ele o vitrină întreagă. Pe cea mai

proaspătă, băiatul înalt și chel, cela de era caligraful
bibliotecii, puneă țidulă roșie: „Nou“.

Trecătorii se opreau în fața vitrinei plini de
admirație. Cărțile vechi erau invidioase de pălăria
sorei lor mai mici.

La mijloc se așeza chipul directorului, cu
decorații și joben, zâmbind ca un popă de oraș între
cele șapte fete ale lui.

*

* *

După o jumătate de ceas, tocmai atunci când ora
era pe isprăvite, se auzi larmă mare la cancelarie.
Profesorii ieșiră pe coridor; unii se duseră pe la clasele
lor, alții își urmară nesfârșita lor preumblare.

Se sună de ieșire. Ușile claselor se izbiră de pereți
ca trântite de duhuri. Într-o clipă, coridorul se umplu
de lume. Se auzeau strigăte:

— Mai încet, că stricați băncile! Lasă vorba și
așezați-vă în rând!

Profesorul de matematici și portarul, baci Luca
sau „subdirectorul“, cum îl mai numeam, aveau, în

asemenea împrejurări, rolul de căpetenie. Înarmați cu două nuiiele lungi, se plimbau dintr-o parte a coridorului în cealaltă.

Baciu Luca era din satul directorului. Venise la liceu țăran întreg, de sus până jos. Mai întâi își lepădase opincile, apoi dispăru de pe el cămașa cu flori, și într-o bună zi îl văzurăm domn.

Slujba lui era de a duce veștile de la profesori la elevi, de a spune hotărârile conferinței înainte de vreme și de a primi rachiu și tutun de la elevii răi, pe care de obicei îi găzduia el.

Dacă îl întrebai de s-a ținut conferința de clasă, îți răspundea: „Nu încă. Ai răbdare, suntem ocupați. O ținem săptămâna viitoare“.

În ziua aceea, apropiindu-se de locul unde eram rânduți, numaidecât îl luarăm la zor: „Ce conferință a fost și de ce ne duc în sala festivă?“

Omul, întâmplător, nu știa nimic, dar nu voia să arate și ne ducea cu vorba: „Vă spun mai târziu. Intrați în rânduri. Veți vedea îndată“.

Asta o știam noi, dar vezi, voiam să mai știm și altceva. Printre elevii mai mari circulau tot felul de zvonuri neliniștitoare.

Șirul elevilor se scurse încet spre sala festivă. Profesorii mai rămaseră puțin pe coridor. Apoi se deschise larg ușa din față și se ivi mai întâi burta cu lanț de aur, capul ținut sprijinit pe două guși mari și la urmă picioarele subțiri ale directorului.

– Nădrăgosul! zise tărișor unul dintre elevi.

– Liniște!

Profesorul de matematici, cel care făcuse ordinea, și portarul se uitară peste sală. După director intră profesorul de religie, un munte de om, cu burtă și barbă roșie.

Ținându-și mâinile la spate, capul sus, arunca celor din jur priviri de profet care vede și condamnă totul. Ceea ce te izbea mai ales din toată ținuta lui erau buzele groase, de parcă veșnic mânca ficat de rață și fălcile late de om bine hrănit.

Fără să vrei, văzându-l, te gândeai: „Strașnic mâncău!”

Ținând seamă de faptul că lucrurile omenești trebuiesc puse în rândul al doilea, după cele religioase, s-ar fi convenit să intre el întâi.

Într-o lume, însă, unde toate sunt cu susul în jos, nu te mai poți mira de nimic. Omul își înghițea

amărăciunea și își suporta cu tărie umilința de a fi pus pretutindeni în locul al doilea.

La lecții intra cel dintâi. Nu atât de dragul școlii, dar fiindcă ținea mult să deie exemplu tinerimii, îndeosebi profesorilor. În sala de conferințe își avea pupitru rezervat în fruntea mesei, de-a dreapta directorului. Când se discutau chestiuni importante, își spunea părerea la urmă, subliniindu-și vorbele cu gesturi tari, care nu admiteau nicio replică.

Dacă totuși vreun coleg mai tânăr se încumeta s-o facă, rar îi răspundea.

– Eu, domnule coleg, în calitatea mea de profesor de religie, sunt de altă părere.

În acel „domnule coleg“ se simțea ceva puțin, ceva care, în gura lui, suna a monedă falsă. „Calitatea de profesor de religie“ era ceva greu ca plumbul. Pe lângă asta, toate judecățile și probele contrarului atârnavu ușor.

Cu elevii era aspru și neîndurător. A doua explicație o lăsa cu palma de mintea copiilor. De aceea, când intra în clase, inimile tinere se închideau, râsul îngheța pe buze; în vreme ce copiii își recitau lecția gâfâind, el conducea cu degetul în carte.

De se întâmpla ca vreunul să greșească, îl oprea zicându-i:

– Nu-i bine, bou! Zi încă o dată de la „și“.

Cu cei care lipseau de la biserică era neînduplecat. Copiii urau adânc biserica.

Unde era lipsă de vorbă bună, pedepsea aspru, și unde sângera inima, lovea crunt cu biciul de sârmă al autorității și al bisericii, pe care credea că o reprezintă.

Într-un anume partid politic, localnicii îl socoteau un stâlp puternic. În fața lui, adversarii politici și toți cei care îndrăzneau să aibă alte păreri treceau drept rătăciți, vânzători de țară.

Intrând în sala festivă, negru, cu pasul greu și cu privirea încruntată, vuietul școlărimii se încetini.

În urma lui păși încet profesorul de limba română. Parcă i-ar fi fost teamă să nu deranjeze pe cineva. Se îngropă într-un scaun și, lăsându-și capul într-o parte, închise ochii. Toată ființa lui grăia: „Sunt trist și obosit. Atât de obosit. De s-ar isprăvi odată toate astea“...

Înalt, subțire și cu nasul acvilin, semăna cu figurile preoțești din stampele medievale, ori cu chipurile

de sfinți uscați, închipuiți de pictori care, neavând ce lucra, imită icoanele vechi, țărănești.

Trăia singur, neînsurat. Era un suflet pustiu, pe care un necaz mare îl scosese din corabia vieții, și odată rămas pe dinafară, n-a mai cerut să intre.

Profesorul de istorie, doctorul Cerbiceanu, cum îi plăcea să fie numit, își trase scaunul la o parte și își puse pe genunchi geanta plină de cărți. Fusesse docent la universitate.

La concursul de profesor n-a reușit din pricina unei divergențe de păreri între el și dirigintele comisiei examinatoare.

Acum, în orașul ăsta de provincie, se credea un prinț al cărții exilat între barbari. Lucra neconținut, sperând că va fi chemat în curând la Academie; atunci va intra în universitate pe poarta mare.

Își vedea de lucrări și nu își bătea capul cu școala.

Lecțiile și le făcea neținând seamă de manuale sau de prevederile regulamentare. Citea din manuscrisele lui un trimestru întreg, și la sfârșit afișa pe culoar ordinea examenelor bătută la mașină.

Cum numărul capitolelor cetite se cam potrivea cu numărul elevilor din clasa respectivă, noi,

cunoscând „metoda“, învățam după alfabet părțile pe unde socoteam că ne-o fi rându-l.

Lucrurile se potriveau de minune și, după examene, amândouă părțile erau mulțumite.

Când în cancelarie venea vorba despre elevii care nu își fac datoria, doctorul Cerbiceanu își ridica privirea de pe carte – în societate cetea totdeauna – și spunea:

– La mine elevii învață. Sunt foarte mulțumit cu ei.

Drept recunoștință, îl credeam un mare prost, și când aveam prilejul ne băteam amarnic joc de el și de „moravurile universitare“.

Fratele Proțap, profesorul de latină, un omuleț mic, cu capul cât pumnul, șezu uitându-se speriat în jur. El era stâlpul școlii.

Suplinea la toate materiile. Reușiseră să-l convingă că se pricepea tot așa de bine la gimnastică sau la filozofie ca și la latină.

Nici nu pricepeau cum un om de talia intelectuală a lui a putut rămâne atâta vreme la „tâmpeniile“ alea de studii clasice. Zău așa!

El putea fi un inspector, sau „așa ceva“. Asta era introducerea pe care i-o făceau profesorul de gimnastică și cel de geografie când aveau nevoie de priceperea lui.

E adevărat că în orele acestea, ca și în acelea ale „fratelui Proțap“, elevii jucau cărți, fumau sub bănci ori puneau la cale răutățile școalei. Ce are a face? El rămânea convins că se pricepe la multe, și în viață totul e să vrei.

Pipirig Țâboc-Cioarec, profesor de filozofie, era dușmanul de moarte al profesorului de istorie. Contrar acestuia, credea că se poate face știință și în provincie. Totul e să știi cum s-o faci. Dacă o iai de la Adam și te trudești să descoperi câte pene în pălărie avea Catarina cea Mare, apoi paște, murgule, iarbă verde.

Scria în ziarul partidului de la putere lungi articole despre concepția dumnezeirii la indieni sau făcea paralele între geniu și virtute. Ar fi putut – numai să fi voit – să rămână la universitate, dar se sufoca în atmosfera de acolo. Își pierdea personalitatea și nu se alegea nimic de capul lui. În adâncul lui era totuși convins că odată nu va avea ce face și va trebui să

primească o catedră la universitate, căci nu sunt oameni. Oameni integri, talentați!...

Intrară pe rând și ceilalți profesori: capi de familie hărțuiți de griji, șefi de birou cu scrierea caligrafică și gâtul tare, oameni buni, modești, sau arțăgoși politicieni de provincie, ghiduși ca Trântă, profesorul de gimnastică. Și alții, bieți oameni...

*

* *

Când profesorul de matematici făcu semn din băț că liniștea e deplină și reprezentația poate începe, directorul se urcă la catedră.

Își săltă întâi pantalonii, din pricina burții rotofeie alunecau la vale în momentele cele mai grave, și începu deodată țipător, ca o cucuvaie. De la început uluia auditoriul. Avea fraza scurtă, cu șerpuiți de bici. Vorbind puternic, uneori gros, urca până la nota cea mai de sus, de părea că nu el vorbește, ci un altul, pe care îl apasă cineva cu genunchii pe burtă. Un străin s-ar fi întrebat de nu cumva e aici un mare talent oratoric. Ascultându-l însă, îți dai seama că în dosul

exhibițiilor vocale, multe de abia încăpeau în sală, nu e nicio idee proprie, niciun adevăr nou. Ci doar câteva banalități slab legate deolaltă. După ce tăcea, îți mai stăruia în auz multă vreme sunetul strident de toacă de fier al vocii lui.

Făcu etimologia cuvântului „elev“, apoi spuse ce înseamnă „disciplină“, care vine din latinescul „*disciplina-ae*“ și mai spuse ce înseamnă „școală“. Tot un cuvânt străbun.

Dete câteva „pilde edificatoare din istoria romană“ și vorbi mult despre disciplina soldatului român din timpul războiului mondial, disciplină ilustrată mai ales în „cele două mari bătălii, la Oituz și Mărășești“. De aici, cum te-ai lăsa pe o funie de la etajul al patrulea, se coborî la școala de după război. Mai făcu o tumbă în aer și sări, ca într-o baltă, la disciplina din feuda lui.

În vremea asta, mulțimea elevilor începu să freamete. Profesorii, cunoscându-i ideile naționale din turneele electorale, se plictiseau de le venea să sară pe pereți. Erau necăjiți că în loc să fi spus câteva cuvinte de introducere și să treacă la „chestiune“, le ține un „discurs stupid de două ceasuri“.

Profesorul de gimnastică își încordă mușchii mânilor.

– Mai bine ar umbla în patru labe, șopti el vecinului.

– Au, căscă tare alt profesor.

Câțiva elevi începură să râdă și portarul se uită furios peste sală.

Directorul mai făcu câteva figuri oratorice, de care nu se putea despărți nici mort, își săltă iar pantalonii și citi lista elevilor eliminați pentru că luaseră parte la un bal.

– Acuma să vă cărați acasă și să vă vedeți de carte. Ați auzit? Suntem hotărâți să eliminăm din școală tot putregaiul și să nu lăsăm decât merele sănătoase.

Elevii eliminați începură să se miște, să vorbească tare, toți deodată:

– Moldovan unde-i? Pe el nu l-ați eliminat! strigă în gura mare un elev.

În sală se făcu liniște adâncă. Profesorii și elevii se ridicară ca un singur om.

– Cine a cutezat? răcni directorul.

– Eu! Unde-i Moldovan?

—Da! Așa-i! Așa-i! strigară douăzeci de elevi deodată.

— Are protecție!

În sală, pe deasupra capetelor se învârti o fluierătură puternică, ca o limbă de viperă. Alții urmară exemplul, și sala se prefăcu într-un cazan uriaș clocoțind cumplit de huiduieli, fluierături și strigăte.

Când se mai potoli zarva, un elev se ridică pe un scaun și începu să vorbească de parcă ar fi aruncat cu bolovani spre catedră. Era președintele societății literare, un elev cu fruntea masivă, bine legat.

— Domnule director! Dumneata ne vorbești de datorie, și n-ai mai ținut nicio oră de trei săptămâni. Dumneata vorbești de viața morală, și trăiești cu nevasta altuia. Vorbești de lege, și dumneata o calci. Ne pui în față dreptatea și, când să o apucăm cu mâna, o ascunzi la spate. În loc să eliminați pe adevărații vinovați, pe cei care au făcut balul, au plătit lăutarii și au pus la cale totul, îi faceți scăpați și aruncați greul pedepsei pe noi, pe câțiva băieți săraci. Adevărații vinovați sunt aici, râd de noi și de dumneata. Dar de ei nu v-ați atins, fiindcă au părinții coloneli și deputați, cu care beți bere și de care vă temeți.

– Aşa-i! Aşa-i! Ruşine!

Vorbele elevului se topiră în flăcările huiduielii şi ale fluierăturilor. Sala părea că se prăbuşeşte. Un elev îşi azvârli pachetul cu cărţi spre catedră. Cărţile se desfăcură, şi foile zburară în toate părţile. Copiii înnebuniseră cu toţii; până şi cei din clasa întâi strigau cât îi lua gura. Fu o clipă când nu se mai pricepu nimeni.

Elevul care vorbise sări de pe scaun şi, ameninţând, o luă la fugă pe trepte la vale. Cascada de copii se repezi în urmă-i, revărsându-se pe scări, şi în câteva minute, în sala goală, plină de cărţi rupte, scaune sfărâmate, nu mai rămăseseră decât profesorii.

Totul se petrecuse aşa de repede şi pe neaşteptate, că nimănui nu-i trecu prin minte să intervină.

Directorul, galben ca moartea, îşi scoase batista şi îşi şterse năduful de pe frunte. Avea aerul că zice: „Ce-a fost asta? Ăştia au turbat ori eu am înnebunit?”

Nimeni nu zise nimic.

– Lipsa de educaţie, rupse tăcerea profesorul de filozofie.

– De educaţie morală şi religioasă, domnule coleg, i-o reteză cel de religie.

Celui de filozofie îi sări țandăra și, neputându-se stăpâni, aruncă toată vina în cârca popii Toroipan și a ereziilor sale pedagogice...

DRUMUL SPRE CASĂ

Când trenul intră în văile Câmpiei, și dealurile golașe, petecite cu smocuri de pădure, începură să-i aducă aminte de satul lui, studentul își făcu loc printre țăranii adormiți și ieși pe culoar.

Trenul era plin. Călătorii, nemaiîncăpând pe bănci, ședeau pe cufere, pe saci, răsturnați în toate părțile, ca holda bătută de piatră.

Ca să facă un pas spre ieșire, să-și așeze geamantanele, căci se apropiau de gară, studentul era silit să-i scuture mult până să-i deștepte.

Mulți nu dormeau, stăteau cu ochii închiși, dar în înghesuiala aceea le venea greu să se miște și îl înjurau, zicând că „tot umblă și n-are un pic de stare,

acum, când e atâta lume de n-ai unde să-ți pui piciorul“.

Cu mare greutate răzbi până la ușă, prin crăpătura căreia o limbă de vânt îl stropea cu abur rece. În mirosul de tutun, sudori și praf al vagonului de clasa a treia, îmbâcsit cu țărani ce veneau de departe, aerul umed de afară îi făcea bine.

Trenul urca gâfâind, apoi se repezea pe muchile dealurilor; cotea pe neașteptate, aruncând oamenii dintr-o parte într-alta și, întinzându-și inelele solzoase, se rostogolea înainte, spintecând pânza fumurie a zilei de toamnă.

Afară ploua. Norii fugeau spre apus ca niște zdrențe aruncate de un om mânios din partea dinainte a trenului. Vârfurile înalte ale dealurilor erau învăluite într-o negură albă ca vata.

Trenul părea că nu se mai oprește, când, deodată, zvâcnind dintre dealuri, dete buzna într-o fabrică de cărămidă, unde o ceată de țigânci, cu fustele ridicate până mai sus de genunchi, îi deteră cu tifla.

Peste câteva clipe începu să pufăie, trosnind din încheieturi. Apoi se opri.

Studentul abia avu vreme să-și deie jos cuferele.

Impiegatul, același impiegat pe care-l știa din copilărie, cu nasul înmugurit și haina roasă, pătată, alerga dintr-o parte în cealaltă a trenului și da porunci, nu se știa cui, căci pe întreg peronul era doar un vizitiu țigan.

Departe, în urma trenului, se îmbulzeau câțiva țărani îmbrăcați cu sumane, cu desagii plini pe umeri.

Trenul se puse în mișcare. Țiganul dispăru în dosul gării. Numai impiegatul mai stete câteva clipe între linii, privind în urma trenului, apoi alergă și el la căldură.

Studentul rămase singur.

Alături, gara mică, clădită de cineva cu etaj, sta înaintea-i neagră, părăsită, ca două cutii mari, puse una peste alta și nepotrivite bine.

Recunosc peronul cu gropi, cântarul, băncile scrijelate și sala de așteptare întunecoasă. Tot nemăturată.

Atmosfera asta de pustiu și părăsire, altădată, când se întorcea acasă ca elev – mai târziu ca student – îi pricinuia o nespusă bucurie; acum îl lăsa rece, străin.

Parcă s-ar fi întâlnit cu un prieten vechi, care a luat-o pe un drum greșit și acum, după ani mulți, îl află mai nenorocit, mai decăzut.

În dosul gării, două vaci bătrâne, legate de car, rodeau ogrinji.

Pe ceglău, cu gluga în cap, ședea un țăran și mânca pâine și prune, tăindu-le cu briceagul.

Zărindu-l pe student, își împături mâncarea în merindare, șterse briceagul pe cioareci și îi ieși înainte.

– Tu ai venit, Ioane?

– Eu. Cumnatul se cam înădușă.

Cumnatul era tatăl studentului. Nu erau rudenii, dar Ion așa apucase să-i spună bătrânului de copil și așa îi zicea și acum.

– Că nu-i beteag!?...

– Nu. Numai se înădușă. Boala dumnisale...

Ion, după ce acoperi geamantanele cu o haină rea, adusa anume, le așează sub ogrinji, să nu le ploaie.

– Ai venit de mult?

– Nu așa de mult. Am stat numai să îmbuce vacile. Avem drum greu și am adus ceva și la moară.

Studentul mângâie vaca cu palma.

– Mai poți, mai poți, Joiană!

Vaca întoarse capul și îl privi lung, omenește. O crescuse el, înainte de a merge la școală. Acum era slabă și bătrână.

– Mergem?

– Mergem, Ioane! De ce să mai stăm?

Omul prinse vitele la jug, se învârti pe lângă car, punând mâna ici-colo, și, când văzu că totul e în ordine, sări pe ceglău și porniră.

Ploaia țărăia încet. Drumul era plin de bălți. Cele câteva case din marginea drumului, ude din creștet până în temelie, cu pomii plouați, curțile pline de apă, parcă erau o lume înecată de o apă mare, care abia s-a retras, lăsând în urmă câmpul inundat și casele moarte.

Lăsară în urmă gara și o luară pe drumul de țară printre plop și arini.

Drumul străbătu șesul Agârbiciului și, intrând în dealurile Câmpiei, o porni pe coaste și pe văi întinse, urcând și coborând încet, ca vremea.

Ion ședea înainte, cu zbiciul pe umăr. Deoparte, pe loitră, ședea studentul, zgulindu-se în hainele subțiri și pardesiul de gumă.

Cât vedeai cu ochii, pe drumul lung nu se zărea nimeni. Departe apăru la orizont o trăsură care înconjură Coborul și, cotind spre Urca, se pierdu din vedere.

Studentul se uita la iarba verde, tomnatecă, de pe marginea șanțului plin cu apă. Se uita la dealurile golașe, la larga scenă a copilăriei lui.

Prin fânețele astea păscuse el oile.

După dealurile acelea își avea coliba de mas. Puțin mai la dreapta, acolo unde se rupe dealul, e lacul de la Bostăniște.

Ce mai chiot era vara pe acolo! Acum, din loc în loc, dealurile erau arate, plugul crud spintecase blana minunată a țelinii.

– Știi lacul de la Bostăniște? îi zise Ion.

– Ei, ce e cu el?

– A secat anul trecut, așa, deodată. Nu se știe de ce. Oamenii multe vorbesc. Într-o noapte s-au auzit bubuituri sub pământ, s-a crăpat puțin dealul, și dimineața ai fi putut duce peștele cu carul. A rămas tot fără apă, pe nămolul din fundul lacului...

Studentul nu răspunse. Se lăsase iar în car jos, pe ogrinji, și sta ghemuit, cu genunchii sub bărbie, cu

chipiul roș tras pe urechi. În sufletul lui își făcuse loc un simțământ nedeslușit de tristețe, de zădărnicie.

Nu-l mai interesa lacul, nici dealurile. Se uita acum la toate ca la o hartă în relief ale cărei contururi le știe mai dinainte; ici e deal, colo, unde coboară o dungă albăstrie, trebuie să fie râul, și alături e șesul văpsit cu verde.

Stă în carul tras de vacile bătrâne, cu oasele ieșite, și carul merge printre dealuri, trece poduri, urcă și coboară... Unde merge? și de ce a plecat la un drum atât de greu? Nu pricepe...

Îi ies în cale locuri din ce în ce mai cunoscute. Fiecare povârniș, fiecare răzor îi amintește de o faptă de demult, de o năzdrăvănie ce o făcuse acolo împreună cu alții.

În locul golului de adineaori i se coboară în suflet o povară grea, chinuitoare. Parcă îl doare undeva inima.

Plecaser de prin locurile acestea acum patrusprezece ani. Purta atunci opinci și curea cu flori multe, ce i-o cumpărase mama la târgul Agârbiciului. Îmbrăcat cu cămașa albă ca laptele, cu obrajii rumeni, porniră spre oraș, într-o zi senină de toamnă. Atunci carul era

nou și vitele abia știau trage, iar lui, de părere bună că merge la școală, îi venea să sară peste car. Îi spunea mamei să aibă grijă de oi, să nu se prăpădească vreuna. Știa dânsa cum sunt oamenii!

În oraș, când a rămas singur în lume străină și n-a mai văzut carul cu vitele, pe mama, când n-a mai văzut câmpul larg cu soare, ci numai ziduri, ziduri înalte de stau să cadă pe el, îi veni să fugă în urma mamei, s-o roage să-l ieie acasă, că se prăpădește aici.

N-a fugit.

Mai târziu, băncile tari și vorbele aspre i-au supt trupul fraged și i-au pătat sufletul.

Munca l-a obosit, viața l-a înfrânt înainte de vreme. În clasa a opta, când de mult trebuia să-și câștige pâinea cea de toate zilele, era înalt, ofilit și cugeta ca un bătrân. Râsul tineresc zburase de la dânsul, și rar venea să-și vadă vechiul cuib.

Ca student, a intrat funcționar la percepție.

Anii au trecut. Învățătura mergea greu.

Tocmai se trudea zi și noapte să ajungă la liman, când s-a îmbolnăvit pe neașteptate: fierbințeli, dureri de spate. Doctorii spuneau că nu e nimic „serios“, dar să lase totul și să meargă la țară să se odihnească.

A văzut și el că nu-l țin puterile să mai stea pe scaun, și-a adunat lucrurile și, după ce a dat adresa unor colegi, „să-l țină la curent cu toate“, a plecat spre casă.

Tata nu venise la gară, ca de obicei, căci se înădușă, și mama, care l-a dus la școală, a slăbit mult.

Le scrisese că vine acasă pentru mai multă vreme. Altceva nu le mai scrisese nimic. Nimic!

„Ce vor fi crezând bieții bătrâni?... “

Studentul se gândește la studiile neisprăvite, la sănătatea zdruncinată.

Ar fi trebuit să meargă undeva, într-un sanator. Ar fi trebuit!...

Trece pe dinainte numele cunoștințelor și nu se oprește nicăiri. Cei câțiva prieteni de care viața îl ciocnise întâmplător erau săraci...

Nu găsisse pe nimeni să-i deie o mână de ajutor, să-i întindă o prăjină la marginea apei în care se scufunda.

Își aduce aminte de satul pierdut între dealuri, de noroiul de pe ulițe și de casa joasă, bătrânească... Se vede seara în odaia întunecată, stând cu coatele pe masă, cu capul în palme. Între vatră se deslușește

umbra mamei, și mai la o parte, cu o palmă pe trunchiul cald și cu alta pe piept, stă tata.

Focul din vatră arde mocnit; din vreme în vreme, își ridică pleoapa înroșită și se uită somnoros la mama, la pereți.

Studentul se învârte în jurul unui gând ca un câine legat de pripon. Cu cât se trudește mai mult să scape, cu atât lațul se strânge mai dureros.

„Doamne, ce mă voi face acasă?“ își zise deodată, și gândurile i se opriră.

Ion se întoarse spre el. Îi văzu obrajii aprinși și ochii tulburi.

Pe țăran ~~î~~ cuprinse un fel de milă amestecată cu dispreț pentru student și pentru domnimea toată, care, cu cât trăiește mai bine, cu atât e mai sfrijită, și, cu toată cuminența ei, n-a ajuns să știe că la drum se pornește îmbrăcat cu haine groase, nu cu nădrăguți de bate vântul prin ei.

– Ești însurat, Ioane? întreabă studentul, așa, ca să spună ceva.

– Însurat de mult. De șase ani.

Tăcură amândoi. Vacile mergeau încet, rume-gând. Piatra de sub roate gemea neconținut. Nori negri

de toamnă se rostogoleau dintr-o parte a cerului în cealaltă; uneori se coborau jos, atingând pământul. Pe culmi, carul intra în valuri de negură, când abia se zărea până la coarnele vitelor.

Sus, pe ceglău, țăranul bine legat, cu căciulă, pieptar și cioareci groși de lână, sta nepăsător împotriva vântului și a ploii, ca un bloc de piatră în dosul căruia se scutea studentul, un drumeț fără adăpost.

La școala primară din sat fuseseră în aceeași clasă. Acum erau străini, fiecare cu lumea, cu gândurile lui.

– Cine s-a mai însurat dintre ai noștri?

– Toți cei de o seamă. Gheorghe al Todorii a murit. Încolo, tot insul își are casa și muierea lui; sărac ori bogat.

Ion îndemnă vacile și se întoarce iar:

– Unii au nimerit-o mai bine, alții mai rău. Oamenii se dau unii după alții. Cu vremea, apa își sapă albia, oricât ar fi de tare malul.

Țăranul tăcu. Studentul își propti spatele de leasă și nu se mai gândi la nimic.

Pe drumul glodos mergeau în șir câteva vite plouate. În urmă se târa anevoie un copil chircit, cu o straiță mare în spate și cu o căciulă fără păr.

În sufletul studentului, cineva zise:

„Toți sunt așezați, au casa lor, rostul lor...”

– Omul neînsurat e ca buruiana fără rod: se uscă înainte de vreme. Vine un vânt și o smulge, zise iar țăranul.

„Așa-i, șopti străinul din sufletul studentului. Are dreptate...”

– Bătrânii se duc rând pe rând. Ce rămâne din omul fără casă și fără copii? Nimic! continuă Ion. Ai auzit ce-a ajuns Mocanul? În optzeci de iugăre, câte a lăsat nepoților, n-a încăput să moară. A zăcut – vai de capul lui – în poiata unuia care i-a fost slugă.

Se apropiau de sat. Ploaia se trase spre satele vecine.

În vale se întindea satul lor, acoperit de fumul alb de balebă ca de un lînțoliu transparent, prin care abia se zăreau casele.

Hotarul se însuflețea. Pretutindeni se vedeau oameni la culesul porumbului, turme de oi, vite și adunări de copii ce se jucau ca să-și alunge frigul și

urâtul. Porumbul din lanuri era ud și rupt, câmpul, plin de pănuși galben-negrii.

La o cotitură întâlniră cei trei plop, porecliți cine știe de ce „hoții“.

Între ramurile lor cârăia un stol de corbi.

Ion începu să cânte.

În mijlocul câmpului ars de toamnă, cântecul părea plângător, ca hurducatul carului, ca vântul rece, ca ploaia.

Era trist și fără culoare, asemenea dealurilor de pe întinsul Câmpiei.

În cântec se spunea despre o tinerețe risipită în zadar, despre o floare ce s-a ofilit, răsadită în pământ străin...

...Studentului i se păru că vede în băătura casei lor un copil mort, îmbrăcat cu cămașă albă și încins cu o curea înflorită. La capul lui plâng doi moșnegi și nu-l mai recunosc pe străinul de alături cu straie nemțești.

...Străinul din sufletul studentului își propti coatele pe genunchi și, ducându-și palmele la obraji, își ascunse plânsul...

POSTUME

MAMA

Îmi place să mă urc în podul acoperit cu trestie. E adevărat se întâmplă câteodată să mă dau jos cu hainele pline de floarea [de] trestie, să-mi găsesc câte o vârtelniță pe la cusături, de cele cari intră în urechi, dar ce are a face. Podul e plin de tot felul de lucruri cari mă interesau în copilărie tare mult și îmi plac și acum: fiare vechi, pile cu mănunchiuri de aramă, ciocane de tăiat pietrele de moară, amintiri de când era tata morar, bărzi, melițe, sfredele și tot felul de scule adunate din cele părți ale lumi[i] pe unde a umblat bătrânul. Pe după lețele de la acoperiș sunt vârate cutioare, bricege, cosoare.

În fund, lângă corlan, e un cufăr de brad legat în fier. E plin cu cărți. Biblioteca mea din primii ani de

liceu. Câteva manuale de română, unul de geografie. Sunt apoi cărți, cărți multe și de tot felul, romane, nuvele, multe nuvele rusești și franceze. Pe unele mi-am scris numele când le-am luat, un nume de elev de liceu cu litere disproporționate, aruncate nesigur.

Cartea asta am cumpărat-o în Cluj, de la un anticar, cutare e de la un coleg. Pe acest Alecsandri mi-am dat odată toți banii care îi promisem de acasă, la o vacanță de Crăciun. Toate au înscrise pe paginile ferfenițite câte o întâmplare, câte un colț de suferințe din chinuita mea viață de elev.

Când sunt acasă îmi place să mă retrag aici în colțul podului, să răsfoiesc cărțile astea, să le pun în ordine și să mai văd șoarecii ce le-au făcut! Stau aici ceasuri întregi, izolat de restul lumii și trăind vremele de altă dată.

Mama e plecată undeva și tata stă singur și nu-și găsește locul prin curte. Deodată numai îl văd, bătrân cum e, un moș bătrân, că își vâra capul prin gura podului:

– Aici ești?

– Aici, răspund într-o doară.

Trebuie să se vadă pe fața mea că aș dori să mă lase în pace. Bătrânul nu vede, ori vede și totuși, decât să mai stea singur, se supune la orice numai să mai

schimbe și d[umnea]lui o vorbă. Se urcă și se așază pe un fund de oală alături de mine.

– Ce-s astea?

– Cărți.

Bătrânul știe asta. Dar nu se supără. Tace. În vreme ce eu urmez rânduirea, dânsul se uită prin grădelele podului în vale.

– Știi ce mă gândesc eu, Pavele! Or fi ei învățați destui, dar nu cred să știe ce o fi pe lumea aialaltă. Dau cu socoteala, o mai trag de dincoace, o întind de colo, dar nu știu nimic. Niciunul nu s-a întors de pe lumea ailaltă.

– Ba da[!] Lazăr din scriptură.

– Asta așa-i, dar numai atât se știe.

– Se știe mai mult. Uite am aici o carte de un învățat rus, Leonid Andreev, ne spune despre Lazăr după ce a înviat. Ascultă să-ți citesc.

Și încep. Bătrânul ascultă o pagină, apoi mă întrerupe:

– Scriitorul ăsta a fost pe vremea Mântuitorului?

– Nu.

– Atunci închide cartea, dragul tatii. De astea pot face și eu și tu și toți oamenii cumiști.

Bătrânul stă alături de mine și se gândește îndelung. Eu stau ca pe spini. Mi-a stricat rânduiala gândurilor, a țelurilor mele dragi și când începe îi spun:

– Tată, dă-mi pace cu morții[!]

Bătrânul se coboară încet, așa cum s-a urcat. Îl aud zicând ceva neînțeles, apoi se așază cu coatele pe târnaț.

În sufletul lui, care și-a făcut domn singuru-iefecior și a rămas la bătrânețe fără un sprijin, trebuie să doară ceva la această bruscare a mea. La ce s-o fi gândind[?] La pământul ăsta care rămâne al nimănui, la sufletul meu înstrăinat, ori la pustiul vieții lui[?] Nu știu, dar simt că îl durea sufletul, așa precum mă doare azi pe mine.

De câte ori văd întorcându-se de la câmp seara, un țăran bătrân, desculț, cu sapa ori coasa pe umăr și obosit de se clatină, îmi vine să-l opresc, să-i dau un pol, zicându-i:

– Ține moșule, du-te și bea o porție de rachiu!

De câte ori s-a întors tot așa și tata și întreba acasă:

– Tu, muiere. N-ai [cinci] lei să beau o porție de rachiu?

– Nu.

Și tata se așeza pe laviță:

– Mânce-o focul de viață!

ULTIMUL CAPITOL

După două nopți nedormite, care, din pricina durerilor, i se păruseră scriitorului nespus de lungi, a treia zi, dimineața, veni la patul lui Profesorul. Un om cumplit, cu un cap enorm, fața patrată, fruntea mare și barbă puternică. De departe părea un om nespus de aspru, un fel de spaimă a copiilor, dar în realitate era blând, om de petreceri ca toate firile copilăroase, și foarte iubit de bolnavii, care aveau în el o încredere desăvârșită.

Se așeză cu familiaritate pe marginea patului scriitorului și privindu-l drept în ochi – îl văzu cât e de perit (la față) și de stors de puteri – îi zise:

– Te rog să mă ierți că vin așa de târziu să te văd, dar mi s-a întâmplat și mie o nenorocire: un copil mi-a

fost lovit de un cal. I-a rupt o uretră, a trebuit operat. De aceea mă și găsesc la clinică; altcum sunt în concediu.

Scriitorul, ros de o aprigă durere care parcă îi tăia cu ferăstrăul șira spinării, se zvârcoli puțin pe pernă, zicând:

– Și d[umi]tale! [Îi] veni să adauge: nu e nimic. D[umnea]ta ai bani destui și o să-l vindecî. Dar nu zise nimic din toate astea, ci doar, dus, băbește: Dumnezeu să-i dea sănătate!

– Minuni face numai El. Noi suntem jucăria împrejurărilor: rar de mai putem cârpi câte ceva. (Astă-noapte copilul Prof[esorului] o dusesese rău de tot.) Dar ia să vedem ce e cu d[umnea]ta?

Scriitorul îi povesti pe scurt fazele boalei; cum a fost operat acum doi ani, fără să i se spună gravitatea boalei, cum la câteva luni după aceea a simțit dureri în șale, dar credea că e reumatism – ceea ce l-au încredințat și medicii. De unde să-i treacă lui prin cap că, dacă îl dor șalele, burta e de vină. Acum câteva zile, în ajun de a pleca la băi sărate, a descoperit că s-a refăcut vechea boală și că gravitatea ei e mult mai mare de cum o credea.

Prof[esorul] îl pipăi, îl ascultă și îl ciocăni pe spate, pe burtă.

– Mda, făcu el din buze.

Apoi se opri încurcat, neștiind cum să înceapă. Îl mai ciocăni o dată numai ca să câștige o clipă de gândire și începu cum e mai rău:

– Asta nu se poate opera!

Scriitorul tresări. Profesorul îi văzu flacăra din ochi și o dresă cum putu:

– Nici nu trebuie operată. Se vindecă cu raze. Ar fi bine să mergi d[umnea]ta la Ins[titutul] de cancer.

Profesorul fu nevoit iar s-o dea pe altă strună:

– Asta nu e cancer. D[umnea]ta n-ai cancer. Te trimit acolo fiindcă la noi nu funcționează razele. E stricat nu știu ce, ori sunt în concediu doctorii de acolo.

– Da, sunt în concediu, zise asistentul de la spate, care intrase pe nevăzute și sta gata să dea Prof[esorului] orice deslușiri ar vrea.

Prof[esorul] se uită peste umăr, oarecum mirat, apoi se întoarse spre scriitor:

– Nu funcționează. Tot una e. Dacă ar funcționa, d[umnea]ta ai sta aici, fiindcă boala asta se ține de noi,

de clinica chirurgicală. Te trimit acolo pentru raze. Altcum d[umnea]ta n-ai de-a face nimic cu ei, cu cancerul. D[oam]ne ferește! Dar, cum zic, n-avea nici o teamă[,] asta se vindecă cu raze.

Și binevoitor Profesorul înșiră câteva cazuri grave, de care el a disperat și care s-au făcut bine. Apoi întinse mâna și greoi, urmat ca de o umbră de asistent, ieși târând după el privirile celorlalți bolnavi, pe care nu-i văzu, căci încă nu era ora vizitelor de dimineață...

*

* *

– Tot așa ai fost d[umnea]ta de slab[?] îl întreabă doctorul primindu-l în spital.

Apoi fără să-i dea rând să răspundă, urmă tot el:

– Vii cam târziu! Cum anafura ei de lume, d[umnea]ta, un intelectual, nu te-ai gândit să consulți un doctor până când ai ajuns la marginea gropii[!]

La spusele scriitorului că a stat mereu sub control medical, doctorul începu să-și înjure tagma. Era un om slăbuț, cu fața îngustă și nasul ca o muche de cuțit. Avea pretenția că e doctor mare și examinându-l în

camera de radioscopie, plină de aparate negre, care se întindeau în întuneric ca niște brațe de șerpi[,] părea un vraciu ce chinuie un biet trup slăbănog, lipsit de viață.

*

* *

Printr-o fereastră cu geamuri tivite în alb, ca toată camera asta mare și moartă, se vedea o ruptură buni[ci]că din pânza curții. Din apropierea geamului ieșea o limbă lată de asfalt care ducea în stradă; de o parte și de alta se zăreau ronduri cu flori, arbori de podoabă, la umbra cărora, în zilele călduroase de iulie, se culcau bolnavii în halatele lor vărgate, spălăcite. Drept sub geamul lui era o bancă pe care se aduna seara servitorimea spitalului, fete și flăcăi, cântând și hârjonindu-se. Mai încolo la umbra unui arbust mic, cu crengile prospoiate ca rochiile multe a[le] unei fete de la țară în toiul horei, își făcuse cotlonul o pisică mare, neagră; animalul lui Pavăl, cum i se zicea în spital, din pricina servitorului care o pripășise pe aici. Pisica dormea acolo toată ziua și spre seară, se ridica, se uita din umbră cu ochii lucitori spre geamul

scriitorului și după ce-și peria și își puna în rând blana lucitoare sărea gardul în curtea vecinului. În față, de o parte și de alta a stradelei se aflau cele două clădiri componente, camera de roentgen și laboratorul. Laboratorul era adesea pustiu. În veranda lui se aflau câțiva ficuși și filodendroni. Ușile clădirii ăștia erau adesea încuiate; rar da pe aici vreun doctor. Numai laborantul subțire, elegant în halatu-i alb, pe care o anumită «madamă» avea grijă să-l spele și să-l scrobească. (Așa spunea «madama» care făcea serviciu de noapte.) Laborantul venia rar, uda florile din verandă, da porunci să se măture, să nu se facă murdărie în jurul institu[tu]lui. Apoi nu se mai arăta cu săptămânile. Doctorul a venit o singură dată, a vizitat laboratorul, făcând laborantului diferite observații în legătură cu lucrările pe care le vor face, apoi, mic și ghebos – cum era –, a plecat spre clinică, unde mai avea un post, lăsând vorbă să-l anunțe dacă s-a întâmplat ceva.

Din ceilaltă clădire, curgea întruna în aerul cald de vară târzie respirarea grea, gâfâitoare a razelor ca un sunet îndepărtat de batoză, ca un cântec de toamnă. Aici veranda era veșnic plină de bolnavi de toate națiile: unguri, din nord, de la Tisa, români de pe malul

Dunării, ovrei din nordul împădurit, cu perciunii cârlionțați și pălării înfășurate în cozi de vulpe, în sfârșit oameni feluriți, oameni, fiecare cu portul, cu sufletul și cu boala lui. Oameni care dacă s-ar fi întâlnit oriunde în altă parte și-ar fi întors spatele cu dispreț, urându-se. Aici însă antisemitul vorbea cu ovrei[ul] debordând de grăsime [...] Își spuneau necazurile, vorbeau despre copii și nevasta de acasă, despre atâtea lucruri din care oamenii sănătoși își fac un cuvânt greu să nu le spună. Dar mai ales vorbeau despre boală, despre chinurile pe care le îndură fiecare – pe unul îl dorea stomacul, pe altul pieptul –, vorbeau despre doctorii la care au fost și care adesea nu-și cunoșteau meseria. Unuia i-au [prescris] aspirină, altuia băi calde la picioare și unei femei, care suferise înainte de malarie, i-au slobozit sânge cu o briceagă cu plăsele de lemn. Unii, arși de boală, stau pe la colțuri, rezimându-se de părete și ținându-se de partea dureroasă.

[.....]

JURNAL ***(fragmente)***

Tulcea, 8/III 1927

A murit unchiul meu. Astăzi am primit vestea, astăzi când pentru întâia dată după mohoreala unei ierni lungi a apărut soarele vesel și strălucitor; astăzi când pământul tres[ă]rea de fericire, aerul mirosea a parfum îmbătător; astăzi, întâia zi de primăvară; a murit unchiul Toader¹! Unchiul Toader: sufletul meu tresare la auzul acestui nume ca o frunză la adierea vântului... vibrează încet și praful amintirilor se scutură de pe dânsul. Caut să întorc foile. Când l-am văzut

¹ Prototipul eroului omonim din *Priveghiul*.

pe unchiul Toader? Mai întâi acum șase ani; căram împreună fân.

Nu mai știu cum era, decât că avea fața neagră, arsă de soare, fruntea încrețită și din opinci îi curgeau obiele. Era să se răstoarne carul și dânsul tocmai în clipa când roata dinapoi se ridicase a prins osia și l-a ținut pe loc. Acasă mi-a spus: „lucrează nepoate“.

Mai târziu mi-l mai amintesc prin fânațe, cu vitele, cu gluga pe umăr, bastonul mare în mână; vorbea de niște acțiuni ale lui de prin America. Și în urmă n-am mai stat cu dânsul de vorbă; nu mai știu ce făcea. Ne-am întâlnit rar, din an în an. Atunci îmi întindea mâna lui scorțoasă, se uita sfios la hainele mele negre și spunea: „Ai mai venit pe la noi, nepoate“.

Apoi vorbeam ceva despre școală, despre veșnicul „cum o mai duci“ și dânsul își vedea de treabă, iar pe mine mă luau femeile în primire.

Munca mult, mânca numai pâine și apoi, căci mâncările bune le mâncau copiii; ei trebuiau să crească. Vara lucra singur, ziua trăgea la sapă, iar noaptea la câmp cu vitele. Nu dormea cât ținea vara – doar iarna; dar atunci trebuia să îngrijească de vite și tremura toată noaptea în ieslea vitelor.

Atâta e tot ce știu despre dânsul și nu știu dacă aş putea să-i fac o copie a chipului său.

Înalt, bine făcut, cu musteţele stufoase și fața neagră, arșă de soare și încrețită de cei cincizeci de ani. Avea mâini mari, puternice, pe care le purta suflcate întotdeauna.

O cămașă murdară, o haină ruptă, fără nasturi era ceea ce se găsea veșnic la dânsul.

Când am plecat de acolo mama mi-a spus: „Unchiul tău e slab, nu o mai duce mult“. N-am dat nicio atenție vorbelor acestora. Știam că niciodată nu mi-a spus nimic bun despre dânsul și mă așteptam la dânsese. Acum însă când mi-e dat să le înțeleg, când le cunosc adevărul îmi apar ca o profeție târzie! Nu le-am dat nicio atenție. Îmi pare așa de rău. Dacă m-aș fi dus să văd pe unchiul meu, să stau de vorbă cu dânsul, să-mi fixez în suflet icoana lui senină aş fi poate mai mângăiat acum. Nu m-am dus, n-am ascultat pe mama mea! și trebuia!

Și nu știu ce om sunt. A murit unchiul Toader și ochii mei sunt uscați, inima bate regulat; dar gândurile iau o altă direcție, oprite în mersul lor de valul amintirilor. Atâta tot! Nu simt nicio durere, sufletul

meu e de piatră și în loc să se înmoaie se îndârjește mai tare. Nu zic nimic, îmi pare rău, dar sufletul înnourat parcă spune înăbușit: bine c-a murit, bine c-a scăpat de suferință și mizerie. Bine.

N-a putut să învingă în viață, mai bine mort, mai bine să meargă țărâna în țărână, apa în apă și viața să continue mersul ei sub altă și altă formă, poate va găsi un chip mai fericit. – Bine c-a scăpat de mizerie și de necaz. Nu s-ar cădea să spun eu lucrul acesta și totuși sufletul meu o spune răgușit dar tare. Bine c-a scăpat de mizerie. Și mizeria lui mi-aduce înaintea ochilor icoana mizeriei întregului nostru neam. Cinci frați împărășiați în patru provincii și toți copii de țăran, cu brațele și cu sufletele tari muncesc, muncesc, aleargă, scormonesc pământul, cutreieră țările în căutarea aurului salvator, luptă din răsuputeri; dau din mâini și din picioare să nu se înece, își întind o mână de ajutor unul altuia și se țin deasupra valurilor. Unul scapă lopețile, o clipă de negîndire și valurile veșnice îl înghit. Niciunul din cei rămași în viață nu varsă o lacrimă, stau cu sufletele împietrite; clipă de resemnare – apoi cercul se învâрте, lupta se reîncepe și cei patru frați lucrează, lucrează cu gândul spre aceeași țintă:

scăparea de mizerie. Altul moare și un vâl posomorât se așază pe fruntea luptătorilor. Nu se mai opresc, nu se mai cutremură, știu că au luptat în zadar, că nu mai pot fi fericiți și totuși luptă înainte. Grozavă tragedie.

Se vede că toți din familia noastră s-au născut cu gândul să scape de mizerie; toți au ochii ațintiți spre steaua fericirii, dar niciunul nu o atinge: și eu m-am născut cu gândul acesta și eu am visat fericire, bogăție și palate strălucite, și eu am visat altă lume, altă viață! Și acum când cu fiecare zi un vis mă părăsește, o petală din trandafirul visurilor mele se desprinde, acum mă gândesc ce voi face când toate vor fi căzut veștede la pământ. Când mă voi vedea singur, despoiat de tot ce mă mai făcea să plutesc deasupra noroiului, mic și neputincios în fața uriașei lumi; când mă voi vedea în mijlocul oceanului pe corabia vieții, fără cârmă, fără vâsle, pierdut între valuri. Ce mă voi face eu când mă vor părăsi visurile, speranțele mele?

Admir lupta lui tatăl meu, a unchilor mei, puterea cu care au înfruntat silnicia vremurilor și au privit zădărnicia scopurilor lor; admir puterea de nepăsare în fața zădărniceii; admir părul lor albit în slujba visurilor neîmplinite; admir curajul lor în lupte fără scop. Ei

s-au născut poate cu aceleași visuri, cu aceleași speranțe mari ca și mine, au trăit pentru dânsle o viață întreagă și acum în iarna vieții au curajul să privească veștejirea; să vadă cum dispar unul câte unul dintre dâșșii și să nu verse o lacrimă, să rămână cu inima împietrită. Îi admir, mă plec în fața tăriei lor. Dacă n-am moștenit altceva de la dâșșii, am păstrat totuși nepăsarea. Această putere care mă face să nu vărs o lacrimă, să nu-mi înmoi câtuși de puțin sufletul, să-mi încrețesc fruntea și să spun dârz „bine c-a scăpat de mizerie“. Și când mă gândesc la unchiul Toader, la fața lui arsă de soare, la fruntea în cutele căreia se putea ceti întreaga istorie a unui erou al vieții, la satul unde m-am născut, unde avem rădăcina întregul nostru neam ca o plantă în pădure; când mă gândesc la casa noastră, la cimitirul de alături pe un deal ca o butie cu fundul în sus, acoperit cu o pădurice de salcâmi printre care crucile par niște stafii cu haina albă – când mă gândesc la toate acestea mă cutremur. Mi se întunecă sufletul, văd cum acest cimitir a primit rând pe rând pe toți cunoscuții mei mai bătrâni, pe toți prietenii și neamurile mele – văd că sfârșitul oricărei lupte a fost aici;

văd cum în sat se naște viața, crește, apoi se afundă în pământul acesta doritor de viață. Văd și tac!

Doar glasul adânc și zguduitor al ființei mele protestează: Prea multă nepăsare, Doamne; prea multă zădărnicie, oameni! [...]

.....

Tritenii de jos, sâmbătă [iulie sau august 1927]

Eu tac și timpul trece. Și bietul meu jurnal stă alături de mine la masă, eu scriu și el visează. Cine știe câte visuri, câte gânduri rupte de vânturile toamnei din tulpina sufletului meu nu se zbat într-însul. Îl văd – așa cum stau la masă și scriu –, îl văd cum stă alături de mine închis, cu pereții negri lipiți unul de altul, parcă e un om care își strânge capul între tâmpile de frică să nu se sfarme sub povara atâtor gânduri grele. Cine știe, poate cugetă și el!

Poate miile de gânduri, de idei, de iluzii pierdute, de speranțe împrăștiate în zadar pe câmpia vieții. Cine știe, poate se scoală, poate chibzuiește tot trecutul meu: care-i drumul cel mai bun, în ce parte s-o iau

acum? Aici doarme tot ce am mai bun și mai rău în mine, tot ce-am făcut, toată puterea, toată gloria mea, toată dragostea și toate lacrimile mele de băiat sărac. Și când eu dorm, când vedeniile trec în fața conștiinței mele cu iuțeli vertiginoase, când întunericul ce mă înconjoară e plin de amintiri ca un câmp presărat cu flori în aerul căruia bâzăie mii de fluturași, cine știe, poate aceste amintiri plăcute, aceste albine ale trecutului meu își iau zborul din jurnalul acesta ca din fagurele de miere.

Stau acasă, uneori seara, eu visez și fluierul cântă. Cântă, cântă...

O doină pe care am auzit-o acum zece ani de la feciori din satul meu. Umblam și eu cu oile, eram un pici mic, cu cioareci, cu opinci și cu o căciulă de miel din care mi se zărea doar vârful nasului roșu de frig. Atunci am învățat doina asta. Eram cu vitele Suciții, pe la Borșu, un loc trist și întunecos unde erau atâția șerpi câte fire de iarbă. Și eu pășteam pe acolo vitele, în vecinătatea unei păduri care îmbrăca dealurile din jurul meu.

Și noaptea... Doamne, câte nopți m-au găsit acolo, stând răzimat în bătă lângă vite, păzindu-le să nu meargă și fiindu-mi mai frică de șerpii care porneau

printre picioarele mele și vulpile din păduri. Și ploua uneori, ploua de părea că varsă cu cofa; pe fața mea curgea apa șiroaie și la lumina fulgerelor ar fi putut oarecine vedea acolo, în vale, între păduri, un copil răzimat în bătă, cu gluga pe umeri și cu privirea pierdută în noapte. Și erau și nopți senine. Atunci cântam de răsunau dealurile și auia pădurea.

Cântam și chiuiam și iar cântam. Și când, obosit, mă lăsam jos, priveam jocul stelelor de pe cer, claritatea lunei și iar luam fluierul și cântam; doina, stelele și luna și vântul, ploaia și pădurea se asociau cu mine și toate cântau un cântec lin și adormitor în adâncul căruia mi se părea că zăresc o cărare tristă și întunecoasă, cărarea vieții mele. Și azi – tot mai cânt aceeași doină... doină...

E tot ce a mai rămas în sufletul meu curat și neprihănit ca o piatră scumpă într-un mormânt, Doina. O mai cânt și astăzi cu același foc, iarăși sunt copil.

Îmi vine să joc de bucurie, să îmbrățișez aerul din odaia asta de bucurie. Iarăși sunt copil.

Ieri am fost în Trit[i]u¹ la casa bătrânească. Abia au mai rămas câteva ruine împrăștiate în vârful

¹ Tritiu (Tritenii) de Sus, satul natal al scriitorului.

dealului. Și cimitirul s-a schimbat și crucile pe care m-am suit mai întâi în viața mea sunt negre de ploaie și de vânt; altele s-au dărâmat, și mormintele, tovarășii mei dragi, și-au încovoiat creasta și-s lipite aproape de pământ.

Casa noastră era lângă cimitir, abia ne despărțea un răzor acoperit cu lișioni, în care căutam cuiburi de pasări și găseam urzici și ne rupeam și hainele și mai mâncam bătaie. Mai în jos, în aceeași curte, ședea lelea Anica și Hoanca. Ea, o bătrână infirmă cu degetele scrijite și înțepenite ca niște ciocănașe. El, un bătrân cu părul alb și care la șaptezeci de ani era cel mai muncitor om din sat și poate și cel mai voinic. Niciodată n-am văzut o figură mai bine încheiată, înalt, lat în spate, puternic și cu părul alb părea un stâlp din alte vremi pe care moartea l-a uitat; doar vremea-i pusese cununa albă în frunte. Bietul Hoanca.

Oare unde e mormântul lui? Să-l văd și eu odată. Aș mai stâmpăra ceva din focul care arde în mine, din dorul vremilor de altădată. Mi-aduc aminte, el m-a purtat de multe ori în brațe. M-a învățat să încarc carul cu grâu și fân. Niciodată nu m-a bătut. Totdeauna îmi

spunea: „Uite, măi copile“. Și eu înțelegeam tot ce îmi spunea dânsul.

Era destul ca să-și deschidă gura și eu îl înțelegeam – aveam veșnic în ochi chipul lui ars de soare, mâinile negre. Când se îmbăta cânta cu un glas de vioară în surdină, de la poartă: „Tu babă, unde ești tu babă, fătu-ți morții tăi, hai să jucăm“.

Baba îl suduia și eu râdeam și el mă lua la joc...

Doamne, câtă lumină, câtă fericire îmbracă într-însa copilăria mea. Câte zâmbete nevinovate, câte jocuri, câte plânsete și urecheli. Câți desculți, cât noroi și câtă lumina de soare. Câtă zăpadă și câtă ceartă iarna pentru sănii. Uf, Doamne, cum mai trece vremea și ce grele-s loviturile ei. În partea cea mai înaltă a cimitirului e un mormânt mare, aproape uriaș. Ploile au săpat părăiașe în jurul lui și apa a înnegrit cruciulița de lemn de la cap. Abia mai poți citi:

Hoanca, răposat în 1923

Tac, tac. Îmi apropiu fruntea de pământ, sărut țărina. Ochii mi se înmoaie și, gata de plecare, picioarele nu mă mai susțin, mă reazim de cruce. Plâng, plâng.

Brațele crucei parc-ar fi ale bătrânului și într-însa deodată-l văd pe dânsul. Bunul meu bătrân mă privește și în ochii lui e aceeași bunătate cu care mi-a spus acum opt ani când am plecat la școală:

„Să mergi sănătos, Pavele, cine știe de ne vom mai vedea.“

Vezi că ne vedem, Scumpul meu. Și mâinile mele strâng cu putere crucea de lemn și lacrimile curg și-roaie pe față. Trec clipele în zbor și soarele se mai uită odată de după deal învăluindu-ne pe amândoi într-o lumină roșietică. Mai sărut o dată crucea, iau un pumn de țărână și plec... [...]

Tulcea, 27/II 1927¹

Uneori, când sunt singur și mă întorc din oraș, privesc în sufletul meu lumea.

¹ Aceste însemnări, cu siguranță anterioare, au fost inserate aici datorită rezonanței profund testamentare a frazei finale.

Văd un automobil luxos trecând pe lângă [mine] în goana mare și mă stropește cu noroi precum îl stropește și pe țăranul care trece umil alături de mine.

În sufletul meu îi văd pe amândoi: văd lupta pe care o duce unul ca să nu se înece și lupta celuilalt ca să se țină deasupra mulțimii, în nori. Văd ceea ce nu pot spune: coliba, pâinea neagră, copii bolnavi cu hainele murdare și fețele spălăcite, văd lacrimi și neagra mizerie. Văd palatul, automobilele luxoase, aurul, diamantele, saloanele și întreaga strălucire a celuilalt – văd sufletele lor.

Și în mine se nasc gânduri; de ce nu sunt egali, de ce nu se coboară unul să-i întindă mâna și să-l ridice și pe celălalt din noroi, de ce? de ce atâta strălucire și atâtea lacrimi? – gânduri negre, gânduri care se luptă în sufletul meu ca niște săbii ascuțite; mă sfâșie mereu. Apoi văd copilăria mea, mizeria și lupta mea pentru biruință, văd totul: lelea Anica, bătrâna cu degetele încârligate, bătrânul badea Ioan cu fața lui arsă de soare, casa noastră în vârful dealului, aud geamătul salcâmului din colț, respir aerul curat din cimitir, văd casa noastră, câmpul, satul învăluit între pomi ca într-o pădure verde – văd toată copilăria mea îmbrăcată în

haina trandafirie a visului din Primăvara vieții – văd totul – trăiesc înlănțuirea micilor intrigi a babelor din sat, aud sunetul clopotului ascuțit, a cingătauălor de la boi, cântecul cocoșilor, pocnetele bicelor și strigătele oamenilor. Și pădurea verde, Simeria, nopțile senine, lucirea stelelor și farmecul lunii care m-a îmbătat și m-a adormit de atâtea ori. Văd pe Ludovica primarului, Victoria lui Cozma, fata înaltă și curajoasă care m-a bătut și m-a scăpat de bătaie de atâtea ori. Și-mi vine să le scriu. Să prind toată lumea, tot aerul, toate firele de iarbă de pe țințirim într-o operă care să mi-roase a primăvară, a flori, a fum [...], a vis și a fericire.

Cuprins

<i>Prefață</i>	<i>V</i>
<i>Tabel cronologic</i>	<i>XIII</i>

URCAN BĂTRÂNUL

Ediția din 1938

Urcan bătrânul	7
Înmormântarea lui Urcan bătrânul	59
Zborul de la cuib	157
Intelectualii	179
Îl duc pe popa	203
Priveghiul	221
Fragmente	263

Copil schimbat	281
Uliana	309
Întâlnire	323
Pedagogul	347
Ursita	361
Noaptea	373
Corigențe	381
Cârmă	395
Necazuri	403
Iobagii	411

SCRIERI
NEINCLUSE DE AUTOR
ÎN EDIȚIA PRINCEPS

Bătrânețe	483
Jufa	491
Precub	501
Tuia	527
Vedenii din copilărie	547
Drumul spre casă	565

POSTUME

Mama	581
Ultimul capitol	585
Jurnal (fragmente)	593

de

Аполіт

ST

CAT Grader

Antwerpen

2025

